

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

Izvještaj o analizi nedostataka u kontekstu dostupnih podataka i informacija za nominaciju basena Skadarskog jezera za rezervat biosfere

Podgorica, jul 2024

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

Projekat: Sliv Skadarskog jezera - prekogranični rezervat biosfere

Naziv dokumenta: Izvještaj o analizi nedostataka u kontekstu dostupnih podataka i informacija za nominaciju basena Skadarskog jezera za rezervat biosfere

Period izrade: januar – jul 2024

Narucilac: Program za životnu sredinu - EnvPro

Autor: Jelena Marojević Galić

Kontributori: Milena Bataković, Agencija za zaštitu životne sredine

Ana Katnić, Environment programme, EnvPro

Jana Baumgartner, E.C.O. Austria

„Stavovi izraženi u ovoj publikaciji isključiva su odgovornost NVO Program za životnu sredinu i partnerskih organizacija na SLW-TBR projektu i ne odražavaju nužno stavove donatora, tj. EU, Ministarstva regionalno-investicionog razvoja i saradnje sa nevladinim organizacijama“

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

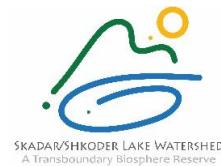

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

Sadržaj

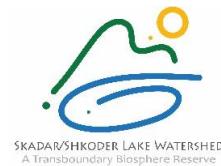
Izvještaj o analizi nedostataka u kontekstu dostupnih podataka i informacija za nominaciju basena Skadarskog jezera za rezervat biosfere.....	1
Uvod	4
Metodologija.....	6
Analiza dostupnih informacija i podataka u odnosu na nacionalni Nominacioni folmuralar i prekogranični apekt rezervata biosfere.....	7
Sadržaj nominacionog formulara kao osnova Analize.....	7
Analiza relevantnih pitanja za Poglavlje II Nominacionog formulara.....	10
Zaključci i preporuke	135
Prilog II- Institucionalna organizacija vezano za zaštitu prirode, održivi razvoj, uključujući i sinergije, preklapanja i/ili konflikte državnih institucija, organizacija civilnog sektora i privatnih organizacija	140
Prilog III - Prostorno planiranje sa mapama i Gis fajlovima	147
Prilog IV – Lista zainteresovanih strana.....	151

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

Uvod

Analiza nedostataka u kontekstu dostupnih podataka i informacija za nominaciju basena Skadarskog jezera za prekogranični rezervat biosphere pokrenuta je kroz Projekat "Sliv Skadarskog jezera - prekogranični rezervat biosfere". Cilj analize nedostataka je da prepozna postojeće i nedostajuće informacije na nacionalnom i prekograničnom nivou neophodne za popunjavanje nominacionog obrasca za kandidovanje rezervata biosfere. S tim u vezi, sama analiza treba da obuhvati nekoliko koraka i to:

Prikupljanje postojećih politika, zakona, strategija, planova i sličnog relevantnog za TBR nominacioni dosije, posebno ali ne ograničavajući se na:

- mreže očuvanja/zaštićenih područja,
- šumarstvo, poljoprivredu i ribarstvo, ruralni razvoj, energetski razvoj,
- upravljanje vodama,
- razvoj infrastrukture,
- nacionalne razvojne programe, ekonomske sektorske programe,
- turizam,
- obrazovanje i komunikaciju (horizontalnu, vertikalnu, institucionalnu i neinstitucionalnu),
- upravljanje prirodnim katastrofama,
- upravljanje otpadom,
- zaštitu granica i sigurnost,
- prostorno planiranje,
- klimatske promjene,
- bilateralne programe saradnje (ME-AL),

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

- nacionalnu ratifikaciju i implementaciju međunarodnih ugovora i konvencija (UN Agenda 2030, Pariški sporazum, Biodiverzitet (CBD), Ramsarska konvencija, itd.)
- Kreiranje sveobuhvatne baze podataka i referenci u koordinaciji sa relevantnim zainteresovanim stranama i partnerima projekta.
- Razvoj metodologije za analizu tekstualnih podataka u konsultaciji sa stručnjacima za TBR nominacioni dosije.
- Istraživanje i pregled postojećih regionalnih, nacionalnih i lokalnih dokumenata, projekata, programa i prošlih inicijativa relevantnih za kriterijume i proces UNESCO TBR.

Identifikacija prisustva i nedostatka tri funkcije BSR-a:

- doprinos budućeg BSR-a očuvanju pejzaža, ekosistema, vrsta i genetske raznolikosti,
- doprinos budućeg BSR-a ekonomskom i ljudskom razvoju koji je sociokulturno i ekološki održiv,
- logistička podrška za demonstracione projekte, ekološko obrazovanje i obuku, istraživanje i praćenje povezanih sa lokalnim, regionalnim, nacionalnim i globalnim pitanjima očuvanja i održivog razvoja.

Identifikacija prisustva i nedostatka sedam kriterijuma za imenovanje biosfernog rezervata u lokalnim političkim dokumentima:

- reprezentacija ekoloških sistema glavnih biografskih regiona,
- biološka raznolikost u budućem BSR-u,
- potencijal budućeg BSR-a za promoviranje održivog razvoja,
- zoniranje i njegove karakteristike,
- organizacioni aranžmani (uključenje zainteresovanih strana) budućeg BSR-a,
- mehanizmi implementacije (strukture upravljanja, relevantne politike i zakonodavstvo).

Sprovođenje intervjua sa relevantnim zainteresovanim stranama za popunjavanje praznina u podacima.

Identifikacija i procjena praznina u postojećim dokumentima za razvoj TBR nominacionog dosjea.

Izrada GAP analiza za TBR nominacioni dosije.

Stoga, ova analiza će identifikovati i procijeniti postojeće praznine i mogućnosti u zemlji i prekograničnom području te će pružiti korisne tehničke informacije i podršku za efikasno upravljanje vremenom i resursima projekta.

Izvještaj GAP analize ima za cilj da identificuje potencijalne sinergije i sukobe između razvoja Biosfernog rezervata sliva Skadarskog jezera i postojeće legislative, nacionalnih strategija, planova i programa.

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

Rezultati bi trebali pomoći da se izbjegnu greške u kasnijoj fazi planiranja ili tokom implementacije, što bi moglo dovesti do odbijanja nominacionog fajla.

Izvještaj GAP analize treba da bude od pomoći da se interveniše na nacionalnom nivou u ranoj fazi pripreme nominacionog dosjea i da se izmijene relevantne politike i regulative. Takođe bi trebao identifikovati sinergije između nacionalnih i međunarodnih politika i razvoja BRS-a, te pružiti pregled izgradnje institucija za očuvanje i regionalni razvoj kako bi se podržala institucionalna izgradnja i buduće finansiranje za BR.

Sami rezultati analize prezentovani su u ovom Izvještaju prateći samu strukturu pitanja i tema iz nominacionog formulara.

Metodologija

Kada je riječ o primjenjenoj metodologiji za analizu nedostataka u kontekstu dostupnih podataka i informacija za nominaciju basena Skadarskog jezera za rezervat biosphere prvo se izvršilo prikupljanje relevantnih dokumenata na nacionalnom, prekograničnom i lokalnom nivou. Zatim se pristupilo analizi istih i kao polazna tačka za analizu koristila su se relevantna pitanja iz nominacionog formulara za nominaciju nacionalnog rezervata bisfere i ključne riječi unutar njih (biogeografski regioni, korišćenje zemljišta, stanovništvo i populacija, naselja, kulturni značaj, biofizičke karakteristike, klima, ekosistemski servisi, vrste, endemske vrste, ključne vrste, pritisci, mjere, istraživanja, monitoring, projekti, duhovne i kulturne vrijednosti i običaji). Metodologija analize ključnih riječi realizovana je brzim čitanjem i pretragom dokumenata iz Excel tabele baze podataka (Referentna dokumenta) koja su se na taj način razmatrala u vezi sa pitanjem i tematskom oblasti iz dosjea za nominaciju TBR-a koja su predmet analize. Za sva dokumenta u kojima je logično pronaći takve informacije, vršila se pretraga ključnih riječi, ali se takođe i pristupilo analizi informacija u dokumentu kako bi se procijenila relevantnost informacija za davanje odgovarajućeg odgovora na relevantnu tematsku oblast i pitanja iz dosjea za nominaciju BR-a. Dakle, u izvještaju kao referenca i u Excel tabeli uključeni su samo relevantni izvori na osnovu stručne procjene upotrebljivosti i relevantnosti informacija u dokumentima u odnosu na pitanja iz obrasca za nominaciju rezervata biosfere.

Za izradu ovog dokumenta koristila se osnovna struktura i relevantna poglavља (u ovoj fazi) iz nominacionog formulara.

Za svako poglavље i vecinu pitanja sadržana u njemu pruženi su odgovori koji imaju za cilj da doprinesu kreiranje osnove za dalji proces pripremi nominacionog formulara za proglašenje Sliva Skadarskog

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

jezera za rezervat biosphere na nacionalnom nivou. Nikako se ne mogu smatrati konačnim i kompletним odgovorima. Odgovori su pripremani na bazi različitih izvora, i dati u formi primjera, pri čemu se gdje god je bilo moguće citirao tekst i stavljala referenca (link) na dokument iz koga je tekst prenešen i broj stranice. Gdje to nije bilo moguće odgovori su pripremani kao sinteza čitavih poglavlja iz relevantnih dokumenata uz navođenje naziva dokumenta na osnovu kojih su ti odgovori pripremljeni. Za manji broj pitanja zbog obimnosti teme data je indikacija u kom dokumentu se mogu naći informacije dodatno ili u potpunosti.

Takođe, na osnovu razmatranja teksta, dao se stručni komentar i zaključak o postojanju nedostataka, potpunosti informacija i preporuke za dalje faze procesa nominacije RB. Za to se koristio princip semafora pri čemu su glavni nedostaci informacija identifikovani u dijelovima i/ili poglavljima označenim crvenom bojom. Dijelovi i/ili poglavlja označeni žutom bojom ukazuju na djelimično postojanje informacija, dok zelena boja teksta ukazuje na kompletnost i dostupnost informacija relevantnih za pripremu nominacionog formulara.

Analiza dostupnih informacija i podataka u odnosu na nacionalni Nominacioni folmuralar i prekogranični apekt rezervata biosfere

Sadržaj nominacionog formulara kao osnova Analize

Na samom početku Analize dostupnih informacija i podataka u odnosu na Nominacioni folmuralar za prekogranični rezervat biosfere uzimajući u obzir da se ista treba fokusirati na opis postojećeg stanja u odnosu na sadržaj i pitanja Nominacionog formulara izvršena je analiza relevantnosti tematskih djelova i pitanja u smislu predmeta kojom se ova analiza bavi. Naime, dio pitanja iz nominacionog formulara odnose se na krajnje informacije koje su proizašle iz procesa konsultacija i konačnih odluka po pitanju nominacije područja u smislu obuhvata istog i činjeničnih informacija u odnosu na to, dok se dio pitanja odnosi na opis postojećeg stanja koje je od značaja za popunjavanje nominacione forme što je fokus ove Analize. Stoga u Tabeli 1. dat je pregled sadržaja tematskih cjelina Nominacionog formulara uz komentar relevantnosti u kontekstu predmeta ove analize da bi bilo jasnije na koje djelove formulara se sama Analiza odnosi.

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

Tabela 1. Sadržaj nominacionog formulara i relevantnost sa aspekta premeta analize nedostataka

Tematska cjelina nominacionog formulara	Relevantnost sa aspekta predmeta analize nedostataka
Dio I – Sažetak Predloženo ime Rezervata biosfere Ime zemlje Zaključci o ispunjenosti 3 funkcije rezervata biosfere Zaključci o kriterijumima za kandidovanje rezervata biosfere Odobrenja	Navedene informacije nisu predmet Analize nedostataka jer se izvode kao činjenično stanje proizašlo kao rezultat finalnih odluka po pitanju obuhvata područja koje se kandiduje, analize svih informacija i konsultativnog procesa a ne kao proizvod analize postojećih informacija u dokumentima.
Dio II – Opis Lokacija Površina	
Biogeografski regioni	
Upotreba zemljišta	
Stanovništvo predloženog rezervata biosfere	
Biofizičke karakteristike	
Ekosistemski servisi	
Glavni ciljevi predloženog rezervata biosfere	Navedene pitanja nisu predmet Analize nedostataka jer se izvode kao rezultat konsultativnog procesa a ne kao proizvod analize postojećih informacija u dokumentima.
Zaštitna funkcija	
Razvojna funkcija	
Funkcija logističke podrške	
Upravljanje, Upravljanje rezervatom biosfere i Koordinacija	Tematska oblasti sa pratećim pitanjima nije predmet analize nedostataka jer se odnosi na opis nadležnosti u upravljanju i organizaciji budućeg upravljanja predloženim rezervatom i iziskuje donošenje odluka na bazi konsultativnog procesa. Svakako, kao Prilog ovog Izveštaja data je postojeća institucionalna organizacija sa nadležnostima koje su od značaja za buduće upravljanje rezervatom biosfere.
Posebni statusi zaštite	U dokumentu su dati podaci i informacije o postojećim zaštićenim područjima u okviru predloženog obuhvata
Dodatna dokumenta	Nije relevantno
Adrese	Nije relevantno

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB

IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

SKADAR/SHKODER LAKE WATERSHED
A Transboundary Biosphere Reserve

EDEN
Gjendre Mjedisore
Ditën e Dritës

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

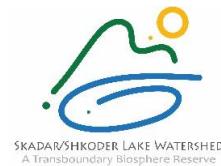

Funded by
the European Union

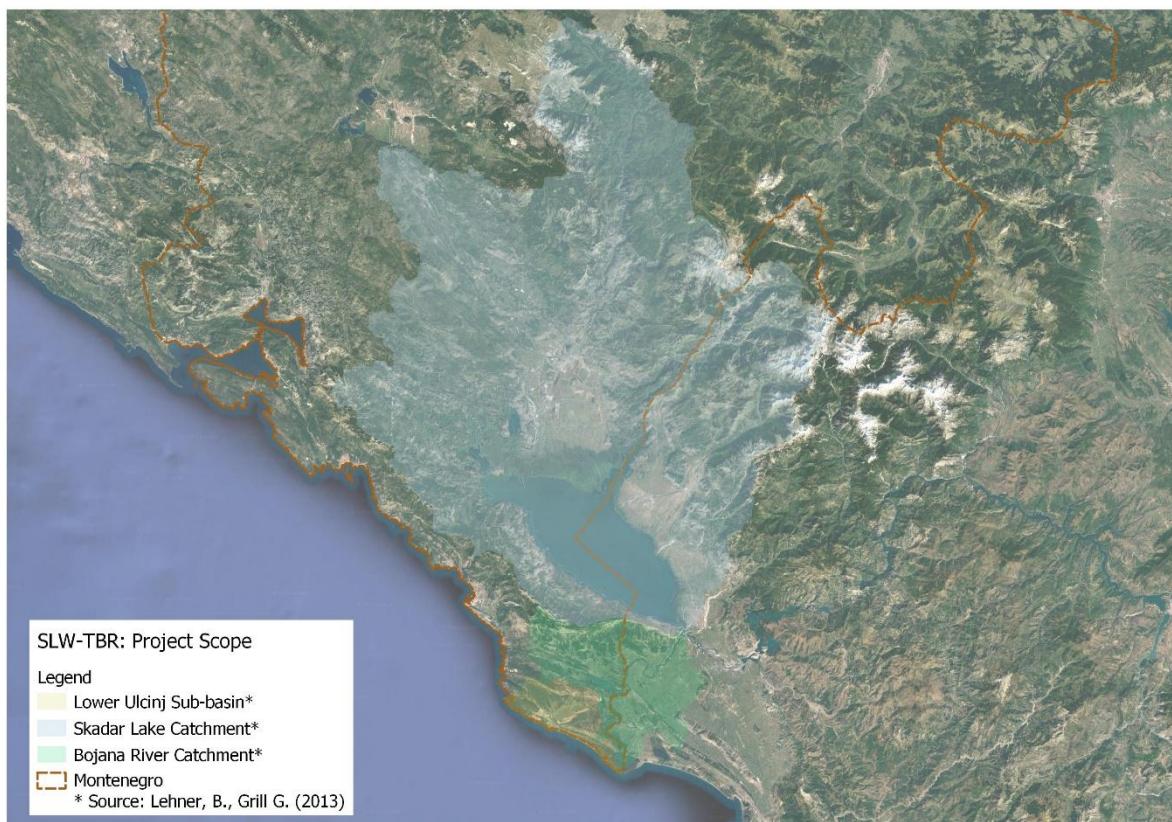
MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

Analiza relevantnih pitanja za Poglavlje II Nominacionog formulara

LOKACIJA (kordinate i mapa)

Trenutni predloženi obuhvat rezervata biosfere u slivu Skadarskog jezera baziran je na hidrološkim mapama i teritoriji koja pripada slivu jezera. Pored sliva Skadarskog jezera u obuhvat je uključen i sliv rijeke Bojane i donjeg Ulcinja. Stoga u Crnoj Gori početni obuhvat rezervata biosfere pokriva sledeće Opštine: Podgorica, Danilovgrad, Cetinje, Nikšić, Zeta, Tuzi, Kolašin, Bar i Ulcinj. Analiza u nastavku je rađena na bazi tog obuhvata a on će biti dalji predmet usaglašavanja sa svim zainteresovanim i uključenim stranama u proces nominacije ovog područja za Rezervat biosfere. Nakon usaglašavanja granica obuhvata u nominacijsku formu će se unijeti precizne kordinate kao i površina predloženog područja.

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

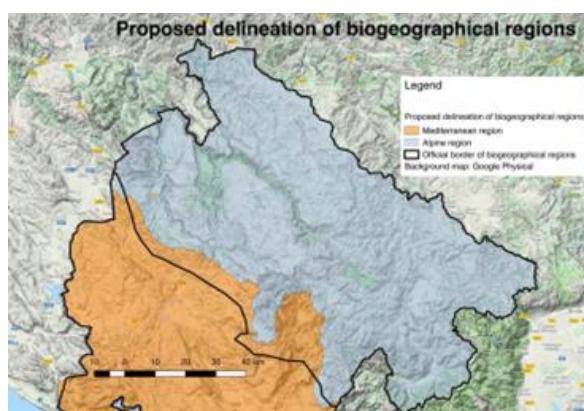
POVRŠINA

Nakon usaglašavanja granica obuhvata i zonacije za ovo područje u nominacijski formular će se unijeti konačna površina predloženog područja kao i površine predloženih zona (core, buffer i tranzicionala zona).

BIOGEOGRAFSKI REGIONI

Pitanje u Nominacionom formularu na koje treba dati odgovor u okviru teme biogeografskih regiona formulisano je: Navesti opšte prihvaćeni naziv biogeografskog područja u kojem se nalazi predloženi rezervat biosfere.

Na osnovu analize dostupnih dokumenata na dato pitanje jedina podjela na biogeografske regione u Crnoj Gori urađena je kroz IPA Projekat "Uspostavljanje Natura 2000 mreže u Crnoj Gori" i tada su iscrtane precizne granice dva biogeografska regiona i to: Mediteranski i Alpsi.

Slika 1. Granica biogeografskih regiona¹

Pored navedenog, Crna Gora je podijeljena na tri regiona i to sjeverni, centralni i južni².

Predloženi obuhvat za kandidovanje rezervata biosfere dominantno ako ne i u cijelosti pripada Mediteranskom biogeografskom regionu. Svakako preporuka je da GIS stručnjak upoređi granice predloženog obuhvata i dostupne granice u GIS-u biogeografskih regiona te na osnovu toga se koncipira finalna konstatacija po ovom pitanju.

Hošek M., Buskovic V. (2018), Proposal for Delineation of Biogeographical Regions in Montenegro, project 'Establishment of Natura 2000 in Montenegro', Podgorica

² STRATEGIJA RAZVOJA POLJOPRIVREDE I RURALNIH PODRUČJA 2023–2028, Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja, (2023)

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

KORIŠTENJE ZEMLJIŠTA

9.1 Istoriski: (Ako je poznato, pružite kratki sažetak prošlih/istorijskih korištenja zemljišta, korištenja resursa i dinamike pejzaža svake zone predložene biosfernog rezervata).

Istorijska korištenja zemljišta, resursa i dinamika pejzaža u basenu Skadarskog jezera odražavaju bogatu i raznovrsnu istoriju ljudske aktivnosti. Ovaj region bio je dom različitim civilizacijama, što je rezultiralo raznovrsnim kulturama i načinima korištenja zemljišta. Tradicionalne aktivnosti uključivale su poljoprivredu, stočarstvo, ribolov i šumarstvo. Skadarsko jezero sa svojim pritokama bilo je važan izvor vode za navodnjavanje poljoprivrednih zemljišta i kao stanište raznih vrsta riba i ptica. Pored Skadarskog jezera ribarstvo je bilo razvijeno i na rijeci Bojani.

U obuhvatu područja budućeg rezervata biosfere dominiraju površine pod šumskim i poljoprivrednim zemljištem od kojih najveći dio spada u neobradivo zemljište (sa izuzetkom Opština Tuzi i Ulcinj).

Bjelopavlička i Zetska ravnica kao centralni dio obuhvata budućeg rezervata biosfere su zahvaljujući ravničarskom terenu i povoljnim klimatskim uslovima kroz istoriju bile poznate kao žitnice stare Crne Gore. Najviše se uzgajala pšenica i kukuruz. Takođe, dobro su bili razvijeni stočarstvo i pčelarstvo. U okolini Skadarskog jezera ribarstvo je istorijski gledano uvijek bila važna i dominantna djelatnost korisnika tog područja. Idući prema sjeveru i jugu teren se mijenja od ravničarskog ka brdskom što je donekle uslovilo i načine korištenja tog prostora na kom je dominiralo stočarstvo jer su ti tereni povoljni za ljetnje „izdizanje“ stoke. Takođe, prisutna je bila i poljoprivreda. Na krajnjem jugu, na području opština Ulcinj i Bar, Ulcinjsko, Zogansko, Brisko i Anamalsko polje, su bile glavne poljoprivredne površine sa zastupljenim mediteranskim i kontinentalnim voćarstvom koje se pretežno ogledalo u proizvodnji agruma, masline, šipka (nara), smokve.

Razvoj organizovane poljoprivredne proizvodnje na području rezervata biosfere može da se prati od kraja 19. i početka 20. vijeka kada se poljoprivredne djelatnosti intenziviraju. Tako je bilo sve do ratnih dešavanja 90ih kada dolazi do stagnacije i pojave novih vidova korištenja zemljišta. Tokom vremena, urbanizacija, industrija i turizam postali su značajni faktori koji su uticali na korištenje zemljišta i resursa u ovom području. Povećana urbanizacija i infrastrukturni razvoj od kraja 90ih godina prošlog vijeka promijenili su pejzaž, a turistička aktivnost postala je važan ekonomski sektor. Tome je doprinijela i prostorno planska dokumentacija u opštinama na području ovog obuhvata koja je omogućila povećanje površina pod naseljima i prenamjenu poljoprivrednog zemljišta u građevinsko. Osim toga, očuvanje prirodnih resursa, posebno vode i biodiverziteta, postalo je ključno pitanje za održivi razvoj ovog područja. Npr. izgradnjom velikog broja kućica na obali Bojane po procjeni više od 350 zbog i sa tim povezanog ispuštanja u Bojanu otpadnih voda iz ovih objekata Bojana je znatno zagađena što je rezultiralo umanjenjem ribljeg fonda. Rijeka Bojana je bila bogata skakavicom, jeguljom, šaranom i cipolom (levrekom). Dodatno zbog izgradnje vikend kućica smanjen je broj kalimera sa kojima su bile simboli ovoga područja i predstavljale su tradicionalni način lova ribe.

Međutim, i pored negativnih trendova, Bjelopavlička i Zetska ravnica koje dominatno obuhvataju površine opština Danilovgrad, Podgorica i Zeta ostali su do danas jedno od najvažnijih poljoprivrednih

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

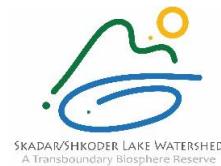

Funded by
the European Union

MNE-ALB

IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

područja u Crnoj Gori. Osim njih i područje ulcinjskog polja, u zaleđu Ulcinjske solane i Šaskog jezera je preopoznato kao značajno poljoprivredno područje.

U nastavku su date neke detaljnije informacije i podaci u vidu citata iz analizirane dokumentacije a koji mogu biti od koristi za kompletiranje nominacijskog formulara:

„Zahvaljujući svojim prirodnim odlikama, posebno ravničarskom terenu i submediteranskoj klimi, Bjelopavlićka i Zetska ravnica, su bila žitница stare Crne Gore. Najviše su se uzgajali pšenica i kukuruz, manje ječam, ovas i raž. Stočarstvo je takođe bilo važna grana poljoprivrede kako u ravničarskom, tako i u brdskom dijelu Bjelopavlićke ravnice. Povoljna je bila okolnost što su stočari mogli ljeti da „izdižu“ stoku i van sopstvenog atara, na područja Sinjavine, Lukavice i Latičnog. I pčelarstvo je bilo značajno razvijeno. Ostale grane poljoprivrede su bile manje zastupljene“ <https://www.danilograd.me/me/planska-dokumentacija> Prostorno urbanistički plan opštine Danilograd 2011. - 2020. Strana 75.

„Početak organizovane poljoprivredne proizvodnje u Opštini veže se za otvaranje prve Kraljevske crnogorske zemljodelske škole u Danilogradu 13. maja 1875. godine. Škola je bila opšteg smjera, za biljnu i stočarsku proizvodnju, koja je kasnije preseljena, odnosno obnovljena u Podgorici. U periodu između dva svjetska rata, razvoj poljoprivrede se zasnivao na istim granama, s tim što se sve veća pažnja poklanjala i uzgoju povrtarskih kultura (krompir, grah, luk itd.), voćarstvu (smokva, murva, divlji nar) i vinogradarstvu“ <https://www.danilograd.me/me/planska-dokumentacija> Prostorno urbanistički plan opštine Danilograd 2011. - 2020. Strana 75.

Od II svjetskog rata do raspada SFRJ (90-ih godina), nastaju značajne strukturne promjene u poljoprivredi čitave zemlje, pa i u ovom regionu. Putem društvene svojine formiraju se relativno veliki kompleksi zemljišnih površina, koji se koriste prvenstveno za formiranje velikih društvenih farmi, ali i za druge vrste proizvodnje, u skladu sa proizvodnim planovima. To je period kada se kvalitetno mijenja sortni sastav u biljnoj proizvodnji i rasni sastav stoke, te veća primjena mehanizacije i savremenih uzgojnih metoda. Produktivnost, po hektaru obradivih površina i po plotkinji u stočarskoj proizvodnji, se takođe značajnije povećava. Raspad SFRJ početkom 90-ih godina prošlog vijeka ratna dešavanja, privredni embargo, tranzicija privrede i raspad državnih farmi negativno su uticali i na razvoj poljoprivrede u cjelini. <https://www.danilograd.me/me/planska-dokumentacija> Prostorno urbanistički plan opštine Danilograd 2011. - 2020. Strana 75.

Za područje Podgorice (uključujući i 2 nove opštine Tuzi i Zeta) podaci u Prostorno urbanističkom planu pokazuju trend prenamjene korištenja zemljišta. „ U izmjenama i dopunama Prostornog plana Podgorice (konsolidovano stanje PPO 2012), planirane površine naselja su se povećale za 200 ha, a tehnička infrastruktura za 61 ha, što je ukupno povećanje za 3%. Nažalost, te su površine planirane u ravničarskom djelu područja Glavnog grada i predstavljaju prenamjenu, uglavnom, poljoprivrednih površina (204 ha). <https://www.sekretariat-za-plurzs.podgorica.me/tekstualni-dio/> -strane 118-122

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

Tabela 4.11: PUP Glavnog Grada Podgorica: planirana namjena površina

NAMJENA POVRŠINA	PPO 1990.		PPO 2012.		PROMJENE NA PPO 1990.
	ha	%	ha	%	ha
POVRŠINE NASELJA	4.739	3,14%	4.715	3,13%	-24
Građevinsko zemljište	4.670	3,10%	4.646	3,08%	-24
Izdvojeno građevinsko zemljište	69	0,05%	69	0,05%	0
TEHNIČKA INFRASTRUKTURA	3.383	2,24%	3.444	2,28%	+61
Saobraćajna infrastruktura	3.290	2,18%	3.294	2,19%	+4
Ostala infrastruktura	93	0,06%	93	0,06%	0
Sanitarna deponija			57	0,04%	+57
POLJOPRIVREDNE POVRŠINE	23.759	15,76%	23.555	15,63%	-204
ŠUMSKE POVRŠINE	73.421	48,71%	73.418	48,70%	-3
Privredne šume	21.737	14,41%	21.764	14,44%	+27
Šume sa posebnom namjenom	19.294	12,79%	19.297	12,80%	+3
Zaštitne šume	32.390	21,47%	32.357	21,47%	-33
VODNE POVRŠINE	11.866	7,87%	11.866	7,87%	0
OSTALE PRIRODNE POVRŠINE	33.573	22,27%	33.743	22,38%	+170
Mineralne sirovine	163	0,11%	163	0,11%	0
Ostale površine	33.560	22,24%	33.506	22,23%	+54
UKUPNO	150.741	100,00%	150.741	100,00%	0

Za opštinu Danilovgrad: „Na području Opštine, najveći je udio šumskog zemljišta sa 63,0% (31.481,07 ha), zatim poljoprivrednog od 35,5% (17.802,00 ha), a najmanji udio od 1,5% obuhvata zemljište svrstano u kategoriju ostalo (izgrađene površine, putevi, vodene površine, krš/kamenjar i dr.). Prema podacima za 2010. godinu, ukupno poljoprivredno zemljište iznosi 17.802,00 ha sa sljedećom strukturom: obradive površine 45,7% (8132 ha), pašnjaci 54,3% (9.663 ha), i bare, ribnjaci i trstici 0,04% (7ha). Udio oranica i bašti u obradivim površinama iznosio je 6,3% (510 ha), voćnjaka 3,7% (299 ha), vinograda 1,9% (158 ha) i livada 88,10% (7165 ha).“ <https://www.danilovgrad.me/me/planska-dokumentacija>

„Istorijski, na ovom prostoru (Park prirode Zeta prim. aut.) poljoprivredno i šumsko zemljište zauzimali su mnogo veće površine. Na čitavom području postoji veliki broj toponima koji ukazuju na nekadašnje prisustvo šuma (Kosovi lug, Vukov Lug, Lješkopoljski lug, Zorski lug itd.), a koje su do druge polovine XX vijeka krčene za potrebe poljoprivrede. Konvertovane su dijelom u oranice i voćnjake, dijelom u pašnjake i sjenokose. Zadnjih par decenija obim poljoprivredne proizvodnje opada. Poljoprivredno zemljište se napušta i prepušta sukcesionim procesima ili se konvertuje u građevinsko. Porastom broja stanovništva u opštinama Danilovgrad i Podgorica šire se i naselja i prateća infrastruktura. Izgradnja objekata za stanovanje i prateće infrastrukture često ne poštuje urbanističko-planske smjernice i propise, ili one uopšte nijesu ni postavljene, što ima posljedice po prirodna staništa, usluge ekosistema, kvalitet životne sredine i estetske i pejzažne vrijednosti.“

Od ostalih oblika namjene takođe rastu i površine za proizvodnju, na kojima se uspostavljuju objekti i pogoni za različite industrijske potrebe (npr. fabrike prerade hrane), skladištenje i distribuciju industrijskih proizvoda. Stoga je trend korišćenja prostora za poljoprivredno i šumsko zemljište

Funded by
the European Union

MNE-ALB

IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

SKADAR/SHKODER LAKE WATERSHED

A Transboundary Biosphere Reserve

negativan, a za naselja i druge oblike korišćenja pozitivan". <https://www.auzp.me/wp-content/uploads/2021/09/Socio-ekomska-analiza-PP-Rijeka-Zeta.pdf> str 27

„Osim promjena u samoj namjeni zemljišta, zadnjih godina dešavaju se i promjene u načinu upravljanja prostorom. To se naročito odnosi na poljoprivredno zemljište. Tradicionalne oblike poljoprivrede za koje je tipičan plodored, raznovrsnost, zavisnost od usluga ekosistema za produktivnost i regulaciju štetočina, ručna obrada zemljišta i sl., zamjenjuje intenzivna proizvodnja koja se ogleda u ukrupnjavanju obradivih površina, povećanju površina pod monokulturama, intenzivnjem korišćenju zaštitnih sredstava i veštačkih đubriva i korišćenju mehanizacije (za obradu zemlje i kosidbu). Ovakav vid proizvodnje takođe zahtjeva intenzivnije navodnjavanje, koje se često ostvaruje preko pumpi koje vodu crpe direktno iz rječnih tokova (Zete) ili iz podzemnih bunara.“ <https://www.auzp.me/wp-content/uploads/2021/09/Socio-ekomska-analiza-PP-Rijeka-Zeta.pdf> strana 28

„Životinjska proizvodnja takođe ide u smjeru intensifikacije - raste broj farmi na kojima se uzgajaju uvozne ili hibridne rase, uz smanjenje ispaše na prirodnim staništima i povećanje ishrane industrijskom stočnom hranom“. <https://www.auzp.me/wp-content/uploads/2021/09/Socio-ekomska-analiza-PP-Rijeka-Zeta.pdf> strana 28

„Prostornim planom opštine Ulcinj iz 1999.godine, Ulcinjsko, Zogansko, Brisko i Anamalsko polje, navedeni su kao glavne poljoprivredne oblasti, tj. područja intenzivne poljoprivredne proizvodnje visokog kapaciteta. U to vrijeme veliki dio ovog područja je još uvijek bio pod kontrolom države, u nadležnosti preduzeća „Agropromet“, tako da je stepen kontrole nad razvojem poljoprivrednog zemljišta u lokalnim planskim dokumentima bio ograničen, zasnovan na državnoj politici i uopštenim namjenama. Međutim, u grafičkom prilogu Prostorno urbanističkog plana Opštine Ulcinj, ova područja su identifikovana samo kao „zelene površine“, tako da se nije mogla utvrditi tačna pozicija poljoprivrednog zemljišta.

Još uvijek ne postoji lokalna strategija zaštite poljoprivrednog zemljišta od neplanske izgradnje.

Generalnim urbanističkim planom iz 1985.godine priobalna područja oko grada Ulcinja i poljoprivredno zemljište na Ulcinjskom polju, definisani su kao otvoreni prostor na kome je bila dozvoljena izgradnja stambenih i servisnih objekata u funkciji poljoprivredne proizvodnje, za koje nije bilo potrebno pribavljati gradjevinske dozvole. Kao rezultat toga u poljoprivrednim zonama se desila izgradnja većeg obima, naročito u priobalnim oblastima, što je imalo velikog uticaja na produktivnost poljoprivrednih gazdinstava“ <https://www.gov.me/dokumenta/8a956d99-26a1-4925-8cbe-fd92acc2676a> str 91

„Privreda opštine Ulcinj je veoma zavisna od turizma, s obzirom da je 17,5% populacije zaposleno u oblasti turizma, a oko 90% domaćinstava nude smještaj u privatnom aranžmanu. Upravo iz tog razloga gotovo cijelokupna privreda ovog grada se oslanja na turizam“. Razvoj turizma u ovoj opštini doveo je do izgradnje velikog broja stambenih jedinica. „Rezultati popisa 2011g. pokazuju da pored nastanjenih stanova postoji veliki broj privremeno nenastanjenih i napuštenih stanova, kao i stanova za odmor i

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

rekreaciju ("vikendice"), koji predstavljaju značajan turistički resurs.“
<https://www.gov.me/dokumenta/8a956d99-26a1-4925-8cdb-fd92acc2676a> strana 76

„Na području Opštine Ulcinj izražen je problem nelegalne gradnje. „Nelegalna izgradnja stanova u opštini Ulcinj dešavala se kao posljedica nepostojanja ili zastarjelosti planskih i urbanističkih dokumenata, kao i nedostatka rada odgovarajućih inspekcijskih organa. Manifestovala se u obliku izgradnje novih objekata na zemljištu koje nije predviđeno za izgradnju, zatim kao nova izgradnja na mjestima gdje je gradnja dozvoljena ali sa prekoračenim urbanističkim parametrima (spratnost, indeksi zauzetosti i izgrađenosti), ... Izvjesno je da je najveći broj nelegalno izgrađenih stanova namijenjen (i kupljen) za turističke potrebe, odnosno da služi kao stanovi (kuće) za odmor.“
<https://www.gov.me/dokumenta/8a956d99-26a1-4925-8cdb-fd92acc2676a> Strana 77

„Drugo važno pitanje je gubitak plodnog poljoprivrednog zemljišta. Ovo je problem izražen na nivou države, a naročito na teritoriji opštine Ulcinju. Analizirajući podatke sa kraja 1980-ih godina, od kada datiraju najsvježiji podaci, zaključeno je da se nelegalna izgradnja objekata značajno odrazila na obim poljoprivredne proizvodnje.“ <https://www.gov.me/dokumenta/8a956d99-26a1-4925-8cdb-fd92acc2676a> Str 91

Slatkovodni i morski ribolov kao privredna grana nijesu razvijeni u velikoj mjeri. „Rijeka Morača, za sada, ima minoran i statistički neznačajan doprinos ukupnom ribarstvu u slivnom regionu Skadarskog jezera. Ova rijeka je bila poznata po pastrmskim vrstama (potočara i glavatika), klenu, skobalju i jegulji. To je bilo tako do 90-ih godina prošlog vijeka, i u toku posljednje dvije decenije brojnost populacija skoro svih ribljih vrsta iz rijeke Morače je značajno opala uslijed konstantnog prelova. Komercijalni ribolov je prisutan na Skadarskom jezeru. Shodno zakonskoj regulativi u nacionalnom parku dozvoljen je tradicionalan način ribarenja. Ribarstvo u funkciji izlova na Skadarskom jezeru dijele tri opštine (5 sa proglašenjem novih opština Tuzi i Golubovci prim. aut.) u Crnoj Gori i susjedna država Albanija. Ovo je djelatnost kojom se bavi stanovništvo Vranjine i priobalnih naselja iz Zete“. <https://www.sekretariat-za-plurzs.podgorica.me/tekstualni-dio/> str 70. „Skadarsko jezero je najveće ribolovno područje balkanskog poluostrva“. <https://www.sekretariat-za-plurzs.podgorica.me/tekstualni-dio/> (Str 168)

„Za ulcinjsku opštinu su karakteristične „kalimere“ ribarske kolibe na vodi iz kojih se mrežama, ali i drugim priborom lovi riba. Ovaj tradicionalni oblik ribolova kao specifično obilježje Ulcinja treba sačuvati. Na moru, kanalu Port Milena, rijeci Bojani i na Šaskom jezeru se praktikuje sportski ribolov. Ulovljena riba se koristi za sopstvene potrebe, za prodaju stanovništvu i za potrebe hotela i restorana.“
<https://www.gov.me/dokumenta/8a956d99-26a1-4925-8cdb-fd92acc2676a> Strana 96

Glavne ravne poljoprivredne površine u **nikšićkoj opštini** smještene su u kraškim poljima, kao što je Nikšićko polje (oko 4.000 ha), Župa nikšićka (oko 700 ha), Grahovsko polje (oko 700 ha), kao i sjeverni dio doline Zete.

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB

IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

Osim ovih, značajne cjelovite površine predstavljaju planinski pašnjaci Krnova, Lukavice i Konjska, te veće udoline koje imaju karakter manjih polja, kao i uvale, dolovi i vrtače, i to od većih polja do vrlo usitnjenih.

Većina navedene teritorije se nalazi izvan obuhvata rezervata biosfere, dok dio koji pripada slivnom području Skadarskog jezera obuhvata veće padine ili platoe travnjaka i pašnjaka uz rijeku Zetu koji su veoma pogodni za ispašu, a neki se mogu i potencijalno obrađivati.

U strukturi poljoprivrednih površina na području opštine Nikšić dominiraju pašnjaci i livade (oko 93%), dok oranice, voćnjaci i vinogradi čine svega 7% ukupnih poljoprivrednih površina.

http://api.niksic.me/uploads/Strateski_plan razvoja opštine Niksic 2023 2028 ab2968cddc.pdf

Strana 43.

Ovu opštinu karakteriše dosta ekstenzivna poljoprivredna proizvodnja, u velikoj mjeri, usitnjeno posjeda, migracija seoskog stanovništva u gradove uslijed razvoja industrijske proizvodnje, počevši od 50-ih godina pa naovamo, pretežno staračka domaćinstva u selima, mala ulaganja u infrastrukturu u prethodnom periodu itd.

U posljednje vrijeme je primjetan trend povratka ljudi na zapuštena porodična imanja na selima, ekspanzivan rast proizvodnje kravlje mlijeka, a osim toga, razvoj organske poljoprivrede, odnosno proizvodnja organske hrane je u porastu, posebno zbog osnivanja značajnog broja eko-kampova i etno-sela. Takođe uslijed evidentnog opadanja industrijskog potencijala opštine, te, s tim u vezi, opadanju stope zaposlenosti i porasta broja socijalno ugroženih kategorija stanovništva, poljoprivredna proizvodnja predstavlja jednu od osnovnih djelatnosti većine seoskog stanovništva, gdje je sve češće i jedini izvor prihoda.

Različita dokumenti, kao što su Prostorni planovi opština, Strateški planovi razvoja i Registr poljoprivrednih gazdinstava koji vodi Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede daju pregled namjene površina, odnosno strukturu poljoprivrednog zemljišta po opštinama. Do kraja 2024. godine se očekuje da budu dostupni podaci iz Popisa stanovništva Uprave za statistiku Crne Gore koje je sprovedeno krajem 2023. godine. Iz analiziranog se može zaključiti da je dostupno dovoljno informacija potrebnih za ispunjavanje ovog dijela nominacione forme

9.2 Ko su glavni korisnici rezervata biosfere? (za svaku zonu, i glavne resurse koji se koriste). Ako je primjenjivo, opišite nivo uključenosti autohtonih naroda uzimajući u obzir "Deklaraciju Ujedinjenih naroda o pravima autohtonih naroda" (http://www.un.org/esa/socdev/unpfii/documents/DRIPS_en.pdf)

Glavni korisnici prostora na predmetnom području nisu posebno analizirani i opisani ni u jednom dostupnom dokumentu. Detaljnim čitanjem selektovane literature može se zaključiti da korisnici variraju zavisno o prirodnim resursima koje ono nudi kao i režimima zaštite zaštićenih područja koji se nalaze u basenu. Na primjer, u zaštićenim područjima poput nacionalnog parka Skadarsko jezero, glavni korisnici mogu biti lokalni stanovnici koji se bave tradicionalnim aktivnostima poput poljoprivrede,

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

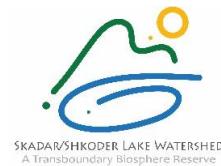

Funded by
the European Union

MNE-ALB

IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

SKADAR/SHKODER LAKE WATERSHED
A Transboundary Biosphere Reserve

stočarstva i ribolova. Turizam zadnjih 10ak godina postaje jedna od vodećih aktivnosti stanovništva u nacionalnom parku. Ovdje takođe treba razlikovati stalno naseljenu lokalnu zajednicu od sezonskih posjetilaca čiji je broj u konstantnom porastu.

„Saglasno režimima zaštite prirode i ukupnog prostora, privredne aktivnosti su svedene na turističku djelatnost koja uključuje korišćenje sistema pješačkih, biciklističkih i edukativnih staza, interakciju sa prirodom i edukaciju, ribarstvo i ekstenzivnu proizvodnju zdrave hrane. Samo područje Nacionalnog parka nalazi se između dva privredno i turistički najrazvijenija područja u Crnoj Gori, u kontinentalnom dijelu glavnog grad Podgorica, a na jugu crnogorsko primorje.“ Citirano iz “Nacrt Studije zaštite za NP Skadarsko jezero” (revizija zaštićenog područja NP Skadarsko jezero) 13.1 Privredne i društvene djelatnosti, str 111. Dokument još uvijek nije dostupan online, nalazi se u bazi podataka.

U odnosu na režime zaštite i predloženu zonaciju u rezervatu biosfere korisnici prostora su sledeći:

Core zona

Obuhvata I zonu zaštite u zaštićenim područjima koja podrazumjeva strogi režim zaštite. U ovim zonama nema naseljenog stanovništva i dozvoljena su samo naučna istraživanja i posjete u obrazovne svrhe u ograničenom obimu;

Buffer zona

Obuhvata II i III zonu zaštite u zaštićenim područjima sa režimima aktivne zaštite i režimom održivog korištenja u ovoj zoni je moguće vršiti kontrolisano korišćenje prirodnih resursa, bez posljedica po primarne vrijednosti njihovih prirodnih staništa, populacija, ekosistema, obilježja predjela i objekata geonasljeđa, ali i razvijati naselja i prateća infrastruktura u mjeri u kojoj se ne izaziva narušavanje osnovnih vrijednosti područja;

U buffer zoni se ne nalaze veća naselja i gradovi. U okviru ove zone stanovništvo se dominantno bavi poljoprivredom i turizmom. Šumarstvo nije dozvoljeno na području nacionalnog parka Skadarsko jezero dok su u drugim zaštićenim područjima (parkovi prirode i spomenici prirode) prisutnate aktivnosti komercijalnog korištenja šume, kako od strane lokalne zajednice koja u svom posjedu ima šume tako i od Uprave za šume kao organa uprave pri Ministarstvu poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede u čijoj nadležnosti je pitanje upravljanja šumama. Lov i ribarstvo su takođe prisutni uz određene uslove i u skladu sa režimima lova i periodima lovostaja. Po pitanju strukture vlasništva prisutno je i državno i privatno vlasništvo, pri čemu je privatno vlasništvo mnogo više zastupljeno u zoni III u odnosu na zonu zaštite II.

Vode Skadarskoj jezera na lokaciji Bolje sestre se koriste za snabdijevanje Crnogorskog primorja pijaćom vodom.

Tranziciona zona

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Ministarstvo
javne uprave

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

Veća naselja i gradovi su ekskluzivno locirani u tranzicijonoj zoni. Pored Podgorice kao glavnog grada na području rezervata biosfere nalaze se i veći gradovi: Danilovgrad, Cetinje i Ulcinj kao i manja mjesta Tuzi, Golubovci. Svi su oni administrativni centri svojih opština. Nikšić, Kolašin i Bar kao administrativni centri opština koje su u obuhvatu rezervata biosfere nalaze se van granica obuhvata. Prostorno urbanistilki planovi opština na području rezervata biosfere pružaju uvid u namjene površina uz tabelarni prikaz i mape namjene zemljišta.

Komentar: **Glavni korisnici prostora na predmetnom području variraju zavisno o prirodnim resursima koje ono nudi kao i stepenu zaštite zaštićenih područja koji se nalaze u basenu ali nisu detaljno opisani u okviru analiziranih dokumenata.**

9.3 Koja su pravila (uključujući običajna ili tradicionalna) korištenja zemljišta i pristupa svakoj zoni rezervata biosfere?

Pravila korištenja zemljišta i pristupa svakoj zoni budućeg rezervata biosfere Skadarsko jezero mogu varirati zavisno o zakonima i propisima koji će biti uspostavljeni za upravljanje tim područjem. Međutim, običajna i tradicionalna pravila takođe mogu igrati važnu ulogu, posebno kada su u pitanju lokalne zajednice.

Običajna prava mogu uključivati prava pristupa određenim dijelovima zemljišta za tradicionalne aktivnosti poput poljoprivrede, stočarstva, ribolova ili sakupljanja ljekovitog bilja. Ova prava mogu biti temeljena na dugogodišnjem priznavanju teritorijalnih prava i običaja zajednice.

„U korišćenju prostora, sve do sredine 20. vijeka, postojali su tradicionalni načini regulacije korišćenja zemljišta koje je bilo pod različitim oblicim svojine. I u vrijeme turske uprave postojala je privatna, bratstvenička, seoska i plemenska svojina, a kasnije sa povezivanjem Stare Crne Gore i sedmoro brda u svojevrstan državni savez iz koga je potom nastala Knjaževina, ovi oblici svojine su i običajno-pravno učvršćeni i zaokruženi zajedno sa državnom i crkvenom imovinom.“
<https://www.danilovgrad.me/me/planska-dokumentacija> Prostorno urbanistički plan opštine Danilovgrad 2011. - 2020. Strana 31

Važno je naglasiti da su lokalni stanovnici igrali važnu ulogu u oblikovanju istorije korištenja zemljišta i resursa, često se oslanjajući na tradicionalne prakse i znanje. U skladu s tim, važno je uzeti u obzir njihove perspektive i uključiti ih u procese očuvanja i upravljanja ovim područjem. (prim aut.)

U Crnoj Gori, korištenje zemljišta unutar zaštićenih područja regulisano je nizom propisa i zakona koji se primjenjuju na različitim nivoima vlasti. Ključni propisi i zakoni koji regulišu korištenje zemljišta unutar zaštićenih područja su:

Zakon o zaštiti prirode: Ovaj zakon uspostavlja okvir za zaštitu prirode u Crnoj Gori, uključujući zaštićena područja kao što su nacionalni parkovi, parkovi prirode, spomenici prirode, rezervati i drugi tipovi zaštićenih područja. Zakon propisuje mјere za očuvanje biodiverziteta, zaštitu prirodnih staništa i divljih vrsta, kao i regulisanje ljudske aktivnosti unutar tih područja.

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

Član 31 ovoga zakona definiše zone zaštite u kojima se sprovode sljedeći režimi zaštite:

- zona zaštite I - strogi režim zaštite;
- zona zaštite II - aktivni režim zaštite;
- zona zaštite III - režim održivog korišćenja.

Zona zaštite I - strogi režim zaštite, sprovodi se na zaštićenom području ili njegovom dijelu sa neznatno izmijenjenim osobinama staništa izuzetnog ekološkog značaja, kojim se omogućavaju prirodni biološki procesi, očuvanje integriteta staništa i životnih zajednica, uključujući izuzetno vrijedna kulturna dobra.

U zoni zaštite I sa strogim režimom zaštite:

- zabranjeno je korišćenje prirodnih resursa i izgradnja objekata;
- vrše se naučna istraživanja i praćenje prirodnih procesa (monitoring) u ograničenom obimu;
- dozvoljene su posjete u obrazovne svrhe u ograničenom obimu;
- sprovode se zaštitne, sanacione i druge neophodne mjere u slučaju požara, elementarnih nepogoda i udesa, pojave biljnih i životinjskih bolesti i prenamnožavanja štetočina.

Zona zaštite II - aktivni režim zaštite, sprovodi se na zaštićenom području u kome su djelimično izmijenjene osobine prirodnih staništa ali ne do nivoa da ugrožavaju njihov ekološki značaj, uključujući vrijedne predjele i objekte geonasljeđa.

U zoni zaštite II sa aktivnim režimom zaštite mogu se:

- sprovoditi intervencije u cilju restauracije, revitalizacije i ukupnog unaprjeđenja zaštićenog područja;
- vršiti kontrolisano korišćenje prirodnih resursa, bez posljedica po primarne vrijednosti njihovih prirodnih staništa, populacija, ekosistema, obilježja predjela i objekata geonasljeđa.

U zoni zaštite III sa režimom održivog korišćenja mogu se:

- sprovoditi intervencije u cilju restauracije, revitalizacije i ukupnog unaprjeđenja zaštićenog područja;
- razvijati naselja i prateća infrastruktura u mjeri u kojoj se ne izaziva narušavanje osnovnih vrijednosti područja;
- vršiti radovi na uređenju objekata kulturno-istorijskog nasljeđa i tradicionalne gradnje;
- sprovoditi očuvanja tradicionalnih djelatnosti lokalnog stanovništva;
- selektivno i ograničeno koristiti prirodni resursi.

Van granice zaštićenog područja, po potrebi se može odrediti i zaštitni pojas (buffer) u cilju sprječavanja odnosno ublažavanja spoljnih faktora koji mogu uticati negativno na zaštićeno područje kao što su: otpadne vode, čvrsti otpad, invazivne vrste, nelegalna gradnja, turizam, spiranje pesticida, herbicida i drugih hemikalija, požari, pošumljavanje neautohtonim biljnim vrstama i drugim mogućim faktorima.

Zakon o nacionalnim parkovima ("Službeni list Crne Gore", br. 028/14 od 04.07.2014, 039/16 od 29.06.2016) definiše granice nacionalnih parkova, mjere zaštite, razvoja i unaprjeđenja kao i načine korištenja dobara nacionalnih parkova. Ovaj zakon u članu 16 definiše zabranjene aktivnosti unutar Nacionalnih parkova, kao što su npr. krčenja i čiste sječe šume. Zakon takođe definiše i korišćenje dobara nacionalnih parkova (zemljište, šume, vode, biljni i životinjski svijet i drugi prirodni resursna) na

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

način da se mogu koristiti u skladu sa zakonom, prostornim planom posebne namjene i planom upravljanja vodeći računa o očuvanju biološke i predione raznovrsnosti.

Na području nacionalnih parkova mogu se vršiti kulturne, naučno-istraživačke, obrazovne, turističke, rekreativne, sportske i druge djelatnosti u skladu sa zakonom, koje po svom karakteru, obimu i načinu sprovođenja ne narušavaju prirodne vrijednosti nacionalnih parkova.

Zakon o prostornom planiranju i izgradnji: Ovaj zakon reguliše planiranje i korištenje zemljišta na nacionalnom nivou, uključujući prostorne planove koji se odnose na zaštićena područja. Propisuje se način na koji se zemljište može koristiti u skladu s ciljevima zaštite prirode i održivog razvoja.

Drugi propisi I akti o zaštićenim područjima: Osim zakona, postoje posebni propisi koji se odnose na upravljanje i korištenje zemljišta unutar zaštićenih područja, poput petogodišnjih Planova upravljanja zaštićenim područjima i Godišnjih programa. Ova dokumenta detaljno regulišu aktivnosti koje su dozvoljene ili zabranjene unutar tih područja.

Lokalni propisi: Lokalne samouprave mogu imati svoje propise i planove koji se odnose na korištenje zemljišta unutar zaštićenih prostora na njihovom području. To su Lokalne Startegije razvoja, zatim strategije biodiverziteta kao i Prostorno urbanistički planovi opština i Detaljni prostorini planovi.

Korištenje zemljišta van zaštićenih područja definisano je Prostorno urbanističkim planovima opština koje daju pregled namjene zemljišta. Zatim je dalje i preciznije određeno na nivou Detaljni prostornih planova. Trenutno je u izradi i Prostorni plan Crne Gore. Prethodni je istekao 2020. Godine. Relevantni zakon u ovoj oblasti je: Zakonom o planiranju prostora i izgradnji objekata ("Sl.list CG", br. 64/17, 44/18, 63/18, 11/19, 82/20)

Upravljanje vodama i njihovo korištenje definisano je Zakon o vodama ("Službeni list Crne Gore", br. 84/2018) dok je Strategija upravljanja vodama planski dokumenta kojim se utvrđuju dugoročni pravci upravljanja vodama i definiše ciljeve i smjernice za upravljanje vodama. Korištenje voda u sektoru ribarstva definisano je Zakonom o slatkvodnom ribarstvu i akvakulturi ("Službeni list CG", broj 17/18).

Ostali relevantni zakoni i propisi koji definišu korištenje i upotrebu resursa su:

Zakon o šumama ("Sl. listu Crne Gore", br. 74/10, 40/11, 47/15)

Zakon o divljači i lovstvu ("Službeni list CG", broj 52/08 i 48/15)

Zakon o poljoprivrednom zemljištu ("Službeni list RCG", br. 15/92 i 59/92 i 32/11)

Zakon o rudarstvu ("Službeni list CG", broj 65/08, 62/10, 40/11)

Zakon o putevima ("Službeni list CG", broj 82/20)

Zakon o turizmu i ugostiteljstvu ("Službeni list Crne Gore", br. 002/18, 004/18 i 013/18)

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Ministarstvo
javne uprave

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

Komentar: Pravila korištenja resursa u svakoj budućoj zoni su jasno definisana zakonskim okvirom.
Implementacija često izostaje

9.4 Opišite različite nivo pristupa i kontrole resursima koje imaju žene i muškarci. (Koriste li muškarci i žene iste resurse na različite načine (npr. za preživljavanje, tržište, religijske/ritualne svrhe) ili koriste različite resurse?).

Sociokulturni i ekonomski faktori utiču na to da žene i muškarci mogu imati različite nivo pristupa i kontrole nad resursima. U Crnoj Gori običajno pravo odricanja od imovine u korist muških članova porodice je i dalje prisutno, posebno u ruralnim oblastima gdje se žene i dalje odriču nasljeđstva u korist muških članova porodice, iako su zakonom izjednačene sa muškarcima.

Tradicionalno muškarci su bili više uključeni u sektorima šumarstva, ribolova i poljoprivrede, dok su se žene više bavile skupljnjajem plodova i ljekovitog bilja. U nekim zajednicama, posebno gdje su muškarci migrirali u potrazi za poslom, žene preuzimaju veću ulogu u poljoprivredi i stočarstvu. Statističko istraživanje o strukturi poljoprivrednih gazdinstava sprovedeno 2016.godine od strane Uprave za statistiku o radnoj snagi na poljoprivrednim gazdinstvima prema polu pokazuje da 41936 žena i 57300 muškaraca radi na gazdinstvima na nivou cijele Crne Gore. <https://www.monstat.org/userfiles/file/fss/Saopstenje%20FSS.pdf> Podaci popisa poljoprivrede sprovedenog 2010. godine pokazuju da su muškarci najčešće nosioci porodičnih poljoprivrednih gazdinstava, preciznije 87,1% muškaraca su nosioci gazdinstva. Ostale članove gazdinstva koji rade na gazdinstvu u najvećem broju čine žene i to 32 593 ili 66,0%.

<https://www.monstat.org/uploads/files/publikacije/Zene%20i%20muskarci%20u%20CG%20web%2026.12%20FIN.pdf>

Komentar: Nivoi kontrole resursa u odnosu na pol nisu opisana u okviru analiziranih dokumenata. Statistički podaci su dostupni samo na vrlo generalnom nivou.

Konsultovana dokumenta za djelove teksta gdje se ne navode reference:

Studija zaštite za park prirode Dolina rijeke Zeta, POLJOPRIVREDA, strana 98-110, KULTURNA BAŠTINA, strane 122 i 124

Socio-ekonomska analiza Parka prirode Rijeka Zeta 2.4. Korišćenje prostora, 2.4.1 Namjena površina str 24 i 25

Strateški Plana Razvoja Opštine Ulcinj 2022-2028, poglavje 6. Poljoprivreda i ribarstvo, str 50

Nacrt Studije zaštite za NP Skadarsko jezero (revizija zaštićenog područja NP Skadarsko jezero) 13.1

Privredne i društvene djelatnosti, str 111

Prostorno urbanistički plan Danilovgrada, 2.4.2.1. Poljoprivreda - Istoriski pregled razvoja poljoprivrede str 75

Lokalni akcioni plan biodiverziteta Ulcinj, Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo, str 40

Strateški plan razvoja opštine Danilovgrad, 3.8.2. Poljoprivredna proizvodnja i potencijali, str 34

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

Strateški plan razvoja Glavnog grada Podgorice 2020-2025. 2.1.7 Poljoprivredna proizvodnja, str 32
Prostorno-urbanistički plan opštine Ulcinj 2020, Ministarstvo održivog razvoja i turizma, novembar 2013

LJUDSKA POPULACIJA PREDLOŽENOG REZERVATA BIOSFERE:

Pitanja u Nominacionom formularu na koje treba dati odgovor u okviru teme populacije formulisana su na sledeći način:

[Približan broj ljudi koji žive unutar predloženog rezervata biosfere]

	Stalno	Sezonski
10.1 Core područja	_____	_____
10.2 Zaštitna zona	_____	_____
10.3 Tranzicione zona	_____	_____
Ukupno:	_____	_____

10.4 Kratak opis lokalnih zajednica koje žive unutar ili blizu predloženog rezervata biosfere. (Navedite etničko porijeklo i sastav, manjine itd., glavne ekonomske aktivnosti (npr. stočarstvo, turizam) i lokaciju njihovih glavnih područja koncentracije, uz referencu na mapu (dio 6.2)).

Podaci o stanovništvu i naseljima u okviru budućeg rezervata biosfere mogu se dobiti iz evidencije Popisa stanovništva³ Uprava za statistiku Crne Gore. Poslednji popis stanovništva urađen je 2023. godine s tim što su podaci u obradi i očekuje se da budu dostupni u septembru 2024. Stoga, trenutno dostupni podaci po ovom pitanju su iz 2011.godine. Uporedjivanjem granica predloženog rezervata i spiska naselja mogu se dobiti podaci po zonama o broju stanovnika, jednom kada zone budu određene. Takođe, isto je moguće po naseljima u odnosu na etničku pripadnost, jezik kojim govore, prema starosnoj i polnoj strukturi. Podaci o glavnim ekonomskim aktivnostima stanovništva u podacima iz 2011. godine prezentovani su na nivou Opština dok za naselja takvi podaci nisu dati. Stoga, može se dati samo uopšten prikaz ključnih ekonomskih aktivnosti i ovo predstavlja jedini nedostatak u smislu preciznih podataka. Sva dokumenta koja su navedena u Izvorima kao izvor podataka su koristila popis iz 2011. godine. Stoga, preporuka je da se kada se odrede finalne precizne granice obuhvata biosfernog rezervata, da se na osnovu preklapanja granica područja od strane angažovanog GIS stručnjaka izvuče spisak naselja i da se nakon objavljivanja rezultata Popisa stanovništva iz 2023. godine predstave podaci u nominacionom formularu.

³ Uprava za statistiku MONSTAT <https://www.monstat.org/cg/page.php?id=1992&pageid=1992>

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

10.5 Ime(na) glavnih naselja unutar i blizu predloženog rezervata biosfere s referencom na mapu (dio 6.2):

U dostupnoj dokumentaciji ne postoji spisak naselja za dati predloženi obuhvat rezervata biosfere. Svakako isti se može dobiti preklapanjem granica predloženog rezervata biosfere kada se one finalno utvrde sa mapom i podacima iz Uprave za statistiku iz čega se može dobiti spisak naselja. Preporuka je dakle da gis ekspert nakon određivanja granica predloga budućeg rezervata biosfere iste preklopi sa mapom (ortho foto, google maps) i sl i na taj način odredi spisak naselja u predloženom obuhvatu rezervata biosfere.

10.7 Navedite broj govornih i pismenih jezika (uključujući etničke, manjinske i ugrožene jezike) u rezervatu biosfere. (Obratite se, primjerice, UNESCO Atlasu ugroženih jezika (<http://www.unesco.org/culture/languages-atlas/index.php>)).

Podaci o upotrebi jezika u okviru budućeg rezervata biosfere mogu se dobiti iz evidencije Popisa stanovništva⁴ Uprava za statistiku Crne Gore. Poslednji popis stanovništva urađen je 2023. godine s tim što su podaci u obradi i očekuje se da budu dostupni u septembru 2024. Stoga, trenutno dostupni podaci po ovom pitanju su iz 2011.godine i dostupni su samo podaci o jezicima koji su u upotrebi i broju stanovnika na nivou opštine koji isti koriste Stoga, preporuka je da se nakon objavljivanja rezultata Popisa stanovništva iz 2023. godine predstave podaci o jezicima u upotrebi na nivou opština koje obuhvata budući TBR.

10.6 Kulturni značaj: (Ukratko opišite važnost predloženog rezervata biosfere u smislu prošlih i sadašnjih kulturnih vrijednosti (religijskih, istorijskih, političkih, socijalnih, etnoloških) i drugih, ako je moguće s razlikovanjem između materijalne i nematerijalne baštine (usp. UNESCO Konvenciju o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine iz 1972. i UNESCO Konvenciju o očuvanju nematerijalne kulturne baštine iz 2003. (http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13055&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html))

http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=17716&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html)).

Kada je riječ o kulturnim vrijednostima područja, isti su dati u smislu popisa i kratkog opisa kulturne baštine (materijalne i nematerijalne) za opštine u svim navedenim planskim (prostorno urbanistički planovi, lokalni akcioni plan zaštite životne sredine i u pojedinim opštinama poput Opštine Danilovgrad i u Lokalnim akcionim planu za biodiverzitet) strateškim dokumentima (strateški planovi razvoja). U studijama zaštite pojedinačnih područja (NP Skadarsko jezero, , Dolina Rijeke Zete) i PU Nacionalnog Parka Skadarsko jezero. U navedenim dokumentima nedostaje opis u smislu kulturno istorijskog i religijskog značaja svih pomenutih objekata međutim te informacije se detaljno mogu naći u dokumentima Zavoda za kulturnu baštinu, koja su na zahtjev dostupna, i to elaboratima za utvrđivanje

⁴ Uprava za statistiku Monstat, <https://www.monstat.org/cg/page.php?id=1992&pageid=1992>

Funded by
the European Union

MNE-ALB

IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

SKADAR/SHKODER LAKE WATERSHED

A Transboundary Biosphere Reserve

kultурне vrijednosti elementa nematerijalne kulturne baštine, eLaboratima o revalorizaciji nepokretnog i pokretnog kulturnog dobra i studijama zaštite kulturnih dobara za potrebe prostorno urbanističkog plana (za opštine Cetinje, Bar, Kolašin i Ulcinj). Preporuka je da se u budućem procesu angažuje stručnjak za kulturnu baštinu koji će na bazi dostupne dokumentacije odabratи najvažnija materijalna i nematerijalna kulturna dobra te opisati ih na način adekvatan za nominacioni formular.

Izvori:

Popis stanovništva 2013., Uprava za statistiku- Monstat, <https://www.monstat.org/cg/page.php?id=1992&pageid=1992>
Plan upravljanja 2021-2025 NP Skadarsko jezero, NP "Crne Gore", 2022.
Nacrt Studije revizije Skadarsko jezero, Agencija za zaštitu životne sredine, 2023.
Prostorno-urbanistički plan Opštine Bar, Opština Bar, 2018.
Prostorno-urbanistički plan Glavnog Grada Podgorice, Glavni Grad Podgorica, 2014
Prostorno-urbanistički plan Projektonice Cetinje, Projektonica Cetinje, 2014
Studija zaštite "Spomenik Prirode Kanjon Rijeke Cijevne", Agencija za zaštitu životne sredine, 2017.
Studija zaštite Park Prirode "Rijeka Zeta", Agencija za zaštitu životne sredine, 2019
Sackl P., Schneider-Jacoby M., Schwarz U., Dhora D., Saveljic D., Stumberger B. (2006) "Rapid Assessment of the Ecological Value of the Bojana-Buna Delta (Albania/Montenegro)" Vugdelić M., Martinović A., Pajović I., Drobnjak J., Milić J. (2021) – Socio-ekonomska analiza Parka prirode Rijeka Zeta, The Nature Conservancy Dimitris F., Marković M., Shipman B (2015) Integrirani plan upravljanja resursima Delte Bojane
Prostorno-urbanistički plan Opština Ulcinj, Ministarstvo održivog razvoja turizma, 2016.
Prostorno-urbanistički plan Opština Danilovgrad, Opština Danilovgrad, 2011.
Lokalni plan zaštite životne sredine Glavnog Grada Podgorica, Glavni grad Podgorica, 2019.
Lokalni akcioni plan za biodiverzitet Glavnog Grada Podgorica, Glavni grad Podgorica, 2023.
Akcioni plan održivog razvoja Glavnog Grada Podgorica, Glavni Grad Podgorica, 2017.
Strateški plana razvoja Glavnog grada Podgorica, Glavni grad Podgorica, 2020.
Nacrt Lokalnog Plana zaštite životne sredine Opštine Tuzi, Opština Tuzi, 2023
Nacrt Strateškog plana razvoja Opštine Tuzi, Opština Tuzi, 2021
Strateški plana razvoja Opštine Bar, Opština Bar, 2020.
Strateški plana razvoja Opštine Danilovgrad, Opština Danilovgrad, 2019.
Lokalni Plan zaštite životne sredine Opštine Danilovgrad, Opština Danilovgrad, 2021.
Lokalni Akcioni Plan za biodiverzitet Opštine Danilovgrad, Opština Danilovgrad, 2020.
Lokalni Akcioni Plan za biodiverzitet Projektonice Cetinje, Projektonica Cetinje, 2020.
Nacrt Lokalnog Plana zaštite životne sredine Projektonice Cetinje, Projektonica Cetinje, 2021.
STRATEŠKI PLANA RAZVOJA OPSTINE ULCINJ 2022-2028., Opština Ulcinj, 2022.
Nacrt Lokalnog Akcioni Plan za biodiverzitet Opštine Ulcinj, Opština Ulcinj, 2020
Nacrt Lokalnog Plana zaštite životne sredine Opštine Ulcinj, Opština Ulcinj, 2020
Studija zaštite kulturnih dobara za potrebe prostorno urbanističkog plana za projektonice Cetinje, Uprava za zaštitu kulturnih dobara, 2012.
Studija zaštite kulturnih dobara za potrebe prostorno urbanističkog plana opštine Bar, Uprava za

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

zaštitu kulturnih dobara, 2018.

Studija zaštite kulturnih dobara za potrebe prostorno urbanističkog plana opštine Kolašin, Uprava za zaštitu kulturnih dobara, 2023.

Studija zaštite kulturnih dobara za potrebe prostorno urbanističkog plana opštine Ulcinj, Uprava za zaštitu kulturnih dobara, 2016.

Elaboratima za utvrđivanje kulturne vrijednosti elementa nematerijalne kulturne baštine, Uprava za zaštitu kulturnih dobara

Elaboratima o revalorizaciji nepokretnog i pokretnog kulturnog dobra, Uprava za zaštitu kulturnih dobara

BIOFIZIČKE KARAKTERISTIKE

Pitanja u Nominacionom formularu na koje treba dati odgovor u okviru teme biofizičke karakteristike formulisana su na sledeći način:

11.1 Opšti opis karakteristika lokacije i topografije područja:

(Kratko opišite glavne topografske karakteristike (močvare, bara, planinski lanci, dine itd.) koje najčešće karakterišu pejzaž područja)

Pejzaž predloženog rezervata biosfere predstavlja kombinaciju vodenih površina (Skadarsko jezero, Šasko jezero, Ulcinjska solana i okolnih planinskih reljefa između kojih se pružaju ravnice (Zetska i Bjelopavlička ravnica i Ulcinjsko polje na jugu) nastali radom rijeka Zeta, Bojana, Morača. Pored toga Morača sa svojim pritokama Malom Rijekom i Cijevnom usjekla je kanjone iznimne ljepote i bogatog biodiverziteta. „Površina sliva Skadarskog jezera po V. Raduloviću je 5490 km², od čega je na teritoriji Crne Gore 4460 km²“ (Nacrt Studije zaštite za NP Skadarsko jezero strana 6 - strana 7). Obuhvata zaleđe barske opštine, čitavu teritorije Glavnog grada Podgorica (uključujući i nove opštine Tuzi i Zetu) i Danilovgrad, značajne djelove cetinske i nikšićke i manji dio kolašinske opštine (Rovca i Morača).

„Balkansko poluostrvo je doživjelo snažan orogenski period koji je rezultirao stvaranjem Dinarskih planina. Basen Skadarskog jezera je depresija koja se nalazi južno od Dinarida i orientisana je u pravcu sjeverozapad-jugoistok, paralelno sa obalom Jadranskog mora. Krečnjak i povezani kraški procesi određuju geomorfologiju. Na sjevernoj i sjeveroistočnoj strani jezera nalazi se ravna Zetska ravnica i glavne rječne pritoke. Njihovi nanosi (delte) i niži dio ravnice stvorili su široki pojasi močvara koji redovno plavi. Skadarsko jezero je na jugozapadu odvojeno strmim brdima od Jadranskog mora: planinama Taraboš i Rumija. Ova zona je široka samo 10 do 15 km, ali ima vrhove do 1600 m. Duž obale jezera nalaze se izdužena ostrva. Mnogi kraški izvori mogu se naći u jugozapadnom dijelu jezera. Područje jezera se drenira putem rijeke Bojane do Jadranskog mora.“

<https://iwalern.net/documents/4120>, strana 2

Skadarsko jezero je pogranično jezero između Crne Gore i Albanije i najveće je jezero na Balkanu, samim tim i najveća slatkvodna površina u Crnoj Gori. Površina mu varira zavisno od vodostaja. Prema podacima iz **Nacrt Studije zaštite za NP Skadarsko jezero**, područje pokriva površinu od 25400.00 ha vodenih površina (slobodnih voda i flotantne vegetacije) i 14600.00 ha obodnog kopna i močvara. „Dužina jezera je 43 km, a najveća širina 26 km na liniji Beška-Ličeni i Hotit. Dužina obale iznosi 76 km,

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

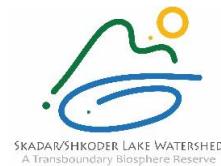

Funded by
the European Union

MNE-ALB

IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

SKADAR/SHKODER LAKE WATERSHED
A Transboundary Biosphere Reserve

od čega na ostrva otpada čak 15 km. Pri najnižem vodostaju (kota ispod 5mnv) zahvata površinu od 370km², dok u vodostajnom maksimumu (kota oko 10mnv) zahvata površinu od 505 km². Najveća dubina je izmjerena u estavelama jezera, tzv „oka“ 90 m, što ga čini jednom od najpoznatijih kriptodepresija, dok je prosječna dubina jezera 4 m. „Skadarsko jezero je u prošlosti predstavljalo veliku tektonsku potolinu, koja je nekada bila morski zaliv. Izdizanjem planina Taraboš i Rumija ovaj morski zaliv je odvojen od mora i tako pretvoren u jezero. Stvaranjem rijeke Bojane jezero se povuklo i smanjilo, pa je počelo ličiti na močvaru. Površina proglašena nacionalnim parkom 1983 godine iznosi 40.000ha dok se revizijom Studije zaštite predlaže povećanje površina prema prirodnim granicama na 47 029,5 ha.“ (Nacrt Studije zaštite za NP Skadarsko jezero strana 6) Očekuje se da Studija revizije bude usvojena u toku 2024. godine.

„Obala Skadarskog jezera, koja pripada opštini Bar, pruža se od uvale sjeveroistočno od Virpazara, prema Šestanima i Krajini, i sve do albanske granice. Dužina obale iznosi 76 km, od čega na ostrva otpada 15 km. Obala počinje od Virpazara i ide prema prema Godinjskom zalivu gdje se nalazi plaža Lučice. Od ovog zaliva se obala pruža prema Jaseničkom rtu, Rtu Pristan, Raduškom rtu do Petrove Ponte sa uvalom Brod. Jugoistočno od uvale Brod nalazi se Vučedabitski zaliv, sa ostrvima Veliko i Malo Starčevo. Idući dalje prema istoku, dolazi se do Đurovačke i Murićke uvale gdje je izgrađeno pristanište. Ovdje je smještena istoimena plaža duga 490 metara, a ispod Sela Donji Murići, još jedna, duga 560 m i široka 7 metara, što je najveća plaža na našem dijelu jezera. U neposrednoj blizini nalaze se ostrva: Mali i Veliki Moračnik i Gorica Omerit. Dalje se redaju: uvale Mrčiluka, pogodna za pristajanje čamaca, Uvala Blajca, sa pristaništem, Pristan Smokvice, Ostroška uvala sa pristaništem. U štitarskom limanu nalazi se veliki broj ostrva, a najpoznatija su: Tophala, Planik, Gorica itd. Najaznačajniji pristan u ovom dijelu jezera je Uvala Ckla, naspram koje je veliko ostrvo Duga.“ <https://bar.me/wp-content/uploads/2020/02/STRATESKI-PLAN-RAZVOJA-OPSTINE-BAR-2020-2025-nacrt.pdf>, str 7

„Šasko jezero se nalazi na sjeveru opštine Ulcinj, na Anamalskom području. Locirano je između krečnjačkih uzvišenja Šaskog brda i Briske Gore. Sa sjeverozapada se u jezero uliva Međurečka rijeka, a na krajnjem jugoistočnom dijelu terena je otoka jezera u Bojanu (kanal Sv. Đorđa). Površina i zapremina jezera se mijenja tokom godine u zavisnosti od hidroloških uslova. Najveća dubina jezera je oko 10 m, a prosječna oko 5-6 m, a uz obalu 1-3 metra. Pri srednjim vodama površina jezera iznosi oko 3 km².)

Zogansko jezero predstavlja relikt hidroloških istorijskih uslova. Mnoge su teorije o nastanku ove naplavine, ali je sigurno da je tokom velikih poplava u slivu Bojane i Drima, novembra 1886. godine, dobilo formu hidrografskog prirodnog objekta sa svojom otokom u Jadransko more – Port Milenom. Kasnije su ljudske intervencije u ovom prostoru, posebno izgradnja Solane i solanskih nasipa, оформile postojeći oblik ove naplavine.“ [http://www.ul-gov.me/upload/document/stp_ulcinj_2022-2028_final_\(2\).pdf](http://www.ul-gov.me/upload/document/stp_ulcinj_2022-2028_final_(2).pdf) – strana 12

Ulcinjska solana se nalazi na krajnjem jugu Crne Gore. Zauzima oko 14.5 km² slanih bazena. Udaljena je vazdušnom linijom 1 km Ulcinja i isto toliko od granice sa Albanijom. Površina zaštićenog područja sa zaštitnim pojasom iznosi 1477.00 ha. Granice Parka prirode „Ulcinjska solana“ prostiru se od 18.68 km od perimetra lokaliteta, 16.55 km prati drenažni kanal - kanal je uključen u granicu - i 2.13 km sjeverne obale kanala Port Milena blizu administrativnih i fabričkih zgrada Solane. Granica prati vještački

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Ministarstvo
javne uprave

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

izgrađene strukture oko lokaliteta i uključuju cijelu Solanu i okolne kanale, ali isključuje kanal Port Milena i ostatke predhodne lagune. <https://www.prirodainfo.me/Forma#/osnovnipodaci/79> „Područje se sastoji od 235 bazena plus štojski 1, 2 i zoganjski 1,2, nasipa visine 35-40cm i 60cm širine, dok šrina kanala iznosi 1,0 m. Bazeni obrazuju veće površine koje imaju specifične nazive.“ [http://www.ul-gov.me/upload/document/stp_ulcinj_2022-2028_final_\(2\).pdf](http://www.ul-gov.me/upload/document/stp_ulcinj_2022-2028_final_(2).pdf) – strana 46

Površina **Bjelopavličke ravnice** je 72km², dužine 28km i širine do 8km predstavlja drugu najveću ravan u Crnu Goru. Sjeverozapadni dio predstavlja tektonsku potolinu, spušteno duž dvije, a u jednom dijelu i više uporednih tektonskih linija, dok jugoistočni prostraniji dio ima karakter kraškog polja. <https://www.danilograd.me/me/planska-dokumentacija> (Prostorno urbanistički plan opštine Danilograd 2011. – 2020 str 20). Duž sjeveroistočne strane doline proteže se uzana zona paleogenog fliša(škriljci, pločasti i laporoviti krečnjaci, koji prelaze u laporce i pjescovite gline), uklještena ispod krečnjaka gornje krede i praćena pojavom većeg broja manjih izvora. Jugozapadna strana izgrađenaje pretežno od krečnjaka gornje krede.

Formiranjem doline Zete nastale su i fluvijalne terase od krečnjačkih zaravni oko Bogetića, Srednje gore, Zagrede na visinama oko 450m, i nešto niže oko Martinića i između Sušice i Mareze na visinama oko 150m. <https://www.auzp.me/wp-content/uploads/2021/09/studija-zeta-zavrseeno.pdf> str 11

Zetska ravnica površine 250km² <https://www.sekretariat-za-plurzs.podgorica.me/tekstualni-dio/> strana 152 obuhvata područje na sjevernoj strani Skadarskog jezera. Ranije je u cjelini pripadala Glavnom gradu – Podgorici. Međutim nakon osamostaljivanja gradskih opština Tuzi i Zeta ovo područje se sada administrativno nalazi na teritoriji 3 opštine.

Sliv rijeke Zete zauzima površinu od 1215,7 km², obim sliva 184 km, a dužina 68 km. Dužina toka rijeke Zete do vodomjerne stanice Danilograd je 58 km (hidrološka stanica je na 42° 33' 16" sgš i 19° 06' 44" igd na nadmorskoj visini od 33,4 mnmm), a dužina svih tokova na slivu iznosi 110 km. Gustina rječne mreže iznosi 0,09 km/km² , srednji pad sliva je 15,9, srednji pad toka 1,1 a srednja nadmorska visina 937 m. Kroz Nikšićko polje, u kojem nastaje i ponire, teče kao Gornja Zeta, a pod dimenom Donja Zeta ponovo se pojavljuje nizvodno od Bogetića, na krajnjem SZ Bjelopavličke ravnice. Vodotok Donje Zete počinje od mjesta Glava Zete, gdje nastaje od vodotoka Oboštice i Glave Zete, i teče Bjelopavličkom ravnicom u pravcu JI sve do uliva u rijeku Moraču, u dužini od oko 51 km, sa prosječnom širinom korita od 45-50 m (najveća širina korita je na području Slapa i iznosi 90 m). <https://www.danilograd.me/me/planska-dokumentacija> - Strana 20

Rijeka Bojana je djelimično plovna, međunarodna rijeka. Duga je 43 km i ima dvije glavne pritoke: Moraču, u Crnoj Gori, i ogrank Drima u Albaniji. Ona teče od Skadarskog jezera 8 km kroz albansku teritoriju, a preostalih 25 km predstavljaju granicu između Crne Gore i Albanije. Prosječna dubina Bojane je oko 3 do 5 m, a na nekim djelovima prelazi i 8 m. [http://www.ul-gov.me/upload/document/stp_ulcinj_2022-2028_final_\(2\).pdf](http://www.ul-gov.me/upload/document/stp_ulcinj_2022-2028_final_(2).pdf) – strana 11

Rijeka Morača je glavni vodotok na teritoriji Glavnog grada, nastaje u sjevernom dijelu Opštine Podgorica, izvire ispod planina Zebalca i Javorja i teče prema jugu. Dužina riječnog toka je 97,1 km, sliv obuhvata površinu od 3.200 km² i odlikuje se velikim oscilacijama u vodostaju. Njena glavna pritoka je rijeka Zeta koja ima poseban značaj zbog prihranjivanja voda Morače. <https://www.sekretariat-za-plurzs.podgorica.me/wp-content/uploads/2020/05/LEAP-Konacna-verzija.pdf> strana 26

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

Basen rijeke Cijevne se prostire od izvorišta u planinskom dijelu Prokletija na teritoriji Albanije, do ušća u rijeku Moraču na teritoriji Crne Gore. Dužina rijeke iznosi 58,8 km, od čega 32,3 km protiče kroz Crnu Goru, a 26,5 km kroz Albaniju. Nalazi se prosječno na 1.237 metara nadmorske visine. Rijeka Cijevna ima dvije glavne pritoke koje pokrivaju površinu od 234km² i to: Cijevna Vuklitska (duga 17,9 km i površine 132 km²) i Cijevna Selčanska (dužine 22.5 km i površine oko 102 km²). Ove dvije pritoke se spajaju kod mosta u Tamari i do granice sa Crnom Gorom (Grabon) pokrivaju basen površine 21 km².
https://starisajt.podgorica.me/db_files/Urbanizam/Dokumenta/cijevna_decembar_javna_rasprava.pdf strana 7

„Prema usvojenoj podjeli Crne Gore na geomorfološke oblasti, teritorija **Prijestonice Cetinje** pripada starocrnogorskoj kraškoj zaravni. Najveći dio Prijestonice obuhvata Katunska kraška zaravan koja se prema istoku Riječkom nahijom spušta ka Skadarskom jezeru i Zetskoj ravnici. Ove oblasti su od mora odvojene planinskim masivom Lovćena. Na sjeveroistoku su od duboke doline Zete odvojen je masivom Garača.

Izuzimajući manji dio prostora na jugu, uz Skadarsko jezero, ostali dio područja Prijestonice Cetinje predstavlja ustalasani holokarst (“ljuti krš”) Katunske nahije sa prosječnom nadmorskog visinom od 800 - 1000 m. Njeguško i Cetinjsko polje su jedine veće površine sa ravnim terenom. Manje ravne površine se još nalaze u karstnim uvalama i vrtačama kojih ima na cijeloj tetitoriji Prijestonice. Ravni tereni čine svega 1,4%, brdoviti i strmi tereni preko 80% površine.“
[https://www.cetinje.me/cetinje/cms/public/image/uploads/staro/doc/2015/Izdata%20rjesenja/Prostorno%20urbanisticki%20plan/01.%20Prostorno%20urbanisticki%20plan%20Prijestonice%20Cetinje/Tekstualni%20dio/PUP%20Cetinje%20-%20knjiga%201%20\(plan%202014\)%20ANALITICKI%20DIO.pdf](https://www.cetinje.me/cetinje/cms/public/image/uploads/staro/doc/2015/Izdata%20rjesenja/Prostorno%20urbanisticki%20plan/01.%20Prostorno%20urbanisticki%20plan%20Prijestonice%20Cetinje/Tekstualni%20dio/PUP%20Cetinje%20-%20knjiga%201%20(plan%202014)%20ANALITICKI%20DIO.pdf)

strana 41

1.2 Visinski opseg:

11.2.1 Najviša nadmorska visina: definisati metara

11.2.2 Najniža nadmorska visina: 0 metara i pripada morskoj obali na području Opštine Ulcinj

11.2.3 Za obalna/morska područja, maksimalna dubina ispod srednjeg nivoa mora definisati metara

PUP Podgorica navodi da je za opštinu Podgorina (kao teritorijalno najveću opštinu u predmetnom području) nadmorska visina kreće u rasponu 4,6 mn m (minimalni nivo Skadarskog jezera) i 2487 mn m (Kučki Kom). <https://www.sekretariat-za-plurzs.podgorica.me/tekstualni-dio/> strana 152

U sjevernom dijelu Opštine Danilovgrad nalazi se prostor visokih planina i površi, koga čine Prekornica (najviši vrh Kula 1.927 mn m) i Lisac (najviši vrh Bobija 1563 mn m) i površ između njih.

Najviši dijelovi prostora su pod planinskim pašnjacima i livadama, dok je na najvišim planinskim grebenima i vrhovima zona golog krša, sipara, stjenovitih partija sa rijetkom vegetacijom prilagođenom oštrim klimatskim i pedološkim uslovima staništa. Najvisočiji vrhovi na području opštine Danilovgrad su Jablanov vrh do 2203 mnv, Starac 2021 mnv, M. Starac 1921mnv, Borova Glava 1850 mnv.

Prostorno urbanistički plan Danilovgrada <https://www.danilovgrad.me/me/planska-dokumentacija - Strana 27>

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Ministarstvo
javne uprave

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

„Analiza reljefa Prijestonice Cetinje ukazuje da je teren Prijestonice uglavnom lociran između 700 do 1000 mnv, odnosno oko 42%. Mali dio prostora u zoni Skadarskog jezera je u zoni nižih terena do 100 mnv (3%), odnosno visokih planinskih terena iznad 1300 mnv (2,7%) u zoni Lovćena, Pustog Lisca i Garča. Samo najveći vrhovi zadiru u zonu iznad 1600 mnv (0,22%). Najveća visinska razlika je između Skadaraskog jezera na koti 6 mnv i Štirovnika (1749 mnv) na Lovćenu i iznosi 1743 m. Prosječna nadmorska visina Prijestonice iznosi 827 m.“

[https://www.cetinje.me/cetinje/cms/public/image/uploads/staro/doc/2015/Izdata%20rjesenja/Prostorno%20urbanisticki%20plan/01.%20Prostorno%20urbanisticki%20plan%20Prijestonice%20Cetinje/Tekstualni%20dio/PUP%20Cetinje%20-%20knjiga%201%20\(plan%202014\)%20ANALITICKI%20DIO.pdf](https://www.cetinje.me/cetinje/cms/public/image/uploads/staro/doc/2015/Izdata%20rjesenja/Prostorno%20urbanisticki%20plan/01.%20Prostorno%20urbanisticki%20plan%20Prijestonice%20Cetinje/Tekstualni%20dio/PUP%20Cetinje%20-%20knjiga%201%20(plan%202014)%20ANALITICKI%20DIO.pdf) strana 41

„Na teritoriji opštine Bar nalaze se planine: Rumija - sa najvišim vrhom od 1.596 mnv, Sozina, Sutorman i Lisinj, a sve su smještene tako da vijencem opštini dijele na morski i jezerski dio.“ <https://bar.me/wp-content/uploads/2020/02/STRATESKI-PLAN-RAZVOJA-OPSTINE-BAR-2020-2025-nacrt.pdf> str 6

Komentar: Za popunjavanje ovog dijela nominacionog formulara postoje potrebni podaci. Međutim, tek nakon što se odrede precizne granice predloga rezervata biosfere odrediće se i najniža i najviša tačka ovog područja.

11.3 Klima:

(Kratko opišite klimu područja, možete koristiti regionalnu klasifikaciju klime prema Köppenu preporučenu od strane Svjetske meteorološke organizacije (WMO) (http://www.wmo.int/pages/themes/climate/understanding_climate.php)).

11.3.1 Prosječna temperatura najtoplijeg mjeseca: _veća od_ 22 °C

11.3.2 Prosječna temperatura najhladnjeg mjeseca: __veća od -3 a manja od 18 °C

Po podacima iz „Atlasa klime Crne Gore“, predmetna teretirorija Kepenu pripada Cs tipu klimata, pri čemu su prisutna oba podtipa Csa i Csb.

Podtipu Csa pripada Zetsko- bjelopavlička ravnica sa Skadarskim jezerom i primorska oblast u koju spada područje kome pripadaju opštine Bar i Ulcinj.

Karakterišu je umjereno topla kišna klima sa vrelim ljetima i izraženim ljetnjim sušnim periodima. Prosječna temperatura najhladnjeg mjeseca je veća od -3C a manja od 18C. Prosječna temperatura najtoplijeg mjeseca je veća od 22C.

Podtipu Csb pripadaju region Nikšića, Cetinja, jugozapad Crne Gore i zolovano jezgro oko Kolašina. Ovaj podtip karakteriše umjereno topla kišna klima sa toplim ljetima ali bez naglašenog sušnog perioda. Prosječna temperatura najtoplijeg mjeseca je manja od 22Cm ali bar 4 mjeseca tokom godine imaju srednju mjesecnu temperaturu preko 10C. <https://canupub.me/knjiga/atlas-klime-crne-gore/>

„Srednja godišnja temperatura mora iznosi 17,1°C. Temperatura dubokih vodenih slojeva kreće se oko 11°C, a površinskih do 25°C u toku ljetnjeg perioda. Više od šest mjeseci temperatura vode se kreće iznad 18°C, a preko 4 mjeseca iznad 20°C (od 6. maja do 4. novembra, dakle 182 dana)“ [http://www.ul.gov.me/upload/document/stp_ulcinj_2022-2028_final_\(2\).pdf](http://www.ul.gov.me/upload/document/stp_ulcinj_2022-2028_final_(2).pdf) strana 12

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

Komentar: Podaci o klimi i prosječnim temepraturama su dostupni i kompletan!

11.3.3 Godišnja prosječna količina padavina: _____ mm, zabilježena na nadmorskoj visini od _____ metara

Atlas klime Crne Gore <https://canupub.me/knjiga/atlas-klime-crne-gore/> daje pregled srednjih godišnjih padavina po gradovima.

Tabela 21.1. Srednja godišnja količina padavina u mm, sa statistikama

	sr. vr.	max	min	stdev	P20	P50	P90
Žabljak	1471.3	2093.5	1039.0	263.1	1255.2	1391.6	1830.7
Pljevlja	802.1	1083.8	541.0	131.4	660.3	816.3	945.1
H. Novi	1920.5	2591.6	1136.9	340.6	1603.2	1936.1	2328.4
Nikšić	1985.6	2993.7	1270.2	373.8	1677.5	1936.6	2361.4
Bar	1390.9	1861.6	947.9	234.0	1233.5	1384.6	1687.2
Podgorica	1653.7	2317.5	1018.1	299.0	1413.0	1660.1	1960.5
Kolašin	2150.9	3200.9	1404.4	400.1	1767.6	2160.9	2540.5
Berane	926.1	1156.3	732.4	116.3	821.3	933.5	1078.9
B. Polje	908.4	1177.1	567.7	146.0	838.6	902.5	1093.5
Cetinje	3236.6	4695.0	2188.9	626.6	2646.8	3368.2	3886.9

Komentar: Pored tabele iznad, podaci o prosječnim količinama padavina za svaku od opština u okviru sliva Skadarskog jezera su dostupni u okviru različitih dokumenata, strateških i planskih . Precizne podatke je moguće dobiti od Zavoda za hidrometeorologiju i seismologiju i sa njima u saradnji je potrebno odrediti podatak o prosječnoj količini padavina na novou sliva Skadarskog jezera budući da se radi o velikom području na kojem se nalazi više mjernih stanica.

11.3.4 Da li postoji meteorološka stanica u ili blizu predloženog rezervata biosfere? Ako da, kako se zove i gdje se nalazi, i koliko dugo je u funkciji?

Komentar: Na predmetnom području se nalazi nekoliko meteoroloških stanica koje su dio osnovne mreže stanica Zavod za hidrometeorologiju i seismologiju. To su: meteorološka stanica na području Kolašina u funkciji od 1947, Cetinja od 1946. Nikšića od 1927, Podgorice od 1946, Bara od 1948, Ulcinja od 1949. Na području Opštine Tuzi ne postoji meteorološka stanica dok na području Opštine Golubovci stanica datira iz 1976 godine, ali nije dio mreže stanica kojim upravlja Zavod za hidrometeorologiju i seismologiju već pripada Aerodromoma Crne Gore..

11.4 Geologija, geomorfologija, tla:

(Kratko opišite važne formacije i uslove, uključujući geologiju stijena, sedimentne naslage i važne tipove tla).

Objedinjeni podaci o geologiji i geomorfologiji na predmetno područje su dati u knjizi The Skadar/Shkodra Lake Environment, Vladimir Pešić · Gordan Karaman , Andrey G. Kostianoy – Editors, koja je i poslužila za pripremu teksta o geomorfologiji i geologiji sliva Skadarskog jezera. Podaci na nivou opština su dostupni u Prostorno urbanističkim planovima. Podaci za pojedinačne lokacije nalaze se opisani u okviru Studija zaštite zaštićenih područja na predmetnom području kao i u Prostorno urbanističkim planovima Opština koje se nalaze na području budućeg rezervata biosfere. Najdetaljniji

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

opis za Skadarsko jezero je dat u Nacrtu Studije zaštite za NP Skadarsko jezero koji je primjenljiv za Zetsko-bjelopavličku ravninu. Kada su u pitanju specifični geomorfološki oblici kao što su kanjoni, za područje rijeke Cijevne opis je dat u Studiji zaštite za to područje. Podaci za Moraču i Malu rijeku mogu se pronaci u prostorno-urbanističkom planu Opštine Kolašin. U nastavku je kompletiran opis geomorfologije i geologije sliva Skadarskog jezera

Geomorfologija sliva Skadarskog jezera

Geomorfološki, Crna Gora se može podeliti na sedam regiona. Skadarsko jezero se nalazi u Unutrašnjoj depresiji koja obuhvata četiri zone počevši od visokog polja Nikšića, doline reke Zete, ravnice Podgorice formirane na aluvijalnom lepezu rijeke Morače i Skadarskog jezera. Skadarsko jezero se nalazi u najnižem dijelu zone Unutrašnje depresije (Slika ispod). Ova geomorfološka zona predstavlja jednu od najvećih kraških depresija u području Dinarskih Alpa i uključuje sistem kraških depresija koje formiraju Skadarski sliv – dolinu Zete, Bjelopavličku dolinu, Nikšićko polje i kanjon Duga. Zona Unutrašnje depresije je okružena zonom Visokog krša, geomorfološki najvećim regionom u Crnoj Gori, koja se uglavnom sastoji od krednog krečnjaka. Ovaj region je karakterisan pojavama, procesima i oblicima koji su karakteristični za holokarst i uključuje najtipičnije oblike kraškog reljefa – škrape, pukotine, vrtače (dolovi), uvale, polja, jame i pećine. Poznati geograf Jovan Cvijić je napisao: „Nema dubljeg ili potpunijeg krša na svijetu od hercegovačko-crnogorskog krša između doline Neretve, Skadarskog jezera i Jadranskog mora. Ni kap vode ne otiče sa njegove površine, sva voda umjesto toga ponire u jame, ponore, vrtače i pukotine.“ Zaista, uprkos visokim padavinama koje dostižu 2.000 mm/god, vodena tijela poput izvora i rijeka su izuzetno rijetka u ovoj zoni, a većina njih je povremenog i/ili efemernog karaktera. Ovo je posebno tačno za kraški plato, koji se proteže jugozapadno od zone Unutrašnje depresije.

Duž granice zone Visokog krša sa primorskim regionom, nalazi se lanac planina koje čine planine Lovćen (1.749 m), Sutorman (1.180 m) i Rumija (1.595 m). Ova oblast je karakterisana formiranjem raznih podzemnih kraških oblika među kojima su najpoznatije pećine koje pripadaju takozvanom sistemu Cetinjskih pećina (Cetinjska, Obodska i Lipska pećina) i Trnovskih pećina (Grbočica, Bobotuša i Spila). S druge strane, karakteristične osobine dijela kraškog platoa koji se proteže prema sjeveroistoku uključuju kanjone rijeke Morača, Mrtvica, Mala Rijeka i Cijevna.

Geologija sliva Skadarskog jezera

U širem području Skadarskog jezera mogu se izdvojiti četiri geotektonске zone: (1) Paraautohona (Jadransko-Jonska) zona koja se proteže duž obale Jadranskog mora; (2) Budvansko-Čukalska zona, smještena između Paraautohone i Visoke krške zone; (3) Dinarska zona visokog krša (Visoka krška zona) koja se nalazi između Budvansko-Čukalske zone i unutrašnje zone Dinarskih Alpa; i (4) Durmitorska zona (ili unutrašnja zona Dinarskih Alpa) koja se prostire sjeveroistočno od Visoke krške zone i zauzima sjeverni dio teritorije Crne Gore i Albanije. Skadarsko jezero se nalazi u Visokoj kraškoj zoni koja je najveća geotektonska jedinica, sastavljena od mezozojskih (trijas, jura i kreda) sedimenta (dolomit i krečnjak), i karakteriše se visokim stepenom karstifikacije.

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

Jugozapadni djelovi sliva Skadarskog jezera pripadaju antiklinorijumu Katunskog krša (Stara Crna Gora), čiji nastavak je planina Rumija, koja prema sjeveroistoku prelazi u centralni sinklinorijum. Dalje prema sjeveroistoku, na sinklinorijumu centralnog dijela, nalazi se antiklinorijum Žijova, Prekornice, Vojnika i Golije (Slika ispod). Duž jugozapadnog antiklinorijuma, dolomitna zona se proteže duž obalnih strana, a paleozojske škriljce, vodonepropusne stijene koje čine znatan dio dubokog krša, orijentišu vodu prema Skadarskom jezeru. Sjeveroistočni rub sliva je znatna oblast sedimenata durmitorskog fliša, koji, zbog svoje manje propusnosti, takođe orijentiše vode prema Skadarskom jezeru. Struktura stijena prouzrokovala je da slojevi stijena padaju prema sjeveroistoku, što je, uz postepeni nagib centralne doline prema jugoistoku, značajno uticalo na to da se podzemna i površinska cirkulacija vode orijentiše u tom pravcu, tj. prema Skadarskom jezeru. Pošto su neogeni sedimenti (glina, peščar i lapor) pronađeni samo u najdubljim djelovima sliva (npr. u bunaru u selu Gostilj u dolini Donje Zete, najveći deo sliva, kao i okolne strane, izgrađeni su od krečnjaka i krede. Na kontaktu krečnjaka sa manje propusnim stijenama (dolomitima, paleogenim flišom i durmitorskim flišom), od kojih su rijeke taložile sitan materijal i stvorile nivo poplava, i u prisustvu povoljnijih klimatskih uslova, kao što je bio slučaj krajem neogena (tj. visoke temperature i obilne padavine), intenzivan proces marginalne korozije i širenja platoa je uslijedio. Na platou, zadnji delovi su izgrađeni od manje čistog krečnjaka ili dolomita, koji se i dalje izdiže iz ravnice kao brda i humci. U najvećem dijelu podgoričko-skadarskog sliva, preko krečnjačke jaruge, leže fluvioglacijalni talozi pleistocena.

Na osnovu recentnih studija, sliv Skadarskog jezera i zetsko-skadarska depresija formirani su uslijed kompleksnog savijanja i rasjedanja unutar severoistočnog krila antiklinorijuma Stare Crne Gore (Visoka krška zona) tokom kenozoika. S druge strane, sliv jezera je formiran kao rezultat potonuća blokova u neogenu ili čak paleogenu. Tokom mlađeg pliocena, veza između Skadarskog jezera i mora je prekinuta.

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Ministarstvo
javne uprave

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

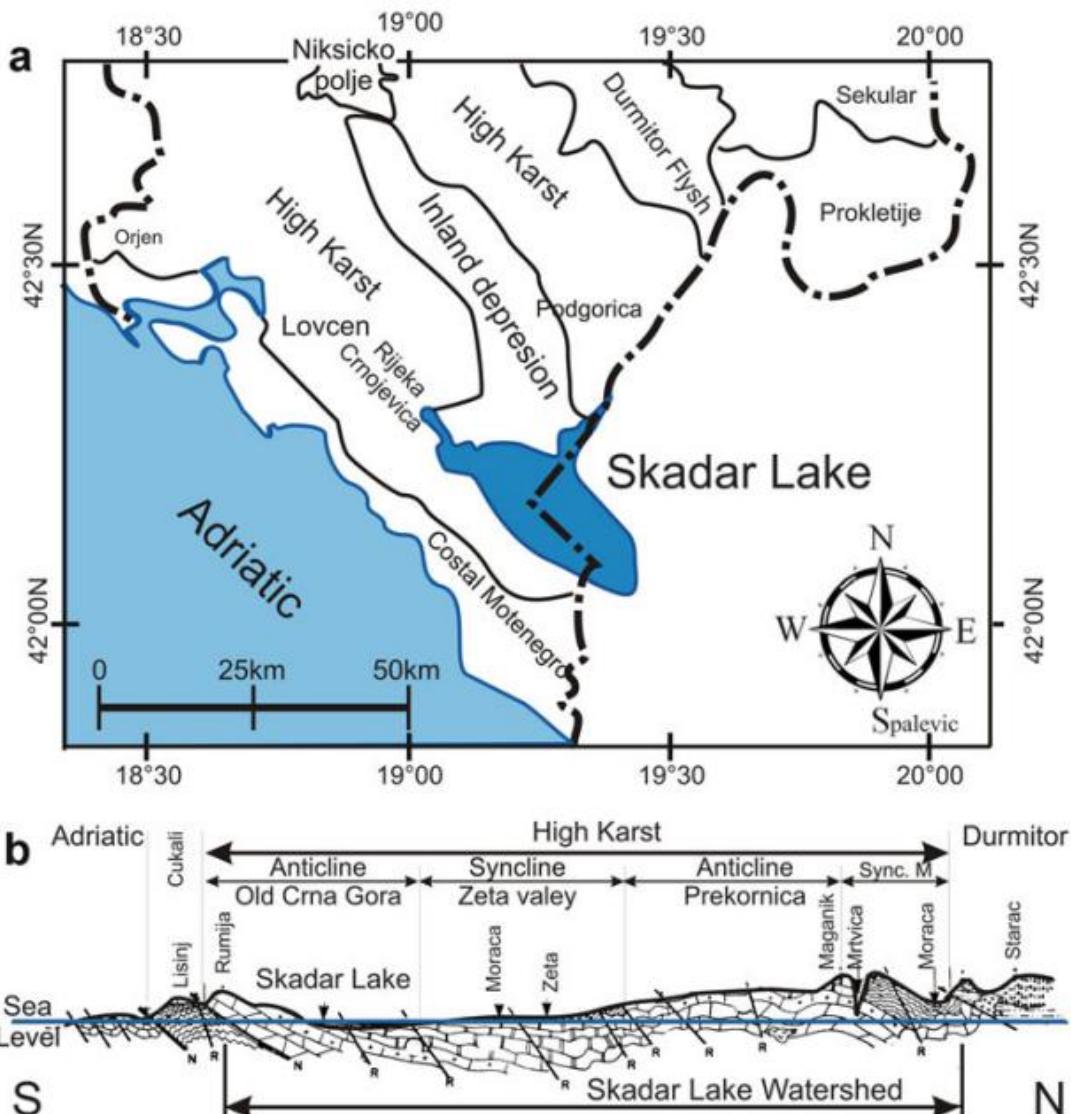
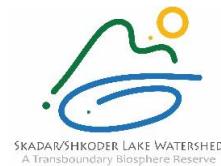

Fig. 1 (a) Geomorphological regionalization of the Lake Skadar catchment area (modified after [2]); **(b)** geological cross section of the Lake Skadar watershed (modified after [4])

Source: The Skadar/Shkodra Lake Environment, Vladimir Pešić · Gordan Karaman , Andrey G. Kostianoy – Editors

11.5 Bioklimatska zona:

(Označite bioklimatsku regiju u kojoj se nalazi predloženi biosferski rezervat, pogledajte tablicu ispod i označite odgovarajući okvir za svako područje biosferskog rezervata).

Areas	Average annual rainfall/mm	Aridity index		Core area(s)	Buffer zone(s)	Transition area(s)
		Penman	(UNEP index)			
Hyper-arid	P<100	<0.05	<0.05			

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

Arid	100-400	0.05-0.28	0.05-0.20			
Semi-arid	400-600	0.28-0.43	0.21-0.50			
Dry Sub-Humid	600-800	0.43-0.60	0.51-0.65			
Moist Sub-Humid	800-1200	0.60-0.90	>0.65			
Per-humid	P>1200	>0.90				

Table 1: Aridity index resulting from the use of P/ETP

Mean annual precipitation (P)/mean annual potential evapotranspiration (ETP)

Komentar: Potrebno je nakon finalizovanja opsega i određivanja zonacije prikupiti i obraditi podatke iz Zavoda za hidrometeorologiju i seismologiju

11.6 Biološke karakteristike:

Navedite glavne vrste staništa (npr. tropске vječnozelene šume, savane, alpske tundre, koralne grebene, morske šume) i tipove pokrova zemljišta (npr. stambene zone, poljoprivredno zemljište, pašnjaci, obradive površine, pašnjaci).

Za svaki tip, naznačite:

REGIONALNO ako je stanište ili tip pokrova zemljišta široko rasprostranjen unutar biogeografske regije u kojoj se nalazi predloženi biosferski rezervat, kako bi se procijenila reprezentativnost staništa ili tipa pokrova zemljišta;

Lokalno ako je stanište ili tip pokrova zemljišta ograničene distribucije unutar predloženog biosferskog rezervata, kako bi se procijenila jedinstvenost staništa ili tipa pokrova zemljišta.

Za svaki tip staništa ili pokrova zemljišta, navedite karakteristične vrste i opišite važne prirodne procese (npr. plime i osjeke, sedimentacija, povlačenje glečera, prirodni požari) ili ljudske uticaje (npr. ispaša, selektivna sječa, poljoprivredne prakse) koji utiču na sistem. Po potrebi, uputite se na kartu vegetacije ili pokrova zemljišta priloženu kao dodatnu dokumentaciju.

Ovi podaci na nivou sliva ne postoje kao takvi. Uzimajući u obzir reljef, klimu, geološke i pedološke karakteristike, pokrivač tla, homogenost i prepoznatljivost predjeli Crne Gore su svrstani u pet regiona:

- Predjeli primorskog regiona;
- Predjeli skadarskog basena;
- Predjeli kanjona i visoravnog centralnog regiona;
- Predjeli kraškog regiona;
- Predjeli planina i dolinskih rijeka sjevernog regiona.

Predio skadarskog basena je dominantno prisutan u predloženom obuhvatu rezervata biosfere, dok se manji dio primorskog basena, koji pripada opštinama Ulcinj i Bar takođe nalazi u obuhvatu. Osim njega i Predjeli kanjona i visoravnog centralnog regiona sa kanjonima Morače, Mrvice i Male rijeke i klisura Donja i Gornja Morača. Predjeli kraškog regiona samo malim dijelom pripadaju obuhvatu.

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

U dokumentu Mapiranje i tipologija predjela Crne Gore <https://www.gov.me/dokumenta/bc1290b5-2461-479e-9206-c4a505ef28f3> dati su detaljni opisi sa pratećim mapama ovih predjela koji uključuju pokrivač tla, tipove vegetacije, kulturne obrasce kao i područja karaktera predjela na regionalnom i lokalnom nivou.

Na primjer za **predio Skadarskog basena** pored opisa reljefa i klime dati su sledeći podaci:

Dominantni pokrivač tla:

Tipovi vegetacije:

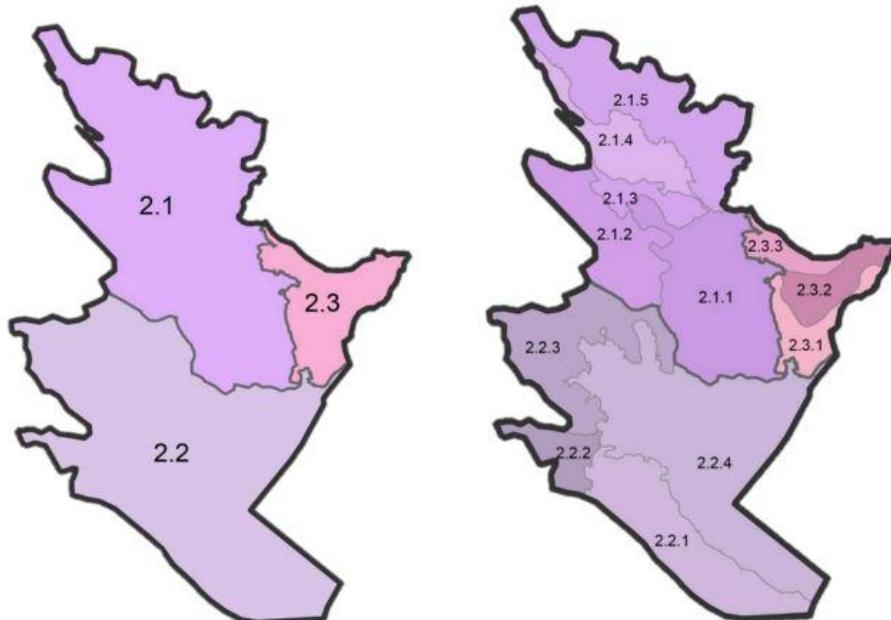
Rusco - Carpinetum orientalis i Rusco - Carpinetum quercetosum.

U basenu Skadarskog jezera prostiru se hidrofilne šume vrbe, topole i skadarskog lužnjaka.

Kulturni obrazac:

- gradska naselja
- prigradska naselja sa poljoprivrednim poljima, voćnjacima i vinogradima
- priobalna i ruralna naselja sa tradicionalnim terasama u području Skadarskog jezera
- ruralna naselja u brdskom području
- industrijske zone, skladišna i servisna područja

Područja karaktera predjela

Regionalni nivo

Lokalni nivo

Regionalni nivo

- 2.1 Ravničarski predjeli Zetsko-bjelopavličke ravnice
- 2.2 Predjeli Skadarskog jezera
- 2.3 Predio kanjona rijeke Cijevne

Lokalni nivo

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Ministarstvo
javne uprave

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

-
- 2.1.1 Ravničarski predio područja Podgorice
 - 2.1.2 Brdoviti predjeli Komana
 - 2.1.3 Brdoviti predjeli Veljeg Brda i Zagača
 - 2.1.4 Antropogeni predjeli bjelopavličkog područja
 - 2.1.5 Brdoviti predjeli Pipera i Martinića
 - 2.2.1 Brdoviti predjeli Krajine
 - 2.2.2 Ravnicašarski agrikulturni predjeli crnog područja
 - 2.2.3 Brdoviti predjeli Riječke nahiye
 - 2.2.4 Skadarsko jezero
 - 2.3.1 Brdoviti predjeli Drume i Hoti
 - 2.3.2 Kanjon Cijevne
 - 2.3.3 Brdoviti predjeli Kakaricke gore, Doljana i Fundine

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Tipovi karaktera predjela

Po istom principu su dati podaci i za ostale regione u obuhvatu

Predjeli kanjona i visoravni centralnog regiona Dominantni pokrivač tla:

Tipovi vegetacije: Querco - Ostryetum carpinifoliae, Fageto - Abietosum, Fagetum montanum seslerietosum. Pinetum heldreichii - šuma munike i Aceri - Carpinetum orientalis

Kulturni obrazac:

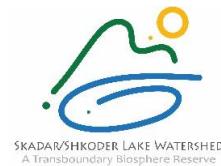
- Brojna ruralna planinska naselja sa malim poljoprivrednim gazdinstvima (poljoprivredna polja, košene livade)
 - Katuni sa autentičnim objektima i oborima za stoku

Funded by
the European Union

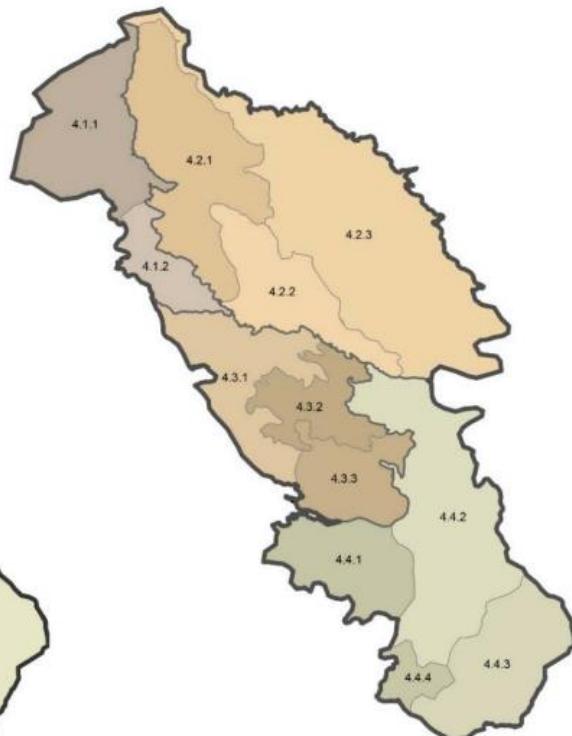

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

Područja karaktera predjela

Regionalni nivo

Lokalni nivo

Regionalni nivo

- 4.1 Predjeli kanjona Pive
- 4.2 Predjeli Durmitora i Sinajevine
- 4.3 Planinski predjeli Nikšickog i Šavnickog područja
- 4.4 Predjeli kanjona Morače

Lokalni nivo

- 4.1.1 Visokoplaninski predjeli Maglića, Volujka i Bioča sa kanjom Pive
- 4.1.2 Predio Pivske visoravni
- 4.2.1 Visokoplaninski predjeli pivske planine, Durmitora i kanjona Sušice
- 4.2.2 Planinski predjeli Drobnjaka i Uskoka (klisura Komarnice, Šavnik, Tušina, Boan, Semolj)
- 4.2.3 Visokoplaninski predjeli Sinjavine sa kanjom Tare
- 4.3.1 Planinski i visokoplaninski predjeli Vojnika
- 4.3.2 Predjeli visoravni Krnova, Lukavice i Konjsko
- 4.3.3 Visokoplaninski predjeli Štirovika i Maganika

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

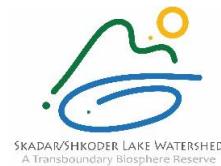

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

4.4.1 Visokoplaninski predjeli Prekornice i Kamenika

4.4.2 Moračke planine sa kanjonom Platije

4.4.3 Planinski predjeli Kuča

4.4.4 Predio zaravni Bioča i Mrke

Tipovi karaktera predjela

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

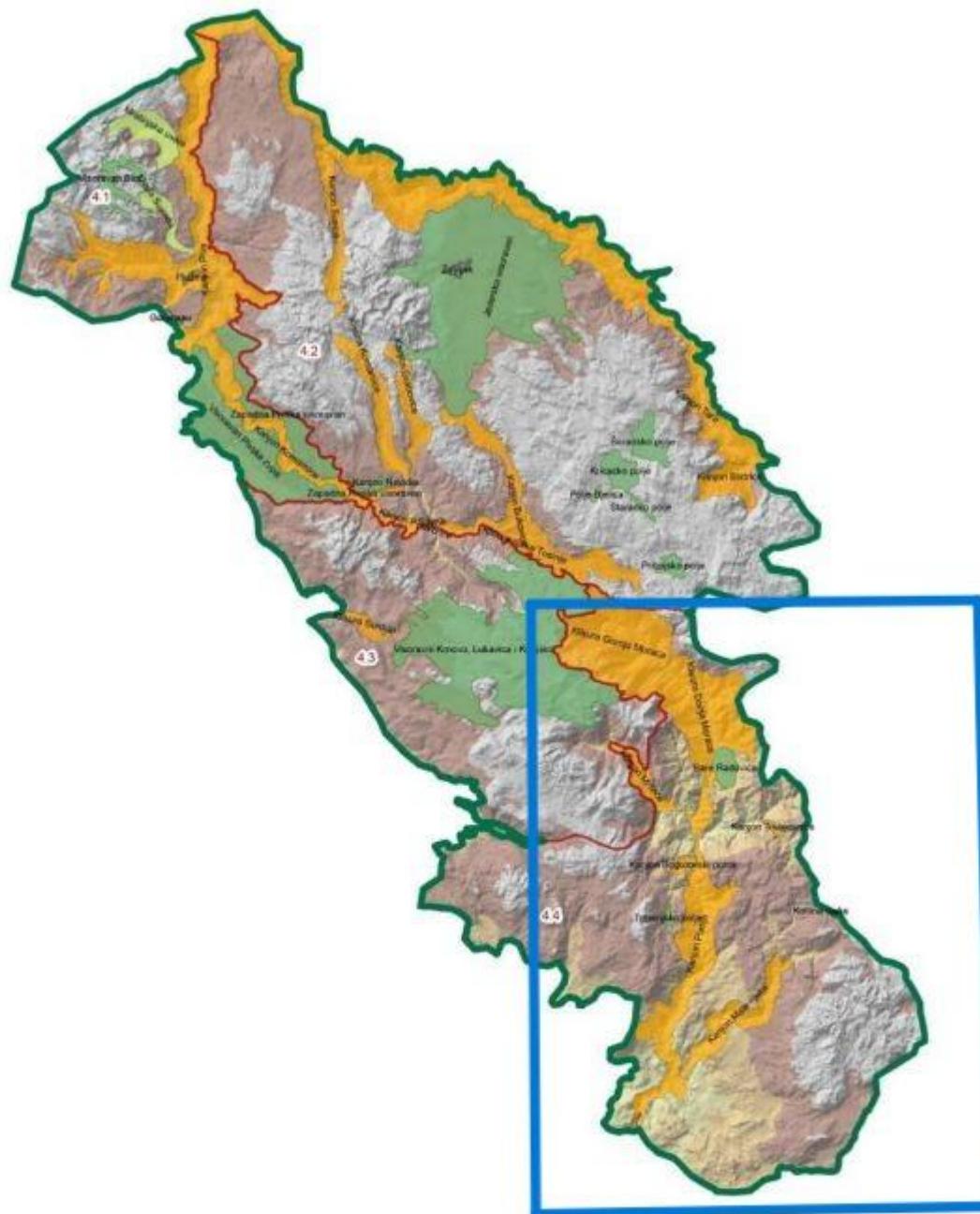

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

- Urbana naselja
- Kanjoni i klisure
- Kotline i doline
- Ravnice, polja, visoravni i zaravni
- Vodene akumulacije

- Visokoplaninski tip (1500 - 2500 mnm)
- Planinski tip (1000 - 1500 mnv)
- Niži planinski tip (500 - 1000 mnv)
- Brdski tip (50 - 500 mnv)

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

SKADAR/SHKODER LAKE WATERSHED
A Transboundary Biosphere Reserve

Predjeli primorskog regiona

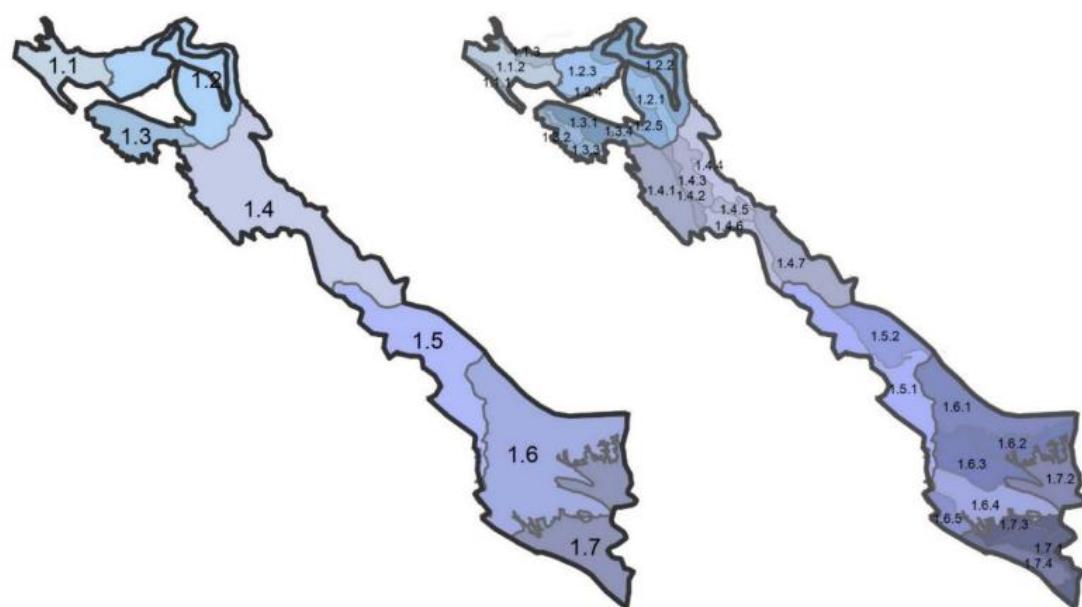
Dominantni pokrivač tla: Tipovi vegetacije: Orno - Quercetum ilicis, Rusco-Carpinetum orientali

Kulturni obrazac:

- ruralna naselja na tradicionalnim poljoprivrednim poljima,
- ruralna naselja sa tradicionalnim terasama,
- tradicionalne terase sa maslinjacima
- primorska gradska i prigradska naselja, semiurbana naselja
- industrijske zone, skladišna i servisna područja
- idevestirana područja (kamenolomi, deponije)

Područja karaktera predjela

Regionalni nivo

Lokalni nivo

Regionalni nivo

- 1.1 Predjeli hercegnovskog područja
- 1.2 Predjeli Bokokotroškog zaliva
- 1.3 Predjeli područja Luštice
- 1.4 Predjeli budvanskog područja
- 1.5 Predjeli barskog područja
- 1.6 Brdoviti predjeli ulcinjskog područja
- 1.7 Ravničarski predjeli ulcinjskog područja

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

Lokalni nivo

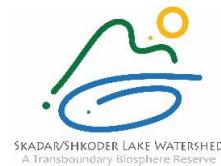
- 1.5.1 Priobalni predjeli barskog područja
- 1.5.2 Niži planinski predjeli Rumije
- 1.6.1 Planinski predjeli Rumije
- 1.6.2 Brdoviti predjeli Anamala
- 1.6.3 Ravničarski predjeli Mrkovskog i Goranskog polja
- 1.6.4 Brdoviti predjeli Briske Gore i Možure
- 1.6.5 Brdoviti predjeli obalnog područja Ulcinja
- 1.7.1 Močvarni predjeli Ulcinjske solane i Delte Bojane
- 1.7.2 Ravničarski predjeli Anamalskog i Šaskog polja
- 1.7.3 Ravničarski predjeli Ulcinjskog i Zoganjskog polja
- 1.7.4 Aluvijalni predjeli Velike plaže

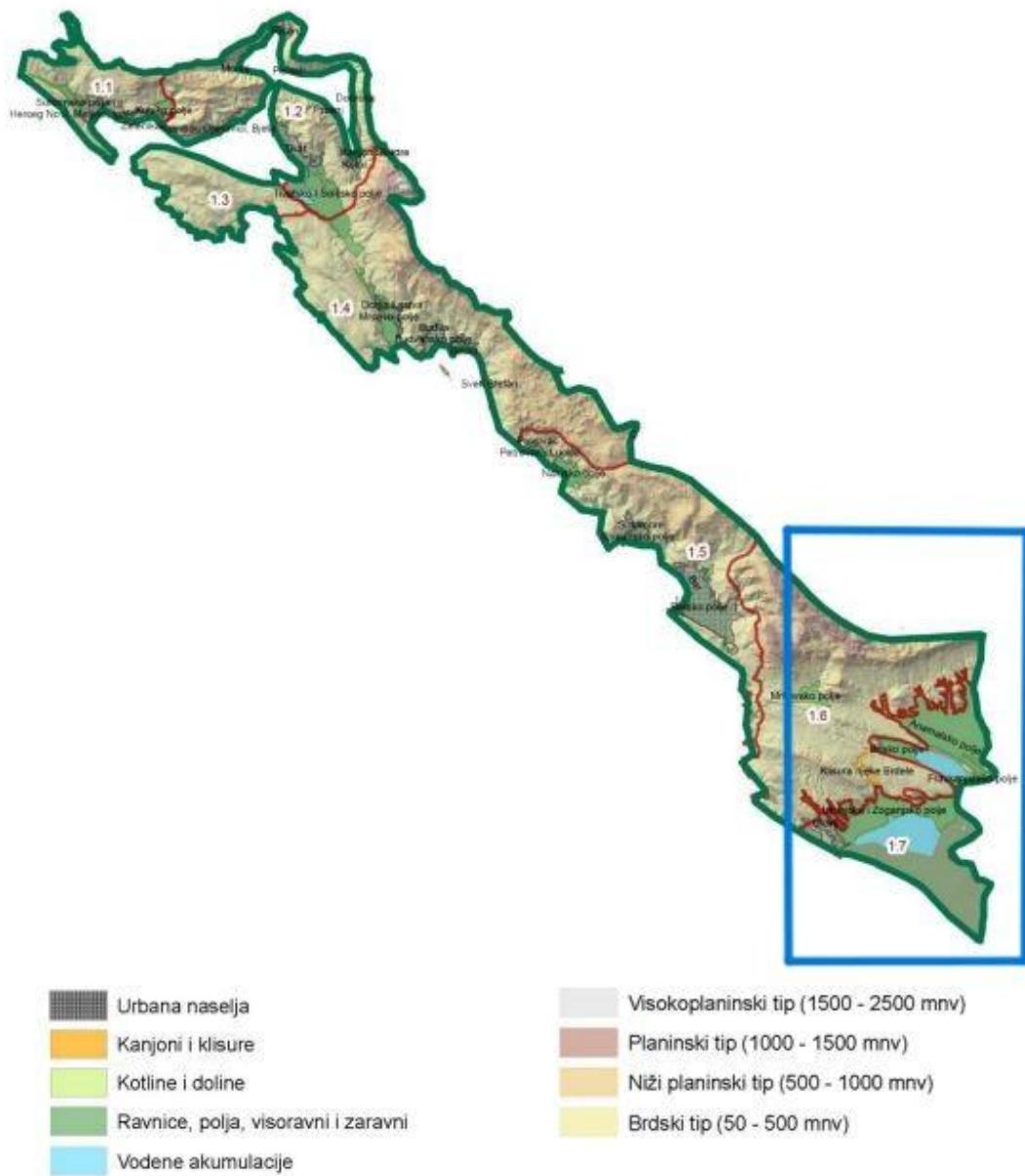
Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

Tipovi karaktera predjela

Komentar: Dodatno, prostorno urbanistički planovi opština u predmetnom području nude detaljne opise tipologije i karaktera predjela. Dodatne napore je potrebno uložiti kako bi se analizirali i opisali procesi i ljudski uticaji na sistem.

Preporuka: Ne postoji jedinstvena mapa tipova predjela i pokrova tipova zemljišta za predloženi obuhvat RB te je istu potrebno napraviti u procesu izrade nominacijskog forumlara. Potrebno je anagžovati GIS eksperta a od podataka kao osnova mogu poslužiti podaci i mape iz dokumenta

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

Mapiranje i tipologija predjela Crne Gore <https://www.gov.me/dokumenta/bc1290b5-2461-479e-9206-c4a505cf28f3> U tom procesu je potrebno analizirati i obraditi podatke uz uporedbu sa podacima o identifikovanju Natura 2000 mreže (ukoliko budu dostupni (obratiti se Agenciji za zaštitu životne sredine) ili sa podacima o staništima prepoznatim u Studijama zaštite za zaštićena područja. Podaci u nastavku dokumenta u okviru sekcije 14 pružaju koristne podatke o ekosistemima, staništima i vrstama.

Dodatno za sve tipove staništa potrebno je analizirati prirodne procese, trendove i ljudske uticaje jer ne postoji dokument u kojem je to integralno prepoznato. Pojedinačni pritisci su prepoznati u dostupnim socio-ekonomskim analizama za pojedinačna zaštićena područja ili u Planovima upravljanja. Međutim pokretčke snage pritisaka se ili ne navode ili nisu direktno povezani sa tipovima staništa ili pokrova zemljišta.

Konsultovana dokumenta za djelove teksta gdje se ne navode reference:

Nacrt Studije revizije Skadarsko jezero, Geografski položaj, str 11, 3. GEOLOŠKE KARAKTERISTIKE, str 8-13

Studija zaštite "Spomenik Prirode Kanjon Rijeke Cijevne" I. 1 Osnovne informacije o području koje je predmet Studije, str 7

Studija zaštite Park Prirode "Rijeka Zeta", Geografske karakteristike prostora, str 9, Geološke i geomorfološke karakteristike, str 11

Brza procjena ekoloških vrijednosti Delte Bojane, 7 Threats to the Bojana - Buna delta, page 58

Socio -ekomska analiza Parka Prirode Rijeka Zeta 2.5. Stanje životne sredine, strana 30

Integrисани plan upravljanja resursima Delte Bojane, 10.1 Pressures on the natural values, page 117

Prostorno urbanistički plan Opština Ulcinj

IZMJENE I DOPUNE - PROSTORNO URBANISTIČKI PLAN OPŠTINE KOLAŠIN, analitički dio - nacrt plana, Inženjersko – geološke odlike terena, str 35

Strateški plan razvoja Opštine Ulcinj , Šasko jezero , str 12

Studija zaštite za Park prirode Ulcinjska solana

Lokalni Ekološki Akcioni Plan Podgorica, 4.3.1. Površinske vode, str 26

Prostorno urbanistički plan Podgorice , 4.4.1.1. Geografski položaj, str 152,

Prostorni plan područja posebne namjene (PPPPN) Nacionalnog parka Skadarsko jezero", str 24, 4.4.1.2. Geološka građa terena, str 153

Prostorno urbanistički plan Danilovgrada, 2.1.5. Hidrografske karakteristike, str 20, 2.1.2. Geološke karakteristike, str 6

Atlas klime Crne Gore, str 126

Mapiranje i tipologija predjela Crne Gore

EKOSISTEMSKI SERVISI:

Pitanja u Nominacionom formularu na koje treba dati odgovor u okviru teme ekosistemskih servisa formulisana su na sledeći način:

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

12.1 Ako je moguće, identifikujte ekosistemske usluge koje pruža svaki ekosistem rezervata biosfere i korisnike tih usluga. (Molimo vas da se pozovete na Okvir procjene ekosustava Milenijske procjene i Okvir za ekonomiku ekosistema i biološku raznolikost (TEEB) (<http://millenniumassessment.org/en/Framework.html>) i <http://www.teebweb.org/publications/teeb-study-reports/foundations/>).

12.2 Navedite koriste li se indikatori ekosistemskih usluga za evaluaciju tri funkcije (zaštita, razvoj i logistika) rezervata biosfere. Ako da, koji i dajte detalje.

Indikatori ekosistemskih usluga se ne koriste za evaluaciju tri funkcije rezervata biosfere u smislu da nisu još uvijek nisu definisani i u upotrebi. Svakako, informacije o ekosistemskim servisima za predloženo područje u smislu popisa i opisa istih najsveobuhvatnije se date u dokumentu Prekogranična dijagnostička analiza - tematski izvještaj o biodiverzitetu i ekosistemima proširenog sliva rijeke Drin⁵ i prepoznate su sledeće ekosistemske usluge:

Poljoprivreda

Poljoprivreda je u procesu koncentracije i intenzifikacije u nizijskim područjima sa pristupom vodi za navodnjavanje, dok se napušta u planinskim područjima u korist stočarstva. Istovremeno, plodno zemljište preuzima urbanizacija i infrastruktura. Plodno zemljište treba bolje zaštititi za poljoprivredu putem efikasnog prostornog planiranja. Istovremeno, potrebno je uvesti održivije prakse navodnjavanja i poljoprivrede kako bi se spriječili negativni uticaji poljoprivrede na biodiverzitet i ekosisteme.

Ribarstvo i akvakultura

Ribarstvo se značajno pogoršalo u Crnoj Gori i Albaniji zbog prekomjernog izlova ribe i ilegalnih praksi, koje su bile veoma aktuelne kao što su upotreba eksploziva i struje. U Albaniji, velike brane na Drimu prekidaju povezanost staništa, dok su u Crnoj Gori riječna staništa narušena pretjeranim vađenjem šljunka. Prema dostupnoj dokumentaciji, koja je sintetizovana u Izvještaju o početnoj karakterizaciji (ICR, 2015 – Volume of Annexes), ne postoje pouzdani podaci o ulovu ribe u posljednjih 25 godina zbog nedostatka odgovarajućih metoda prikupljanja podataka.

Stočarstvo zasnovano na tradicionalnoj lokalnoj ili polunomadskoj ispaši praktikuje se širom planinskih područja riječnog sliva i u manjoj mjeri u nizijskim područima. Zbog depopulacije planinskih područja, pritisak ispaše na pašnjacima je generalno u opadanju, što dovodi do sukcesije travnjaka prema šumama. To može dovesti do gubitka biodiverziteta travnjaka. U nekim oblastima (npr. Paštrik, Rusolija itd.) još uvijek postoji rizik od prekomejnre ispaše i uništavanja travnjačkih staništa.

⁵ Thematic Report on Biodiversity and Ecosystems of the Extended Drin River Basin, ZaVita d.o.o. and GWP-Med, 2019

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

U budućnosti se može očekivati intenzifikacija stočarstva, slično praksama u EU. Važno je da se prakse ispaše i poljoprivrede regulišu na način koji čuva biodiverzitet travnjaka i da se izbjegne zagađenje voda.

Drvna industrija

Snabdijevanje drvetom iz šuma smatra se održivim u Crnoj Gori, dok je održivost šuma u Albaniji ozbiljno ugrožena zbog nekontrolisane prekomjerne upotrebe. Zemlje imaju agencije za upravljanje šumama koje su zadužene za planiranje i dozvoljavanje sječe, ali Albanija je nedavno uvela zabranu sječe i sprovedla ozbiljnu reformu delegirajući upravljanje šumama lokalnim zajednicama. Ilegalna sječa je zabrinjavajuća u zemljama zbog velike potražnje za ogrevnim i građevinskim drvetom i ograničenih kapaciteta agencija za šume za efikasno sprovođenje zakona. Reforma i jačanje sektora šumarstva moraju se nastaviti kako bi se osigurala održivost upravljanja šumama za više funkcija šuma, uključujući zaštitu zemljišta, regulaciju klime, biodiverzitet i rekreaciju. Šume u riječnom slivu takođe imaju značajan potencijal za sekvestraciju ugljenika.

Sakupljanje hrane i ljekovitog bilja

Postoji jaka tradicija sakupljanja hrane i ljekovitog bilja u slivu, posebno sakupljanja gljiva, borovnica i ljekovitog bilja. Velika potražnja iz EU sa kupcima koji se nalaze u zemljama povećala je sakupljanje iznad održivog nivoa u određenim područjima i za određene vrste visokih vrijednosti, kao što je *Gentiana lutea*.

Namjerni šumski požari ponekad su povezani sa vjerovanjem da će prinos gljiva porasti nakon požara. S druge strane, pritisak sakupljanja opada u udaljenim područjima zbog depopulacije, te sakupljanje hrane i ljekovitog bilja trenutno nije održiva ekomska aktivnost, ali bi mogla postati za lokalno stanovništvo ako se pravilno reguliše i upravlja. Takođe bi moglo doprinijeti održavanju određenih tipova staništa i očuvanju vrsta. Najefikasnije bi bilo regulisanje i obuka sakupljača preko kompanija koje otkupljuju proizvode.

Šljunak

Zbog velike potražnje za građevinskim materijalima, vađenje šljunka iz riječnih korita je važna aktivnost povezana sa vodotocima. Iako je u nekim slučajevima poželjno, npr. da bi se spriječilo punjenje rezervoara, prekomjerno vađenje šljunka ima štetne efekte na riječna staništa (posebno uništavanje šljunčanih ležišta gdje se ribe mrijeste i mrtvaja gdje se razvijaju mlade ribe) i može izazvati dodatnu eroziju rijeka nizvodno, kao i eroziju obalnih plaža jer se one ne obnavljaju prirodno. Zbog visokog nivoa nove urbanizacije i povezane gradnje, efekat vađenja šljunka na rijeke je najznačajniji na Morači i oko Skadarskog jezera, gdje se praktično sva raspoloživa nalazišta šljunka eksploratišu do maksimuma.

Pijača voda

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

Sve zemlje imaju dovoljno vodnih resursa da obezbijede adekvatno snabdijevanje pijaćom vodom, ali infrastruktura za snabdijevanje vodom zahtjeva ozbiljna ulaganja kako bi se obezbijedilo stalno snabdijevanje sigurnom pijaćom vodom za svako domaćinstvo. Kvalitet snabdijevanja vodom je adekvatan u Crnoj Gori. Istovremeno, najdostupniji resursi podzemnih voda su ugroženi zagađenjem iz urbanih područja bez postrojenja za tretman otpadnih voda i iz poljoprivrede. Problem se pogoršava neplanski raštrkanom urbanizacijom kao i nekontrolisanim zahvatanjem vode za navodnjavanje. Postojeće resurse pijaće vode treba zaštiti od zagađenja i iscrpljivanja. Infrastrukturu za snabdijevanje vodom treba unaprijediti.

Navodnjavanje

Navodnjavanje je važno za poljoprivredu zbog suvih ljeta. Individualno uzimanje vode za navodnjavanje iz rijeka, jezera i podzemnih voda je rasprostranjeno i uglavnom nekontrolisano. To može dovesti do ozbiljnog uništavanja vodnih i močvarnih staništa u suvim ljetima i do sukoba među različitim korisnicima vode. Kontrola uzimanja vode je potrebna kako bi se izbjeglo uništavanje staništa. Uvođenje cijena vode može smanjiti pritisak pružajući podsticaj za efikasnije navodnjavanje ili sadjenje manje zahtjevnih kultura, kako bi se pokrili troškovi investicija i održavanja.

Odlaganje otpada

Značajan dio čvrstog otpada u slivu se ne prikuplja i ne odlaže na deponije ili reciklira, već završava na zemlji ili u rijeckama i potocima. Rezultat je da su sve rijeke, jezera i obalne plaže zagađene čvrstim otpadom. Zbog toga je ključno razmatrati odlaganje otpada kao jednu od ekosistemskih usluga .

Da bi se vode oslobostile čvrstog otpada, prvi prioritet treba biti uvođenje univerzalnih sistema prikupljanja otpada i postrojenja za tretman koji služe svim domaćinstvima. Takođe treba razmotriti aktivnosti podizanja svijesti usmjerene ka populaciji kako bi se odlaganje otpada smatralo moralno neprihvatljivim. Ovo ne mora biti povezano sa razvojem skupih sanitarnih deponija i postrojenja za recikliranje, jer bi deponije sa barem minimalnim obaveznim sanitarnim opremom bile poboljšane u odnosu na trenutno raspršeno odlaganje otpada, budući da otpad ne bi bio raspršen po rijeckama i potocima u većem dijelu područja i moru, već bi bio lokalno ograničen.

Smanjenje uticaja klimatskih promjena

U poređenju sa državama članicama EU, zemlje imaju niske emisije ugljenika po glavi stanovnika i istovremeno visoke emisije po jedinici BDP-a . Ovo je rezultat niske industrijske aktivnosti s jedne strane i niske energetske efikasnosti s druge strane. Postoji visoki potencijal za energetsku efikasnost i obnovljivih izvora energije u zemljama (solarni, vjetroviti i toplotni pumpni sistemi) kako bi se smanjile emisije ugljenika.

Istovremeno, zemlje imaju ili bi mogle imati, značajan pozitivan bilans ugljenika u korišćenju zemljišta, promjenama korišćenja zemljišta i šumarstvu (LULUCF) zbog napuštanja zemljišta i rastućih zaliha šuma. Održivo upravljanje šumama, što je uslov za produktivne i zaštitne funkcije šuma, pašnjaka i

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

močvara, može rezultirati visokim nivoom sekvestracije ugljenika jer se postepeno povećava zaliha ugljenika. Povećanje kvaliteta i količine šumskog pokrivača takođe bi imalo pozitivne efekte na regulaciju vode i kontrolu erozije. Ovo povećanje bi se moglo djelimično finansirati globalnim fondovima koji su povezani sa UN Konvencijom o klimatskim promjenama.

Umjeravanje ekstremnih vremenskih efekata

Povećana varijabilnost vremena uslijed globalnog zagrijavanja, loše planirana urbanizacija u područjima visokog rizika poput poplavnih ravnica i degradacija šuma dovode do sve veće ranjivosti na efekte ekstremnih vremenskih prilika. Takvi događaji u nedavnoj prošlosti uključuju ozbiljne poplave, obilne snježne padavine, kao i teške suše u kombinaciji s topotnim talasima i požarima. Efekti ovih vremenskih događaja umjeravaju se prirodnim staništima, uključujući šume, vode i močvare u pejzažu, za razliku od urbanih područja i intenzivne poljoprivrede.

Ova usluga je ugrožena degradacijom šuma i korita rijeka. Treba je unaprijediti jačanjem zaštite šuma, korita rijeka i močvara, te prostornim planiranjem koje pruža prostor za vodu i prirodna staništa na osnovu principa predostrožnosti.

Prevencija erozije i održavanje plodnosti tla

Nivo erozije tla zbog degradacije šuma i pašnjaka, kao i erozije obala rijeka zbog promjena u režimu vode i vađenja šljunka značajan je. Plodnost tla je relativno visoka, ali negativno je pogodjena na mjestima sa intenzivnom poljoprivredom i lošim praksama navodnjavanja.

Prevencija erozije i održavanje plodnosti tla mogu se poboljšati boljim upravljanjem šumama i pašnjacima, kvalitetnim prostornim planiranjem koje štiti plodno zemljište od urbanizacije i poljoprivrede niskog uticaja.

Tretman otpadnih voda

Većina otpadnih voda završava u rijekama, potocima ili na zemlji. Ovo dovodi do zagađenja vode i eutrofikacije vodotoka, što utiče na snabdijevanje pijaćom vodom, kao i na staništa i vrste u vodenom okruženju. Nivo zagađenja i eutrofikacije je prilično nizak u rijetko naseljenim planinskim područjima, ali značajan u gusto naseljenim nizinama, gdje je i potražnja za čistom vodom najveća.

Potrebna su značajna ulaganja kako bi se obezbijedile sanitарne usluge stanovništvu. Neki infrastrukturni projekti su planirani i grade se, ali će biti potrebitno adekvatno finansiranje da bi funkcionalisali.

Lokalna klima i kvalitet vazduha

Šume, drugo zelenilo i vodene površine imaju uticaj na lokalnu klimu i kvalitet vazduha tako što utiču na temperaturu vazduha, vlažnost i apsorbuju zagađivače uključujući i prašinu. Jezera i velike rijeke

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

umjeravaju fluktuacije temperature, ali mogu izazvati više magle zbog vlažnosti. Šume umjeravaju temperature i vjetar i pružaju čistiji vazduh.

Zemlje imaju probleme s zagađenjem vazduha zbog upotrebe uglja i drva za grijanje, kao i zbog povećanih emisija iz saobraćaja. Obalne nizine udaljene od mora pate od teških vrućinskih talasa tokom ljeta. Zbog degradiranih šuma, sposobnost prirodne vegetacije da umjerava lokalnu klimu najniža je u Albaniji. Istovremeno, Albanija ima najveće vodene rezervoare u dolini Drima, što utiče na lokalnu klimu tamo. Kao dio prilagođavanja klimatskim promjenama, sve zemlje trebaju osigurati povećanu sposobnost prirodnih sistema da umjere lokalnu klimu i doprinesu kvalitetu zraka.

Staništa za vrste

U slivu postoje značajna i raznolika akvatična i terestrična staništa. Među terestričnim staništima, alpska staništa su dobro očuvana, a postoje i velika područja šuma, od kojih su neke dobro očuvane. Sistem Bojane-Skadarskog jezera-Morača jedan je od najbolje očuvanih neprekidnih slatkovodnih ekosistema u Evropi povezan s morem. Populacije mnogih riba i životinjskih vrsta su niže nego što se očekivalo zbog krivolova i prekomjernog ribolova. Ali sa dostupnim staništima, akcijama zaštite, održivijim upravljanjem šumama i ribolovom, te obnovom staništa, sliv ima potencijal da bude jedno od područja s najvećim biodiverzitetnom u Evropi.

Rekreacija i zdravlje

Zbog visokog nivoa raznolikosti pejzaža i slikovite ljepote, sliv ima visoku vrijednost za rekreaciju i zdravlje lokalnog stanovništva. Ovaj faktor se sve više prepoznaje u zemljama i sve više ljudi uživa u rekreaciji u prirodi, ne samo u smislu piknika, već i šetnje, planinarenja, penjanja, biciklizma, plivanja ili veslanja. Razvoj infrastrukture za posjetioce i edukacija javnosti trebaju ići ruku pod ruku kako bi se osiguralo njihovo pozitivno iskustvo i izbjegli negativni uticaji posjetilaca na prirodu.

Turizam

Turizam je brzo rastući ekonomski sektor, pri čemu se fokus prebacuje s ljetnog turizma uz more i jezera na turizam zasnovan na prirodi i kulturi. S druge strane, razvoj turizma otežava visok nivo zagađenja, npr. čvrsti otpad na plažama u Albaniji, duž rijeka i u jezerima, nedostatak turističke infrastrukture i nedostatak kvalifikovanih pružalaca turističkih usluga u turizmu zasnovanom na prirodi. Razvoj ove ekosistematske usluge tjesno je povezan s rekreativnim aktivnostima i zdravljem lokalnog stanovništva. Postoji značajan potencijal za generisanje prihoda koji mogu pokriti ili ekonomski opravdati investicije u očuvanje prirode.

Za pojedinačna područja u okviru predloženog obuhvata rezervata biosfere i to za Park Prirode Dolina Zete, Spomenik prirode Kanjon Cijevne, NP Skadarsko jezero, Park Prirode Ulcinjska Solana i područje Ulcinja sa donjim tokom rijeke Bojane uključujući Saš opis usluga ekosistema najčešće je dat opisno kao u primjerima ispod:

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Ministarstvo
javne uprave

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

U Socio ekonomskoj analizi Parka prirode Rijeka Zeta⁶ date su sledeće usluge ekosistema za područje rijeke Zete:

Usluge snabdijevanja

Hrana - Rijeka Zeta je jedno od glavnih poljoprivrednih područja u Crnoj Gori. Na ovom prostoru postoje agrosistemi, uključujući i akvakulturu, na kojima se proizvodi hrana biljnog i životinjskog porijekla. Benefite osjeća kako lokalno stanovništvo, tako i čitava Crna Gora, i region u koji se pojedini prehrambeni proizvodi izvoze.

Hrana za životinje - Veliki dio poljoprivrednog zemljišta pokrivaju livade i pašnjaci koji obezbjeduju hrani za domaće životinje. Benefit od ove usluge direktno imaju farme životinja, a indirektno prerađivači i korisnici proizvoda od mesa i mlijeka.

Gorivo - Biomasa kao emergent se na ovom prostoru ne eksplatiše u komercijalne svrhe. Ipak, pojedinci uzimaju biomasu za potrebe ogrijeva u sopstvenim domaćinstvima, pri čemu tu uslugu uglavnom obezbjeđuju vrste hrasta koje se ovdje nalaze. Sporadična sječa pojedinačnih stabala za ovu svrhu se odvija na imanjima duž Zete, dok je nešto intenzivnija na djelu Parka koji pripada Podgorici, tj. na prostoru Veljeg Brda, iznad Tološa i Mareze. Od ove usluge korist ima lokalno stanovništvo.

Usluge regulacije

Regulacija klime - Pokrov pod kojim se zemljište nalazi igra važnu ulogu u regulaciji klime na lokalnom nivou, jer utiče na apsorpciju i emisiju topolote, sunčevog zračenja, i vode, a time i na temperature, vlažnost vazduha i obim i ciklus padavina. To će zavisiti od tipa pokrova, pri čemu prirodna vegetacija – naročito šume – ublažava visoke temperature i temperaturne oscilacije i ekstreme, održava vlažnost vazduha, obezbjeđuje zaklon od jakog sunčevog zračenja.

Dolina Zete nalazi se pod uticajem mediteranske klime, za koju su karakteristična topla i sušna ljeta, a prisustvo prirodne vegetacije – galerijskih šuma oko Zete, gajeva, livada – sigurno da ublažava efekte takve klime. Od toga korist ima lokalno stanovništvo jer se smanjuju štetni uticaji visokih temperature i sunčevog zračenja. Poseban benefit od ove usluge imaju vinogradari, jer Zeta i galerijske šume koje je okružuju stvaraju mikroklimatske uslove koji jako pogoduju proizvodnji određenih sorti grožđa.

Vezivanje ugljenika (fiksacija) - Ova usluga se ogleda u fiksaciji ugljenika iz atmosfere u organskim jedinjenjima kroz biološke procese, prvenstveno fotosintezu. Vegetacija uzima ugljenik u neorganskom obliku (ugljen dioksid) i kroz proces fotosinteze ga konvertuje u organska jedinjenja u kojima on ostaje zaključan. Na taj način se u atmosferi smanjuje količina ugljenik dioksida kao gasa sa efektom staklene bašte, što ima potencijal ublažavanja klimatskih promjena čiji se benefiti osjećaju na globalnom nivou.

⁶Vugdelić M., Martinović A., Pajović I., Drobnjak J., Milić J. (2021) – Socio-ekomska analiza Parka prirode Rijeka Zeta, The Nature Conservancy

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB

IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

Prema ovoj okvirnoj procjeni, ekosistemi unutar Parka čuvaju 1.661.186 tona ugljenika. U cilju ilustracije ovog podatka uzećemo procjenu prosječne godišnje emisije putničkog automobila u EU od 1,8 tone CO₂ (procjena European Federation for Transport and Environment AISBL 2018). Kombinujući ove podatke, dolazimo do informacije da prostor Parka fiksira ekvivalent godišnjih emisija ugljenika za 922.880 automobila, što je 3,7 puta više od ukupnog broja automobile registrovanih u Crnoj Gori u 2019. godini (izvor: MONSTAT).

Regulacija hidrološkog režima - Vegetacija djeluje kao regulator oticanja voda tako što je absorbuje, sprečava brzo oticanje, smanjuje isparavanje, te na taj način doprinosi regulaciji hidrološkog režima rijeke Zete, njenih pritoka, i močvanih predjela. Za prostor Bjelopavličke ravnice je karakteristično da nivo vode oscilira – pada tokom sušnog perioda, da bi se onda uslijed padavina javio suficit kada pojedina područja plave. U odsustvu prirodnih ekosistema, te oscilacije bi sigurno bile mnogo drastičnije.

Kao što je prethodno navedeno, lokalno stanovništvo za vodosnabdijevanje koristi kaptirana lokalna vodoizvorišta i sopstvene bunare, a za navodnjavanje vodu iz Zete i njenih pritoka, pri čemu vegetacija doprinosi kako samim količinama vode, tako i njenoj dostupnosti tokom godine, posebno u sušnom periodu. Benefite ove usluge osjeća skoro svo stanovništvo ovog prostora.

Zaštita od poplava - Vegetacija koja se nalazi u blizini vodenih tijela prilikom nadolaženja vodostaja može djelovati kao sunđer i tako absorbovati višak vode i ublažiti efekte poplava. Rijeka Zeta je sklona sezonskim izlivanjima i vegetacija na njenim obalama igra ulogu tampona, u cijem bi odsustvu efekti poplava bili mnogo izraženiji a štete veće.

Kontrola erozije i sedimentacije - Rijeka Zeta je dinamična, te uslijed variranja vodostaja i mijenjanja toka dolazi do erozije riječnih obala (brežina) i stvaranja nanosa. Obalna vegetacija igra ulogu stabilizatora smanjujući rizik od erozije. Na djelovima obale gdje je iskrčena vegetacija, rijeka je u kratkom roku odnijela zemljište. Benefite uglavnom ima lokalno stanovništvo, prvenstveno vlasnici imanja uz Zetu.

Regulacija reprodukcije vrsta - Zeta je stanište rijetkih, endemičnih i komercijalno važnih vrsta riba, i duž njenog toka nalaze se mrestilišta na kojima se obnavljaju njihove populacije. U drugim ekosistemima unutar Parka nalaze se i staništa važna za reprodukciju i drugih vrsta (ugroženih i migratornih vrsta ptica, sisara, vodozemaca, insekata, gljiva itd).

Razlaganje štetnih materija i zagađivača – Listovi biljaka iz vazduha uzimaju gasove i čestice, njihovo korijenje crpi unesene materije, i na taj način vegetacija filtrira vazduh, vodu i zemljište. Postojanje vegetacije uz saobraćajnice je posebno bitno jer absorbuje gasove i čestice koje emitiju vozila. Živice koje dijele imanja mogu sprječiti raznošenje pesticida sa susjednih poljoprivrednih površina.

Vegetacija vlažnih staništa apsorbuje rastvorene materije koje nadzemnim i podzemnim vodama dospievaju u rijeku ili zemljište. Benefite od ove usluge ima lokalno stanovništvo jer ona utiče na kvalitet vazduha i vode na lokalnom nivou.

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

Polinacija (opršivanje) - Uspjeh mnogih poljoprivrednih kultura zavisi od prisustva polinatora – insekata, ptica i drugih organizama koji vrše opršivanje biljaka. Prirodni ekosistemi su stanište za polinatore, te predstavljaju izvor ove usluge koja je za poljoprivredni kraj kakav je Dolina Zete vrlo bitna. Na ovom prostoru se takođe užgajaju pčele koje doprinose obezbjeđivanju ove usluge.

Direktne benefite od polinacije imaju poljoprivredni proizvođači, posebno sektor voćarstva, a time i šira populacije Crne Gore koja koristi proizvode ovog kraja.

Kulturne usluge

Mogućnost za nauku i edukaciju – pristupačnost ekosistema na prostoru Parka, bogatstvo njihovog biodiverziteta i prisustvo endemičnih i drugih važnih vrsta i staništa predstavljaju idealnu lokaciju za obavljanje edukativnih i istraživačkih aktivnosti. Korist od ove usluge imaju lokalne obrazovne i naučno-istraživačke institucije i NVO sektor, a u kranjoj liniji i regionalna pa i globalna naučna zajednica.

Mogućnost za rekreaciju i turizam- prisustvo očuvanih ekosistema omogućava obavljanje različitih rekreativnih aktivnosti i oblika turizma (pješačenje, plivanje, vožnja plovilima, pecanje, biciklizam, posmatranje ptica...) po cemu se ovaj kraj i prepoznaje. To doprinosi fizičkom i mentalnom zdravlju lokalnog stanovništva, koje je trenutno glavni korisnik ove usluge.

Ova usluga takođe predstavlja osnov za razvoj regiona kao turističke destinacije, od čega korist mogu imati lokalno stanovništvo, opštine ali i čitava ekonomija Crne Gore.

Usluge podrške

Stanište za divlje vrste biljaka i životinja –Ekosistemi predstavljaju stanište za divlje vrste i na taj način omogućavaju ne samo njihov opstanak, vec i odvijanje važnih ekoloških procesa koji cine osnov za obezbjeđivanje ostalih usluga ekosistema. Vodeni ekosistemi Zete su stanište za riblje vrste, od kojih su najznačajnije salmonide. U Zeti je jedno od dva poznata staništa zetske mekousne pastrmke. Travnati ekosistemi održavaju diverzitet vrsta uključujući polinatore, zajedno sa šumskim i močvarnim ekosistemima i njihovom specifičnom vegetacijom stanište su za važne i ugrožene vrste ptica, sisara i drugih grupa organizama.

Pojedine vrste poput kratkopristog kobca su vezane sa riječni tok i riparijsku vegetaciju. Graditelj ove vegetacije u prošlosti je bio hrast lužnjak (skadarski dub) koji je obezbjeđivao mnogo bolje uslove za razmnožavanje, rast i razvoj populacija. Njegova staništa su danas fragmentisana usled urbanizacije, industrijalizacije, poljoprivrede i sječe za ogrjev.

Navedena usluga omogućava ostale usluge ekosistema kao što su turizam, rekreacija, polinacija, nauka i edukacija, proizvodnja hrane.

Kada je riječ o NP Skadarsko jezero analiza usluga ekosistema data je kratko u Analiza sinergija, nedostataka i komplementarnosti u integriranom upravljanju životnoj sredini na regionalnom nivou

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Ministarstvo
javne uprave

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

Skadarskog jezera - Crna Gora Studija ⁷ i Procjeni efektivnosti zaštite biodiverziteta u Nacionalnom parku Skadarsko jezero ⁸ u kojoj se navodi: Skadarsko jezero bogato je resursima, od kojih najznačajniji predstavljaju ribe. Jezero je najveće ribolovno područje u Crnoj Gori, sa godišnjim ulovom koji je veći od ulova iz mora. Najznačajnije komercijane vrste su krap, ukljeva, brcak, jegulja, a lov je moguć uz posjedovanje dozvole koju izdaje Nacionalni park čiji su nosioci lokalni ribari.

Zemljište oko Jezera predstavlja poljoprivredni resurs, i na njemu se odvijaju različiti oblici poljoprivredne proizvodnje. Ona je pretežno ekstenzivnog tipa, sa mješovitim kulturama, u kojima dominiraju jednogodišnji zasadi voća i povrća i vinogradi. Animalna proizvodnja je malog obima, ogleda se u držanju malog broja goveda, ovaca i koza. Poljoprivredni proizvodi su uglavnom za lične potrebe, za prodaju na lokalnom tržištu, a u zadnje vrijeme plasiraju se i kroz turizam kao proizvodi sa dodatom vrijednošću.

Estetske vrijednosti Skadarskog jezera valorizovane su kroz razvoj turizma, koji zadnjih godina postaje dominantna ekomska djelatnost na ovom prostoru. Broj posjetilaca u periodu prije pandemije je konstantno rastao, o čemu najbolje svjedoči broj prodatih ulaznica koji se u periodu od 2015-2019. više nego duplira (sa 71.488 na 145.237). Razvoj turizma podstakao je uspostavljanje raznovnih turističkih proizvoda – od klasičnog krstarenja Jezerom, preko kulturnog, gastro- i vinskog turizma, pješačkih i biciklističkih tura, vodenih sportova, različitih oblika smještaja, festivala...

Kao najveći slatkovodni basen na Balkanu, Jezero predstavlja važan izvor vode koja se koristi za navodnjavanje i piće. Od posebnog značaja je izvor Boljesestre u Malom blatu, iz kog se vodom snabdijeva crnogorsko primorje.

Od ostalih resursa, treba pomenuti i ljekovito bilje, prvenstveno pelim, koji je zastupljen u južnim djelovima Parka, i od čijeg ubiranja lokalno stanovništvo ima ekomske koristi. Pored navedenih direktnih koristi, od usluga regulacije tu spadaju regulacija mikroklima, regulacija poplava, prečišćavanje vode, polinacija, ponor ugljenika, regulacija reprodukcije vrsta (mrestilišta i gnjezdilišta). Od usluga kulture, tu spadaju mogućnosti za rekreaciju i turizam, za nauku i edukaciju, estetika prostora, inspiracija za umjetnosti, osjećaj pripadnosti, dio lokalnog kulturnog identiteta.

Za područje Ulcinja i donjeg toka Bojane uključujući i Šas analiza usluga ekosistema data je u dokumentu Kompleks ekosistema nižeg sliva rijeke Bojane i Ulcinja⁹. Ekosistemske usluge i ljudska dobrobit gdje su navedeni i konkretni indikatori i kvantitativni podaci.

⁷ Vugdelić M. (2012), Analiza sinegrija, nedostataka i komplementarnosti vezano za integrisano upravljanje na regionalnom nivou Skadarskog jezera- Studija 2, Project EMA Plan- Green Home

⁸ Procjena efektivnosti zaštite biodiverziteta u Nacionalnom parku - Skadarsko jezero, CZIP and CEPF, 2022.

⁹ Lončarević N, Katnić A. & Šundić D. (2022). „Kompleks ekosistema nižeg sliva rijeke Bojane i Ulcinja“. NVO Program za životnu sredinu

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

Dakle, u navedenim dokumentima se može naći lista i opis ekosistemskih usluga koja nije usklađena i rađena po TEEB ili MEA metodologiji. Takođe, indikatori ekosistemskih usluga se ne koriste za evaluaciju tri funkcije rezervata biosfere u smislu da nisu još uvijek nisu definisani i u upotrebi.

12.3 Opišite biodiverzitet uključen u pružanje usluga u rezervatu biosfere (npr. vrste ili grupe vrsta).

U većini navedenih dokumenata nije data procjena usluga ekosistema niti je detaljno opisan biodiverzitet koji je uključen u pružanju usluga (data je samo veza između kopnenih i akvatičnih staništa i usluga koje se navode u dokumentu Prekogranična dijagnostička analiza - tematski izvještaj o biodiverzitetu i ekosistemima proširenog sliva rijeke Drin). Izuzetak je dokumentu Kompleks ekosistema nižeg sliva rijeke Bojane i Ulcinja gdje su za određene ekosistemske usluge, gdje je to relevantno, date i vrste i staništa koje ih obezbjeđuju.

12.4 Navedite je li realizovana bilo kakva procjena usluga ekosistema za predloženi rezervat biosfere. Ako da, koristi li se ta procjena za izradu plana upravljanja?

Kvantitativna procjena usluga ekosistema za rezervat biosfere nije uradjena. Prva analiza vrijednosti zaštićenih područja u Crnoj Gori rađena je 2010. godine ali samo za područja nacionalnih parkova i za ukupno sve nacionalne parkove sa davanjem pojedinačnih kvantitativnih podataka za pojedine ekosistemske servise i područja. U dokumentu dokumentu Kompleks ekosistema nižeg sliva rijeke Bojane i Ulcinja dati su podaci o količinama, gdje je primjenjivo, komponenata koje pružaju eksosistemsku uslugu ali nije radjena finansijska procjena. Stoga navedeno predstavlja nedostatak i preporuka bi bila da se u budućim aktivnostima nominovanja rezervata biosfere odradi procjena usluga ekosistema.

Zaključak: Informacije o ekosistemskim servisima za predloženo područje u smislu popisa i opisa istih najsveobuhvatnije se date u dokumentu Prekogranična dijagnostička analiza - tematski izvještaj o biodiverzitetu i ekosistemima proširenog sliva rijeke Drin. Takođe iste se mogu naći za pojedinačna područja u okviru obuhvata ali su prezentovane najčešće ne prateći TEEB i MEA metodologiju i deskriptivno bez kvantitativnih podataka, indikatora i vezom sa tri funkcije budućeg rezervata biosfere što je nedostatak u odnosu na informacije koje se očekuju u nominacionom fajlu. Takođe, navedene informacije nisu za sada bile uključene u upravljanju zaštićenim područjima u okviru obuhvata. Stoga neophodno je uraditi cjelovitu analizu usluga ekosistema na cijelom planiranom području u skladu sa TEEB i MEA metodologijom i uspostaviti jasnu vezu sa indikatorima i 3 funkcije budućeg rezervata. Izvori podataka i podloga za analizu mogu biti informacije u postojećim, navedenim dokumentima, ali svakako i predmet daljeg konsultativnog procesa kako u smislu potpune identifikacije istih, mogućnosti kvantifikacije tako i u kontekstu preporuka za upravljanje resursima budućeg rezervata. Stoga, preporuka je da se u daljem procesu angažuje stručnjak za ekosistemske usluge.

Izvori:

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

Prekogranična dijagnostička analiza - tematski izvještaj o biodiverzitetu i ekosistemima proširenog sliva rijeke Drin¹⁰

Socio-ekonomska analiza za spomenik prirode Kanjon Cijevne, Opština Tuzi, 2023 - 4.1 Identifikacija i procjena usluga ekosistema u zaštićenom području Kanjon Cijevna -str 25-29

Vugdelić M., Martinović A., Pajović I., Drobnjak J., Milić J. (2021) – Socio-ekonomska analiza Parka prirode Rijeka Zeta, The Nature Conservancy - str 78

Crna Gora: Ekonomski vrijednost biodiverziteta i ekosistemskih usluga¹¹

Procjena efektivnosti zaštite biodiverziteta u Nacionalnom parku - Skadarsko jezero, CZIP and CEPF, 2022. – str.10

Studija zaštite "Parka prirode Ulcinjska Solana"- Poglavlje 6.4

Lončarević N, Katnić A. & Šundić D. (2022). „Kompleks ekosistema nižeg sliva rijeke Bojane i Ulcinja“. NVO Program za životnu sredinu – Poglavlje 5

13. MAIN OBJECTIVE FOR BSR DESIGNATION – to be added from the WS reports!

14. ZAŠTITNA FUNKCIJA

Pitanja u Nominacionom formularu na koje treba dati odgovor u okviru teme su sledeća:

14.1. Na nivou pejzaža i ekosistema (uključujući tlo, vodu i klimu):

Sliv Skadarskog jezera obuhvata različite ekosisteme i vrste zemljишnog pokrivača koji se na osnovu dostupnih literalnih podataka mogu grupisati u 5 glavnih grupa: a) Ekosistemi vode, močvara i treseta, b) Šumski ekosistemi i mediteranska makija, c) Agroekosistemi, d) Otvoreni planinski ekosistemi i pašnjaci, i e) Morski i obalni prostor sa niskim zaledjem.¹²

Ovi ekosistemi su prepoznati i opsežno opisani u relevantnim dokumentima poput Studijama zaštite za zaštićena područja koja pripadaju ovom slivu, Planova upravljanja, lokalnih akcionalih planova za biodiverzitet, Lokalnih planova zaštite životne sredine, kao i raznih strategija, planskih dokumenata, analiza projekata i izvještaja. Tako na primjer [Lokalni akcioni plan biodiverziteta opštine Danilovgrad 2020 – 2024](#), prepoznaće četiri ekosemske cjeline: 1. Basen rijeke Zete i Matice sa Bjelopavličkom ravnicom; 2. Brdski (kraški) ekosistem; 3. Šumski ekosistem; 4. Otvoreni planinski ekosistem. Za svaku prepoznatu ekosistemsku cijelinu LAPB daje detaljan opis stanja za prepoznate tipove staništa i ukazuje na očuvanost ili pak ugroženost vrsta koje na njima žive. Ovaj plan ukazuje na važnost i dobrobit pokretanja što hitnijih konzervacijskih mjera, potrebe za daljim i detaljnijim istraživanjem, te za proglašenjem vrijednih i osjetljivih oblasti zaštićenim i ostalim relevantnim elementima kojima se utiče na održavanje ili postizanje funkcionalnosti ekosistema. **Međutim, ne postoji jedinstveni dokument koji konsoliduje informacije o ovom pitanju za čitavo predloženo područje. Takođe, za neke djelove basena postoji mape rasprostiranja ekosistema (primjer Basen Bojane) dok za druge djelove nisu**

¹⁰ Thematic Report on Biodiversity and Ecosystems of the Extended Drin River Basin, ZaVita d.o.o. and GWP-Med, 2019

¹¹ Emerton L. (2013), Montenegro: the economic value of biodiversity and ecosystem services Technical Report, GEF UNDP

¹² Grupacija ekosistema urađena od strane autora dokumenta

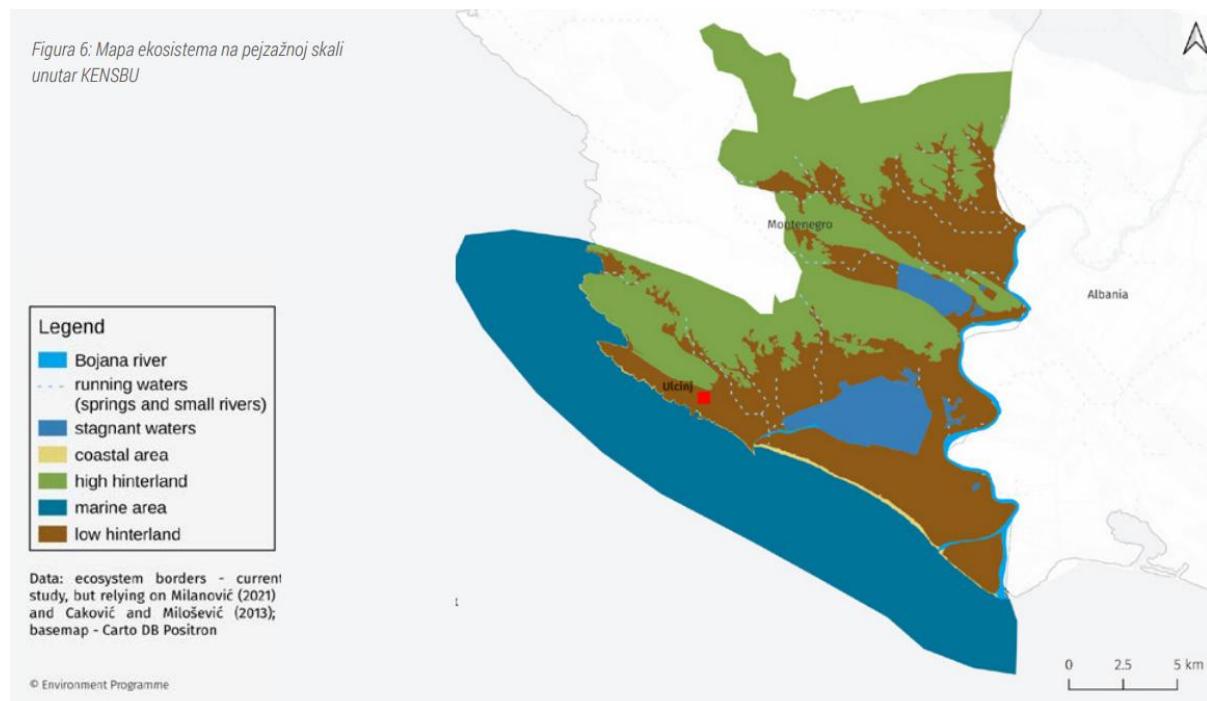
Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

dostupne takve mape. Potrebno angažovanje GIS eksperta za izradu jedinstvene mape rasprostrinjanja ekosistema na predmetnom području.

<https://envpro.me/docs/LBBUEC%20studija%20-%20MNE-compressed.pdf>

14.1.1. Opišite i navedite lokaciju ekosistema i/ili vrsta pokrivača zemlje rezervata biosfere.

Opis i lokacije ekosistema je moguće pronaći u dostupnoj literaturi i dokumentima. Podatke je moguće dopuniti podacima koji se prikupljaju u okviru procesa identifikovanja i uspostavljanja Natura 2000 staništa u Crnoj Gori

a) Ekosistemi vode (stajaće i tekuće), močvara i treseta,

Obuhvataju područja Skadarsko jezera, Šaskog jezera, Ulcinjske solane, zatim rijeka Zete, Bojane, I Morače, sa pritokama ok kojih su najznačajnije Cijevna i Mala Rijeka. Ovi ekosistemi su već detaljnije opisani u dijelu 11.1. a brojna dostupna dokumenta daju detaljne opise ovih ekosistema.

Sjeverni priobalni dio Skadarskog jezera pokrivaju deluvijalna, aluvijalna i **močvarna zemljista** zbog čijeg je značaja Nacionalni park "Skadarsko jezero", shodno odredbama Ramsarske konvencije, 1995. godine upisan u Spisak močvara koje su međunarodnog značaja, naročito kao staništa ptica močvarica. Najznačajnija močvarna područja u dijelu Sliva rijeke Bojane su područja Ulcinjake solane i Šaskog jezera, opisani prethodno u 11.1. Takodje <https://envpro.me/docs/LBBUEC%20studija%20-%20MNE-compressed.pdf> nudi dobar opis ekosistema ovih jezera.

"Asocijacija Scirpo-Phragmitetum je zastupljena na širem području **Moromiša** (zona I zaštite Parka prirode Rijeka Zeta) gdje zauzima stajaće i sporotekuće vode koje su tu prisutne tokom većeg dijela godine. Na ovom području su nekada postojali veći šibljaci sa bijelom vrbom - *Salix alba*, međutim dobar dio njih je posjećen. Prostorom je zavladala trska, a u njoj su se uspjele održati vrste iz donjeg

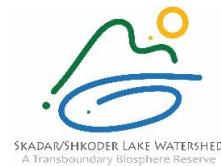

Funded by
the European Union

MNE-ALB

IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

SKADAR/SHKODER LAKE WATERSHED
A Transboundary Biosphere Reserve

sprata šume, pa je zajednica prilično bogata. Osim prirodnih zasipanja bara i ljetnjih isušivanja, na smanjivanje močvarne vegetacije utiče i čovjek prokopavanjem kanala radi povećanja površina za melioraciju i kosidbu, i izgradnjom stambenih objekata na prostoru u blizini močvarnog dijela.”

<https://www.danilograd.me/me/planska-dokumentacija>

Male močvare (alb. knete) su ostaci bivše lagune Zogajskog jezera, i ima ih 6 u delti Bojane: Darza, Ćurke, Velika, Mala, Fraskanjel, Donja Klezna (Schneider-Jacoby i sar, 2006). Knete su staništa sa ekstremnim ekološkim uslovima, koje formiraju gradijent između brakičnih i slatkovodnih staništa. Mali dio je uvijek prekriven vodom, dok je veliki dio povremeno poplavljen. Oni se sastoje od gustih redova tamariksa (*Tamarix dalmatica*) koji prave mozaik sa aluvijalnim četinarskim šumama kao što je poljski jasen (*Fraxinus angustifolia*), skadarski hrast (*Quercus robur* ssp. *scutariensis*), ili redova trske (*Phragmites australis*) (Caković D. & Milošević D., 2013).

<https://envpro.me/docs/LBBUEC%20studija%20-%20MNE-compressed.pdf> str 77

Najveće površine **tresetnih zemljišta** nalaze se kod Skadarskog jezera i Malog blata. Zalihe treseta su najveće u Podhumskom zalivu. U Podhumskom zalivu njihova debljina je od 0,5 do 7 m, a u Malom blatu do 3,7 metara. U Podhumskom zalivu procijenjene su rezerve treseta od oko 31.000.000m³. U njemu prevlađuju slojevi sa 50-70 %, pa i više, organskih materija. U njima je registrovano i prisustvo karbonata. Organomineralna zemljišta, obrasla močvarnom vegetacijom koja se nagomilava u vodi i sporo razlaže u anaerobnim uslovima, pretvaraju se u treset. Tresetišta debljine 4-5 m javljaju se ispod sloja gline na lokalitetima Podhuma, Gornjeg blata i Rzavca. Tresetišta spadaju u najplodnije tipove zemljišta, a zauzimaju velike površine. (**Nacrt Studije zaštite za NP Skadarsko jezero**)

b) Šumski ekosistemi i mediteranska makija

Šumski ekosistemi u slivu basena Skadarskog jezera pripadaju sredozemnom tipu. Dominantnu klimazonalnu vegetaciju na području Skadarskog jezera predstavljaju submediteranske listopadne šume koje su uglavnom prisutne u južnom i zapadnom dijelu sliva jezera. Prisutne su dvije dominantne termofilne listopadne biljne zajednice: jedna (*Querco-Carpinetum orientalis*) koju čine hrast mehuraš i orientalni grab, a druga zajednica makedonskog hrasta (*Q. trojanae*).

Na širokom pojasu sliva Skadarskog jezera rasprostranjena je zajednica bjelograbića (*Carpinetum orientalis*) koja se penje i do cca 600 mnv. Zahvata uglavnom sjeverni i sjeveroistočni dio obale jezera. Zajednica šuma skadarskog lužnjaka (*Quercus robur* ssp. *scutariensis* - *Fraxinus oxycarpa* - *Periploca graeca*), pripada tipu lužnjakovih šuma sveze *Alneto-Quercion roboris*. Nalazi se na poplavnom dijelu Skadarskog jezera. Zahvata manje površine. Znatno je od okolnih mještana eksplorativisana tako da se sačuvala u manjim krpama oko sela Gostilja, Golubovaca i u Crnicičkom polju. Njena eksploracija je narocito intenzivna u zadnje vrijeme pa ukazujemo na potrebu bolje zaštite. (**Nacrt Studije zaštite za NP Skadarsko jezero**)

U visinskom pojasu od podgoričke ravnice do 1.000 m nadmorske visine uzdižu se brda i visovi, sa terasama i kosinama na kojima su obično smještena sela. U vegetacijskom pogledu ovu zonu naseljavaju termofilne listopadne šume u kojima dominiraju vrste: grabina (*Carpinus orientalis*), jasen (*Fraxinus ornus*), česmina (*Quercus trojana*), bjel (*Quercus lanuginosa*), klen (*Acer campestre*), makljen (*Acer monspessulanum*), cer (*Quercus cerris*), u nešto višim zonama crnograb (*Ostrya carpinifolia*), a

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

na nekim staništima i lipa (*Tilia* - tri vrste) i dr. Na potezu od Malesije, preko Kuča, Bratonožića i Pipera, u zoni oko 500-600 mm, pruža se jako izraženi vegetacijski pojas u kojem dominira endemični žbun - zanovijet (*Petteria ramentacea*), koji u svim fenološkim fazama daje izraziti pečat krečnjačkom pejzažu. Na lokalitetima gdje je degradirala šumska vegetacija, dominaciju preuzima pelim (*Salvia officinalis*) koji ima višestruki značaj u prirodi i za čovjeka: štiti strme padine od erozije, veoma je dobra pčelinja paša, i ima veliku koncentraciju kvalitetnih etarskih ulja, zbog čega se koristi u farmakopejskoj industriji i u narodnoj medicine. https://starisajt.podgorica.me/db_files/Urbanizam/PUP/pup.pdf strana 167

Šume na planinskom prostoru Kamenika, pa preko Žijeva do Komova, a to je zona iznad 1.000m nadmorske visine, doskoro su bile veoma prostrane, raznovrsne (sa karakteristikama prašume) i sa velikim prirodnim i ekonomskim potencijalom. Pojas počinje sa zonom bukve (*Fagus silvatica*) koja se visinski penje do oko 1.600 m. Javljuju se kao čiste bukove šume ili zajedno sa jelom (*Abies alba*) i smrčom (*Picea excelsa*). Na krečnjačkim staništima i većim visinama, od Kamenika do Komova, široko je rasprostranjen endemični bor munika (*Pinus heldreichii*), gradeći različite tipove zajednica. https://starisajt.podgorica.me/db_files/Urbanizam/PUP/pup.pdf str 168

U kanjonu Cijevne karakteristični su reliktni ostaci šuma zimzelenog hrasta česmine (*Quercus ilex*), koji sa maginjom (*Arbutus unedo*) i drugim mediteranskim elementima izgrađuje pravu makiju. https://starisajt.podgorica.me/db_files/Urbanizam/Dokumenta/cijevna_decembar_javna_rasprava.pdf

Na području Danilovgradske opštine dominira termofilna submediteranska zajednica *Querco-Carpinetum orientalis* zastupljena do 300 m nadmorske visine. Dominantne vrste hrasta u ovoj zajednici su: *Quercus trojana*, *Quercus cerris* i *Quercis pubescens*.

Visinsku zonu od 300-800 m karakteriše termofilna asocijacija *Quercetum cerris* mediterano-montanum, u čiji sastav ulazi znatan broj submediteranskih i kserofilnih drvenastih vrsta, što ukazuje na prodor uticaja mediterana (npr. makedonski hrast, česmin - *Quercus trojana*, cer - *Quercus cerris*, medunac – *Quercus pubescens*, bjelograbić - *Carpinus orientalis*). Na visinama od 600 i više metara nadmorske visine crni grab (*Ostrya carpinifolia*) počinje preovladavati nad bijelim, a na visini od oko 700 m počinju se javljati sastojine bukve, i to je svojevrstan prelaz iz submediteranskog u kontinentalno područje. Ove šume su uglavnom u privatnom vlasništvu i iskorишćavaju se pretežno za ogrijev, te je njihov prvobitni sastav izmijenjen. U sjevernom dijelu Bjelopavlića i to na Štitovu, Maganiku i Prekornici, u visinskoj zoni od 800-1000 m najveći dio šumskog pokrivača grade zajednice *Fageto-Aceretum visianii* i *Abieto-Fagetum moseiacea*, dok u zoni od 1000-1800 m dominiraju čiste sastojine bukve, mještovite sastojine bukve i čiste sastojine munike. Munika se u ovoj zajednici uglavnom javlja u čistim sastojinama, mada su evidentne i mješovite zajednice s bukvom. <https://www.danilograd.me/me/planska-dokumentacija> Prostorno urbanistički plan opštine Danilovgrad 2011. - 2020. strana 22. "Šume munike su prisutne na planinama Prekornici i Maganiku, u pojasu između 1200 u 2000 m nadmorske visine, najčešće na stjenovitim i nagnutim terenima." <https://s3.eu-central-1.amazonaws.com/danilograd-media/files/1689840190-lokalni-akcioni-plan-za-biodiverzitet.pdf> strana 54

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

Aluvijalne šume pokrivaju 670 ha delte Bojane na crnogorskoj strani, i protežu se do 9 km uzvodno od ušća, obrazujući najveći kompleks poplavnih šuma na istočnom dijelu obale Jadrana. Ove šume često nastanjuju nosorog bube (*Oryctes nasicorus*), velike hrastove strižibube (*Cerambyx cerdo*), jelenci (*Lucanus cervus*) i bube pustinjaci (*Osmoderma ermita/barnabita*), kao i modrovbrane (*Coracias garrulus*) koje se gnijezde u izolovanim vrbama, bijele topole i poljskog jasena (*Salix spp*, *Populus alba*, *Fraxinus angustifolia*). <https://envpro.me/docs/LBBUEC%20studija%20-%20MNE-compressed.pdf>

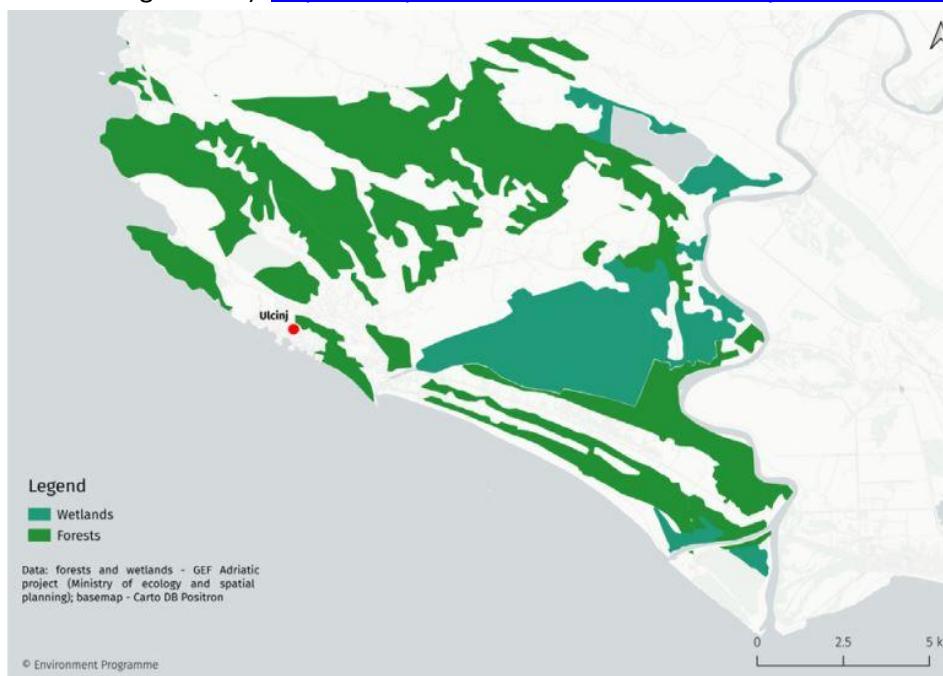

Figura 10: Šume i močvare (Ministarstvo ekologije i prostornog planiranja, 2021)

Šume i močvare na području nižeg sliva Bojane <https://envpro.me/docs/LBBUEC%20studija%20-%20MNE-compressed.pdf>

c) Agroekosistemi

Agroekosistemi u basenu Skadarskog jezera obuhvataju raznolike oblasti koje se koriste za poljoprivredne svrhe. Ovi agroekosistemi uključuju:

Poljoprivredna zemljišta: Ovo područje obuhvata površine koje se koriste za uzgoj različitih poljoprivrednih kultura kao što su žitarice, voće, povrće, i vinova loza. Koncentrisani su u Bjelopavličkoj i Zetskoj ravni. Poljoprivredom se u ovom regionu ranije bavio veći procenat stanovništva, i ona je imala ulogu proizvodnje hrane za domaćinstvo, odnosno osnovnog izdržavanja porodice. Zatim je od 50 godina prošlog vijeka postojao trend formiranja seljačkih radnih zadruga, koji se karakteriše kao neuspješan pokušaj kolektivizacije sela. Nakon 90ih godina prošlog vijeka koje su negativno uticale na poljoprivrednu, zadnjih dvadesetak godina dolazi putem privatizacije, do obnavlja sproizvodnja u farmama i pratećim privrednim subjektima. Ogleda se u prelazu od proizvodnje za sopstvene potrebe i komunalnog obrađivanja zemlje i čuvanja stoke na profesionalizaciju i komercijalizaciju poljoprivredne proizvodnje. Broj domaćinstava koja se profesionalno bave poljoprivredom se smanjuje, ali se imanja i farme ukrupnjavaju i obim proizvodnje na individualnoj farmi povećava. Poljoprivrednici sve više

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

uvode savremene agrotehničke mjere i mehanizaciju radi povećanja prinosa, i postaju korisnici programa i projekata podrške koje sprovodi resorno Ministarstvo.

“Raspoložive poljoprivredne površine na teritoriji Prijestonice Cetinje, prema statističkim podacima, zauzimaju 19267 ha, odnosno 21,2% teritorije. U strukturi poljoprivrednih površina dominiraju pašnjaci i livade (96%) dok oranice, bašte, voćnjaci i vinogradi čine svega 3,3% ukupnih poljoprivrednih površina, pri čemu ravni tereni čine svega 1,4%.

Glavne ravne poljoprivredne površine smještene su u kraškim poljima, kao što je Cetinjsko i Njeguško i dio teritorije oko Skadarskog jezera, gdje su locirana i šire se naselja. Manje i usitnjene obradive površine smještene su u uvalama, vrtačama i dolovima, izdvojena na podzidama. Prostori pašnjaka izdvojeni su na visokim katunima i plavnom Ceklinskom polju.”

[https://www.cetinje.me/cetinje/cms/public/image/uploads/staro/doc/2015/Izdata%20rjesenja/Prostorno%20urbanisticki%20plan/01.%20Prostorno%20urbanisticki%20plan%20Prijestonice%20Cetinje/Tekstualni%20dio/PUP%20Cetinje%20-%20knjiga%201%20\(plan%202014\)%20ANALITICKI%20DIO.pdf](https://www.cetinje.me/cetinje/cms/public/image/uploads/staro/doc/2015/Izdata%20rjesenja/Prostorno%20urbanisticki%20plan/01.%20Prostorno%20urbanisticki%20plan%20Prijestonice%20Cetinje/Tekstualni%20dio/PUP%20Cetinje%20-%20knjiga%201%20(plan%202014)%20ANALITICKI%20DIO.pdf)

str 84

Ribarstvo: Ribarstvo je takođe važna djelatnost u agroekosistemima oko Skadarskog jezera. Ribolov se često praktikuje kao tradicionalna djelatnost, pružajući izvore hrane i prihoda za lokalno stanovništvo.

Tradicionalne poljoprivredne prakse: Ovaj region često zadržava tradicionalne poljoprivredne tehnike i prakse koje su se prenosile s koljena na koljeno. Ove prakse obuhvataju upotrebu lokalnih sorti biljaka, tradicionalne metode obrade zemljišta i održavanja plodnosti tla.

d) Otvoreni planinski ekosistemi i pašnjaci

Pripadaju zoni prosječne visine od 800-1000 mnv, i kao takvi predstavlja niži dio planinskog prostora Crne Gore. Dominantno se nalaze u sjevernom dijelu skadarskog sliva. Zastupljena je planinska vegetacija, u kojoj u nižim dijelovima terena preovladavaju lišćari, sa porastom nadmorske visine pojavljuju se mješovite sastojine, da bi viši dijelovi obrasli četinarima. Najviši dijelovi prostora (iznad 1000mnv) su pod planinskim pašnjacima i livadama, dok je na najvišim planinskim grebenima i vrhovima zona golog krša, sipara, stjenovitih partija sa rijetkom vegetacijom prilagođenom oštrim klimatskim i pedološkim uslovima staništa. “Planinski šumski ekosistemi prisutni su (na području Opštine Danilovgrad prim. autor.) iznad 600 m nadmorske visine, gdje se javljaju veći kompleksi najprije cerove šume, zatim šume bukve, munike, bukve i jеле, smrče, sve do gornje šumske granice koja je na oko 2000 m, a čiju pokrovnost gradi munika, a mjestimično i bor krivulj.” <https://s3.eu-central-1.amazonaws.com/danilovgrad-media/files/1689840190-lokalni-akcioni-plan-za-biodiverzitet.pdf> str 53

Pokrovnost šuma, izraženost goleti i otvorenih visokoplaninskih staništa na području Danilovgrada predstavljena je na mapi ispod.

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Ministarstvo
javne uprave

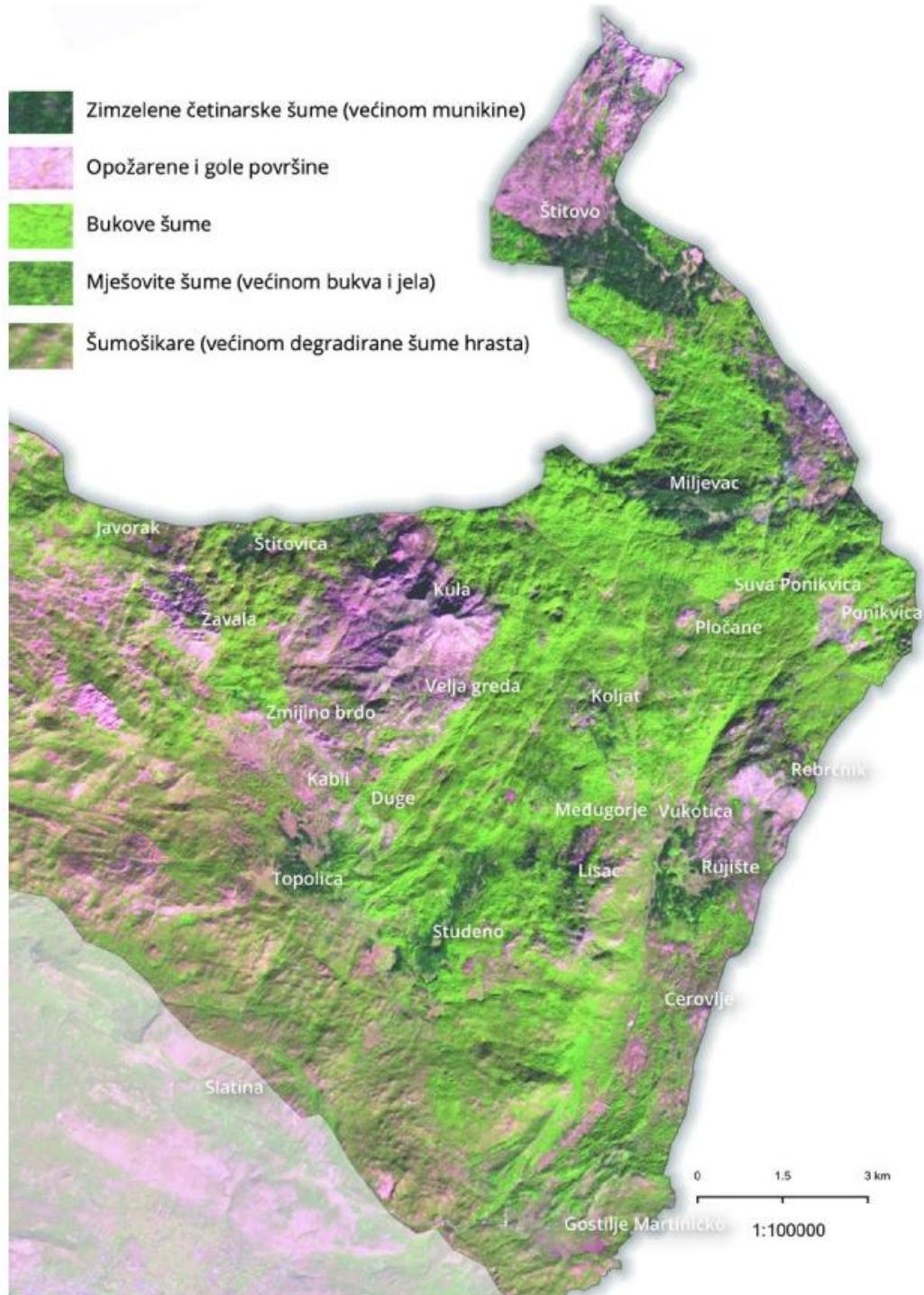
Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

SKADAR/SHKODER LAKE WATERSHED
A Transboundary Biosphere Reserve

Šumski ekosistemi na području Danilovgrada- izvor Lokalni akcioni plan biodiverziteta
Ovde se često praktikuje ispaša stoke na otvorenim pašnjacima i livadama. Stočarstvo uključuje uzgoj stoke kao što su ovce, koze, goveda i svinje.

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB

IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

SKADAR/SHKODER LAKE WATERSHED

A Transboundary Biosphere Reserve

Šumski tip ekosistema je prisutan i na jugozapadnom dijelu obuhvata rezervata prirode "Zahvata najveći i glavni dio predjela NP Lovćen, kao i obronke planine Rudina i Garač sa Lastvom i Bijelim poljanama.

Ovaj pejzaž je prošaran proplancima, pašnjacima i livadama u manjim kompleksima kao i zonama većeg antropogenog uticaja sa mješovitim pejzažnim kompozicijama (na Ivanovim koritima, Kuku i Majstorima)"

[https://www.cetinje.me/cetinje/cms/public/image/uploads/staro/doc/2015/Izdata%20rjesenja/Prostorno%20urbanisticki%20plan/01.%20Prostorno%20urbanisticki%20plan%20Prijestonice%20Cetinje/Tekstualni%20dio/PUP%20Cetinje%20-%20knjiga%201%20\(plan%202014\)%20ANALITICKI%20DIO.pdf](https://www.cetinje.me/cetinje/cms/public/image/uploads/staro/doc/2015/Izdata%20rjesenja/Prostorno%20urbanisticki%20plan/01.%20Prostorno%20urbanisticki%20plan%20Prijestonice%20Cetinje/Tekstualni%20dio/PUP%20Cetinje%20-%20knjiga%201%20(plan%202014)%20ANALITICKI%20DIO.pdf)
strana 53

e) Morski i obalni prostor, sa niskim zaleđem.

Nalazi se na krajnjem jugu, na teritoriji Opštine Ulcinj kao dio nižeg sliva rijeke Bojane. Kompleks morskih ekosistema obuhvata zonu bentosa (morsko dno) i pelagijsku zonu (otvoreno more), kao i manje ekosisteme zaliva i uvala, morskih ostrva i hridi. Obalno područje zauzima kompleks staništa pod uticajem morske vode u okviru koga se nalaze 4 ekosistema male veličine: estuari, pješčane plaže, morske litice sa vegetacijom i obalne lagune.

Nisko zaleđe obuhvata staništa koja su na 0 m nadmorske visine ili približno tome, područje (od juga ka sjeveru) od zaleđa Velike plaže, nakon direktnog uticaja mora, do početka ekosistema makija i šuma na sjevernom i zapadnom dijelu opštine Ulcinj, na širokim ravnicama Ulcinja i Šasa. Za ovo stanište su karakteristična staništa obalnih dina. Njih niže u zaleđu zamjenjuju travnjaci, uglavnom staništa pseudostepe i mediteranskih i submediteranskih travnjaka. Ovaj tip ekosistema je detaljno opisan u dokumentu Kompleks ekosistema nižeg Sliva Rijeke Bojane i Ulcinja, Biodiverzitet, Prijetnje I Strategije <https://envpro.me/docs/LBBUEC%20studija%20-%20MNE-compressed.pdf>

Opis ovih ekosistema je napravljen na osnovu uvida u dostupne podatke. Detaljne informacije mogu se naći u sledećim dokumentima:

- Management Plan on National park Skadar Lake 2021-2025, 2.1.3. Hydrological system-surface and underground waters, Page 15. 2.1.4 Landscape features of the national park and the wider area, Page 15-16. NATURA 2000 habitats, Page 18, 2.1.5.1. Forests, Page 19 ([link](#))
- Draft of Study for Nature Protection Skadar Lake: 6. Pedological characteristics of the terrain, Page 19-21, 8.Biological Values of NP Skadar Lake 8.1. Flora And Habitats of Lake Skadar, Page 26, 8.1.1. Characteristics and richness of the flora of the Skadar lake area, Page 27, 8.1.4. NATURA 2000 habitat types in the area of the Skadar Lake National Park, Pages 38-40, 8.2 Vegetation map of Montenegro, Page 44, 8.2.2. Vegetation characteristics of Lake Skadar, Page 45-49, 8.2.3. Aquatic vegetation, Pages 49-51, 8.2.4. Vegetation around Skadar lake, pages 51-55 (not available online- database)
- Nature Protection Study "Monument of Nature Canyon of River Cijevna" III. 4. 5 Vegetation of Cijevna Canyon, Pages 44-50, III. 4.5.2 Characteristic plant communities, Pages 51-66, III 7. Landscape and landscape features, Pages 96-100, III. 7. 6 Types of landscape characters / landscape elements, Pages 102-105 ([link](#))

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB

IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

SKADAR/ŠKODER LAKE WATERSHED

A Transboundary Biosphere Reserve

- Nature Protection Study Nature Park "River Zeta", BIOLOGICAL DIVERSITY - Flora and vegetation, Pages 21-31, LANDSCAPE VALUES, Pages 117-127, ([link](#))
- Integrated resources management plan (IRMP) for the Buna / Bojana area, 9. NATURAL ENVIRONMENT AND RESOURCES, 9.1.2 Habitats Pages 91-95 ([link](#))
- Local Environment Plan of Municipality of Danilovgrad 2021-2025, 1.4. Landscape typology, Page 9, 6. Protected area Nature park Zeta valley river Zaštićeno područje Park prirode „Dolina rijeke Zete“, types of ecosystems, Page 22 ([link](#))
- Local Action Plan for Biodiversity Municipality of Danilovgrad 2020-2024, Analysis of natural values, stresses and threats by biodiversity, page 45, Map of ecosystems Page 46 ([link](#))
- Draft of Local Action Plan for Biodiversity Municipality of Ulcinj, Landscape, Pages 28- 29 ([link](#))
- THE ECOSYSTEM COMPLEX OF THE LOWER BOJANA RIVER BASIN AND ULCINJ 4. Ecosystems, Biodiversity and Key Environmental Attributes, pages 51-94 ([link](#))
- Prostorno urbanistički plan Podgorice do 2025. Godine. 4.4.1.7 Biodiverzitet, str 167 ([link](#))
- Prostorno urbanistički plan Danilovgrada, 2.1.7 Flora, str 22, str 27 ([link](#))
- STRATEGIJA RAZVOJA POLJOPRIVREDE I RURALNIH PODRUČJA 2023-2028 -NACRT 2.3.2. Poljoprivredno zemljište, str 25 ([link](#))

14.1.2. Opišite stanje i trendove ekosistema i/ili vrsta pokrivača zemlje navedenih gore, kao i prirodne i antropogene uzročnike tih trendova.

a) Ekosistemi vode, močvara i treseta

"Najveći negativni uticaj na vodene ekosisteme ima poljoprivreda. Vode jezera u poljoprivrednim sливним подручјима подložne su nakupljanju azotnih i fosfornih jedinjenja, uslovjavajući intenziviranje procesa eutrofikacije, koji vodi ka smanjenju kvaliteta vode, smanjenju brojnosti i promjene u sastavu vrsta u zajednici zooplanktona.

Takođe, kao rastući pritisak je sve veći razvoj naselja i turizma, a pitanje tretmana otpadnih voda, odvoz čvrstog otpada, koje nije riješeno na adekvat način, predstavljaju značajni izvor nepovoljnih uticaja na ekosisteme." (**Nacrt studije zaštite za NP Skadarsko jezero, str 57**)

"Otpadne vode se smatraju najistaknutijim i finansijski najzahtjevnijim problemom u Crnoj Gori, i takođe vrlo istaknutim na području Ulcinja. Nacionalna strategija integralnog upravljanja obalnim područjem 2015-2030 (MORT, 2014) pruža analizu situacije: zagađenje iznad dozvoljenih granica (u odnosu na propisane klase kvaliteta) evidentirano je kod rijeka Bojane. Bojana je već na samom izvorištu opterećena značajnim unosom zagađenja ali zbog velike količine vode parametri kvaliteta ostaju u propisanim granicama (klase A2, C, II) sve do donjeg toka gdje se (na stanici Fraskanje) bilježe prekoračenja u koncentracijama određenih zagađujućih materija. Usporeni tok i zatvaranje profila korita na samom ušću Bojane (zbog nanosa sedimenta i relativno male dubine) pojačavaju efekat zagađenja". <https://envpro.me/docs/LBBUEC%20studija%20-%20MNE-compressed.pdf> str 140

b) Šumski ekosistemi i mediteranska makija

"U Crnoj Gori je evidentno prirodno proširivanje površina pod šumom, i to ne samo kao rezultat vještačkog pošumljavanja, već i spontanog širenja šumske vegetacije na račun poljoprivrednog zemljišta. Međutim, podaci o stanju šuma su nepotpuni jer nije uspostavljen adekvatan sistem praćenja i kontrole promjena na terenu. Tako se, na primjer, praćenje i kontrola vrši kroz

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Ministarstvo
javne uprave

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

desetogodišnje programe gazdovanja šumama što je nedovoljno”
<https://www.gov.me/dokumenta/67dc487e-097d-41d2-8fd5-7827a19a1f5a> str 65

“Može se ipak ocijeniti da je do sada uglavnom izbjegnuto obešumljavanje većeg obima, ali su određena šumska područja degradirana ili osiromašena neodrživim planiranjem sječe i/ili nedozvoljenom sjećom. Značajne probleme predstavljaju i šumski požari i bolesti šuma.....Šume su ugrožene klimatskim promjenama i povećanim rizicima od suša, požara i biotskih štetočina, a očekivano je da se taj trend nastavi.” <https://www.gov.me/dokumenta/67dc487e-097d-41d2-8fd5-7827a19a1f5a> str 66

“Visokim zaleđem sliva Bojane dominira raznovrsnost šuma, makija i žbunjaka, koje presjecaju kameniti pašnjaci (Tabela 6). Do otprilike 30 godina ranije, prostorom visokog zaleđa, od nivoa mora do oko 350 m nadmorske visine, su dominirale zimzelene mediteranske šume, sa hrastom crnikom (*Quercus ilex*) i prnarom (*Quercus coccifera*) u blizini obale, i makedonskim hrastom (*Quercus trojana*) u daljem zaleđu (Milanović i sar. 2021). U proteklih nekoliko decenija, uslijed eksploracije šuma i urbanizacije, većina dobro očuvanih šuma su posjećene, i danas je gotovo nemoguće naći ove šume na Mediteranu, naročito one priobalne gdje se dogodilo najviše urbanizacije. Ipak, neki, ne baš najreprezentativniji, ostaci su prisutni u KENSBU” . <https://envpro.me/docs/LBBUEC%20studija%20-%20MNE-compressed.pdf> str 94

c) Agroekosistemi

Agroekosistemi u basenu Skadarskog jezera igraju ključnu ulogu u održavanju ruralnih ekonomija, podržavajući lokalnu zajednicu i pružajući osnovne resurse za život i opstanak. Međutim, ovi agroekosistemi takođe su podložni izazovima kao što su promjene u klimi, urbanizacija, i promjene u poljoprivrednim praksama, te zahtijevaju održivo upravljanje kako bi se osigurala njihova dugoročna održivost.

Uprava za statistiku (MONSTAT) posjeduje podatke o površinama i procentu poljoprivrednog zemljišta za svaku opštinsku jedinicu. Podaci o poljoprivrednom zemljištu u Crnoj Gori nijesu u potpunosti jedinstveni – podaci MONSTATa (2016) pokazuju da raspoloživo zemljište za poljoprivredu na teritoriji Crne Gore iznosi 334 hiljade ha, dok je početnim slojem digitalizacije korišćenja zemljišta SIZEP (2017) procijenjeno na 418,8 hiljade ha. Potrebno je uzeti u obzir da se početni sloj SIZEP-a bazira na starom ortofoto snimku (2017), a nije sprovedena validacija kvaliteta SIZEP-a.

„Istorijski, na ovom prostoru (Park prirode Zeta prim. aut.) poljoprivredno i šumsko zemljište zauzimali su mnogo veće površine. Na čitavom području postoji veliki broj toponima koji ukazuju na nekadašnje prisustvo šuma (Kosovi lug, Vukov Lug, Lješkopoljski lug, Zorski lug itd.), a koje su do druge polovine XX vijeka krčene za potrebe poljoprivrede. Konvertovane su dijelom u oranice i voćnjake, dijelom u pašnjake i sjenokose. Zadnjih par decenija obim poljoprivredne proizvodnje opada. Poljoprivredno zemljište se napušta i prepušta sukcesionim procesima ili se konvertuje u građevinsko. Porastom broja stanovništva u opština Danilovgrad i Podgorica šire se i naselja i prateća infrastruktura. Izgradnja objekata za stanovanje i prateće infrastrukture često ne poštuje urbanističko-planske smjernice i propise, ili one uopšte nijesu ni postavljene, što ima posljedice po prirodna staništa, usluge ekosistema, kvalitet ivotne sredine i estetske i pejzažne vrijednosti....Stoga je trend korišćenja prostora za poljoprivredno i šumsko zemljište negativan, a za naselja i druge oblike korišćenja pozitivan“.

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

<https://www.auzp.me/wp-content/uploads/2021/09/Socio-ekomska-analiza-PP-Rijeka-Zeta.pdf>

str 27

e) Otvoreni planinski ekosistemi i pašnjaci,

Predstavljaju područja slabo naseljena ili samo sezonski naseljena. Ova područja generalno u Crnoj Gori karakteriše trend depopulacije. Takodje uslijed napuštanja ovakvih tradicionalnih vidova poljoprivrede i stočarstva dolazi do zarastanja pašnjaka.

Prostorno planska dokumenta opština za ova područja predviđaju uglavnom razvoj seoskog, ekološkog, etno, izletničkog, zdravstvenog, sportsko-rekretajvnog i turizma „aktivnog odmora“.

e) Morski i obalni prostor sa niskim zaleđem.

Za kompleks ekosistema nižeg sliva rijeke Bojane i Ulcinja u dokumentu <https://envpro.me/docs/LBBUEC%20studija%20-%20MNE-compressed.pdf> detalno su analizirani ekološki stresovi prepoznati na tom području

Komentar: Podaci o trendovima i njihovim uzročnicima nisu opisani za sve ekosisteme. Za više konsolidovanih informacija o promjeni pokrivača zemlje i prenamjeni zemljišta, Land Corine podaci bi trebali biti analizirani i upoređeni za godine 2006. i 2018. Takodje u cilju unificiranja podataka u GISu izraditi mapu rasprostiranja najvažnijih ekosistema na novou sliva.

14.1.3. Koje vrste režima zaštite (uključujući običaje i tradiciju) postoje za core i buffer područja?

DETALJNIJE OPISANO U DIJELU KORIŠTENJE ZEMLJIŠTA

Osnova za zaštitu ovih ekosistema sadržana je u Zakonu o Nacionalnim parkovima ("Službeni list Crne Gore" br. 39/16), Zakonu o Zaštiti prirode ("Službeni list Crne Gore" br. 54/16, 18/19), Zakonu o šumama ("Službeni list Crne Gore" br. 74/10, 40/11, 47/15), kao i drugim sektorskim zakonima.

Režimi zaštite, uključujući core zone i buffer zone, definisani su za one ekosisteme koji se nalaze unutar granica zaštićenih područja (kao što su Nacionalni park Skadarsko jezero (IUCN, kat. II), Park prirode Zeta (IUCN kat. V), Park prirode Ulcinjske solane (IUCN kat. V), i Spomenik prirode Kanjon rijeke Cijevne (IUCN kat. II)). Studije zaštite jasno propisuju režim zaštite, zone zaštite (Zona I, Zona II i Zona III) i aktivnosti koje se mogu sprovoditi unutar njih. Osnova za ovo sadržana je u Zakonu o Zaštiti prirode ("Službeni list Crne Gore" br. 54/16, 18/19), član 31. Detaljno opisano u dijelu 9 - Korištenje zemljišta.

Na portal nacionalno zaštićenih područja <https://cloud.gdi.net/smartPortal/zppCG> moguće je steći uvid u sva zaštićena područja u obuhvatu rezervata biosphere, kao i njihove granice i zone zaštite.

Režimi zaštite i mjere u potpunosti su osigurani za područja Nacionalnih parkova Skadarsko jezero i Lovćen kroz postojanje Planova upravljanja ovim područjima za period 2021-2025, kao i funkcionalnog upravljača, Javnog preduzeća za nacionalne parkove Crne Gore. Međutim za područje NP Skadarsko jezero nedostaju definisane i potvrđene zone zaštite shodno Zakonu o zaštiti prirode ("Službeni list Crne Gore" br. 54/16, 18/19). Naime, Prostorni plan posebne namjene za ovo područja je definisao

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Ministarstvo
javne uprave

Funded by
the European Union

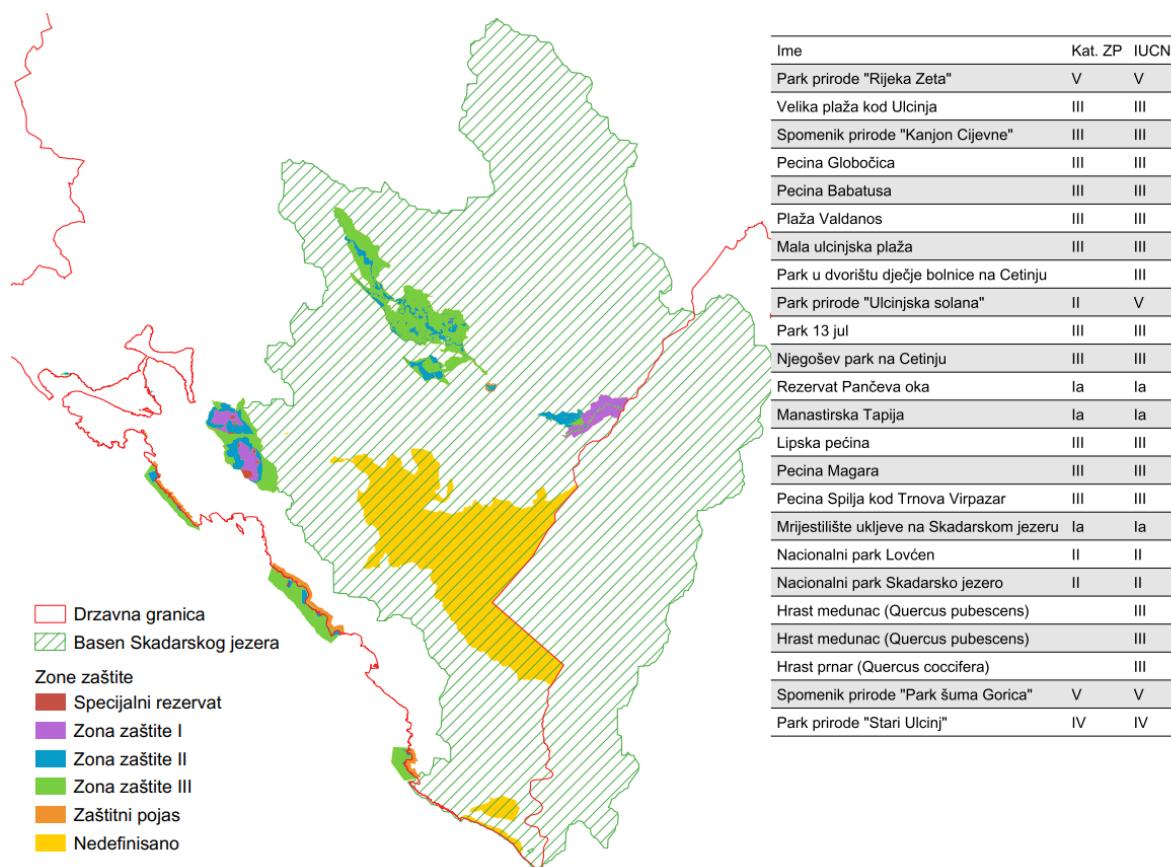

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

zonaciju ali plan nije usvojen. Nova zonacija i granice ovog zaštićenog područja definsani su Nacrtom Studije revizije NP Skadarsko jezero čije publikovanje se očekuje u toku ove godine.

Što se tiče drugih zaštićenih područja gdje nedostaju funkcionalni upravljači (poznata kao "paper parks"), iako postoje definisane zone zaštite, režimi zaštite za ove ekosisteme u praksi nisu u potpunosti osigurani. Takođe nedostaju planovi upravljanja za ova područja.

Mapa zaštićenih područja u obuhvatu rezervata prirode sa zonama zaštite pripremljena za potrebe GAP analize

Komentar: **Dostupnost podataka, režimi zaštite i mjere u potpunosti su osigurani kroz zakonski okvir**

14.1.4. Koji indikatori ili podaci se koriste za procjenu efikasnosti primijenjenih mjera/strategija?

Integrисани i sveobuhvatan sistem praćenja napretka i efikasnosti u upravljanju zaštićenim područjima još uvjiek nije uspostavljen za sve core zone i buffer zone. Procjena uspjeha i efikasnosti upravljanja zaštićenim područjima može se pratiti putem izveštaja o implementaciji godišnjeg programa upravljanja koje su upravljači u obavezi da dostavlja relevantnom Ministarstvu ili relevantnom lokalnom tijelima do 1. marta tekuće godine za prethodnu godinu. Ova obaveza je detaljno navedena u Zakonu o Zaštiti prirode ("Službeni list Crne Gore" br. 54/16, 18/19), član 58.

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

Komentar: Potrebno je razviti metodologiju i indikatore za procjenu uspjeha kako bi se osigurala dugoročna kontrola razvoja staništa, kao i efikasna kontrola mjera zaštite prirode.

Konsultovana dokumenta i izvori podataka:

Management Plan on National park Skadar Lake 2021-2025,
Draft of Study for Nature Protection Skadar Lake
Nature Protection Study "Monument of Nature Canyon of River Cijevna
Nature Protection Study Nature Park"River Zeta
Integrated resources management plan (IRMP) for the Buna / Bojana area
Natura 2000 Habitat Mapping of the Skadar Lake National Park in Montenegro
Local Environment Plan of Municipality of Danilovgrad 2021-2025
Local Action Plan for Biodiversity Municipality of Danilovgrad 2020-2024
Draft of Local Action Plan for Biodiversity Municipality of Ulcinj
The Ecosystem Complex of the Lower Bojana River Basin and Ulcinj
Law on National Parks ("Official Gazette of Montenegro" No.39/16)
Law on Nature Protection ("Official Gazette of Montenegro" No. 54/16,18/19)
National Strategy on Sustainable Development till 2030.

14.2.1 Na nivou vrsta i raznovrsnosti ekosistema:

Identifikovati glavne grupe vrsta ili vrste od posebnog interesa za ciljeve očuvanja, posebno one koje su endemične na području budućeg rezervata biosfere, i pružiti kratak opis zajednica u kojima se pojavljuju.

Sveobuhvatne objedinjene informacije o vrijednosti biodiverziteta većeg dijela predloženog obuhvata budućeg rezervata biosfere date su u dokumentu Prekogranična dijagnostička analiza - tematski izvještaj o biodiverzitetu i ekosistemima proširenog sliva rijeke Drin. Svakako, ključne vrste u okviru područja nisu identifikovane ni ovim ni ostalim pojedinačnim dokumentima (Plan upravljanja Nacionalnim parkom Skadarsko jezero 2021-2025, Plan upravljanja Nacionalnim parkom Lovćen 2021-2025, Nacrt Studije zaštite Skadarskog jezera, Studija zaštite "Spomenik prirode Kanjon rijeke Cijevne", Studija zaštite "Park Prirode Rijeka Zeta", "Natura 2000 Habitat Mapping of the Skadar Lake National Park in Montenegro", Plan integrisanog upravljanja resursima (PIUR) za područje Bune / Bojane, Brza procena ekološke vrijednosti delte Bojane-Bune (Albanija / Crna Gora), Lokalni akcioni plan za biodiverzitet Glavnog grada Podgorica, Studija zaštite " Park Prirode Ulcinjska Solana").

U dokumentu Prekogranična dijagnostička analiza - tematski izvještaj o biodiverzitetu i ekosistemima proširenog sliva rijeke Drin¹³ dati su sledeći podaci za biodiverzitet područja koji mogu biti od značaja za dalje razmatranje ključnih vrsta:

¹³ Thematic Report on Biodiversity and Ecosystems of the Extended Drin River Basin, ZaVita d.o.o. and GWP-Med, 2019

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

Flora

U regionu Skadarskog jezera zabilježeno je 1.396 taksona (1.299 vrsta i 97 podvrsta) i 7 hibrida, iz 131 familije i 588 rodova (Hadžiblahović, 2018). Takva raznovrsnost vrsta može se pripisati raznolikosti staništa unutar ovog područja, uključujući kako akvatična, tako i terestrična staništa kao što su:

- Otvorene vode, gdje su dominantni biljni elementi alge (pretežno *Chara spp.*, *Nitella spp.*) i potopljeni makrofiti, koji formiraju asocijacije. Dominantne su *Najadetum marine*, *Potameto-Najadetum*, *Potametum perfoliati* i *Potametum lucentis*.
- Močvarna područja - područja plitkih voda duž sjevernih obala i zaliva. Dominiraju ih potopljeni, plutajući i izronjeni makrofiti. Dominantne vrste uključuju rogoz (*Ceratophyllum demersum*), šaš (*Trapa natans*), bijelu lokvanj (*Nymphaea alba*), žutu lokvanj (*Nuphar luteum*) i rogoz (*Scripus lacustris*).
- Poplavna područja s livadama i šumama vrba (vrsta *Salix alba*, *S. cinerea*) i topola (*Populus deltoides*). Postoje fragmenti šuma endemske skadarske hrastike (*Quercus robur ssp. scutariensis*) zajedno s jasenom (*Fraxinus angustifolia*) i kaštanom (*Periploca graeca*).
- Kopnena staništa duž južnih obala dominiraju vegetacijom garija i degradiranih šuma, uglavnom sastavljene od kombinacija graba s hrastom i drugim vrstama (*Carpinetosum orientalis punicetosum*, *Phillyreо carpinetum orientalis troianae*, *Phillyreо carpinetum orientalis punicetosum* i *Phillyreо carpinetosum orientalis*) (Javno preduzeće za nacionalne parkove Crne Gore, 2016).

Magnolijofite su najzastupljenija grupa u regionu Skadarskog jezera sa 75,1% (1049 taksona iz 96 familija), zatim slijede liliopsidi sa 22,8% (318 taksona iz 23 familije), dok se 82 vrste i podvrste regiona Skadarskog jezera smatraju endemičnim i/ili subendemičnim za Balkan (Hadžiblahović, 2018). Neke od endemičnih vrsta su zaštićeni na nacionalnom i međunarodnom nivou. Osim toga, 45 biljnih vrsta su zaštićene nacionalnim zakonodavstvom, dvadeset i pet biljnih vrsta navedeno je u Prilogu II Konvencije CITES, dok su devet vrsta navedene u Prilogu II, IV i V Direktive o staništima (Hadžiblahović, 2018).

Područje Skadarskog jezera i njegova neposredna okolina proglašeni su važnim područjem za biljke (IPA) zbog prisustva nekih važnih i ugroženih biljnih vrsta, uključujući: jetrenjake (*Mannia triandra*), cimbalaru (*Cymbalaria ebelii*), močvarni gladiole (*Gladiolus palustris*), nekoliko vrsta orhideja (*Himantoglossum caprinum*, *Ophrys oestriphera*), vodena djetelina (*Marsilea quadrifolia*), šumsko zvjezdovoča (*Minuartia velenovskyi*), voden cvijet (*Najas flexilis*), i štitnik (*Trapa natans*).

IPA područja koja se nalaze u blizino Skadarskog jezera i spadaju u obuhvat predloženog rezervata biosfere obuhvataju i:

- Kakaricku Goru koja se nalazi na teritoriji Podgorice, pokrivajući površinu od 2,5 km². To je mozaik stjenovitih staništa i fragmentiranih prirodnih šuma. Tipične biljne vrste uključuju kadulju (*Salvia officinalis*), ljekoviti pelin (*Satureja montana*), makedonski hrast (*Quercus trojana*), orijentalni grab (*Carpinus orientalis*), divlji maslinjak (*Phylirea media*), kleka (*Juniperus oxycedrus*), i srpska perunika (*Stipa pulcherrima*). Endemske vrste uključuju bušinu (*Rhamnus orbicularis*), otrovnik (*Vincetoxicum huteri*), žbunovca (*Genista ericea*), *Astragalus illyricus*, i ljubičicu (*Crocus dalmaticus*). Tu se nalazi i populacija endemske podvrste *Romulea linaresii subsp. graeca*.
- Planina Rumija nalazi se između Skadarskog jezera i Jadranskog mora. Ona obuhvata različita staništa: suve livade, šume bukve, hrasta, graba i kestena, krečnjačke padine sa staništima za kamenuvegetaciju, pećine itd. Na njenim padinama identifikovano je otprilike 800 biljnih taksona. Najvažnije među njima su endemska zvončica (*Edraianthus wettsteini*) i vresak (*Asperula baldaccii*).

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

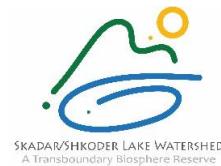

Funded by
the European Union

MNE-ALB

IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

SKADAR/ŠKODER LAKE WATERSHED
A Transboundary Biosphere Reserve

Ovo je takođe mjesto gdje se nalazi najveći dio populacije endemske ramonde (*Ramonda serbica*) u Crnoj Gori. Takođe je južno stanište endemskog balkanskog bora (*Pinus heldreichii*).

• Vrsuta je planina koja pripada masivu na južnim rubovima sliva Drima u Crnoj Gori. To je floristički bogato područje - zabilježeno je oko 500 vrsta vaskularnih biljaka, od kojih je 57 endemično. Najvažnije su *Gymnospermium scipetarum* - endemična za Crnu Goru i Albaniju, te je zabilježena samo na ovom lokalitetu; lala (*Tulipa grisebachiana*) - takođe endemična za Crnu Goru i Albaniju i jedina vrsta svog roda u Crnoj Gori. Na Vrsuti je populacija ove vrste najbrojnija. Ostale važne vrste uključuju zvončić (*Edraianthus wettsteinii*), *Cachrys ferulacea*, čkalj (*Centaurea incompta*), Knapp-ova karanfila (*Dianthus knappii*), orhideju (*Himantoglossum caprinum*) i divlji narcis (*Narcissus augustifolius*) (Važna područja za biljke u Crnoj Gori - Program IPA).

Dolina rijeke Zete, okružena krševitim planinama centralnog dijela Crne Gore sa nadmorskim visinama od 50 do 1.500 metara. U ovom području nalaze se raznovrsni habitati - riječni, nizinski travnjaci, šume i planinski.

Izvan doline Zete i Nikšićkog polja, područje je pokriveno mediteranskim mješovitim hrastovim šumama koje su se pojavile od napuštanja ispaše nakon Drugog svjetskog rata.

Morača je najduža rijeka Crne Gore, a nadmorska visina u njenom slivu varira između 20 i 2.100 metara. U gornjem dijelu sliva, rijeka odvodi vode sa planina centralne Crne Gore, probijajući duboki kanjon. Ovo područje karakterišu šume, travnjaci i stjenoviti habitati. Nakon ušća Zete, Morača postaje nizinska rijeka koja teče kroz ravničarska područja.

U pogledu značaja za floru, postoje dva mesta posebne raznovrsnosti unutar ovog područja označena kao Važna područja za biljke (IPA):

- Kanjon rijeke Mrvice - Mrvica je jedan od pritoka Morače. Dominantna vegetacija uključuje bukove šume, hrastovo-grabove šume, izvori tvrde vode i stjenovite habitate. Rijeka probija kanjon koji doseže dubinu od 1.600 metara. Ovaj kanjon rijeke je važan jer ima veliku raznovrsnost mahovina - sadrži 122 vrste mahovina, što čini petinu crnogorskih mahovina.
- Babji zub - nalazi se na sjevernom rubueko-regiji, na granici sa centralnim planinama gdje izvire rijeka Morača. To je planinski krajolik sa travnjacima, šumama bukve, hrasta i graba, crnom borovom (*Pinus nigra*), mediteranskim borom (*Pinus heldreichii*), šiljama i kamenitim padinama s kasmofitskom vegetacijom. Više od 700 taksona vaskularnih biljaka je otkriveno na Babjem zubu, sa visokim nivoom endemizma - 84 balkanskih endema su registrovani ovdje. To je stanište značajne populacije endemične vrste *Daphne malyana*. Druge važne biljne vrste prisutne ovdje uključuju: čkalj (*Centaurea incompta*), cvjet jastoga (*Cephalaria pastricensis*), *Daphne malayana*, mlječ (*Euphorbia montenegrina*), šahovnica (*Fritillaria montana*), gorska kozokrv (*Gentiana levicalyx*, *Gentiana lutea*), valerijana (*Valeriana pancicii*), ljubičica (*Viola orphandris*), bugarski kukurijek (*Geum bulgaricum*) itd. (Važna područja za biljke u Crnoj Gori - IPA program).

Najvažnija mjesta u obalnom regionu predloženog područja su jezero Šasko, Ulcinjska solana i Velika plaža u Ulcinju sa Adom Bojanom. Ova područja su floristički istražena do određene mјere.

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

Šasko jezero je dio sistema rijeke Buna/Bojana, sa kojom je povezano preko kanala kroz koji voda teče tokom fluktuacija nivoa vode. Raznovrsnost habitata na ovom području omogućava prisustvo biljnih vrsta sa različitim ekološkim zahtjevima (hidrofitne, mezofitne, kserofitne, itd.) i time obezbjeđuje veliku biljnu raznovrsnost. Vegetacija ovog područja sastoji se od podvodnih, plutajućih i emergentnih biljaka unutar jezera i heterogenih zajednica u okolini (poplavljene livade, grmlje, šumski fragmenti). Procijenjeno je da na području ovog jezera živi 450 biljnih vrsta. To uključuje 17 balkanskih endema, 14 vrsta sa CITES liste i dvije vrste iz Direktive o staništima - snježnik (*Galanthus nivalis*) i glog (*Ruscus aculeatus*), koje su obje obilno prisutne tamo. Vodenka (*Hydrocotyle vulgaris*) i lopoč (*Hydrocharis morus ranae*), dvije vrste sa IUCN statusom (ugrožena i ranjiva, redom), takođe se nalaze u jezeru, kao i neke vrste orhideja u okolnom području (*Orchis palustris*, *Orchis laxiflora*, *Serapias vomeracea*) (Caković i dr., 2016).

Ulcinjska solana predstavlja vještački ekosistem, koji je pogodovao naseljavanju posebnih vrsta zbog svojih specifičnih ekoloških uslova. Same solane karakteriše visok nivo slanosti i naseljavaju ih euhalofitske vrste, prije svega slančica (*Salicornia herbacea*) i slančac (*Sueda maritima*). Različiti nivoi slanosti izazvani režimom poplava, elevacijom duž nasipa i udaljeniču od solarnih bazena omogućavaju prisustvo drugih halofitskih i nehalofitskih vrsta. Do sada je u ovom području zabilježeno 114 biljnih vrsta (Agencija za zaštitu životne sredine Crne Gore, 2015).

Velika plaža, sa svojih 12 km, najduža je pješčana plaža na Jadranskom moru. Ona čini kompleks sa rijekom Buna/Bojana budući da je direktno povezana sa njenim ušćem i zavisi od nje. To je raznolik obalni ekosistem, sa habitatima koji variraju od priobalne zone, same plaže, pješčanih dina u neposrednoj zaleđini, depresija sa kiselim i slatkovidnim habitatima, i fragmentima hrastovih šuma. Sistem pješčanih dina je jedini takav habitat u Crnoj Gori. To je stanište za psamofitsku vegetaciju i posljednje utočište za takve vrste u Crnoj Gori, na primjer plažna lozica (*Calystegia soldanella*) i morska narkisa (*Pancratium maritimum*). Ada Bojana je riječno ostrvo na ušću rijeke Buna/Bojana, koje čini deltu ove rijeke. Prekriveno je aluvijalnim šumama. Zbog raznolikosti vrsta i prisustva specifičnih i rijetkih staništa, Plaža i Ada imaju status Važnog područja za biljke (IPA) Crne Gore.

Prema radovima Bulića (1994, 1993 (1998)), u kanjonu rijeke Cijevne konstatovano je 813 vrsta vaskularne flore a najzastupljenije familije su *Asteraceae* sa 78 (9,59 %) taksona i *Fabaceae* sa 69 taksona (8,48 % ukupne flore Cijevne). Slijede familije *Lamiaceae* (62) *Poaceae* (61), *Brassicaceae* (43), *Caryophyllaceae* (42), *Apiaceae* (31), *Liliaceae* (28), *Rosaceae* (27), *Ranunculaceae* (26), *Scrophulariaceae* (25), *Orchidaceae* (23) *Boraginaceae* (19), *Euphorbiaceae* (15), *Rubiaceae* (13), *Campanulaceae* (12), *Crassulaceae* (11), *Cyperaceae* (10), *Polygonaceae* (10), *Gerraniaceae* (9), *Chenopodiaceae* (9), *Iridaceae* (9), *Dipsacaceae* (7), *Fagaceae* (7), *Oleaceae* (7), *Solanaceae* (7), *Cistaceae* (7) itd. Najzastupljeniji rodovi u flori kanjona Cijevne su *Trifolium* (17), *Euphorbia* (12), *Ranunculus* (11), *Campanula* (9), *Orchis* (9), *Lathyrus* (8), *Geranium* (8), *Potentilla* (7), *Medicago* (7), *Veronica* (7), *Silene* (6), *Dianthus* (6), *Sedum* (6), *Stachys* (6), *Carex* (6), *Minuartia* (6), *Quercus* (6), *Chenopodium* (6), *Vicia* (6), *Thymus* (6), *Salvia* (5), *Galium* (5), *Bromus* (5), *Cardamine* (5), *Centaurea* (5), *Hieracium* (4), *Cerastium* (4) itd.

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB

IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

Endemične vrste biljaka Kanjona Cijevne u području kanjona rijeke konstatovane su slijedeće endemične vrste Balkanskog poluostrva: *Achillea abrotanoides* (Vis.) Vis., *Asperula scutellaris* Vis., *Astragalus illyricus* Bernh., *Athamanta turbith* (L.) Brot. subsp. *haynaldii* Borbás & Uechtr., *Bupleurum karglii* Vis., *Centaurea nikolai* Bald., *Chaerophyllum coloratum* L., *Cirsium candelabrum* Griseb., *Crocus dalmaticus* Vis., *Crocus tommasinianus* Herb., *Crocus weldenii* Hoppe & Fumr. f. *lutescens* Pulević, *Danthoniastrum compactum* (Boiss. & Heldr.) Holub, *Dianthus nikolai* Beck & Szyszłowicz, *Edraianthus tenuifolius* (Waldst. & Kit.) A.DC. & DC, *Euphorbia glabriflora* Vis., *Euphorbia capitulata* Reich., *Fritillaria messanensis* Rafin. subsp. *gracilis* (Ebel) Rix, *Genista sericea* Wulf. & Jacq., *Genista sylvestris* Scop. subsp. *dalmatica* (Bartl.) Lindb., *Geranium dalmaticum* (Beck) Rech., *Helleborus multifidus* Vis., *Hieracium waldsteinii* Tans. subsp. *plumulosum* Kerner, *Hyacinthella dalmatica* (Baker) Chouard, *Iris reichenbachii* Heuff., *Moltzia petraea* (Tratt.) Griseb., *Micromeria longipedunculata* Bräuchler, *Petteria ramentacea* (Sieber) Presl, *Pinguicula hirtiflora* Ten., *Portenschlagiella ramosissima* (Porten) Tutin, *Ramonda serbica* Pančić, *Rhamnus intermedius* Steud. & Hochst., *Rhamnus orbiculatus* Bornm., *Seseli globiferum* Vis., *Satureja subspicata* Bartl. ex Vis., *Stachys menthifolia* Vis., *Staehelina uniflosculosa* Sibth. & Sm., *Tanacetum cinerariifolium* (Trev.) Schultz Bip., *Teucrium arduinii* L., *Tulipa grisebachiana* Pant., *Vincetoxicum huteri* Vis. & Ascherson, *Viola orphanidis* Boiss. subsp. *nicolai* (Pant.) Val.

Kao posebno značajni elementi flore kanjona rijeke Cijevne, izdvajaju se reliktnе biljne vrste, od kojih se naročito ukazuje na prisustvo sljedećih taksona: *Pinus heldreichii*, munika, *Quercus trojana*, makedonski hrast *Moltkea patraea*, modro lasinje, *Ramonda serbica*, srpska ramondija, *Edraianthus tenuifoli* *Edraianthus ginzbergeri*, ginzbergerov zvončac, *Iris illyrica*, ilirska perunika, *Campanula pyramidalis*, piramidalna zvončika, *Rhamnus orbiculata*, okruglolista krkovina. Predmetno područje karakteriše prisustvo biljnih zajednica koje u cjelini predstavljaju relikte odnosno endemorelikte i iste su u opisane u posebnom poglavlju Studije zaštite.

Fauna

Skadarsko jezero je važno stanište za akvatične beskičmenjake. Imajući u vidu njihovu važnu ekološku ulogu, pripremljeno je sveobuhvatno istraživanje, uključujući najnovija saznanja o svim grupama beskičmenjaka. Do sada je ukupno registrovano 1011 vrsta beskičmenjaka iz sljedećih grupa: zoobentos (Pešić i dr., 2018), zooplankton (Shumka i dr., 2018) i paraziti (Radujković i Šundić, 2018).

Prema Pešić i dr. (2018), do sada je registrovano 555 vrsta iz 22 zoobentoske grupe: *Cnidaria*, *Porifera*, *Turbellarians* i *Temnocephalans* (*Platyhelminthes*), *Nemerteans* (*Nemertea*), *Gastrotricha*, *Horsehair Worms*: *Gordioidea* (*Nematomorpha*), *Slatkovodni briozoi* (*Bryozoa*), Slatkovodni puževi i školjke (*Mollusca*: *Gastropoda* i *Bivalvia*), Vodenici crvi (*Oligochaeta*), Slatkovodni pijavice (*Hirudinea*) i Račići (*Branchiobdellida*), Paukovi i grinje (*Chelicerata*: *Aranea* i *Acari*), Mikrokustaci (*Copepoda*, *Cladocera*, *Ostracoda*), Malacostraca (*Decapoda*, *Mysida*, *Amphipoda*, *Isopoda*), Dnevnice (*Ephemeroptera*), Vilini konjici (*Odonata*), vodenici insekti (*Coleoptera*), vodene stjenice (*Hemiptera*), dvokrilci (*Diptera*), megaloptere (*Megaloptera*), strjenke (*Plecoptera*), vodenice (*Trichoptera*), vodene gusjenice (*Lepidoptera*) su zabilježeni u ovom području. Zoobentosne zajednice Skadarskog jezera pokazuju različite obrasce u obimu i sastavu zajednica u otvorenim zonama jezera, kao i na obali. Najviši nivo

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

raznovrsnosti zoobentosnih zajednica pronađen je u obalnom okruženju. Oligohaete i hironomide dominiraju u odnosu na ostale grupe (Karaman i Nedić, 1981; Šundić, 2007). Puževi dominiraju u podlacustrinskim izvorima (Pešić i Glöer, 2018). Bentosni organizmi nastanjuju različite tipove podloge. Dnevne mušice i vodenice dominiraju u bentosnim zajednicama malih potoka i pritoka Skadarskog jezera, dok je obilje Hirudinea i škorpija veće na stjenovitim podlogama. Osim toga, pritoke koje su obogaćene organskim jedinjenjima naseljene su oligohajetama, puževima i taksonima koji se hrane filtracijom (Pešić i dr., 2018). U regiji Skadarskog jezera postoji 18 endemičnih vrsta puževa i 15 u malakofauni. Među populacijama oligohajeta tri endemične vrste prisutne su u regionu (Pešić i dr., 2018), od kojih su dvije vrste na listi nacionalno zaštićenih vrsta. Četiri vrste strjenki i tri vrste vodenih grinja su takođe endemične.

Vrste sa najvećim zabilježenim populacijama su školjka zebra (*Dreissena polymorpha*), slatkovodna školjka (*Anodonta cyanea*), i slatkovodni puževi (*Viviparus viviparus* i *Lymnaea fragilis*). Endemske vrste pronađene ovdje uključuju vrste malakofaune: *Laurogammarus scutariensis*, *Diamysis lacustris*, *Sphaeromides virei montenegrina*, *Niphargus asper*, *Niphargus sketi*, *Niphargus inclinatus*, *Niphargus vulgaris*, *Niphargus podgoricensis*, *Niphargus vranjinae*, *Niphargus zorae*, *Niphargus kusceri*, *Laurogammarus scutarensis*, *Bogidiella montenegrina*, *Gammarus roeselii*, *Asellus aquaticus* i 18 vrsta puževa, od kojih su nekoliko prvi put zabilježene i opisane ovdje (*Gyraulus meierbrooki*, *Bithynia zeta*, *Bithynia skadarskii*, i *Valvata montenegrina*). Ugrožena vrsta depresivne riječne školjke (*Pseudanadonta complanata*) takođe se nalazi ovdje. Akvatični insekti su uglavnom zastupljeni vrstama iz redova *Trichoptera* (vodene leptirice), *Ephemeroptera* (dnevne mušice), *Plecoptera* (strjenke) i *Diptera* (dvokrilci) (Plan upravljanja Nacionalnog parka Jezero Skadar 2016–2020).

Iako su potpuni popisi i istraživanja ekologije svih ovih grupa još uvijek nedostajući, neke od bentosnih grupa dobro su istražene u pogledu njihovog obima, sezonskih promjena, potencijala kao bioindikatora (indikatora eutrofnog nivoa, saprobnog nivoa, procjena kvaliteta vode i sedimenta) (Šundić, 2007; Šundić i Radujković, 2012; Šundić i dr., 2017).

Tri najčešće i najbrojnije grupe slatkovodnog zooplanktona u regionu Skadarskog jezera su Copepodi, Cladoceri i rotiferi. Rotiferi dominiraju brojem vrsta, kojih ima 205, zatim slijede Cladocere sa 54 vrste, protozoi sa 44, i copepodi sa 29 vrsta (Dhora, 2016; Shumka i dr., 2018).

Ukupan broj parazitskih beskičmenjaka u regionu Skadarskog jezera je 123 vrste. Ove vrste parazitiraju na 28 vrsta kičmenjaka (10.522 jedinke) iz Skadarskog jezera (18 riba, 3 vodozemca, 2 gmizavca i 5 vrsta ptica). U ovom regionu opisano je osam novih vrsta parazita iz roduva *Dactylogyurus* i *Gyrodactylus*, kao što su: *Dactylogyurus ivanovici*, *Dactylogyurus martinovici*, *Dactylogyurus petkovici*, *Dactylogyurus rosickyi* i *Dactylogyurus sekulovici* (domaćin: *Pachychilon pictum*), *Dactylogyurus erhardovae* (domaćin: *Rutilus prespensis*), *Dactylogyurus rysavyi* (domaćin: *Alburnoides ohridanus*), i *Gyrodactylus stankovici* (domaćin: *Cyprinus carpio*). Ribe domaćini *Anguilla anguilla*, nose najveći broj parazita (Radujković i Šundić, 2018).

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

Što se tiče riba, region Skadarskog jezera ima bogatu raznovrsnost vrsta zbog nekoliko faktora - jezero je staro i veliko, ima heterogene mikro uslove (plitka, topla močvarna područja, kao i duboke i hladne vode, pritoke rijeka itd.), i povezano je sa morem putem rijeke Bojane. Zbog takvih faktora, riblji sastav jezera je jedinstvena kombinacija vrsta tipičnih za hladne i tople slatke vode, kao i morske vrste. Ukupan broj vrsta zabilježenih do sada je oko 50 (izvori literature se razlikuju od 45 do 50). Od tih, 37 vrsta su autohtone. Postoji sedam vrsta koje su endemske i trenutno prisutne u ovom regionu: vrste pastrmke (*Salmo zetensis*), krškog mrena (*Barbatula zetensis*), skadarskog klena (*Gobio skadarensis*), bodaca (*Knipowitschia montenegrina* i *Ninnigobius montenegrinus*), i klena (*Rutilus albus*) (Mrdak i dr., "2014"). Pored toga, vrsta *Chondrostoma scodrensis* (mladica) bila je endemska u ranijem periodu, ali je sada izumrla (Marić, 2018). Najveća raznovrsnost zabilježena je unutar porodice *Cyprinidae* sa 24 vrste, zatim *Mugillidae* sa 5, i *Gobiidae* sa 4 vrste.

Skadarsko jezero se smatra jednim od posljednjih prirodnih slatkovodnih staništa koja zadržava vezu između mora i planinskih rijeka koja je ključna za migraciju ribljih vrsta. Migracijske vrste uključuju mrenu (*Alosa fallax*) i jegulju (*Anguilla anguilla*). Istoriski, dvije vrste - *Acipenser naccarii* i *Acipenser sturio* bile su prisutne u jezeru, sa posljednjim zapisima *A. naccarii* ranim 1990-im godinama. Obje vrste se trenutno smatraju izumrlim u tom području.

Broj vrsta riba u sistemu jezera povećan je u posljednjih 40 godina zbog nekontrolisanog unošenja alohtonih ribljih vrsta, koje su originalno uvedene iz Crnog Mora, uglavnom u svrhu ribolova. Do sada je identifikovano 13 uvedenih vrsta, uključujući srebrnog šarana (*Hypophthalmichthys molitrix*), prusku šarana (*Carassius gibelio*), krkušu (*Perca fluviatilis*) i druge (Mrdak 2009, Marić i Milošević 2011).

Ribe se komercijalno eksploratišu u jezeru; najvažnije komercijalne vrste uključuju šarana (*Cyprinus carpio*) i ukljeva (*Alburnus sp.*), koje zajedno čine 70% ukupnog ulova. Ostatak ulova čine babuška šaran (*Carassius gibelio*), mrena (*Alosa fallax*), jegulja (*Anguilla anguilla*), mladica (*Chondrostoma nasus*) i druge (Mrdak 2009).

U ovom regionu, zabilježeno je oko 15 vrsta vodozemaca. To uključuje žabe iz roda *Rana*, kao što su *Rana dalmatina*, *Rana graeca*, *Rana temporaria*, a (*Pelophylax ridibundus*), (*Pelophylax kurtmuelleri*) (*Pelophylax shqipericus*), žabe, kao što su (*Bombina variegata* i *Bufo bufo* i zelena žabica (*Bufo viridis*)), gušteri, kao što su alpski gušter (*Ichthyosaura alpestris*) i bradavičasti gušter (*Triturus carnifex*), i zmije, kao što su vodozemci (*Salamandra salamandra*) (Pulević et al., 2001; Crnobrnja-Isailović et al. 2018). Crnogorska zelena žaba, bradavičasti gušter, obična i zelena žaba i gušter (*Hyla arborea*) su ugroženi i od posebnog su konzervacijskog interesa. Samo jedna vrsta vodozemaca (*P. shqipericus*) u regionu Skadarskog jezera je označena kao globalno ugrožena i kategorizovana kao ugrožena (EN).

Zabilježeno je 36 vrsta gmizavaca u regionu Skadarskog jezera, od kojih su 13 na prilozima EU Habitat Direktive. Postoji nekoliko predstavnika vodenih gmizavaca kao što su europska barska kornjača (*Emys orbicularis*), balkanska kornjača (*Mauremys rivulata*), te *Natrix natrix* i (*Natrix tessellata*, ali većina gmizavaca se nalazi duž južnih obala jezera, posebno na ostrvima, gdje su zabilježeni visoki nivoi polimorfizma. Vrste uključuju kornjače, zmije (rodovi *Vipera*, *Typhlops* i *Colubridae*) i guštore (porodice

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

Lacertidae, Ophididae). Druge važne vrste u ovom regionu uključuju mediteranske endeme, poput *Hemidactylus turcicus*, *Podarcis melisellensis*) *Lacerta sicula* *Algyroides nigropunctatus* *Ophisaurus apodus*, *Elaphe situla*, *Elaphe quatuorlineata*, *Telescopus fallax*, *Vipera ammodytes*, i jadranski endemi, poput *Lacerta oxycephala* (Pulević et al., 2001, Plan upravljanja Nacionalnim parkom Skadarsko jezero 2016–2020).

Dvije vrste gmizavaca (*Vipera ursinii* i *Dinarolacerta mosorensis*), obje kategorisane kao ranjive (VU), smatraju se globalno ugroženim prema kriterijima IUCN-a. Ostale dvije vrste, *Testudo hermanni* i *Vipera ursinii*, se nalaze na prilozima CITES-a, nekoliko vrsta na prilozima HD, II/IV prilozima, dok je 23 vrste nacionalno zaštićeno (Službeni list Crne Gore, br. 76/06: Crnobrnja-Isailović i drugi 2018). U herpetofauni regionalnog jezera 4 vrste su endemske: *Triturus macedonicus*, *Pelophylax kurtmuelleri*, *Pelophylax shqipericus* i *Rana graeca* (Crbobrnja-Isailović i drugi 2018).

Do sada je tamo zabilježeno 281 vrsta ptica, što čini oko 55% ukupnog broja evropskih vrsta ptica (Pulević i drugi, 2001). Većina ovih vrsta su migratorne, neke od njih se gnijezde u tom području, dok se druge samo zimuju. 46 autohtonih vrsta su vodene ptice (16.3% ukupnog broja vrsta). Gnijezdarice uključuju ugroženog dalmatinskog pelikana (*Pelecanus crispus*) i patku crnoglavku (*Phalacrocorax pygmeaus*), ali i druge važne vrste kao što su krestasta liska (*Podiceps cristatus*), mala liska (*Tachybaptus ruficollis*), kormoran (*Phalacrocorax carbo*), siva čaplja (*Ardea cinerea*), mala bijela čaplja (*Egretta garzetta*), čaplja mala (*Ardeola ralloides*), čaplja volavka (*Botaurus stellaris*), noćna čaplja (*Nycticorax nycticorax*), liska (*Fulica atra*), ježurka (*Chlidonias hybrida*) i žutonogi galeb (*Larus michahellis*). Skadarsko jezero je važno zimovalište za liske, velike poniruše, crnonoge poniruše (*Podiceps nigricollis*), barske kokice (*Gallinula chloropus*), vodenog šinjara (*Rallus aquaticus*), galeba (*L. ridibundus*), nekoliko vrsta pataka, poput patke divlje (*Anas platyrhynchos*), čigre (*A. crecca*); severne liske (*A. acuta*), liske krstaste (*A. penelope*), čvorak (*Aythya fuligula*), njorča (*A. ferina*), crne patke (*A. nyroca*) i drugih. Zbog prisustva ovih vrsta i mnogih migrantskih jata, jezero ima status Važnog područja za ptice (Pulević et al., 2001; Keukelaar et al., 2006, Važna područja za ptice Crne Gore), kao i Ramsarsko močvarno područje od međunarodnog značaja.

U području jezera evidentirane su 57 vrsta sisara, i većina njih se može pronaći u Dodatcima Habitatne direktive i popisima relevantnih konvencija. Popis sisara uključuje jednu vodenu vrstu - vidru (*Lutra lutra*). Većina ostalih vrsta su mali sisari - glodari i insektivori, poput različitih vrsta miševa (hrčak (*Glis glis*), vrtne miševi (*Eliomys quercinus*)), rovki (manja rovka (*Crocidura suaveolens*), dvobojna rovka (*Crocidura leucodon*), obična rovka (*Sorex araneus*), evroazijska patuljasta rovka (*Sorex minutus*), i etruščanska rovka (*Suncus etruscus*)). Karnivori su predstavljeni vukom (*Canis lupus*), lisicom (*Vulpes vulpes*) i kunom (*Martes foina*, *Martes martes*). Skadarsko jezero je važno stanište za vrste šišmiša (*Chiroptera*), s više od 20 evidentiranih vrsta, sve nacionalno i međunarodno zaštićene (Pulević et al., 2001, Plan upravljanja Nacionalnim parkom Skadarsko jezero 2016–2020).

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB

IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

Područje kanjona rijeke Morače nije široko istražena oblast u smislu biodiverziteta, pri čemu su ribe i ptice najistraženiji taksoni u ovoj regiji. Prisustvo i distribucija vrsta unutar ove dvije grupe su pogodjeni razlikama u ekološkim uslovima duž toka rijeke dok prolazi kroz planinske regije centralnog dijela Crne Gore, kroz uski kanjon Platije, do nizinskih područja od Podgorice do Skadarskog jezera.

Što se tiče riba, nedavna istraživanja su identifikovala 28 vrsta, od kojih su 23 autohtone. Najobiljnije vrste su šaran (*Barbus sp*) Phoxinus lumaireul i *Telestes montenigrinus*. Salmonide su prisutne, ali imaju ograničeniju zastupljenost u gornjim tokovima. Najrjeđe salmonide su *Salmo marmoratus* i *Salmo obtusirostris*; ova druga ima ugroženi status, zajedno s mrenom (*Gobio skadarensis*) i jeguljom (*Anguilla anguilla*). Dvije nove vrste mrena - endemske za rijeku Moraču su pronađene ovdje - *Knipowitschia montenegrina* i *Pomatoschistus montenigrensis* (Šanda et al., 2009).

Što se tiče vodenih crva (*oligochaeta*), ukupno je zabilježeno 31 vrsta iz 4 familije u regiji rijeke Morače (*Aulodrilus pigueti*, *Chaetogaster diaphanous*, *Dero obtusa*, *Eiseniella tetraedra*, *Embocephalus velutinus*, *Enchytraeus buchholzi*, *Ilyodrilus templetoni*, *Isochaetides michaelensi*, *Limnodrilus hoffmeisteri*, *L. profundicola*, *Mesenchytraeus armatus*, *Nais behningi*, *N. barbata*, *N. bretscheri*, *N. communis*, *N. elinguis*, *N. pardalis*, *N. simplex*, *N. variabilis*, *Potamothrix hammoniensis*, *Pristina bilobata*, *Pristina menoni*, *Pristina osborni*, *Psammoryctides albicola*, *Rhyacodrilus coccineus*, *Rhynchelmis limosella*, *Slavina appendiculata*, *Stylodrilus heringianus*, *Stylodrilus lemani*, *Stylodrilus parvus* i *Tatriella slovenica*) (Šundić i Radujković, 2012).

Vrste vodenih grinja koje su pronađene u ovoj regiji su: *Lebertia longiseta*, *Oxus strigatus*, i *Unionicola aculeata* pronađene u donjem toku rijeke Morače (Pešić et al. 2018).

U ovoj regiji do sada je zabilježeno 24 vrste mušica: *Ameletus inopinatus*, *Siphlonurus abraxas*, *Baetis alpinus*, *Baetis fuscatus*, *Baetis lutheri*, *Baetis muticus*, *Baetis rhodani*, *Baetis vernus*, *Centroptilum luteolum*, *Ecdyonurus helveticus*, *Ecdyonurus venosus*, *Heptagenia longicauda*, *Epeorus assimilis*, *Epeorus yougoslavicus*, *Rhithrogena semicolorata*, *Habroleptoides confusa*, *Habrophlebia fusca*, *Paraleptophlebia submarginata*, *Ephemera danica*, *Potamanthus luteus*, *Ephemerella ignita*, *Serratella ikonomovi*, *Torleya major* i *Caenis macrura* (Pešić et al. 2018). Kamenjarke su brojnije i zastupljene sa 49 vrsta (Pešić et al. 2018), a mušice s 48 vrsta (Marinković-Gospodnetić, 1981; Pešić et al. 2018).

Fauna ptica ove regije broji 130 registriranih vrsta. Gornji tokovi, bogati šumskim pokrivačem i otvorenim prostorima, nastanjeni su pticama povezanim s takvim vrstama staništa, poput: zeba (*Fringilla coelebs*), nekoliko vrsta sjenica (*Parus major*, *P. caeruleus*, *P. palustris*), crni kos (*Turdus merula*), evroazijski bргljez (*Sitta europea*), golubovi (*Columba oenas*, *C. palumbus*), evroazijska grlica (*Erithacus rubecula*) i druge.

Stijene kanjona naseljavaju grabljivice poput običnog sokola (*Falco tinnunculus*), orla krstaša (*Aquila chrysaetos*), kao i pjevačice (crvenorepa lastavica *Hirundo daurica*, seoska lasta *Hirundo rustica*, zeba *Carduelis carduelis*, itd.), pčelarke (*Merops apiaster*) i druge. Vrste koje nastanjuju vodena staništa nalaze se blizu površine vode i u donjim tokovima, a uključuju i gusku (*Alcedo attis*, sivu lastu (*Sylvia*

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

communis), kormorane (*P. pygmeaus* i *P. carbo*), mali bijeli čapljić (*Egretta garzetta*), siva čaplju (*Ardea cinerea*) i druge (Saveljić, 2009).

Što se tiče sisara, u ovom području mogu se naći sledeće vrste: medvjed (*Ursus arctos*), divlja svinja (*Sus scrofa*), jelen (*Cervus elaphus*), srna (*Capreolus capreolus*), jazavac (*Meles meles*), vuk (*Canis lupus*), lisica (*Vulpes vulpes*), kune (*Martes foina*, *Martes martes*) i druge manje vrste (glodari, insektivori, itd.) (Odluka o utvrđivanju lovnih područja i uspostavljanju posebnih lovnih područja, 2010; Program razvoja lova u Crnoj Gori, 2014–2020).

Dolina rijeke Zete nije detaljno proučena u faunističkom smislu. Istražena je u pogledu ptica; otkriveno je da vještačka jezera (akumulacije) na Nikšićkoj visoravni predstavljaju važno zimsko stanište ili migracijsko zaustavljanje za veliki broj ptica, zbog čega su dobila status Značajnih područja za ptice. Zimujuće vrste uključuju: *Anas platyrhynchos*, *Aythya fuligula*, *Aythya ferina*, *Podiceps nigricollis* *Podiceps cristatus* *Larus ridibundus*, *Fulica atra*, *Gavia stellata* i druge. Sledеće vrste mogu se naći u okolnim poplavnim ravnicama: *Tringa totanus* *Charadrius dubius* *Actitis hypoleucos* *Gallinago gallinago* *Alauda arvensis*, *Lanius collurio*, (*Motacilla alba*, *M. cinerea*, *Erythacus rubecula*). U blizini šuma nalazi se stanište za vrste poput *Caprimulgus europaeus*, *Turdus philomelos*, *Sitta europaea*, *Accipiter nisus*, *Buteo buteo*, i druge (Značajna područja za ptice Crne Gore). Planinska kamenjarka *Alectoris graeca* takođe je prisutna u ovoj regiji.

Rijeka/Bojana je jedinstveno stanište koje povezuje slatkovodno i morsko okruženje, omogućavajući kretanje i migraciju riba između ekosistema regionalnog značaja. Kroz rijeku Bojanu prolazi 13 vrsta i podvrsta migratornih riba od Skadarskog jezera do Jadranskog mora i obrnuto: *Lampetra fluviatilis*, *Lampetra planeri*, *Petromyzon marinus*, *Acipenser sturio*, *Acipenser naccarii*, *Acipenser stellatus*, *Alosa fallax nilotica*, *Anguilla anguilla*, *Dicentrarchus labrax*, *debela Mugil cephalus*, *Lizaramada*, *Platichthys flesus luscus*, i štuka *Citharus linguatula* (Dhora et al., 2001; Beqiraj i Dhora, 2001; Rakaj, 1996; i Schneider-Jacoby et al., 2005). Među njima je i jesetari *Acipenser naccarii* i *Acipenser sturio*), globalno ugrožene vrste koje se smatraju lokalno izumrlim. Druga grupa sa najmanje 30 vrsta slatkovodnih riba naseljava Bojanu. Skoro sve ove vrste takođe se nalaze i u Skadarskom jezeru. Skoro 70% vrsta riječnih riba pripada porodici *Cyprinidae*. Među najvažnijima su obični šaran (*Cyprinus carpio*), najkarakterističnija riba područja Skadarskog jezera *Carassius auratus gibelio*, uvezan iz Azije u jezero prije tri decenije, *Alburnus alburnus alborella*, *Scardinus erythrophthalmus scardafa*, *Leuciscus cephalus albus*, i *Perca fluviatilis*, koji je ušao u Bojanu preko Drine. Posebno je zanimljiva *Pachychilon pictum* kao lokalno endemska vrsta. Tu su i ribi vrste koje su ušle u Bojanu preko Drima iz jezera Ohrid i Prespa, iako je ova migracija zaustavljena u poslednjih 20 godina zbog izgradnje brana duž rijeke Drim. To su: *Barbus meridionalis petenyi*, *Alburnoides bipunctatus ohridanus*, *Chondrostoma nasus ohridanus*, *Rutilus rubilio rubilio*, *Rutilus prespensis vukovici*, *Gobitis taenia ohridana*, itd.

Predstavnici sisara u uključuju srnu (*Capreolus capreolus*), medveda (*Ursus acrutorus*), i zeca (*Lepus europeus*) (Odluka o utvrđivanju lovnih područja i uspostavljanju posebnih lovnih područja, 2010).

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

U ovoj regiji primećena je vrlo visoka raznovrsnost u zajednici oligohaeta. Naime, ukupno je zabilježeno 40 vrsta iz 5 porodica (*Chaetogaster diaphanous*, *C. setosus*, *Dero digitata*, *D. obtusa*, *Nais barbata*, *N. behningi*, *N. bretschieri*, *N. communis*, *N. elinguis*, *N. pardalis*, *N. pseudobtusa*, *N. simplex*, *N. variabilis*, *Stylaria lacustris*, *Slavina appendiculata*, *Uncinaria uncinata*, *Pristina bilobata*, *P. breviseta*, *P. jenkinae*, *P. aequiseta*, *P. longiseta*, *P. menoni*, *P. proboscidea*, *Embocephalus velutinus*, *Ilyodrilus templetoni*, *Isochaetides michaelensi*, *Limnodrilus hoffmeisteri*, *L. udekemianus*, *Potamothrix hammoniensis*, *P. vejvodskyi*, *Psammoryctides albico*)*P. barbatus*, *Tubifex tubifex*, *Bothrioneurum vejvodskianum*, *Rhyacodrilus coccineus*, *Enchytraeus buchholzi*, *Stylodrilus heringianus*, *Tatriella slovenica*, *Criodrilus lacuum* i *Eiseniella tetraedra*) (Šundić i Radujković, 2012). Na rijeci Zeti, pronađene su sledeće vodene grinje: *Feltia cornuta paucipora*, *Kongsbergia clypeata*, *Lethaxona pygmaea*, *Stygomomonia latipes*, i *Frontipodopsis reticulatifrons*, *Neumania imitata* i *Mundamelia germanica* (Pešić, 2003; Pešić et al. 2010; Zawal i Pešić, 2018). Sledeće nimfe su pronađene u rijeci Zeti: *Baetis lutheri*, *Baetis muticus*, *Baetis rhodani*, *Epeorus assimilis*, *Habrophlebia fusca*, *Ephemera zettana*, *Ephemerella ignita* i *Torleya major* (Pešić et al. 2018).

U ušću reke Bojane nalazi se oko 50 vrsta riba, a najčešće su zastupljene *Lichia amia*, atlantska plava tuna *Thunnus thynnus thynnus*, *Argyrosomus regius*, *Engraulis encrasicholus*, *Aphanus fasciatus*, *Syngnathus tenuirostris*, *Sciaena umbra*, *Umbrina cirrosa*, *Diplodus sargus sargus*, *Lithognathus mormyrus*, *Sympodus cinereus*, *Gobius niger*, *Atherina hepsetus*, i *Solea vulgaris*. Glavne riblje vrste koje se love u delti i duž obale su mušule, jegulje, brancini (*Morone labrax*), *Umbrina cirrosa*, *Boops boops*, i kraljevska lepčica *Arnoglossus imperialis*.

Spisak vodozemaca rijeke Bojane uključuje 11 vrsta, ali stvaran broj može biti veći (Haxhiu I., 2003).

U dokumentu Prekogranična dijagnostička analiza - tematski izvještaj o biodiverzitetu i ekosistemima proširenog sliva rijeke Drin dati su i podaci o fitoplanktonu, zooplanktonu i bentisu evidentiranom u ovom području.

Detaljne, dodatne, informacije o važnim vrstama i njihovim statusima zaštite mogu se pronaći u sljedećim dokumentima:

- Plan upravljanja Nacionalnim parkom Skadarsko jezero¹⁴ 2021-2025 - 2.1. PRIRODNE KARAKTERISTIKE strana 13, 2.1.5. Flora i vegetacija strana 17, 2.1.6. Fauna strana 20
- Plan upravljanja Nacionalnim Parkom Lovćen¹⁵ 2021-2025 – 2.1. Prirodne odlike strana 13. 2.1.5. Flora i vegetacija strana 17, 2.1.6. Fauna strana 19
- Nacrt Studije zaštite Skadarskog jezera - BIOLOŠKE VRIJEDNOSTI NP SKADARSKOG JEZERA strana 26 8.1.1. Karakteristike i bogatstvo flore u području Skadarskog jezera strana 27 8.1.2. Balkanski endemi i balkanski subendemi u flori područja Skadarskog jezera strana 28 8.1.3. Zaštićene i retke vrste flore područja Skadarskog jezera strana 32 8.1.4. Habitat NATURA 2000

¹⁴ [Plan upravljanja 2021-2025 NP Skadarsko jezero, NP "Crne Gore", 2022.](#)

Plan upravljanja Nacionalnim parkom Lovćen, NP Crne Gore, 2022.

Funded by
the European Union

MNE-ALB

IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

SKADAR/ŠKODER LAKE WATERSHED

A Transboundary Biosphere Reserve

u području Nacionalnog parka Skadarsko jezero strana 38 8.1.5. Distribucija značajnih i retkih biljnih vrsta u području Skadarskog jezera strana 40 8.2. VEGETACIJA strana 43 8.2.1. Istorija botaničkih istraživanja s fokusom na vegetaciju strana 44 8.2.2. Karakteristike vegetacije Skadarskog jezera strana 45 8.2.3. Vodena vegetacija strana 49 8.2.4. Vegetacija u okolini Skadarskog jezera strana 51 8.3. ZOOPLANKTON strana 55 8.4. RIBE strana 58 8.4.1. Ekonomski važne ribe strana 62 8.5. VODOZEMCI I GMIZAVCI strana 63 8.5.1. Fauna gmizavaca strana 64 8.5.2. Fauna vodozemaca strana 67, 70 8.6. PTICE strana 74 8.7. SISARI strana 78

- Studija zaštite Spomenik prirode Kanjon Rijeke Cijevne¹⁶ - III. 4. Flora strana 39 III. 4.1. Flora i vegetacija kanjona Cijevne strana 40 III. 4.2. Endemizam strana 40 III. 4.2.1. Endemske biljne vrste kanjona Cijevne strana 41 III. 4.3. Biljne vrste kanjona Cijevne zaštićene nacionalnim i međunarodnim zakonodavstvom. strana 42 III. 4.4. Reliktne biljne vrste kanjona Cijevne strana 44 III. 4.5. Vegetacija kanjona Cijevne strana 44 III. 4.5.1. Sintaksonomski pregled vegetacije strana 47 III. 4.5.2. Karakteristične biljne zajednice strana 51 III. 4.5.3. Biljne zajednice posebnog značaja strana 66 III. 4.6. Gljive – Makrogljive strana 69 III. 5. Fauna strana 73 III. 5.1. Sisari strana 73 III. 5.2. Ptice – Ornitofauna strana 76 III. 5.3. Vodozemci i gmizavci – Herpetofauna strana 78 III. 5.3.1. Vrste zaštićene nacionalnim zakonodavstvom strana 79 III. 5.3.2. Vrste međunarodnog značaja strana 80 III. 5.4. Ihtiologija i bentoska fauna strana 80 III. 5.5. Puževi – Gastropoda strana 83 III. 5.5.1. Pregled registrovanih vrsta u kanjonu Cijevne strana 84 III. 5.5.2. Vrste nacionalnog i međunarodnog značaja strana 85 III. 5.6. Insekti – Entomofauna strana 86 III. 5.6.1. Bubanjci - Coleoptera strana 86 III. 5.6.2. Vrste međunarodnog i nacionalnog značaja strana 87 III. 5.6.3. Leptiri – Lepidoptera strana 88 III. 5.6.4. Vrste međunarodnog i nacionalnog značaja strana 89
- Rijeka Zeta¹⁷ - RAZNOVRSNOST BILOŠKIH VRSTA strana 20, GLJIVE strana 54, AKVATIČNI BESKIČMENJACI strana 62, INSEKTI strana 64, PUŽEVI I ŠKOLJKE strana 93, SLATKOVODNI RAKOVI (RED DEKAPODA) strana 97, RIBE strana 99, VODOZEMCI I GMIZAVCI strana 103, PTICE strana 109, SISARI strana 113"
- Plan integrisanog upravljanja resursima (PIUR) za područje Bune/Bojane¹⁸ - PRIRODNO OKRUŽENJE I RESURSI strana 90, 9.1 Raznolikost i zaštićena područja 90, 9.1.1. Biogeografske karakteristike 90, 9.1.2. Staništa 91, 9.1.3. Vrste 9
- Brza procjena ekoloških vrijednosti delte Bojane-Bune (Albanija/Crna Gora)¹⁹ - Staništa delte Bune-Bojane strana 21, Indikatori ekološkog značaja strana 49, Sisari strana 49, Ptice strana 53, Ribe strana 53, Vodozemci i gmizavci strana 54, Vegetacija strana 56

¹⁶ Studija zaštite "Spomenik Prirode Kanjon Rijeke Cijevne", Agencija za zaštitu životne sredine, 2017.

¹⁷ Studija zaštite Park Prirode "Rijeka Zeta", Agencija za zaštitu životne sredine, 2019

¹⁸ Dimitris F., Marković M., Shipman B (2015) Integrirani plan upravljanja resursima Delte Bojane

¹⁹ Sackl P., Schneider-Jacoby M., Schwarz U., Dhora D., Saveljic D., Stumberger B. (2006) "Rapid Assessment of the Ecological Value of the Bojana-Buna Delta (Albania/Montenegro)" Brza procjena ekoloških vrijednosti Delte Bojane

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

- Lokalni akcioni plan za biodiverzitet Glavnog grada Podgorica²⁰ - BIOLOŠKA RAZNOLIKOST strana 16, 3.1. PREGLED OPŠTEG STANJA strana 16, 3.1.1. BILJNI SVET strana 16, 3.1.2. GLJIVE - MAKROMICETE strana 45, 3.1.3. RIBE strana 76, 3.1.4. VODOZEMCI (BATRACHOFAUNA) I GMIZAVCI (HERPETOFAUNA) strana 78, 3.1.5. PTICE strana 84, 3.1.6. SISARI strana 102 , 3.2.2. REZULTATI TERENSKIH ISTRAŽIVANJA SPROVEDENIH TOKOM GODINE 2017. strana 119-355
- Studija zaštite prirode "Park Prirode Ulcinjska Solana"²¹ - Karakteristike i vrijednosti biodiverziteta strane od 36 do 89
- Lončarević N, Katnić A. & Šundić D. (2022). „Kompleks ekosistema nižeg sliva rijeke Bojane i Ulcinja“. NVO Program za životnu sredinu - 4. Ekosistemi, biodiverzitetski objekti i ključni ekološki atributi - strane 38-61
- Vladimir Pešić, Momir Paunović, Andrey G. Kostianoy (2020) Rijeke Crne Gore- Biodiverzitet i biogeografske karakteristike riječnih slivova Crne Gore- strane 157-200
- Vladimir Pešić, Gordan Karaman, Andrey G. Kostianoy (2018) Životna sredina Skadarskog jezera str 153-445

Pravna zaštita na nacionalnom nivou vrsta i staništa propisana je Zakonom o zaštiti prirode i Odlukom o stavljanju određenih biljnih i životinjskih vrsta pod zaštitu, kao i ratifikovanim međunarodnim konvencijama poput Bernske konvencije, CITES-a, CMS-a.

Zaključak: Sveobuhvatne objedinjene informacije o vrijednosti biodiverziteta većeg dijela predloženog obuhvata budućeg rezervata biosfere date su u dokumentu Prekogranična dijagnostička analiza - tematski izvještaj o biodiverzitetu i ekosistemima proširenog sliva rijeke Drin. Dodatno, detaljnije informacije za značajna područja sa aspekta zaštite koja se nalaze u predloženom rezervatu biosfere mogu se naći u pojedinačnim dokumentima koja su iznad navedena. Međutim u pojedinačno navedenim izvorima nisu jasno identifikovane ključne vrste za svako područje za šta je potrebno angažovati dodatnu ekspertizu. Informacije o vrstama i staništima unutar teritorija opština, koje zahvata predloženo područje rezervata biosfere mogu se pronaći i u Akcionim planovima za biodverzitet lokalnih samouprava , ali nije jasno gdje se one tačno geografsko nalaze u odnosu na predloženo područje. Preporuka bi bila da se zbog velikog broja vrsta, važnih sa aspekta zaštite, na ukupnom području organizuju ekspertske konsultacije kako bi se odabrale ključne vrste stručnim konvcenzusom koje će se dalje onda prestaviti u nominacionom formularu uljučujući i njihove statuse zaštite.

Izvori:

Prekogranična dijagnostička analiza - tematski izvještaj o biodiverzitetu i ekosistemima proširenog sliva rijeke Drin, ZaVita d.o.o i GWP, 2019.

Plan upravljanja 2021-2025 NP Skadarsko jezero, NP "Crne Gore", 2022.

Plan upravljanja NP "Lovćen" 2021-2025, NP "Crne Gore", 2022.

Nacrt Studije revizije Skadarsko jezero, Agencija za zaštitu životne sredine, 2023.

²⁰ Lokalni akcioni plan za biodiverzitet Glavnog Grada Podgorica, Glavni grad Podgorica, 2023.

²¹ Studija zaštite "Park Prirode Ulcinjska Solana", Opština Ulcinj, Ministarstvo turizma, ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera, 2017

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

Studija zaštite "Spomenik Prirode Kanjon Rijeke Cijevne", Agencija za zaštitu životne sredine, 2017.

Studija zaštite Park Prirode "Rijeka Zeta", Agencija za zaštitu životne sredine, 2019

"Natura 2000 Habitat Mapping of the Skadar Lake National Park in Montenegro", GIZ, 2019.

Sackl P., Schneider-Jacoby M., Schwarz U., Dhora D., Saveljic D., Stumberger B. (2006) "Rapid Assessment of the Ecological Value of the Bojana-Buna Delta (Albania/Montenegro)" Brza procjena ekoloških vrijednosti Delte Bojane

Dimitris F., Marković M., Shipman B (2015) Integrisani plan upravljanja resursima Delte Bojane Lokalni akcioni plan za biodiverzitet Glavnog Grada Podgorica, Glavni grad Podgorica, 2023.

Studija zaštite " Park Prirode Ulcinjska Solana", Opština Ulcinj, Ministarstvo turizma, ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera, 2017

Lončarević N, Katnić A. & Šundić D. (2022). „Kompleks ekosistema nižeg sliva rijeke Bojane i Ulcinja“. NVO Program za životnu sredinu

Vladimir Pešić, Momir Paunović, Andrey G. Kostianoy (2020) Rijeke Crne Gore- Biodiverzitet i biogeografske karakteristike riječnih slivova Crne Gore- strane 157-200

Vladimir Pešić, Gordan Karaman, Andrey G. Kostianoy (2018) Životna sredina Skadarskog jezera

14.2.2 Koji su pritisci na ključne vrste? Drugim riječima, koji su prijetnje (primjer: neodrživo upravljanje šumama), njihovi neposredni uzroci (faktori promjene poput promjene šuma ili promjene staništa), njihovi osnovni uzroci (primjer: prekomjerno ispaša, požari, zagađenje), i glavne pokretačke sile (primjer: ekonomske, političke, društvene, vanjske, itd.) i područje(ovi) koje su zahvaćene?

Kada je riječ generalno o cijelom obuhvatu predloženog područja budućeg rezervata biosfere u dokumentu Prekogranična dijagnostička analiza - tematski izvještaj o biodiverzitetu i ekosistemima proširenog sliva rijeke Drin²² identifikovani su sledeći pritisci i prijetnje:

Urbanizacija

Jedan od najdramatičnijih procesa koji se odvija u ovom području je promjena korištenja zemljišta u smislu urbanizacije. Između 2000. i 2012. godine, umjetne površine u cijelom slivu su povećane. Ovaj proces pokreće stanovništvo koje ulaže u stambene objekte i selidba stanovništva iz ruralnih u urbana područja. Nekontrolirana raspršena urbanizacija bez povezanosti sa sanitarnom infrastrukturom takođe ima direktni uticaj na staništa i vrste koje su osjetljive na eutrofikaciju vodenih ekosistema. Najviše su pogodjena staništa močvarnih područja i povezane biljne vrste (kao što su *Carex elata* i *Nuphar lutea*). Rastuća urbanizacija takođe povećava pritisak na ruralne resurse (potražnja za hranom, drvom i rekreacijom) i na razvoj infrastrukture, poput proizvodnje energije, puteva i auto-puteva.

Izgradnja novih hidroelektrana

²² Thematic Report on Biodiversity and Ecosystems of the Extended Drin River Basin, ZaVita d.o.o. and GWP-Med, 2019

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

Zbog rastuće domaće i međunarodne potražnje za obnovljivom energijom, gradnja ili planiranje izgradnje hidroelektrana na rijekama sliva je aktuelna. Izgradnja hidroelektrana predstavlja najveći negativan pritisak na akvatični biodiverzitet. Planirani potencijalni projekti su koncentrisani na Moraču, ili su već u izgradnju poput one na rijeci Cijevna (u Albaniji). Budući da su kanjoni rijeka najpogodnija mjesta za izgradnju brana, njihova izgradnja utiče na biodiverzitet u velikoj mjeri jer su ista obično staništa brojnih rijetkih (reliktnih), ugroženih i/ili endemičnih biljnih i životinjskih vrsta.

Požari

Uticaj požara povezan sa efektima klimatskih promjena predstavlja prijetnju po biodiverzitet područja. Takvi primjeri su bili požari u ljetnoj sezoni požara 2012. i 2017. godine, što je rezultiralo velikim povećanjem neplodnog zemljišta. Požari najčešće pogađaju mješovita travnata-šumska i sekundarna travnata staništa na napuštenim bivšim pašnjacima s povećanim nakupljanjem suve biomase. Zbog velikih kontinuiteta takvih staništa (u odsustvu livada) požari su teški za zaustavljanje, pa se šire na šume i prijete naseljima.

S obzirom na trenutni trend klimatskih promjena, požari mogu biti jedan od ključnih pritisaka na biodiverzitet sliva u budućnosti. Do sada nije uspostavljena efikasna strategija za borbu protiv požara.

Lovstvo

Postoji snažna tradicija lova u slivu, ali i prilično loša samoregulacija i sprovođenje zakonodavstva o lovu. Rezultat je da su populacije lovnih vrsta (uključujući vrste od značaja za EU kao što su mrki medvjed, vuk i ris) mnogo niže nego što bi mogle i trebale biti, na osnovu potencijala staništa. Lovstvo direktno utiče na biodiverzitet putem direktnog uzimanja životinja i indirektno putem smanjenja prirodnog plijena za mesoždere i lešinare. Smanjenje dostupnosti divljih plijenova dodatno se pogoršava smanjenjem stoke, koja je takođe bila izvor hrane za grabljivice (posebno balkanski ris i nekoliko vrsta orlova) i lešinare. Lov s klopkama i zamkama rezultira redovnim slučajevima hvatanja mrkih medvjeda, dok ilegalna upotreba otrovnih mamaca dovodi do nestanka lešinara i drastičnog smanjenja populacije egipatskih i bjeloglavih lešinara. 2014. godine u Albaniji je stupila na snagu dvogodišnja zabrana lova kako bi zaštitila opadajuće divlje životinje zbog nekontrolisanog i ilegalnog lova. Zabrana lova je produžena 2016. godine (Zakon br. 61/2016 kojim se proglašava zabrana lova u Republici Albaniji) za narednih pet godina (do 2021. godine). Iako su neki pozitivni efekti zabrane lova primjećeni na nekoliko močvarnih područja i na Skadarskom jezeru, i dalje postoje dokazi o ilegalnom lovu širom zemlje - na močvarnim područjima, planinskim područjima, pa čak i unutar zaštićenih područja.

Sakupljanje jestivih i ljekovitih biljaka

Postoji snažna tradicija sakupljanja divljih biljaka, voća i gljiva kao jestivih i ljekovitih biljaka. To predstavlja važan izvor dodatnog prihoda za ruralno stanovništvo i podržano je dobro razvijenim sistemom otkupa od domaćih i međunarodnih kompanija. Sakupljanje divljih biljaka ugrožava neke vrlo vrijedne, ali spororastuće biljne vrste, kao što su žuti gospin vlasak (*Gentiana lutea*). Na nekim

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

mjestima, branje gljiva takođe izaziva požare u šumama, jer berači vjeruju da će obilje gljiva povećati nakon požara. Do sada nije bilo moguće uspostaviti efikasan sistem upravljanja i kontrole sakupljanja divljih biljaka i gljiva.

Neregulisani ribolov

Komercijalni i rekreativni ribolov imaju dugu istoriju na različitim vodenim tijelima sliva rijeke Drim. Međutim, loše upravljanje (prekomjeran ribolov i unošenje stranih vrsta) i nedostatak sprovođenja doveli su do široke pojave opadanja populacija riba. Od 1990-ih godina, ilegalne metode ribolova eksplozivima i električnom strujom intenzivno se praktikuju, ugrožavajući prirodne populacije u rijekama i potocima. To je vjerovatno dovelo do lokalnog istrebljenja mediteranskog jesetra (*Accipiter accio*) u rijeci Bojana. Zagađenje vode i čvrsti otpad

Povećana urbanizacija i intenziviranje poljoprivrede dovode do povećanja komunalnih otpadnih voda, kao i zagađenja iz poljoprivrede u smislu pesticida i eutrofikacije. Takođe dovode do povećanja količine čvrstog otpada. Istovremeno, investicije i usluge obrade otpadnih voda i sakupljanja i odlaganja čvrstog otpada zaostaju za porastom zagađenja. To dovodi do sve većeg zagađenja rijeka i podzemnih voda, kao i do širokog rasipanja čvrstog otpada koji se nakuplja u koritima rijeka, prenosi tokom visokih voda rijeka do mora, i taloži na plažama.

Eksplotacija minerala

Brza urbanizacija i razvoj infrastrukture stvaraju visoku potražnju za kamenom i mineralnim sirovinama. Sirovine se vade iz kamenoloma ili se skupljaju iz kreveta riječnih korita. Vađenje šljunka iz rijeke Morače je veoma intezivno i dovodi do promjena cijelog riječnog staništa.

Posjetioci

Urbanizacija i razvoj turizma dovode do povećanja broja posjetilaca u prirodnim područjima. Oni mogu posjećivati prirodu radi piknika, sakupljanja ljekovitog bilja, ribolova, lova, rekreativne (planinarenje, penjanje, vožnja bicikla, kajakarenje, itd.) ili razgledanja. Regioni koji se fokusiraju na turizam aktivno promovišu takve posjete i razvijaju rekreativsku infrastrukturu poput centara za posjetioce i staza za planinarenje kako bi omogućili posjetiocima ugodno iskustvo. Međutim, zaštićenim područjima do sada nedostaju planovi upravljanja posjetiocima ili dovoljni kapacitet i sredstva za ublažavanje negativnih efekata na životnu sredinu i biodiverzitet. Povećan broj posjetilaca može imati negativne efekte na prirodu, kao što su bacanje smeća, izazivanje požara i pritisak na biodiverzitet u smislu sakupljanja vrsta, ilegalnog ribolova i lova. Takav slučaj prepoznat je posebno u područjima u obalnom regionu gdje povećanje primorskog turizma i povećanje potražnje za turizmom baziranim na prirodi su jedni od faktora koji bi mogli dovesti do uništenja staništa duž obale.

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Ministarstvo
javne uprave

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

Kada su u pitanju pojedinačna područja u obuhvatu predloženog rezervata biosfere na osnovu raspoloživih podataka za Skadarsko jezero (shodno Planu upravljanja 2021-2025 NP Skadarsko jezero)²³ može se zaključiti da su prisutni:

- antropogeni, biološki i klimatski pritisci koji su devastacijom ili zauzimanjem staništa ugrozili diverzitet flore, naročito kada su u pitanju plavni i močvarni ekosistemi jezera i pojedini vodotoci sливног područja.
- Zarastanje močvarnih staništa je rizik za brojnost i vitalnost, a u krajnjem i za nestanak rijetkih biljnih vrsta kao što su *Caldesia parnassifolia* i *Marsilea quadrifolia*
- Ugrožavanje diverziteta bioloških sistema rijeka Plavnica i Šegrtnica, usled agresivnog širenja invazivne makrofite *Egeria densa*.
- Degradacija staništa i širenje invazivne vrste *Amorpha fruticosa* ugrožavaju potencijalna Natura staništa plavnog područja: 92A0 Galerija bijele vrbe i bijele topole; 3280 Obale stalnih mediteranskih rijeka obrasle biljkama sveze *Paspalo-Agrostidion* su djelimično zasjenjene granama vrba i bijele topole.
- Degradacija staništa i nelegalno ubiranje ugrožavaju identifikovane Natura habitate 5230 *Visoki žbunjaci lovora (*Laurus nobilis*), 5310 Šikare lovora (*Laurus nobilis*), 62A0 Istočno submediteranski suvi travnjaci (*Scrozoneretalia villosae*).
- Svi identifikovani šumski Natura habitati su manje ili više degradirani, uglavnom nekontrolisanom sjećom u ranijoj prošlosti, ali i požarima.

Preglednija slika o stanju značajnih bioloških sistema dobiće se sa uspostavljanjem i definisanjem granica Natura habitata, a time i konkretizovati mjere očuvanja specijskog i stanišnog diverziteta.

Kada je u pitanju ubiranje divlje flore u komercijalne svrhe, i dalje ne postoje jasni podaci o intenzitetu, odnosno količini koja se ubira na prostoru parka. Realno, nelegalno ubiranje postoji u ovom NP, naročito kada su u pitanju pelim i drugo ljekovito i aromatično bilje, zatim plodovi divljeg nara i drijena, ali bez podataka u kojoj mjeri i na kojim lokalitetima se obavlja. Pored komercijalnog ubiranja, stanovnici i posjetioci Parka mogu pojedinačno ubirati manje količine ovih vrsta.

Šume u nacionalnim parkovima su šume posebne namjene koje predstavljaju naročite prirodne vrijednosti, imaju status javnog dobra i prvenstveno su namijenjene za naučna istraživanja, nastavu, odmor i rekreaciju. Takođe imaju višestruku ulogu u kontekstu klimatskih promjena, povećanog rizika od požara i drugih štetnih uticaja.

Na prostorima nacionalnih parkova sprovodi se *integralna zaštita šuma*, koje predstavlja skup mjera i radnji koje se preduzimaju u cilju otkrivanja i sprječavanja degradacije šuma, kao i ublažavanja i otklanjanja posljedica šteta koje mogu ugroziti ili potpuno uništiti šumske ekosisteme. Upravljanje se isključivo vrši na principu održavanja i unaprjeđenja postojećeg stanja, i nijesu dozvoljene nikakve

²³ Plan upravljanja 2021-2025 NP Skadarsko jezero, NP "Crne Gore", 2022.

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

aktivnosti koje bi narušila ili ugrozile prirodne procese šumskih ekosistema. Osnovne aktivnosti koje se sprovode na području Parka se zasnivaju na monitoringu vrsta i staništa.

Prilagođavanje i ublažavanje uticaja klimatskih promjena na šumske ekosisteme, unaprjeđivanje zdravstvenog stanja, rast njihovih ekoloških vrijednosti i doprinos socijalnim prilikama, realizuje se preduzimanjem različitih mjeru:

- Praćenje značajnih šumskih vrsta koje odlikuju ovaj Park, kao i vrsta koje imaju poseban diverzitetski značaj - šume lovora na ostrvima Skadarskog jezera i šume skadarskog hrasta kao ostaci nekadašnjih šuma na području Gostiljske rijeke
- Monitoring šumskih staništa, što je poseban zadatak prilikom upravljanja šumskim ekosistemima. U skladu sa Katalogom staništa NATURA 2000 definisanih na području ovog Parka potrebno je, u skladu sa preporukama organa uprave, vršiti aktivnosti na zaštiti i održavanju ovih značajnih staništa.
- Održavanje i uređenje postojećih puteva u cilju sveobuhvatne zaštite šuma.
- Korišćenje šuma u privatnoj svojini kroz definisanu zakonsku i prostorno-plansku regulativu. Odobravanje korišćenja šuma u privatnoj svojini na osnovu Plana gazdovanja šumama u privatnoj svojini.

Zbog obima šteta koje nanosi, kao poseban faktor abiotičkog porijekla kategorisan je šumski požar, i permanentno predstavlja prijetnju, posebno za sastojine na kopnenom dijelu Skadarskog jezera koje se nalaze na siromašnom i suvom zemljištu. S obzirom na česte pojave požara u okolini Parka i u njegovim dijelovima, neophodno je intenzivnije izvršiti sanacije na lokalitetima gdje su bile štete od požara.

Globalna promjena klimatskih parametara posebno negativno utiče na šumske ekosisteme. Promjenom klime, povećanjem srednje temperature vazduha na godišnjem nivou, česti i nepredviđeni klimatski maksimumi i minimumi, jaki i kratki kišni periodi, postojeća šumska staništa postaju nepovoljna za šumske ekosisteme. Klimatske promjene utiču na „pomjeranja“ staništa šumskih ekosistema po geografskoj širini i po nadmorskoj visini. Zavisno od šumske vrste, uticaj klimatskih promjena se različito manifestuje. Određene vrste mogu da se prilagode u okvirnom vremenskim periodima i da, tokom svoje reprodukcije izvrše naseljavanje područja sa povoljnijim klimatskim prilikama, dok druge vrste nemaju tu mogućnost. Zapravo, neke šumske vrste sporije naseljavaju povoljnija staništa

Makrozoobentos jezera karakteriše niska gustina populacija larvi insekatskih grupa *Ephemeroptera*, *Trichoptera*, *Odonata* i *Coleoptera*, kao i adulata rakova (*Crustacea*), što ukazuje na tendenciju eutrofikacije i zagađenja materijama organskog porijekla. Kao indikator ekološkog stanja, tj. stepena zagađenosti jezera koristi se i kvalitativna i kvantitativna struktura faune dna jezera (zoobentos). Nizak nivo biodiverziteta i preovladavanje vrsta iz grupe *Oligochaeta* (*Tubificidae*) i larvi *Diptera* (*Chironomidae*, *Cerapotagonidae* i *Tipulidae*) su pokazatelj lošijeg nivoa kvaliteta vode. Takav je slučaj na lokalitetu Plavnica. Na lokalitetima Starčevo i Virpazar evidentirano je prisustvo larvi *Ephemeroptera* i *Trichoptera* i adulata rakova *Gammaridae* su pokazatelj čistih voda.

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

Ribe jezera žive u veoma dinamičnom ekosistemu koji karakteriše visoka produkcija, kako organizama na dnu lanca ishrane, tako i onih na samom vrhu kao što su ptice ili ribe. Raznolikost staništa, povoljni ekološki uslovi i visoka produkcija omogućili su opstanak 45 vrsta riba, a neke od njih karakteriše i veoma visoka brojnost. Ovakvo stanje velikom broj ptica pruža priliku da dio ili u cijelosti svoj životni ciklus provode na Jezeru, ali omogućava i jedini privredni slatkovodni ribolov u našoj zemlji.

Još uvijek je nepoznato koliko su ugrožene pojedine ekonomski značajne vrste riba, ali se može reći da je stanje stabilno. Zbog nedostatka sredstava, posljednjih tridesetak godina, još uvijek nije izrađena ribarska osnova koja bi dala preciznije podatke o stanju ihtiofaune, mjere za zaštitu i očuvanje ribljeg fonda, načine sprovećenja tih mjeru, program porobljavanja, odredila kapacitet za izgradnju objekata za akvakulturu i mogućnosti eksplotacije. Novim Zakonom o slatkovodnom ribarstvu i Planom upravljanja ribarstvom, djelom je nadomešten nedostatak ribarske osnove, pa su tako definisane zone zaštite i zone za privredne aktivnosti, kao i načini izdavanja ribarskih dozvola, evidencije i kontrole ribarskih alata i ulova.

Ribolov u vrijeme zabrana, nelegalna sredstva za obavljanje ribolova i izlov riba ispod mjere predstavlja najveću prijetnju ihtiofauni jezera. U prethodnom periodu, četvorogodišnjom zabranom ulova ukljeve, kao i potpunom zabranom izlova riba u najvećim ribolovnim okama, ova vrsta je uvećala svoju brojnost na Jezeru i poboljšala svoju populacionu strukturu.

Šaran kao ekonomski najznačajnija vrsta trpi najveće pritiske uslijed nelegalnog ribolova i uticaja invazivnih vrsta (grgeč i riba kinez).

U Crnoj Gori još uvijek nijesu propisane mјere za zaštitu jegulje. U pitanju je globalno ugrožena migratorna vrsta, a njena brojnost opada svuda u svijetu. Mјere za zaštitu jegulje na globalnom nivou se intenziviraju i očekuje se da će u budućnosti mehanizmi zaštite dati rezultate, kada je u pitanju globalni status ove vrste. Riba skobalj je povratila dio svoje brojnosti, pa je u narednom periodu, dozvoljen njen komercijalni izlov.

Na osnovu literaturnih podataka, kao i na osnovu terenskih istraživanja, ustanovljeno je da su 24 vrste ptica trajno nestale sa prostora Skadarskog jezera. Razlozi nestajanja pojedinih vrsta, kao i smanjenja populacija ptica su kompleksni, a posljedica kompleksnih sadejstva globalnih, regionalnih i lokalnih uticaja na prirodu i životnu sredinu. Postoje podaci koji identificiraju i suprotan proces. Naime, posle više godina odsustva registrovan je povraćaj nekih vrsta, ali nikada u onolikom broju u kojem su nekada bile prisutne.

Splet antropogenih uticaja u vidu uznemiravanja faune ptica na Jezeru je evidentan, kao i sporadični pritisci kada je riječ o nelegalnom lovu. Takođe veliki pritisak predstavljaju turističke aktivnosti kao i aktivnosti lokalnih ribara i sportskih ribolovaca. Stoga je potrebno izvršiti zoniranje Parka i površina koje će onemogućiti ovakvu vrstu pritisaka.

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

Kada je riječ o biotičkim faktorima, potrebno je pomenuti eutrofikaciju na sjevernoj (močvarnoj strani) Jezera koja u nekim slučajevima ima pozitivan impuls za neke vrste ptica (bjelobrada čigra), dok za neke vrste ima negativan impakt u smislu nestajanja staništa za gnijezđenje (pelikan).

Od abiotičkih faktora na Jezeru je jedan od značajnijih aspekata na kojem treba ubuduće zasnovati mjere, promjena vodostaja, koja je prije deceniju dovela do direktnih gubitaka podmladaka uslijed variranja vode u proljećnim mjesecima, te tako uslovila negativan trend populacija koje gnijezde na flotantnim biljkama ili prirodnim tresetnim ostrvima.

Na Skadarskom jezeru su definisana dva Specijalna rezervata prirode Pančeva oka i Manastirska tapija i to na osnovu bogatstva i raznovrsnosti faune ptica. Dugi niz godina Manastirska tapija nema više ornitološki značaj (gnijezđenje kolonijalnih vrsta), dok Pančeve oko zadržava svoj status. JPNPCG je kandidovalo kroz sugestije za nove prostorno-planski dokument da se u Specijalne rezervate prirode uvrsti Crni žar, koji se odlikuje izuzetnim vrijednostima u pogledu diverziteta ornitofaune, posebno u gnijezdećem periodu kolonijalnih vrsta.

Lov u NP Skadarsko jezero, kao i u svim ostalim NP je zabranjen tokom cijele godine. Dozvoljen je samo sanitarni odstrijel, ali takvi slučajevi nisu zabilježeni u periodu od 2015. do 2020. godine. U proteklom periodu nije registrovano prisustvo invazivnih vrsta sisara na području parka.

Urbanistički razvoj duž toka Rijeke Zete ima negativan uticaj na biodiverzitet. Takođe, neriješena pitanja otpadnih voda iz određenih fabrika/postrojenja i farmi, nelegalna izgradnja, zagađenje izazvano poljoprivrednom proizvodnjom, su evidentni na ovom prostoru. Postoji namjera da se dio voda rijeke Zeta preusmjeri ka akumulacijama "Krupac" i "Slano" od strane Opštine Nikšić, ali još uvek nije sigurna realizacija ove inicijative svakako ovo predstavlja prijetnju po biodiverzitet područja²⁴. Kada je riječ o Delti Bojane identifikovane su sledeće prijetnje u dokumentu Kompleks ekosistema nižeg sliva rijeke Bojane i Ulcinja²⁵:

Nelegalne deponije (čvrsti otpad)

One obuhvataju primarno nelegalne deponije manje ili srednje veličine, uglavnom sastava komunalnog i građevinskog otpada, ali ponekad sadrže i kabasti otpad. Većina lokalnog stanovništva sa kojima smo sarađivali navodi da je ova prijetnja goruće sporno pitanje koje ima uticaj i na fizi-hemijsko i vizuelno zagađenje, kao i iz razloga što turisti smatraju ovo vrlo odbojnim. Prema Lokalnom planu upravljanja komunalnim i neopasnim građevinskim otpadom za period 2016-2020 (Opština Ulcinj, 2016c), u zaledu Velike plaže i Ade Bojane postoji 11 manjih lokacija gdje se nalazi nelegalno odložen otpad, čije se zapremine kreću od 10 m³ do 100 m³ (6 lokacija), ili od 100 m³ do 1000 m³ (5 lokacija). Detaljniji pregled lokacija otpada je pružen od strane NVO Green Life (Vuković A, 2020) i NVO Udruženje Ada Bojana (Čapunović S, 2020) koje su mapirale nelegalne deponije u zaledu Velike plaže i dijelom na ostrvu Bojana. Razgovorom se došlo do zaključka da je razlog za postojanje tako visokog broja nelegalnih deponija u zaledu Velike plaže i Ade Bojane spor i nedostatak dogovora o dužnostima

²⁴ Vugdelić M., Martinović A., Pajović I., Drobnjak J., Milić J. (2021) – Socio-ekomska analiza Parka prirode Rijeka Zeta, The Nature Conservancy

²⁵ Lončarević N, Katnić A. & Šundić D. (2022). „Kompleks ekosistema nižeg sliva rijeke Bojane i Ulcinja“. NVO Program za životnu sredinu

Funded by
the European Union

MNE-ALB

IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

između Morskog dobra, koje je nadležno za upravljanje Velikom plažom i plažom Ade Bojane, i opštinske kompanije za održavanje čistoće. Dodatne lokacije za otpad osim Velike plaže i plaže Ade Bojane su: Gač (20m3), Klezna (6m3), Velike krute (50m3), Vladimir (5m3), Put Mide - Ostros - (10m3) and Šas (10m3). Lokacije sa više od 1000 m3 otpada su bivše područje za odlaganje otpada „Hije“ i bivše područje za odlaganje otpada „Bratica“ (Opština Ulcinj, 2016c). Prema Lokalnom planu upravljanja komunalnim i neopasnim građevinskim otpadom za period 2016-2020 (Opština Ulcinj, 2016c), količina sakupljenog otpada za 2013. godinu je bila 9152 t, za 2014. godinu 9595 t i za 2015. godinu 10332 t. Na teritoriji opštine Ulcinj, sakuplja se samo mješoviti opštinski otpad, koji se odlaže na deponiji Možura. Otpad se sakuplja iz 80% teritorije opštine, prema Nacionalnom planu upravljanja otpadom 2016- 2020 (MORT, 2016b). Nemamo informacije o sadašnjem statusu ovih deponija, budući da novi plan upravljanja otpadom opštine ili zemlje još uvijek nije objavljen (za 2020. nadalje), ali informacije su zasnovane na uputima lokalnih ZS koje su navele da je broj nelegalnih deponija porastao, bez prethodnih intervencija Opštine i kompanija zaduženih za čišćenje postojećih. Osim zagađenja čvrstim otpadom na kopnu, on takođe teče kroz rijeku Bojanu u more i Bojana je treća rijeka u Mediteranu u smislu doprinosa smećem u moru (575 tona po godini -1 odnosno 5,8%) (Liubartseva i sar, 2016).

Komunalne otpadne vode

U opštini Ulcinj nedostaje infrastruktura za otpadne vode, stoga su sve komunalne i industrijske otpadne vode neobrađene ili blago obrađene i završavaju u rijeci Bojani ili moru. Efekti ovog problema su posebno osjetni u toku turističke sezone, kada zakupci privremenih objekata ispuštaju velike količine otpadnih voda u rijeku Bojanu u blizini Velike plaže. Iako prema zakonu svi vlasnici privremenih objekata na rijeci moraju imati septičke jame i brinuti se o njima na valjan način, mišljenje lokalnog stanovništva je da je to rijetko slučaj. Dodatno, lokalni organi imaju planove da poboljšaju komunalne usluge u širem područku Ulcinja, proširivanjem kanalizacione mreže i izgradnjom postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda. Nekoliko projekata vezanih za otpadne vode je dosad mapirano i oni su dio Jedinstvenog sektorskog plana projekta, nacionalne liste prioritizovanih projekata vezanih za životnu sredinu. Prema Nacionalnoj strategiji integralnog upravljanja obalnim područjem do 2030. godine, nedostatak finansija je glavna prepreka za sprovođenje ovih projekata (Ministarstvo održivog razvoja i turizma; UNEP; PAP/RAC, 2014).

Poljoprivredno zagađenje

Ono se odnosi na supstance koje se koriste u poljoprivredi (npr. pesticidi, industrijalno đubrivo) koje zagađuju životnu sredinu (vazduh, zemljište ili vodena područja kroz oticanje). Opština Ulcinj je dobro poznata po poljoprivredi, budući da je najveći dio opštine poplavno područje, i generalno ima dobro snabdijevanje vodom uslijed rijeka i potoka u blizini i dobru izloženost suncu. Ipak, ovo je ne čini manje sklonom poljoprivrednom zagađenju, budući da moderne prakse korišćenja prirodnih proizvoda koji nisu štetni po okolinu nisu uobičajene u Crnoj Gori.

Nekontrolisana urbanizacija (legalna i nelegalna)

U opštini Ulcinj se događa, kao što je trend u većini djelova zemlje, urbanizacija bez valjanog planiranja, koja je takođe često ilegalna i uključuje različite interese (Figura 21). Prema ažuriranim informacijama marta tekuće godine, koje Ministarstvo ekologije i prostornog planiranja periodično prima od opština, koji vode proces legalizacije, od stupanja na snagu Zakona o prostornom planiranju i izgradnji, podnešeno je ukupno 3851 zahtjeva za legalizaciju. Od toga broja, samo 4 odluke o legalizaciji je donešeno i postupak je suspendovan za 466 slučajeva.

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

Požari

Požari u području su učestali i događaju se gotovo svake godine. Svakih nekoliko godina, pojavljuje se požar visokog razmjera i ima momentalni i razarajući efekat na okolinu, često na poljoprivredna polja, što ometa privredu i kvalitet života lokalnog stanovništva. Vrhunac perioda požara u Ulcinju najčešće počinje sredinom jula i traje oko 12 sedmica. Bilo je 0 VIIIRS (Paket radiometara za vidljivu infracrvenu sliku) upozorenja o požarima između 12. aprila 2021. godine i 4. aprila 2022. godine, uzimajući u obzir samo upozorenja o visokim prijetnjama. Ovo je normalno u poređenju sa prethodnim godinama do 2012. godine. U periodu od 8. aprila 2019. godine i 4. aprila 2022. godine, Ulcinj je dobio ukupno 27 VIIIRS požarnih upozorenja. Najviše požara zabilježenih u jednoj godini je bilo 2012. godine, sa 1,6 ha (Global Forest Watch, n.d.).

Hidroelektrane

Postojeće brane i rezervoari u Drinu (Bojaninoj najvećoj pritoci koja dolazi iz Albanije) i male hidroelektrane koje su planirane i koje se intenzivno grade na malim rijekama i potocima sliva Skadarskog jezera u Crnoj Gori (Figura 22) značajno utiču na količinu vode koja ide u Bojanu, biodiverzitet, transport sedimenta i ostala fizička i hemijska svojstva. Eksperti smatraju da ove brane imaju značajan efekat na transport sedimenta unutar Bojane i da utiču na njen ukupan hidrološki režim. Takođe imaju uticaj na poplave (Petković & Sekulić 2019).

Sječa šuma

Sječa šuma je često loše isplanirana ili nelegalna i prouzrokuje brz gubitak prekrivača drveća i žbunja i utiče na ekološke atributе koje ekosistemi šuma i žbunja pružaju. Većina starih šuma su posjećene decenijama unazad, uslijed potreba za ogrjevnim drvetom ili, u priobalnim područjima, uslijed urbanizacije što je uobičajeno za gradove Mediterana (Caković D. & Milošević D, 2013). Danas, dominantna vegetacija je makija, koja je šibljak sa pionirskim drvećem i žbunjem, i povremenim ostacima reprezentativnih šuma. Ipak, sječa šuma se nastavlja, lokalno stanovništvo smatra da je došlo do degradacije poštovanja zakona o sjeći privatnih šuma i generalno šumarstva u Ulcinju, u poređenju sa ranijim vremenima. Godine 2010, Ulcinj je imao 12,2 kha šumskog pokrivača, što je prevazilazilo 37% njegovog kopnenog područja. U 2020. godini, izgubio je 37,1 ha šumskog pokrivača. Između 2001. i 2020. godine, šume u Ulcinju su emitovale 9,76 ktCO₂ e/godini, i uklanjale -40,6 kt CO₂/godini. Ovo predstavlja neto fluks ugljenika od -30,8 kt CO₂ e/godini (Global Forest Watch, n.d.). Eksplotacija pijeska. Eksplotacija pijeska u građevinske svrhe se primarno javlja na obalama rijeke Bojane. Često se dešava u područjima koja se nalaze dalje od estuara Bojane, gdje živi manji broj stanovnika koji mogu primijetiti nelegalne djelatnosti, budući da se eksplotacija vrši bez dozvole. Nema određenih podataka o nelegalnoj ekstrakciji koji se mogu pokazati ovdje. Buka i ostali oblici smetnji. Buka, i često prateće ponašanje privremenih stanovnika u objektima (nepoštovanje zakona o tihoj zoni, neprimjerno odlaganje otpada, itd.) je veliki društveni problem i prijetnja ekosistemu primarno na najistočnijem dijelu Velike plaže, kod ušća Bojane u more. U toku turističke sezone, makar svakog vikenda se dešavaju žurke sa glasnom muzikom, i vrlo često glasna buka u toku radnih dana takođe, što predstavlja prepreku za svakodnevni život lokalnog stanovništva i uspjeha sporog turizma koji žele da sagrade na ovom biodiverzitskom žarištu. Buka takođe predstavlja prijetnju pticama (moguće i ostalim organizmima), budući da je pjevanje ključno u toku sezone parenja.

Klimatske promjene

Fenomen globalnog zagrijavanja utiče na lokalne prirodne i društvene procese, što je primijećeno od

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

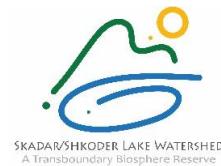

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

strane lokalnog stanovništva kroz toplije ljetne temperature i češće ekstremne pojave kao što su poplave, požari, suše. Iako se klimatske promjene rijetko istražuju u Crnoj Gori, njihovi efekti nad vrstama i staništima, promjene u sezonskim temperaturama i poremećaji poput poplava i požara, postaju sve češće. Klimatske promjene imaju vrlo važan efekat na poljoprivrednu proizvodnju, prouzrokujući nestabilnost kroz povećanje poremećaja kao što su požari i poplave. Klimatske promjene su takođe vidne u morskim ekosistemima. U Jadranskom moru, dubokom basenu osjetljivom na promjene, klimatske promjene mijenjaju sadržaj topote i soli u moru, i stoga nastaje termohalinska cirkulacija koja prijeti da trajno promijeni hidrografska svojstva vode. Pozitivni trendovi u temperaturi vode su već primjećeni (Šolić i sar, 2018). Projekat GEF Adriatic sproveden od strane Ministarstva ekologije, prostornog planiranja i urbanizma je prikupio podatke o potencijalnom povećanju nivoa mora, gdje je primjetno da su obalna staništa, turističke zone i naselja pod prijetnjom uslijed porasta.

Bušenje nafte

U proljeću 2021. godine, na granici između opština Bar i Ulcinj, naftna platforma je postavljena u svrhe istraživanja količine nafte i potencijala eksploracije u crnogorskem moru (CAU i sar, 2014). Smatra se da samo istraživanje može da prouzrokuje štetu na prirodnu okolinu u moru. U slučaju nezgode, prijetnja ima potencijal da prouzrokuje veliku količinu zagađenja u moru i njegovom biodiverzitetu. Dodatno, izливanje nafte potencijalno može da uključi region, budući da bi uticalo na morske vode susjednih zemalja, i samim tim njihovu životnu sredinu, privredu, itd.

Krivoval i prekomjerni lov

Nelegalni lov, poznat kao krivoval, kao i prekomjerni lov, predstavljaju velike prijetnje kopnenim i morskim divljim životinjama i funkcionalisanju ekosistema koji su povezani sa njima. Prisutno je na moru, npr. krivoval popularne morske hrane mušlji (*Litophaga lithophaga*), korištenje nelegalne opreme za ribolov i prekomjerno pecanje, kao i na zemlji, npr. zabilježeni lov ptica u Ulcinjskoj Solani. Ulcinjska Solana je naročito ranjiva na lov ptica, budući da pruža dom velikom diverzitetu i bogatstvu ptica. Direktan uticaj lova je prikazan kroz broj mrtvih ptica, ali često veći problem predstavlja uticaj zvuka eksplozije na ptice u okolini, gdje jedan pucanj može da otjera cijelo jato koje se sastoji od stotina do hiljada ptica. Ovo je naročito važno u toku razmnožavanja, jer može prouzrokovati da ptice prerano napuste gnijezda, i time izlože jaja ili mlade predatorima, što može dovesti do dramatičnog porasta broja neuspješnih pokušaja parenja. Takođe, u toku sezone migracije, ovo ometanje ptica, koje su umorne od dugih letova migracije, može da ih otjera od mjesta odmora i značajno poveća mogućnost smrti uslijed izmorenosti. Još jedan problem sa lovom, naročito u močvarama, je akumulacija olovne municije, koja može dovesti do trovanja živog svijeta, kao i ljudi ukoliko se proizvodnja hrane vrši u tome području. Uznemiravajući podatak je da se najveća koncentracija olovne municije u Evropi nalazi u mediteranskim močvarama (više od 300 zrna/m²) (Sovinc A. i sar, 2017). U 2017. godini, Ministarstvo poljoprivrede je objavilo da Ulcinjska Solana treba da postane zaštićeno područje i zona „zabranjenog lova“. Stoga, postupci i obaveze opštine Ulcinj i Javnog preduzeća za uzgoj, zaštitu i lov divljači treba da preobraze ovo područje u zonu zabranjenog lova. Trenutno, ova kompanija takođe posjeduje koncesiju za lov na lovištima Ulcinja sa periodom validnosti od 1. aprila 2012. godine do 31. marta 2022 godine. Ova dozvola je data u skladu sa zakonom i izdata od strane Ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja za period od 10 godina (Sovinc A. i sar, 2017).

Invazivne vrste

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

Invazivne vrste, biljke poput bagremovaca (*Amorpha fruticosa*) i ambrozije (*Ambrosia artemisiifolia*), i životinjskih vrsta kao što su mungosi (*Mungos mungo*), predstavljaju prijetnju lokalnom biodiverzitetu i preživaljavanju vrsta, priječeći da otjeraju neke vrste iz prirodnih staništa. Invazivne vrste biljaka su ocijenjene kao jedna od glavnih prijetnji ekosistema pješčanih dina (Janssen i sar, 2016). To se ovdje odnosi na Veliku plažu i detaljnije je obrađeno u radu Steševića, Cakovića i Šilca (npr. Šilc i sar. 2020). Invazivne biljke poput pomenutih nijesu samo prijetnja vrstama, time što u zemlju ispuštaju supstance koje sprječavaju klijanje drugih biljaka, neke od njih su vrlo jaki alergeni polena. Preliminarna lista vrsta sačinjena od strane Mreže Parkovi Dinarida (Popović M. & Mijović B, 2021) je identifikovala 47 invazivnih vrsta u Crnoj Gori i pokazuje da je većina njih prisutna u području Ulcinja.

Intenzivna poljoprivreda

Ona se odnosi na sve poljoprivredne prakse koje se odnose na sađenje i obradu zemljišta koje se smatraju konvencionalnim i štetnim za zemljište, tj. malćing, monokulture, itd. Neke posljedice intenzivne poljoprivrede, kao i neprečišćenih otpadnih voda, su visoki trofični nivoi, koji su prisutni u glavnim područjima ispuštanja u more (Tsiafouli i sar, 2015) (Figura 24).

Intenzivni i komercijalni turizam

On se odnosi na konvencionalne turističke prakse kao što su izgradnja velikih rezorta u prirodnim žarištima, intenzivno upravljanje staništima (čišćenje, sječa, košenje, prihrana plaža - često muljem, itd.), koje ugrožavaju lokalnu životnu sredinu. Neodržive prakse turizma su vidne u ovom području, posebno one koje vrše pritisak na obalna područja, kroz izgradnju puteva, intenzivni saobraćaj, izgradnju turističkih objekata, itd (Figura 25).

Upravljanje vodama (Ulcinjska Solana)

Voda, prisustvom ili odsustvom, diktira strukturu biodiverziteta Solane, i najznačajnije vrste i tipove staništa u Ulcinjskoj Solani zahtijevaju stajaće vode. Sovinc A. i sar. (2017) propisuju da režim nivoa vode za basene Solane (Figura 26) za jedan dio Solane, dok za djelove koji su ostali treba da se odredi na osnovu odluke da li će se proizvodnja soli nastaviti ili ne.

Prskanje protiv komaraca

Prskanje hemikalija u cilju sprječavanja komaraca koji su dominantni u toplim i vlažnim ljetima Ulcinja ima negativne efekte na ostale insekte, kao i na pčelarstvo u Ulcinju. Ovaj pokretač stresa je istaknut od strane lokalnih ZS kao veoma važan, budući da uzrokuje mnoge negativne posljedice za lokalne pčelare.

Nelegalna izgradnja

Nelegalna izgradnja se odnosi na izgradnju bez odgovarajućih dozvola, na zemljištu/parcelama određenim za drugu upotrebu. Ona se praktikuje širom područja i zemlje. Ona nije adekvatno sankcionisana. Nasuprot tome, omogućena je legalizacija nelegalnih objekata.

Kada je u pitanju Kanjon rijeke Cijevne²⁶ direktnе pritise koji ugrožavaju biodiverzitet i ekosisteme možemo podijeliti na:

²⁶ Studija zaštite "Spomenik Prirode Kanjon Rijeke Cijevne", Agencija za zaštitu životne sredine, 2017.

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

- urbanizacija/nelegalna gradnja
- požari
- eksploatacija šljunka i pijeska
- prisustvo legalnog i ilegalnog lova i ribolova
- zagađenje otpadnim vodama i čvrstim otpadom

Kada je riječ o pritiscima na vrste informacije se mogu naći:

- Za ribe rijeke Zete u publikaciji Iković, V., Mićanović, A. (2022): Ribe rijeke Zete. Crnogorsko društvo ekologa, Danilovgrad, Crna Gora
- Za Skadarsku žabu na području Delte Bojane u publikaciji Ljubisavljević, K., Iković, V. 2020. Zaštita i očuvanje ugrožene skadarske žabe i njenih staništa na prostoru delte rijeke Bojane. Crnogorsko Društvo Ekologa, Podgorica
- Théou, P., & Đurović, M. (2015). Akcioni plan za očuvanje populacije slijepih miševa u oblasti Shkodër/Skadarsko ekološko društvo
- Milošević D (2022), PROCJENA STANJA POPULACIJE STAKLASTE JEGULJE U RIJECI BOJANI, Green Home, Podgorica
- Priručnik za monitoring za jezerske vrste i staništa Prespanskog, Ohridskog i Skadarskog jezera, 2019. Giz Podgorica za vrste Skadarska žaba (*Pelophylax shqipericus*), Žutotrbi mukač (*Bombina variegata*), Makedonski mrmoljak (*Triturus macedonicus*), Patka njorka (*Aythya nyroca*), Glavoč (*Aythya ferina*), Veliki ronac (*Mergus merganser*), Ćubasti gnjurac (*Podiceps cristatus*), Crvenokljuna patka (*Netta rufina*), Fendak (*Microcarbo pygmaeus*). Veliki vranac (*Phalacrocorax carbo*), Bjelobrada čigra (*Chlidonias hybrida*), Siva čaplja (*Ardea cinerea*), Kudravi pelikan (*Pelecanus crispus*), Ružičasti pelikan (*Pelecanus onocrotalus*), Veliki močvarnjak (*Leucorrhinia pectoralis*), Jezerski smaragd (*Cordulia aenea*), Prolječni ban (*Brachytron pratense*), Velika crvenookica (*Erythromma najas*), Žuti lokvanj (*Nuphar lutea*) i Skadarski hrast (*Quercus robur scutariensis*).

Zaključak: Sveobuhvatne objedinjene informacije o prijetnjama i pritiscima na biodiverzitet većeg dijela predloženog obuhvata budućeg rezervata biosfere date su u dokumentu Prekogranična dijagnostička analiza - tematski izvještaj o biodiverzitetu i ekosistemima proširenog sliva rijeke Drin na generalnom nivou. Pritisici na značajne vrste su navedeni u različitim dokumentima, uključujući Plan upravljanja Nacionalnim parkom Skadarsko jezero 2021-2025, Plan upravljanja Nacionalnim parkom Lovćen 2021-2025, Nacrt studije o zaštiti prirode Skadarskog jezera, Studiju o zaštiti prirode "Spomenik prirode kanjona reke Cijevne", Studiju o zaštiti prirode Parka prirode "Reka Zeta", Socio-ekonomska analiza Parka prirode Reka Zeta, Integrисани plan upravljanja resursima (IRMP) za područje Bune/Bojane, Brza procjena ekološke vrijednosti Delta Bojane-Bune (Albanija/Crna Gora), Kompleks ekosistema nižeg sliva rijeke Bojane i Ulcinja i druge gore navedene dokumente.

Međutim, informacije se često pružaju na opisni način umjesto u kvantitativnom obliku osim za područje Delte Bojane i Ulcinja. Pokretačke snage pritisaka su rijetko eksplisitno navedene u dokumentima, a takve informacije se uglavnom nalaze u Studiji zaštiti Parka prirode Rijeka Zeta i dokumentu Kompleks ekosistema nižeg sliva rijeke Bojane i Ulcinja i Prekogranična dijagnostička analiza - tematski izvještaj o biodiverzitetu i ekosistemima proširenog sliva rijeke Drin. Opširniji opis postojećih pritisaka može se pronaći u Lokalnim planovima za biodiverzitet Opštine Danilovgrad i Prijestonice Cetinje. Međutim, pritisici navedeni u ovim dokumentima nisu direktno povezani s vrstama i staništima. Stoga, postojeći nedostaci uključuju odsustvo kvantitativnih podataka

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

o pritiscima, s dostupnim opisnim informacijama za zaštićena područja i opštine Cetinje i Danilovgrad. Preporuka je da ekspert koji će raditi na determinaciji ključnih vrsta isto obradi pritiske na te konkretnе vrste na bazi dostupne dokumentacije.

Izvori:

Thematic Report on Biodiversity and Ecosystems of the Extended Drin River Basin, ZaVita d.o.o. and GWP-Med, 2019 Lončarević N, Katnić A. & Šundić D. (2022).
„Kompleks ekosistema nižeg sliva rijeke Bojane i Ulcinja“. NVO Program za životnu sredinu Plan upravljanja 2021-2025 NP Skadarsko jezero, NP „Crne Gore“, 2022.
Plan upravljanja Nacionalnim parkom Lovćen 2021-2025, NP „Crne Gore“, 2022.
Nacrt Studije revizije Skadarsko jezero, Agencija za zaštitu životne sredine, 2023.
Studija zaštite "Spomenik Prirode Kanjon Rijeke Cijevne", Agencija za zaštitu životne sredine, 2017.
Studija zaštite Park Prirode "Rijeka Zeta", Agencija za zaštitu životne sredine, 2019
Sackl P., Schneider-Jacoby M., Schwarz U., Dhora D., Saveljic D., Stumberger B. (2006) "Rapid Assessment of the Ecological Value of the Bojana-Buna Delta (Albania/Montenegro)" Brza procjena ekoloških vrijednosti Delte Bojane
Vugdelić M., Martinović A., Pajović I., Drobnjak J., Milić J. (2021) – Socio-ekonomska analiza Parka prirode Rijeka Zeta, The Nature Conservancy Socio -ekonomska analiza Parka Prirode Rijeka Zeta
Dimitris F., Marković M., Shipman B (2015) Integrisani plan upravljanja resursima Delte Bojane Lokalni Akcioni Plan za biodiverzitet Opštine Danilovgrad, Opština Danilovgrad, 2020.
Lokalni Akcioni Plan za biodiverzitet Prijestonice Cetinje, Prijestonica Cetinje, 2020.
Lokalni Plan zaštite životne sredine Opštine Danilovgrad, Opština Danilovgrad, 2021.
Nacrt Lokalnog Plana zaštite životne sredine Opštine Ulcinj, Opština Ulcinj, 2020
Nacrt Lokalnog Plana zaštite životne sredine Opštine Tuzi, Opština Tuzi, 2023
Vugdelić M. (2012), Analiza sinergija, praznina i dopuna u integrisanom upravljanju životnom sredinom na regionalnom nivou - Skadarsko jezero - Crna Gora - Studija 2, Green Home
Studija zaštite "Park prirode Ulcinjska Solana", Opština Ulcinj i Ministarstvo održivog razvoja i turizma, 2017.

14.2.3 Koje mjere i indikatori se trenutno koriste, ili planiraju koristiti za procjenu grupe vrsta i pritisaka na njih? Ko navedeno sprovodi, ili kako će se to činiti u budućnosti?

Što se tiče praćenja vrsta, staništa i pritisaka, shodno dostupnoj dokumentaciji, jedine aktivnosti institucija koje se sprovode i planiraju su od strane JP "Nacionalni parkovi Crne Gore". Hidrometeorološki zavod sprovodi biomonitoring ihtiofaune ali lokacije istog variraju tako je recimo 2020. godine radjen monitoring riblje faune na vodotocima relevantnim za predloženo područje rezervata biosfere dok ostalih godina nije. U konkretnom slučaju u Planu upravljanja Nacionalnim parkom Skadarsko jezero 2021-2024²⁷ navedene su realizovane aktivnosti:

Tokom planskog perioda 2016-2020, rad stručne službe bio je usmjeren na istraživanjima i monitoringu vrsta Marsilea quadrifolia i Caldesia parnassifolia, na utvrđivanju brojnosti i stanja skadarskog hrasta Quercus robur subsp. scutariensis i mogućnosti revitalizacije njegovog staništa,

²⁷ Plan upravljanja 2021-2025 NP Skadarsko jezero, NP „Crne Gore“, 2022.

Funded by
the European Union

MNE-ALB

IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

identifikovanog kao Natura habitat 92A0, na prikupljanju podataka o distribuciji pojedinih invazivnih vrsta i ugroženosti staništa uslijed njihovog širenja. Takođe, iskoordinisan je rad službe zaštite NP i stručne službe JPNPCG, kako bi se, na osnovu preuzetih podataka, uradila analizu stanja komercijalnih vrsta i njihovih staništa. Na svim lokalitetima na kojima su vršena istraživanja, istovremeno je rađena inventarizacija značajnih biljnih taksona. Podaci su unijeti u elektronsku bazu.

Kontrola pritisaka na ekosisteme i staništa

Invazivne vrste, prevashodno one koje se odlikuju brzinom širenja i zauzimanja staništa, prestavljaju ozbiljnu prijetnju za diverzitet autohtone flore područja NP Skadarsko jezero i šire.

Na osnovu istraživanja na terenu, može se zaključiti da većina invazivnih vrsta nastanjuje poljoprivredna i ruderalna staništa, naročito uz sjevernu obalu jezera. Najagresivnije su bagremac *Amorpha fruticosa*, pajasen *Ailanthus altissima*, gledičija - *Glaedichia triacanthos*, ambrozija *Ambrosia artemisiifolia*, *Xanthium strumarium*, *Datura stramonium*, kao i *Egeria densa*, čije je prisustvo ustanovljeno u vodama Plavnice i Šegrtnice.

Zabrinjava raširenost bagremca (*Amorpha fruticosa*) i njegova pokrovnost od 80 – 100%, naročito u dijelu oko rijeke Plavnice do Gostiljske rijeke. Kao izuzetno invazivna vrsta, bagremac je napravio čiste monokulture na ranije obrađivanim površinama. Izostaje samo na parcelama koje se kose. Međutim, postoje pokazatelji koji ukazuju da je većina i takvih parcela zasijana sjemenom bagremca. Prostrane monokulture bagremca mogu se vidjeti i duž magistralnog puta prema Vranjini. Prisutan je na području Rijeke Crnojevića. Duž južne obale najveće površine zauzima oko ušća Crnicike rijeke i ulazi u staniše koje je prepoznato kao Natura habitat 3280-Obale stalnih mediteranskih rijeka obrasle biljkama sveze Paspalo-Agrostidion djelimično zasjenjene granama vrba i bijele topole.

Na području Žabljačkih livada javlja se sporadično ili u manjim grupacijama oko parcela. U ovom dijelu nacionalnog parka za sada veću agresivnost pokazuje širenje gledičije *Glaedichia triacanthos*. Iako nije invazivna poput bagremca, zauzima velike površine sa tendencijom daljeg širenja. Prisutna je u svim razvojnim fazama, od brojnog podmlatka do odraslih individua. Veliku pokrovnost pokazuje vrsta *Xanthium strumarium*, na plavnim livadama i ambrozija (*Ambrosia artemisiifolia*), u ruralnom dijelu Žabljaka Crnojevića.

Pajasen (*Ailanthus altissima*) je prisutan u naseljima i uz glavne i sporedne puteve.

Prisustvo invazivne makrofite *Egeria densa* utvrđeno je u vodi rijeke Plavnice, neposredno uz istoimeni restoran. Ovaj nalaz iz 2018. je prvi zabilježeni unos *Egeria densa* u prirodne vodotoke Crne Gore. Uspostavljanjem monitoringa i proširivanjem područja istraživanja, tokom 2019. godine, potvrđeno je njeno prisustvo i u rijeci Šegrtnici. Zauzima značajne površine od mosta kod Poseljana do Žabljaka Crnojevića. Populacija, u pojedinim sekvencama, u gustom sklopu prekriva korito rijeke. Iskustva u evropskim zemljama ukazuju da, kada je vrsta prenamnožena, veći je rizik primijeniti metode uklanjanja nego je ostaviti u zatečenom stanju. U saradnji sa nadležnim institucijama neophodno je sagledati i usaglasiti dalje korake po pitanju primjene konzervacionih mjera.

Ubiranje ljekovitog bilja, šumskih plodova i gljiva u komercijalne svrhe u zaštićenom području se mora odvijati po ustanovljenim propisima na osnovu prethodno pribavljene dozvole od strane Agencije za zaštitu prirode i životne sredine.

Radi bolje kontrole staništa biljnih vrsta koja su pod pritiskom uslijed ubiranja u komercijalne svrhe,

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

uspostavljena je saradnja sa Agencijom za zaštitu prirode i životne sredine u smislu preuzimanja podataka o izdatim dozvolama. Takođe, iskoordinisan je rad službe zaštite Parka i stručne službe JPNPCG, kako bi se, na osnovu preuzetih podataka, uradila analizu stanja komercijalnih vrsta i njihovih staništa. Tokom realizacije ove aktivnosti izdvojila su se tri problema, koje treba ubuduće riješiti, kako na nivou NP i JPNPCG, tako i na nivou nadležnih institucija.

1. Agencija za zaštitu prirode i životne sredine, u ovom planskom periodu i godinama unazad, nije dobila ni jedan zahtjev, a time ni izdala dozvolu za komercijalno ubiranje ljekovitog bilja, šumskih plodova i gljiva za područje NP.

2. Nedovoljna kontrola od strane Službe zaštite, ali i realni problemi koji ih onemogućavaju u tom radu.

3. Nemogućnost mapiranja staništa koja su pod pritiskom sakupljanja, jer radeći službenu zabilješku nadzornici bilježe lokalni naziv ili ime šireg područja za lokalitet na kojem je lice zatečeno u nelegalnoj radnji. Mape korišćene u radu na Google-Earth i u GIS-u, ne prepoznaju lokalne nazive područja. Za obezbjeđivanje preciznih podataka, neophodno je nadzorcima obezbijediti uređaja sa GPS koordinatama.

Imajući u vidu navedeno, nije moguće izvesti zaključak o sakupljanju divlje flore u komercijalne svrhe u granicama NP Skadarsko jezero. Realno, nelegalno ubiranje divlje flore postoji u ovom NP, naročito vrsta pelim (*Salvia officinalis*) i divlji nar (*Punica granatum*), ali bez podataka u kojoj mjeri i na kojim lokalitetima se vrši ubiranje, nemamo saznanje o stvarnom stanju na terenu.

Monitoring šumskih ekosistema

Monitoring stanja šumskih ekosistema je vršen tokom 2017. godine i obuhvatao je prikupljanje podataka po funkcionalnim tipovima. Funkcionalne tipove smo podijelili na ekološke, zdravstvene (zaštitne) i dendrometrijske. Za svaki funkcionalni tip je ocjenjivan određeni broj indikatora, na osnovu kojih se procjenjivalo stanje šumskih ekosistema.

Izvršen je monitoring pritska biotičkog i abiotičkog karaktera na reprezentativne šumske ekosisteme koji se nalaze na sjevernom dijelu Parka.

Analiza predstavlja procjenu posmatrača i nisu egzaktne mjerljivi poput dendrometrijskih podataka, ali mogu predstavljati osnovu za intervencije i dalje operativna planiranja u cilju zaštite i valorizacije I predstavljeni su u tabeli 16. Plana upravljanja.

Monitoring ornitofaune

Na osnovu prethodnog Plana upravljanja NP Skadarsko jezero 2016.-2020. godina, vršen je monitoring ornitofaune koji se odnosio na parametre brojnosti, distribucije, vitalnosti populacije, stepen ugroženosti. Na osnovu rezultata monitoringa implementirale su se određene upravljačke aktivnosti koje su se odnosile na zaštitu u smislu konzervacije staništa i vrsta. Naročita pažnja data je istraživanju ptica vodenih ekosistema. U odabiru vrsta korišćen je domaći zakonodavni okvir, kao i međunarodni standardi (IUCN, Bernska konvencija, Bonska konvencija, CITES, Evropski trend za određene vrste, Konvencija o migratornim vrstama, Globalni status, Evropski status ugroženosti itd.), ili drugi specifični kriterijumi.

Monitoring sisara

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB

IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

Monitoringom vidre su kartirana staništa vidre i izrađena je analiza stanja i stepena ugroženosti na teritoriji Parka.

U cilju identifikacije prisutnih vrsta slijepih miševa u podzemnim objektima i njihovog očuvanja, JPNPCG je kroz saradnju sa NVO "Crnogorsko društvo ekologa" realizovalo prekogranični projekat „Izgradnja kapaciteta za monitoring slijepih miševa na obje strane Shkodër/Skadarskog jezera“. Zahvaljujući ovom projektu prvi put je realizovan zimski i proljećni cenzus slijepih miševa.

Takođe, u istom dokumentu date su i informacije o 2.6. PRAĆENJU I ISTRAŽIVANJU U PRETHODNOM PERIODU strana 46- 2.6.1. Praćenje i istraživanje flore i vegetacije strana 46 i 2.6.2. Praćenje i istraživanje faune strana 54 kao i 3.1.1. Istraživanje, praćenje, obnova i poboljšanje ekosistema, staništa i vrsta strana 66,. Dok je u 3.2. TABELA CILJEVA I AKTIVNOSTI PLANA UPRAVLJANJA strana 77 dat plan aktivnosti po pitanju monitoringa sa indikatorima za period 2021-2024.

U Planu upravljanja Nacionalnim parkom Lovćen, NP "Crne Gore", 2022. date su takođe informacije o monitoringu i istraživanjima u predhodnom periodu (strana 37) i u 3.2. TABELA CILJEVA I AKTIVNOSTI PLANA UPRAVLJANJA dat je plan aktivnosti po pitanju monitoringa sa indikatorima za period 2021-2024.

U Lokalnom akcionom planu za biodiverzitet Opštine Danilovgrad²⁸ dat je predlog monitoringa za određene grupe i indikatorske vrste.

Zaključak:

Što se tiče praćenja vrsta i staništa, kao i pritisaka, kontinuirane aktivnosti se sprovode i planiraju od strane JP "Nacionalni parkovi Crne Gore". U Lokalnom akcionom planu za biodiverzitet Opštine Danilovgrad dat je predlog monitoringa za određene grupe i indikatorske vrste. Hidrometeorološki zavod sprovodi biomonitoring ali lokacije istog variraju tako je recimo 2020. godine radjen monitoring riblje faune na vodotocima relevantnim za predloženo područje rezervata biosfere dok ostalih godina nije. Postoje i pojedinačna istraživanja i projektne inicijative međutim kako se pitanje odnosi na konstantan monitoring ovdje ista nisu navedena. Stoga, za ostatak planiranog područja aktivnosti po ovom pitanju kontinuirano nisu planirane shodno dostupnoj dokumentaciji što ukazuje na nedostatak i potrebu da se isto planira i primjenjuje. Stoga neophodno bi bilo napraviti sveobuhvatan plan monitoringa sa indikatorima kako ključnih vrsta tako i postojećih pritisaka i jasno identifikovati zadužene subjekte za realizaciju istog.

Izvori:

Plan upravljanja 2021-2025 NP Skadarsko jezero, NP "Crne Gore", 2022.

Plan upravljanja 2021-2025 NP Lovćen, NP "Crne Gore", 2022.

MONITORING FAUNE RIBA ZA POTREBE PRIMJENE OKVIRNE DIREKTIVE O VODAMA (WFD), Zavod za hidrometeorologiju i seizmologiju 2020.

14.2.4 Koje aktivnosti se trenutno preduzimaju radi smanjenja ovih pritisaka?

²⁸ Lokalni Akcioni Plan za biodiverzitet Opštine Danilovgrad, Opština Danilovgrad, 2020.

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Ministarstvo
javne uprave

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

14.2.5 Koje aktivnosti se namjeravaju preduzeti radi smanjenja ovih pritisaka?

U Planu upravljanja Nacionalnim parkom Skadarsko jezero 2021-2024²⁹ navedene su sledeće mjere koje se odnose na upravljanje posjetiocima, upravljanje otpadom i jačanje službe zaštite kao ključnog mehanizma kontrole:

- Analizirati strukturu, mišljenje, potrebe i očekivanja posjetilaca
- Analizirati uticaj posjetilaca na prirodne i kulturne vrijednosti
- Istražiti i odrediti prihvatne kapacitete pojedinih najposjećenijih lokaliteta u skladu sa smjernicama zaštite prirode, pratiti i regulisati broj posjetilaca
- Izgraditi mehanizam koji će doprinijeti da se smanji efekat vidljivosti posjetilaca u određenim područjima („leave no trace“ principi)
- Razviti programe obilaska Parka (bazirane na prirodnim i kulturnim vrijednostima parka) za različite ciljne grupe
- Izvršiti povećanje broja izvršilaca u Službi zaštite
- Organizovati interne obuke za Službu fizičke zaštite i Službu za održavanje ambijentalne higijene i infrastrukture
- Izvršiti nabavku materijalno - tehničkih sredstava za Službu fizičke zaštitu i Službu za održavanje ambijentalne higijene i infrastrukture
- U saradnji sa nadležnim inspekcijskim službama vršiti kontrolu i suzbijati nelegalne aktivnosti
- U saradnji sa odjeljenjima bezbjednosti Podgorica, Bar, Cetinje i Tuzi vršiti kontrolu i suzbijati nelegalne aktivnosti
- Uputiti inicijativu organima državne uprave nadležnim za poslove šumarstva i zaštite životne sredine, organu uprave nadležnom za poslove kataстра, gradskim opštinama i opštinama na čijoj se teritoriji nalazi nacionalni park za formiranje radnog tijela za utvrđivanje i obilježavanje jasnih granica Parka
- Definisati izvore finansiranja, budžet i dinamiku za utvrđivanje i obilježavanje jasnih granica Parka
- Inicirati sastanke sa komunalnim preduzećima koji gravitiraju u Parku u vezi definisanja procedura sprječavanja nastanka i sanacije neuređenih odlagališta otpada
- U saradnji sa komunalnim preduzećima opština koje gravitiraju u Parku izvršiti sanaciju neuređenih odlagališta otpada na području Parka
- U saradnji sa komunalnim preduzećima, NVO-ima, civilnim sektorima, lokalnim stanovništvom i volonterima organizovati akcije uklanjanja otpada

U Studiji zaštite Dolina Rijeke Zete³⁰ predviđene su sledeće mjere:

- registracija lađa kao mjera efikasnije zaštite i suzbijanja krivolova
- zabrana otvorenog plamena u period 15/06-15/09 - uz definisajne načina upravljanja zelenim otpadom (rezivanje zelenila, voćnjaka, vinograda...)

²⁹ Plan upravljanja 2021-2025 NP Skadarsko jezero, NP „Crne Gore”, 2022.

³⁰ Studija zaštite Park Prirode "Rijeka Zeta", Agencija za zaštitu životne sredine, 2019

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

- obavezno košenje livada u II zoni
- regulisanje tj.zabrana ispusta u Zetu. Velika preduzeća moraju imati separatore i prečišćivače. U protivnom, ne izdavati dozolu za rad.
zabraniti koristenje seoskih deponija i postaviti kontejnere tamo gdje je to moguće. Osnažiti i efikasnije upravljati otpadom
- zabraniti kanalisanje rijeke Zete
- prostorne planove prilagoditi rješenjima Studije zastite
- razmotriti dozvoljeni obim povećanja, širenja ribnjaka na Zeti
- zabrana upotrebe herbicida u zaštićenom dobru (prskanje trave i korova) ili u neposrednoj blizini vodnih tijela
- zbog značaja pčela u opršivanju potrebno je blagovremeno informisati vlasnike prilikom tretiranja voća i povrća pesticidima kako ih tog dana ne bi puštali u pašu
- zabrana odlaganja otpada u ponore, zabrana bacanja uginulih životinja u ponore
- izvori se mogu kaptirati samo i isključivouz saglasnost nadležnog upravljačkog tijela
- uspostavljanje sistema prevencije i zaštite od požara značajnih lokaliteta
- ojačati kapacitete lovočuvarske i ribočuvarske službe, formirati mrijestilišta duž rijeka koja će biti strogo zaštićena;
- edukovati stanovništvo za korišćenje različitih hemijskih preparata i odlaganje otpada različitog tipa,održivo koroišćenje voda;
- promovisati „eko turizam“ i pomoći seockim domaćinstvima u unapređenju proizvodnje prirodne i „organske“ hrane, plasmana
- proizvoda i pružanju turističkih usluga.
- Uraditi reviziju Lovišta Danilovgrad: zabraniti lov u cijeloj dolini rijeke Zete a odrediti područja Gostilja i Garča, te padina Kurila za lovne zone.
- Strogo kontrolisati korištenje vabilica za prepelicu tokom jesenje seobe te krivolov u dolini Zete tokom proljeće seobe. Ovo drugo iz razloga što je dolina rijeke Zete od posebnog značaja za migraciju pa bi svako uznemiravanje ptica dodatno osporavalo ili usporavalo seobu (a što je zabranjeno ptičjom direktivom EU)
- Postaviti na lokacijama Šabov krug, Moromiš, Dobro polje i Kujava kućice za gniježđenje dupljara, u prvom redu zlatovrane (kojima je ovo idealno stanište), te sova kao saveznika u biljnoj proizvodnji (ishrana vezana mahom za sitne glodare)
- Zabraniti paljenje livada i plotova tokom zimskog čišćenja imanja
- ZAGAĐIVAČ PLAĆA

Imajući u vidu da Elektroprivreda Crne Gore odnosno HE Perućica godinama koristi vodni potencijal rijeke Zete i time značajno utiče na ekosistem same rijeke, ona treba da preuzme odgovornost za finansiranje aktivnosti (konkretno finansiranje upravljačkog tijela) koje doprinose restauraciji rijeke Zete.

Poznato je da se uticaji hidroelektrane na životnu sredinu mogu javiti u bilo kojoj fazi njenog životnog ciklusa, od njene izgradnje, preko renoviranja, demontaže ili svakodnevnog rada i upravljanja hidroelektralnom. Ovi uticaji mogu rezultirati gubicima, degradacijom i fragmetacijom prirodnih staništa i populacija vrsta koje zavise od ovih staništa.

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB

IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

SKADAR/ŠKODER LAKE WATERSHED

A Transboundary Biosphere Reserve

Kao najvažnije negativne posljedice hidroelektrana na rijeke su promjene u hidromorfologiji i riječnim staništima, sprječavanje migracije zaštićenih vrsta, poremećaj dinamike sedimenta, promjene u hidrološkom režimu i ekološkom protoku vode, promjene sezonskih plavnih ciklusa, promjene hemijskog sastava vode i temperature i povrede i ubijanje životinjskih vrsta.

Takođe, svaka fizička modifikacija vodnih tijela utiče na normalne hidrološke procese i narušava ekološki kontinuitet slatkovodnih sistema. HE Perućica zasigurno dovodi do poremećaja prirodnih hidromorfoloških procesa što dovodi do poremećaja ili promjene biotičkih i abiotičkih uslova koji su od vitalnog značaja za strukturu i funkcioniranje staništa.

U Lokalnom akcionom planu za biodiverzitet Opštine Danilovgrad³¹ navode se sledeće relevantne mјere:

- Uspostavljanje stroge kontrole ribolova na rijeci Zeti – radi obnove ribljeg fonda. Uvođenje zabrane ribolova na ugrožene vrste na period od tri godine. 2021 – 2024.
- Jačanje lokalnih inspekcijskih službi i primjena kaznene politike. 2020-2022.
- Uraditi baznu studiju kojom se stvara osnov za planiranje prostora gradskih i seoskih naselja na prostoru parka prirde "Rijeka Zeta". Detaljna analiza primjene zona zaštite PPRZ na psotojeću urbanu zonu opštine DG
- Usklađivanje PUP-a Opštine DG sa namjenom prve i druge zone Parka prirode "Rijeka Zeta" u saradnji sa EPA i MORT
- Uvođenje sistema za prečišćavanje otpadnih voda. 2020 – 2024.
- Dizajniranje adekvatnih mehanizama za sakupljanje i odlaganje otpada. Uspostavljanje sistema za selektovanje otpada.
- Implementacija unapređenja sistema upravljanja čvrstim otpadom (podizanje ljudskih kapaciteta, opreme, svijesti i djelovanja stanovništva).
- Dizajniranje adekvatnih mehanizama za sakupljanje i odlaganje otpada. Uspostavljanje sistema za selektovanje otpada
- Podizanje kapaciteta komunalnog preduzeća (kadrovski i oprema)
- Čišćenje svih lokacija sa nelegalnim odlagalištima
- Uspostavljanje sistema za brzo praćenje (early warning sistem) i brzo djelovanje, prevenciju i sanaciju opožarenih područja
- Poboljšanje opreme i kapaciteta važnih aktera za brzo i adekvatno djelovanje.
- Angažovanje sezonskih radnika za prevenciju od požara.
- Jačanje sistema uključivanja svih sudionika i zajedničkog odgovora: služba zaštite i spašavanja, škole, lokalna zajednica, poljoprivrednici, direktorat za vanredne situacije, vojska kroz protokole obuke i testove.
- Uklanjanje ambrozije i bagremca

Ostale mјere se mogu naći u sledećim dokumentima:

- Integrated Resources Management Plan (IRMP) for the Buna/Bojana area - 6.1 Mjere

³¹ Lokalni Akcioni Plan za biodiverzitet Opštine Danilovgrad, Opština Danilovgrad, 2020.

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

- Plan upravljanja 2021-2025 NP Lovćen, NP "Crne Gore", 2022.
- Plana upravljanja komunalnim i neopasnim građevinskim otpadom u Prijestonici Cetinje za period 2016-2020 - UPRAVLJANJE KOMUNALNIM OTPADOM U ZAŠTIĆENIM PODRUČJIMA strana 24
- Plana upravljanja komunalnim i neopasnim građevinskim otpadom u Opštini Bar za period 2016-2020 - 4.6 Metoda organizovanog prikupljanja i transporta otpada u zaštićenim područjima i obalnoj zoni strana 42
- Održiv energetski i klimatski akcioni plan Opštine Tuzi - Mjere za ublažavanje klimatskih promjena strana 47 i Mjere prilagođavanja klimatskim promjenama strana 58
- Lokalni plan zaštite životne sredine Glavnog grada Podgorice - 8.4. Plan aktivnosti strana 71
- Lokalni akcioni plan za biodiverzitet Glavnog grada Podgorice 4.1. AKTIVNOSTI I MJERE ZA ZAŠTITU I UNAPREĐENJE BIODIVERZITETA PODGORICA strana 357, 4.2. PRIORITETNE AKTIVNOSTI ZA OČUVANJE POSEBNO UGROŽENIH LOKACIJA strana 367
- Nacrt Lokalnog plana zaštite životne sredine Opštine Tuzi - Plan aktivnosti strana 94
- Lokalni plan zaštite životne sredine Opštine Danilovgrad - Plan aktivnosti strana 70
- Lokalni akcioni plan za biodiverzitet Opštine Danilovgrad - Plan aktivnosti strana 68
- Lokalni akcioni plan za biodiverzitet Prijestonice Cetinje - Plan aktivnosti strana 56
- Nacrt Lokalnog plana zaštite životne sredine Prijestonice Cetinje - Plan aktivnosti strana 61
- Nacrt Lokalnog akcionog plana za biodiverzitet Opštine Ulcinj - Plan aktivnosti strana 68
- Nacrt Lokalnog plana zaštite životne sredine Opštine Ulcinj - Plan aktivnosti strana 55

Zaključak: **Mjere za smanjenje pritisaka generalno su planirane u svim navedenim referentnim dokumentima, ali implementacija tih mera je nepoznata i slaba. Prepoznat je nedostatak u informacijama o stepenu implementacije mjer.**

Izvori:

Dimitris F., Marković M., Shipman B (2015) Integrисани plan upravljanja resursima Delte Bojane
Plana upravljanja komunalnim i neopasnim građevinskim otpadom u Prijestonici Cetinje za period 2016-2020 , Prijestonica Cetinje, 2016

Plan upravljanja komunalnim i neopasnim građevinskim otpadom u Opštini Bar za period 2016-2020, Opština Bar, 2016

Održiv energetski i klimatski akcioni plan Opštine Tuzi, Opština Tuzi, 2021.

Lokalni plan zaštite životne sredine Glavnog Grada Podgorica, Glavni grad Podgorica, 2019.

Lokalni akcioni plan za biodiverzitet Glavnog Grada Podgorica, Glavni grad Podgorica, 2023

Nacrt Lokalnog Plana zaštite životne sredine Opštine Tuzi, Opština Tuzi, 2023

Lokalni Plan zaštite životne sredine Opštine Danilovgrad, Opština Danilovgrad, 2021.

Lokalni Akcioni Plan za biodiverzitet Opštine Danilovgrad, Opština Danilovgrad, 2020.

Lokalni Akcioni Plan za biodiverzitet Prijestonice Cetinje, Prijestonica Cetinje, 2020.

Nacrt Lokalnog Plana zaštite životne sredine Prijestonice Cetinje, Prijestonica Cetinje, 2021.

Nacrt Lokalnog Akcioni Plan za biodiverzitet Opštine Ulcinj, Opština Ulcinj, 2020

Nacrt Lokalnog Plana zaštite životne sredine Opštine Ulcinj, Opština Ulcinj, 2020

14.3. Na nivou genetskog diverziteta:

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Ministarstvo
javne uprave

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

14.3.1 Navedite vrste ili sorte koje su važne (npr. za očuvanje, medicinu, proizvodnju hrane, agrobiodiverzitet, kulturne prakse itd.). 14.3.2 Koji ekološki, ekonomski ili socijalni pritisci ili promjene mogu ugroziti ove vrste ili sorte? 14.3.3 Koji indikatori, na nivou vrste, se koriste, ili će se koristiti, za procjenu evolucije statusa populacije i povezane upotrebe? 14.3.4 Koje mjere će se koristiti za očuvanje genetičke raznolikosti i praksi povezanih s njihovim očuvanjem?

Vezano za pitanje genetičkog diverziteta u dokumentima isto nije jasno analizirano na način da se mogu izdvojiti značajne vrste za predloženo područje. Izuzetak je dolina rijeke Zete gdje je u Socio ekonomskoj analizi³² navedeno: "Što se tiče genetskog diverziteta na ovom prostoru, on se ogleda u samom diverzitetu taksona (veliki broj vrsta, rodova, porodica...), prisustvu podvrsta i endemske vrsta. Posebno treba istaći prisustvo zetske mekousne pastrmke čije populacije se nalaze još samo u slivu rijeke Neretve, kao i skadarskog duba koji je endem sliva Skadarskog jezera. Od autohtonih rasa domaćih životinja ovdje se mogu naći populacije krave buše, ovaca pramenke, zetske žuje, balkanske koze i balkanskog magarca, čime opstaju njihovi jedinstveni genotipovi. Na ovom prostoru su se uzgajale domaće sorte kukuruza, pšenice, krompira, paradajza, paprike, pasulja, boranije, voća i vinove loze, ali je prisustvo ovih autohtonih genotipova trenutno upitno. Ukoliko postoji očuvan sjemenski materijal (od strane Biotehničkog fakulteta ili u domaćinstvima), on može biti osnov za autohtonu proizvodnju, koja bi bila u skladu sa ciljevima Parka."

Zaključak: U ostalim dokumentima, izuzev Socio -ekonomska analiza Parka Prirode Rijeka Zeta³³ ne postoje jasno izdvojene informacije po pitanju važnosti vrsta sa aspekta očuvanje genetskog diverziteta, kao ni posebno identifikovani pritisci na iste, te indikatori za praćenje i mjere zaštite. U studijama zaštite dati su podaci o prisutnim vrstama i staništima te poljoprivrednim aktivnostima koje bi se eventualno mogle dodatno analizirati u cilju prepoznavanja vrsta značajnih sa aspekta očuvanja genetskog biodiverziteta od strane stručnjaka za pojedine grupe. Preporuka je da se kroz stručne konsultacije pokušaju identifikovati vrste značajne sa aspekta zaštite genetskog diverziteta na samom području.

Izvor: Vugdelić M., Martinović A., Pajović I., Drobnjak J., Milić J. (2021) – Socio-ekonomska analiza Parka prirode Rijeka Zeta, The Nature Conservancy

RAZVOJNE FUNKCIJE

Pitanja u Nominacionom formularu na koje treba dati odgovor u okviru temerazvojne funkcije formulisana su na sledeći način:

**15.1. Potencijal za podsticanje ekonomskog i ljudskog razvoja koji je sociokulturno i ekološki održiv:
15.1.1. Opišite kako i zašto područje ima potencijal da služi kao mjesto izvrsnosti/model regiona za promovisanje održivog razvoja.**

(Tekst u nastavku se ne referiše na dokumenta iz database već predstavlja predlog konsultanta i

³² Vugdelić M., Martinović A., Pajović I., Drobnjak J., Milić J. (2021) – Socio-ekonomska analiza Parka prirode Rijeka Zeta, The Nature Conservancy

³³ Vugdelić M., Martinović A., Pajović I., Drobnjak J., Milić J. (2021) – Socio-ekonomska analiza Parka prirode Rijeka Zeta, The Nature Conservancy

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

refleksiju diskusuje na konsultativnoj radionici održanoj 15-17 aprila u Podgorici. Tekst zahtjeva dalju razradu)

Potencijal područje sliva Skadarskog jezera da postane rezervat biosfere u kategoriji i služi kao mjesto izvrsnosti/model regiona za promovisanje održivog razvoja sadržan je u nekoliko razloga:

Biološka raznolikost: Skadarsko jezero i okolna područja su dom brojnim endemskim biljnim i životinjskim vrstama koje se ne mogu naći nigdje drugo na svijetu. Očuvanje ove biološke raznolikosti je od ključnog značaja za održavanje ekološke ravnoteže i stabilnosti ekosistema, a time i usluga ekosistema i ljudske dobrobiti.

Vodni resursi: Skadarsko jezero je najveće slatkovodno jezero na Balkanu, sa bogatstvom biljnog i životinjskog svijeta. Ovo jezero pruža važan izvor pitke vode za lokalno stanovništvo, navodnjavanje poljoprivrednih površina i podršku biodiverzitetu.

Kulturno nasljeđe: Područje bazena Skadarskog jezera bogato je kulturnim i istorijskim nasljeđem, sa brojnim naseljima, crkvama, manastirima i arheološkim lokalitetima. Očuvanje ovog kulturnog bogatstva može doprinijeti promociji održivog turizma i ekonomskom razvoju regiona.

Održiva poljoprivreda: Tradicionalne poljoprivredne prakse, kao što su uzgoj maslina, vinove loze i povrća, prisutne su u regionu Skadarskog jezera. Podsticanje održive poljoprivrede može doprinijeti očuvanju ruralnih zajednica i podršci lokalnom ekonomskom razvoju.

Ekoturizam: Područje sliva Skadarskog jezera privlači veliki broj posjetilaca zbog svoje prirodne ljepote, bogatstva flore i faune, kao i mogućnosti za aktivnosti poput vožnji brodom, posmatranja ptica i planinarenja. Razvoj ekoturizma može stvoriti nova radna mjesta i poboljšati lokalnu ekonomiju.

Kroz integraciju zaštite prirode, održivog korišćenja resursa i ekonomskog razvoja, područje bazena Skadarskog jezera ima potencijal da postane model za promovisanje održivog razvoja na regionalnom i globalnom nivou. Ovo bi omogućilo balansiranje zaštite prirode sa potrebama lokalnog stanovništva i stvaranje harmoničnog odnosa između čovjeka i prirode.

15.1.2. Kako procjenjujete promjene i uspjehe (koji su ciljevi i prema kojim indikatorima)?

(tekst u nastavku se ne referiše na dokumenta iz database već predstavlja predlog konsultanta)

Procjena promjena i uspjeha u rezervatu biosfere bazena Skadarskog jezera može se vršiti kroz praćenje napretka u ostvarivanju postavljenih ciljeva, kao i kroz analizu određenih indikatora održivog razvoja. Mogući ciljevi i indikatori koji se mogu koristiti za procjenu promjena i uspjeha bi bili:

Očuvanje biodiverziteta:

Cilj: Očuvanje populacija endemskih vrsta i povećanje broja vrsta i njihovog staništa.

Indikatori: Broj endemskih vrsta, stanje staništa, broj novih registrovanih vrsta, trendovi populacija ugroženih vrsta.

Održivo korišćenje prirodnih resursa:

Cilj: Održivo upravljanje vodnim resursima, šumama i poljoprivrednim površinama.

Indikatori: Količina vode u jezeru, stanje šumskih ekosistema, površina pod organskom

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

poljoprivredom, kvalitet tla i vode.

Ekonomski razvoj:

Cilj: Diversifikacija lokalne ekonomije i smanjenje ekonomske zavisnosti od turizma.

Indikatori: Stopa nezaposlenosti, prihodi od poljoprivrede i ruralnog turizma, broj novih radnih mesta u sektorima koji podržavaju održivi razvoj.

Sociokulturni aspekti:

Cilj: Očuvanje kulturnog nasljeđa i tradicionalnih zajednica.

Indikatori: Očuvanje kulturnih spomenika, broj posjetilaca koji učestvuju u lokalnim manifestacijama i tradicionalnim događajima, nivo zadovoljstva lokalnog stanovništva.

Edukacija i svijest:

Cilj: Podizanje svijesti o važnosti očuvanja prirode i održivog razvoja.

Indikatori: Broj edukativnih programa o zaštiti prirode, učešće lokalnog stanovništva u ekološkim inicijativama, nivo znanja i svijesti o ekološkim pitanjima.

15.2. Ako je turizam glavna aktivnost:

15.2.1. Opišite vrste turizma i dostupne turističke objekte. Sažmite glavne turističke atrakcije u predloženom biosfernog rezervata i njihove lokacije.

Turizam kao djelatnost je vrlo razvijena na područja sliva Skadarskog jezera. Jedinstveni pejzaži, prirodne i biodiverzitetske vrijednosti, zaštita područja u kategoriji Nacionalni park (IUCN II kategorija) iz godine u godinu privlače sve veći broj turista.

Glavni grad Podgorica - kulturna baština - Stara Varoš i Sahat kula, arheološki lokaliteti Duklja i Medun, kao i prirodne atrakcije, kao što su kanjoni rijeke Morače i Cijevne, zatim kampovanje, rekreacije i planinarenja u Kućkim planinama, obilazak panoramske rute "Krug oko Korita" i vidikovaca predstavljaju glavnu turističku ponudu Glavnog grada. Pored navedenog, krstarenje Skadarskim jezerom, posmatranje ptica, jezerskih pejzaža, posjeta brojnim autentičnim selima ovog područja i raznovrsna eno i gastro ponuda, koja predstavlja spoj mediteranske i kontinentalne nacionalne kuhinje i bogate vinske riznice autohtonih vina vrhunskog kvaliteta, predstavljaju dio kvalitetne ponude.

<https://podgorica.travel/wp-content/uploads/2021/06/STRATEGIJA.pdf>, str 16-20

Vizija razvoja turizma Podgorice: U periodu od 10 do 15 godina, Podgorica postaje prepoznata gradska turistička destinacija, koja svoje kulturne, istorijske i tradicionalne vrijednosti nudi kroz kvalitetne i profesionalno oblikovane proizvode, doživljaje i aktivnosti. Inovativnim uređenjem gradskog jezgra, opremanjem zelenih ostrva u gradu i prostora uz Moraču (i druge rijeke) kreira zone doživljaja, te njima privlači stanovnike i posjetioce.

<https://podgorica.travel/wp-content/uploads/2021/06/STRATEGIJA.pdf>, str 36

U [Strategiji razvoja turizma Crne Gore sa Akcionim planom 2022-2025](#) Podgorica je svrstana zajedno sa Danilovgradom u klaster 6- Glavni grad sa centralnom regijom (str 136)

Na području **sliva Bojane** turizam je najznačajnija privredna grana, od koje čitav region živi. Turisti posjećuju ovaj predio najviše radi ljetne rekreativne aktivnosti na plažama.

Ulcinj sa svojim plažama, rijekom Bojanom, Solanom, Šaskim jezerom, Starim gradom, i dr. posjeduje izuzetan potencijal za razvoj visokokvalitetnog turizma. Velika plaža je jedna od najatraktivnijih surf destinacija na Mediteranu, a Ulcinjska Solana, kao zaštićeno područje, i njenih 14,5 km² slanih bazena, predstavlja stanište za preko 241 vrstu ptica, što čini 50% od ukupnog broja registrovanih ptica u Evropi. Uvala Valdanos i njeni maslinjaci predstavljaju najveći živi spomenik maslinarstva u Crnoj Gori, izvanredne ekonomske i ekološke vrijednosti. Pored prirodnih potencijala, Ulcinj sa svojom istorijom od 25 vjekova, tri religije i bogatim kulturnim nasleđem ima potencijal da unapriredi kulturni turizam, U Ulcinju su još zastupljeni: sportski, zdravstveni, seoski, lovni turizam. Lovci na ptice čini mala grupa

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB

IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

turista specijalnih interesovanja. <https://www.gov.me/dokumenta/db71ea87-f50f-4aca-98ae-91d8af502816> str 124

„Oko 32 kilometra jadranske obale predstavljaju najvažniji ekonomski i privredni resurs ove opštine. Turizam je najznačajnija privredna grana, od koje čitav region živi. Turisti posjećuju ovaj predio najviše radi ljetne rekreacije na plažama. U Ulcinju su još zastupljeni: sportski, zdravstveni, seoski, lovni turizam. Lovce na ptice čini mala grupa turista specijalnih interesovanja... . Glavna atrakcija za turiste je više od 15 kilometara dug pješčani dio Velike plaže, Ade, kao i Mala plaža koja se nalazi u samom gradu. Pješčana i duga plaža na Adi Bojani (2880m) je glavni centar nudizma na Jadranskoj obali. Uvala Valdanos (380m) smještena je zapadno od Ulcinja. Zaleđe plaže još uvijek nema udjela u benefitima razvoja plažnog turizma, ali posjeduje interesantne kulturne i prirodne atrakcije. Ulcinjska solana i Šasko jezero su izvanredno privlačni predjeli za posmatranje ptica. Uz to, blizu Šaskog jezera se mogu naći ruševine grada Svač.

Medutim, osim restorana i malog hotela, gotovo da nema turističke infrastrukture na jezeru. Pored primarnog zanimanja Solane – proizvodnje soli, prerade i plasiranja soli - ovaj prostor je pogodan za razvoj ekoturizma, i to veoma rijetkog turizma - posmatranje ptica - koje je prema mišljenju eksperata, profitabilniji od nautičkog turizma.“ [http://www.ul-gov.me/upload/document/stp_ulcinj_2022-2028_final_\(2\).pdf](http://www.ul-gov.me/upload/document/stp_ulcinj_2022-2028_final_(2).pdf) str 42

Opština Bar: „ Morski (kupališni) turizam je glavni motiv dolaska većine domaćih i stranih turista, koji su niže platežne moći i koji su tolerantni na određene nedostatke u ponudi i kojima je dovoljna ponuda koja se sastoji iz sunca, mora i plaže sa jednostavnim sadržajima upotpunjena kulturno-istorijskim vrijednostima. Pored stacionarnih gostiju, veliko interesovanje za barsku rivijeru pokazuju dnevni izletnici, naročito iz Podgorice, a u danima vikenda i iz sjevernih opština države, koji vozom ili privatnim automobilima dolaze na jednodnevne izlete, najčešće u Sutomore“. <https://bar.me/wp-content/uploads/2020/02/STRATESKI-PLAN-RAZVOJA-OPSTINE-BAR-2020-2025-nacrt.pdf> str 33

Pored plažnog turizma Opština Bar nastoji da unaprijedi ponudu u zaleđu baziranu na resursima Skadarskog jezera i kulturnog nasljeđa Starog bara. „ Dio Nacionalnog parka Skadarsko jezero nalazi se na teritoriji opštine Bar, sa prelijepim plažama, kao što su Murići, Pješačac i druge“ <https://bar.me/wp-content/uploads/2020/02/STRATESKI-PLAN-RAZVOJA-OPSTINE-BAR-2020-2025-nacrt.pdf> str 6 U istom dokumentu je dat opis ostalih vidova turizma u Opštini Bar.

Zaštitni znak barske rivijere su i maslinjaci, a lokalno stanovništvo je prepoznato kao proizvodjač maslinovog ulja.

Prijestonica Cetinje je kulturno i istorijsko jezgro Crne Gore. Prijestonica posjeduje dobre potencijale za razvoj aktivnog turizma povezanog sa prirodom (pješačke, biciklističke i planinarske rute, sportovi na vodi, i dr.), imajući na umu da je njenom teritorijom obuhvaćen nacionalni park, te brojne pećine od kojih je najpoznatija Lipska, i neka od najljepših izletišta u Crnoj Gori poput Rijeka Crnojevića, Žabljak Crnojevića i Njeguši. Na teritoriji Prijestonice se nalaze i brojne kulturne znamenitosti, i to – Mauzolej na Lovćenu, Mauzolej na Orlovom kršu, dvorac Kralja Nikole I mnogi drugi objekti. <https://www.gov.me/dokumenta/db71ea87-f50f-4aca-98ae-91d8af502816> str 134- 136

Danilovgrad je kao destinacija prepoznat po vjerskom turizmu zahvaljujući manastirima Ostrog i Ždrebaonik, po relativno očuvanoj arhitekturi užeg gradskog jezgra sa specifičnim starim balkonima. Prirodne i pejzažne vrijednosti rijeke Zete koja je proglašena parkom prirode čine Danilovgrad sve popularnijom destinacijom za izletnički turizam jednodnevнog tipa. <https://www.gov.me/dokumenta/db71ea87-f50f-4aca-98ae-91d8af502816>

(str 136)

Teritorija Danilovgrada se može uslovno podijeliti u tri visinske zone, tačnije u tri turističke zone i to:

- Zona do 1.000mnv – pogodna za razvoj seoskog turizma, rekreacije, lova i ribolova, razvoj

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

poljuprivrede i proizvodnje eko hrane (Vukotica i naselja koja se nalaze niže od Vukotice i Studenog).

- Zona do 1.300mnv – rekreacija, lov i boravak u prirodi sa ambijentalnim prirodnim pejzažnim karakteristikama, sportsko – rekreativni turizam (Studeno i Vukotica).
- Zona do 1.600mnv katuni - sportsko – rekreativni, lovni i zdravstveni turizam i odmor uz ponudu domaće eko hrane i uživanja u prirodnim ljepotama.

<https://www.auzp.me/wp-content/uploads/2021/09/studija-zeta-zavrseno.pdf> (str 150)

Turizam koji se odvija u slivu Skadarskog jezera na osnovu iščitavanja dokumenata kolektovanih u bazi podataka a koji se tiču sektora turizma i razvojnih i planskih dokumenata opština u obuhvatu rezervata biosfere se može grupisati:

Ekoturizam: Skadarsko jezero je idealno za ljubitelje prirode i ptica. Posjetioci mogu uživati u vožnji čamcem po jezeru, posmatranju ptica, pješačenju i istraživanju netaknute prirode.

Kulturni turizam: Područje sliva Skadarskog jezera bogato je kulturnim spomenicima, kao što su manastiri, crkve, stari gradovi i tradicionalna sela. Posjetioci mogu istražiti bogatu istoriju i kulturnu baštinu Crne Gore.

Aktivni turizam: Sliv Skadarskog jezera nudi mogućnosti za aktivnosti kao što su planinarenje, biciklizam, ribolov, jedrenje, ronjenje i vožnja kajakom.

Ruralni turizam: Posjetioci mogu doživjeti autentični ruralni život posjetom seoskim domaćinstvima, učestvujući u tradicionalnim aktivnostima, degustaciji lokalne hrane i pića, kao i prenoćištu u seoskim kućama.

Gastroturizam: Ovaj vid turizma još uvijek nije dovoljno razvijen a baziran je na mreži vinskih puteva i puteva meda koji su markirani na područja Skadarskog jezera

Morski (kupališni) turizam je glavni motiv dolaska većine domaćih i stranih turista u obalnom području opština Bar i Ulcinj.

Strategija razvoja turizma Crne Gore sa AP do 2022- 2025 definiše i opisuje specifične oblike turizma, kao što su: ruralni, kulturni i vjerski, zdravstveni, sportsko-rekreativni, ski, avanturistički, MICE, turizam zasnovan na prirodi (hiking, biking, planinarenje), kamping, glamping , golf turizma, kazino turizma i dr. <https://www.gov.me/dokumenta/db71ea87-f50f-4aca-98ae-91d8af502816>, Str 102-115

Zaključak: Vrste turizma, turističke aktivnosti i objekti prepoznati i opisani u okviru različitih dokumenata, tekst sumiran u opisu iznad.

15.2.2. Koliko posjetilaca dolazi u predloženi rezervat biosphere svake godine? (Razlikujte između posjetilaca koji dolaze na jedan dan i gostiju koji noće, posjetilaca koji posjećuju samo predloženi biosferni rezervat ili samo prolaze na putu ka drugom mjestu). Postoji li trend rasta ili opadanja, ili poseban cilj?

Statističko istraživanje o dolascima i noćenjima turista sprovodi Uprava za statistiku (MONSTAT) na osnovu Zakona o zvaničnoj statistici i sistemu zvanične statistike „Službeni list Crne Gore“, br.18/12 i br. 47/19 i na osnovu Godišnjeg plana statističkih istraživanja,

Izvori podataka su administrativne baze podataka (Lokalne turističke organizacije, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo turizma, ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera, Nacionalna turistička organizacija, Sekretarijati lokalnih samouprava) kao i evidencije knjiga gostiju, koju su obavezni da vode svi subjekti koji se bave pružanjem usluge smještaja turistima u kolektivnom smještaju. Podaci nijesu obrađeni i dostupni na nivou sliva Skadarskog jezera i vode se pojedinačno za

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

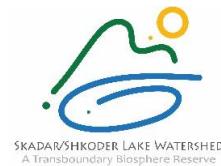

Funded by
the European Union

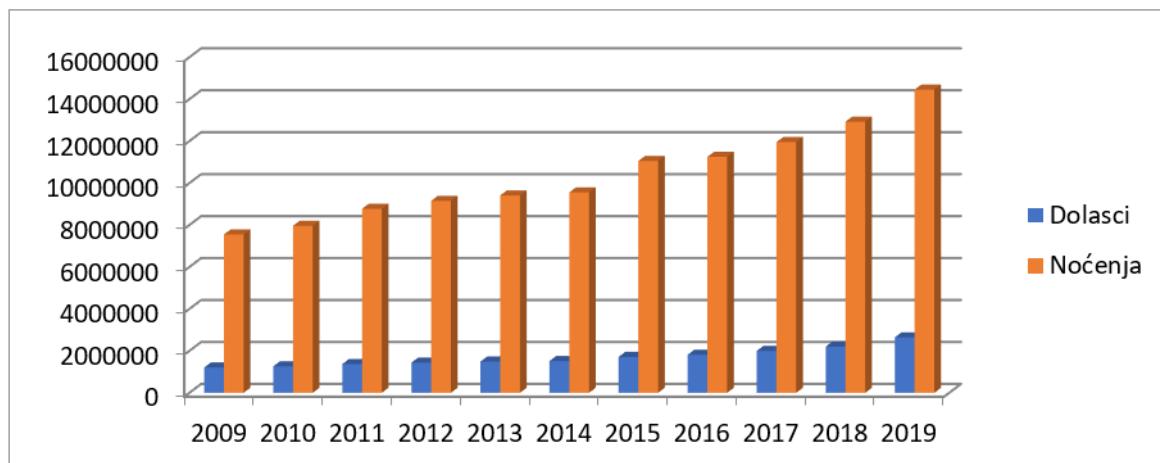

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

svaku od 8 opštine na području obuhvata rezervata, kao i zbirno na nivou države.

Trend rasta turista je prisutan (sa izuzetkom 2020 i 2021. godine zbog situacije uzrokovane COVID-19 virusom). "Tokom perioda od 2009. godine do 2019. godine Crna Gora bilježi konstantan rast broja dolazaka turista i ostvarenih noćenja. U 2019. godini u sektoru turizma Crne Gore zabilježen je drugi najveći rast međunarodnih turističkih dolazaka u Evropi, i to 20,84% u odnosu na 2018. godinu. Konkretno, Crnu Goru sa svega 0,6 miliona stanovnika posjetilo je više od 2,6 miliona međunarodnih turista." – Strategija razvoja turizma Crne Gore sa akcionim planom za 2022-2025, <https://www.gov.me/dokumenta/db71ea87-f50f-4aca-98ae-91d8af502816>

Izvor: Uprava za statistiku (MONSTAT), obrada Ministarstvo ekonomskog razvoja

Trend rasta posjetioca na nivou Crne Gore za period 2009-2009

Na osnovu podataka o broju posjetilaca za pojedinačne opštine iz obuhvata RB moguće je napraviti grubu brzu procjenu broja posjetilaca na novou godine.

Opštine u obuhvatu RB	Broj posjetilaca u 2019
Bar	210789
Cetinje	25970
Danilovgrad	3979
Podgorica sa Golubovcima	186207
Kolašin	52818
Nikšić	16606
Tuzi	2266
Ulcinj	425808
UKUPNO	924443

Izvor podataka Istraživanje o dolascima i noćenjima turista, ukupno, 2019. godina, Monstat <https://www.monstat.org/userfiles/file/turizam/din2019uk/Istra%C5%BEivanje%20o%20dolascima%20i%20no%C4%87enjima%20turista%20ukupno%20-%202019.pdf>

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

Imajući u vidu da određeni broj turista svake godine ostaje neprijavljen možemo reći da je ovaj broj i veći. Međutim podatke treba uzeti sa rezervom jer se odnose za čitave teritorije opština koje su u obuhvatu. Medjutim ne nalaze se čitave površine opština u obuhvatu RSB već samo djelovi.

Zaključak: Podaci o broju posjetilaca nisu dati na nivou sliva, potrebno ih je konsolidovati na osnovu statističkih podataka Monstata za pojednine opštine. Evidencija o turističkim posjetama NP Skadarsko jezero dostupna. Trendovi rasta se redovno prate na godišnjem nivou.

15.2.3. Kako se trenutno upravlja turističkim aktivnostima?

Za predloženo područja rezervata biosfere ne postoji jedinstven, centralizovan pristup u upravljanju turističkim aktivnostima. Najveći dio turističkih aktivnosti predvodi privatni sektor, turističke agencije, tur operatori i lokalna zajednica uz podršku lokalnih turističkih tijela opština (lokalne turističke organizacije). Na lokalnom nivou, opštine Podgorica, Danilovgrad i Bar su kreirale sopstvene strategije turizma kako bi definisale prioritete za rast i održivi razvoj sektora. Javno preduzeće za Nacionalne parkove Crne Gore koje upravlja sa NP Skadarsko Jezero prepoznao je turizam kao važnu granu razvoja ovog zaštićenog područja i shodno tome u Planu upravljenja kreirali su set aktivnosti vezanih za turizam.

Ministarstvo ekonomskog razvoja pokrenulo je 2020 izradu nove [Strategije razvoja turizma Crne Gore 2022-2025. godine s Akcionim planom](#). Strategija se odnosi na četvorogodišnji period zbog efikasnijeg strateškog planiranja razvoja turizma u uslovima izmijenjene realnosti, shodno aktuelnoj pandemiji i drugim potencijalnim izazovima. Strategija predstavlja krovni strateški dokument, kojim su prepoznate mogućnosti daljeg razvoja turizma, vodeći računa o načelima održivosti, usklađenosti, potencijalima, razvojnim potrebama i zahtjevima privrede, domaćeg i inostranog tržišta. U pripremu dokumenta bio je uključen široki krug stejkholdera, na državnom i lokalnom nivou, partneri iz javnog i privatnog sektora.

Glavne smjernice budućih aktivnosti prepoznate strategijom su:

- Podizanje nivoa kvaliteta turističkog proizvoda na primorju u odnosu na njegov kvantitet;
- Diverzifikacija turističkog proizvoda uz spoj urbanog i ruralnog proizvoda, sa akcentom na cjelogodišnju ponudu i na Sjever Crne Gore;
- Podsticanje "zelenih" smještajnih kapaciteta hotelskog i sličnog sadržaja sa eko karakteristikama (wild beauty, eco lodge, eko selo i dr.).

Ovaj dokument kao strateški cilj razvoja turizma definiše sledeće: „Investicionim ulaganjima i formalizacijom turističkog prometa crna gora se afirmiše kao globalno prepoznata turistička destinacija, sa smanjenom sezonalnošću poslovanja, umjerenijim regionalnim disbalansom i prioritizacijom turizma u razvojnim politikama.“

Realizaciju ovog cilja podrazumijeva sedam (7) ključnih operativnih ciljeva u turizmu od kojih je sa stanovišta upravljanja turističkim aktivnostima važan Operativni cilj 7 Crna Gora - globalno prepoznata turistička destinacija, koji se bazira na destinacijskom menadžmentu.

„Destinacijski menadžment (DMO – Destination Management Organisation) podrazumijeva proces upravljanja svim elementima koji čine destinaciju, tj. koordinisane radnje usmjerene ka poboljšanju ekonomskih, socio-kulturnih i ekoloških dimenzija turističke destinacije. Ovaj novi koncept podrazumijeva sveukupni menadžment, a ne samo marketing destinacije. Dakle, destinacijski

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Ministarstvo
javne uprave

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

menadžmet ima strateški pristup povezivanja svih subjekata, koji nerijetko djeluju desinhronizovano, u cilju boljeg upravljanja destinacijom” <https://www.gov.me/dokumenta/db71ea87-f50f-4aca-98ae-91d8af502816> (str 118)

Ovaj cilj prepoznaje i koncept destinacijskog marketinga, promocije i brendiranja destinacije.

Strategija razvoja turizma dijeli Crnu Goru kao turističku destinaciju na osam turističkih klastera, koje se međusobno razlikuju po socio-kulturološkim, istorijskim, tradicionalnim, prirodnim i ekonomskim karakteristikama, a ujedno predstavljaju osnovu za jedinstven i specifičan turistički proizvod Crne Gore:

1. Ulcinj sa Adom Bojanom
2. Barska rivijera sa Skadarskim jezerom
3. Budvanska rivijera
4. Bokokotorski zaliv
5. Priestonica Cetinje
6. Glavni grad sa Centralnom regijom
7. Bjelasica, Komovi i Prokletije
8. Durmitor i Sinajevina sa rijekama Tarom i Pivom

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Ministarstvo
javne uprave

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

TURISTIČKI KLASTERI

Klasteri 1, 2, 5 i 6 pripadaju slivu Skadarskog jezera. Za svaki od ovih klastera definisane su vizije zasnovane na specifičnostima svakog od njih.

TURISTIČKI KLASTER 1 - Ulcinj sa Adom Bojanom

VIZIJA RAZVOJA KLASTERA:

Ulcinj sa Adom Bojanom postaje kvalitetna cjelogodišnja destinacija, sa smještajnim kapacitetima

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

visokog nivoa usluge i diverzifikovanom turističkom ponudom orijentisanom na prirodi (plažni turizam, posmatranje ptica – “birdwatching”, pješačenje, pješačke ture unutar Solane uz turističku valorizaciju “soli”, kao i jahanje konja i dr.), sportsko rekreativnim aktivnostima (kajksurfing, paraglajding, vindsurfing i dr.), kulturni i turistička valorizacija brojnih legendi, istorijskih događaja (Ulcinj kao pijaca robova i poznati gusarski centar u 17. vijeku i dr.), više potopljenih brodova i galija iz raznih epoha, kao i druga bogata kulturna baština.

TURISTIČKI KLASTER 2 - Barska rivijera sa Skadarskim jezerom

VIZIJA RAZVOJA KLASTERA

Barska rivijera sa Skadarskim jezerom – jedinstvena destinacija sa visokokvalitetnim hotelima sa razvijenom MICE i spa&wellness ponudom, koja privlači turiste tokom cijele godine, sa tipičnom mediteranskom gastro ponudom, te manifestacijama i koncertima tokom cijele godine, ali i organizovanom ponudom kulturnog turizma.

Oblast Skadarskog jezera – destinacija za ponudom za aktivni odmor – ribolov, sportove na vodi, pješačke i biciklističke staze, prepoznata kao regija u kojoj se uzgaja i proizvodi vino od autohtonih crnogoričkih sorti.

TURISTIČKI KLASTER 5 – Prijestonica Cetinje

SCENARIO/VIZIJA

Prijestonica Cetinje - destinacija sa cjelogodišnjom ponudom, razvijenoj na bazi prepoznatih kulturnih i prirodnih znamenitosti, orijentacijom ka aktivnom, kulturnom i manifestacionom turizmu.

TURISTIČKI KLASTER 6 – Glavni grad sa Centralnom regijom

VIZIJA RAZVOJA KLASTERA

Klaster Glavni grad sa Centralnom regijom koju čine Glavni grad Podgorica, opštine Danilovgrad i Tuzi predstavlja destinacije izletničkog, eno-gastronomskog, MICE, vjerskog, ali i porodičnog turizma.

Zaključak: Iako je Sliv Skadarskog jezera u pogledu prirodnog i kulturnog nasljeđa u mnogome jedinstven što prepoznaju i jedinice lokalnih samouprava u svojim strateškim dokumentima, ipak planovi i turističke ponude su ograničena administrativnim granicama opština. S druge strane privatni sektor u svojim ponudama integriše resurse cijelog područja što je dobar pristup u promociji područja i upravljanju turističkim aktivnostima. Ponuda proizvoda turizma je uglavnom prepustena pojedincima, izdavaocima smještaja i turooperatorima, a to doprinosi neujednačenoj sveukupnoj turističkoj ponudi. Kako bi se ovaj problem prevazišao, potrebno je dodatno angažovanje zainteresovanih strana na lokalnom nivou, koje će raditi na kreiranju i upravljanju turističkom ponudom, kao i na predlaganju izmjena kreatorima politika (bottom- up pristup). Takođe potrebno je kreiranje jedinstvenog turističkog brenda rezervata biosphere. Novi strateški okvir razvoja turizma do 2025 godine se bazira na klasterima ali je kao jedan od Operativnih ciljeva prepoznat destinacijski menadžment što je dobar koncept za rezervat prirode koji bi mogao da se brendira kao posebna destinacija.

15.2.4. Navedite moguće pozitivne i/ili negativne uticaje turizma sada ili u budućnosti i kako će se procijeniti (vezano za sekciju 14)?

Poslednjih godina turizam je u ekspanziji i definitivno donosi benefite lokalnom stanovništvu, ali sam po sebi predstavlja i latentni pritisak na ekosisteme. “Na području Parka (NP Skadarsko jezero) i

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

njegovoj kontaktnoj zoni poslednjih godina došlo je do intezivnijeg razvoja privrednih djelatnosti koji su orijentisani, prije svega na izletnički turizam. Tako na prostoru Vranjine, Murića, Gavrilovca, Pješačca, Plavnice i Virpazara postoji turistička infrastruktura u formi smještajnih i ugostiteljskih objekata, a koje su uglavnom u privatnom vlasništvu”

“Naravno, jedan od imperativa upravljača, kao i drugih donosioca odluka u sistemu jeste povećanje broja turističkih aktivnosti, što nesumnjivo donosi benefite i za područje i za lokalnu ekonomiju, ali takve aktivnosti ne smiju postati negacija onog što je primarna djelatnost, a to je zaštita osjetljivih prirodnih ekosistema, staništa i vrsta. Pažljivo upravljanje procesima privrednog razvoja zasnovanog na održivom i ekološkom turizmu mora biti kompatabilan sa zaštitom prirodnih resursa u cjelini, uvažavajući složenost socijalnih i svih drugih tokova, a koji imaju vrlo direktnе reperkusije na sprovođenje ciljeva zaštite i održivog razvoja područja.” **Nacrt Studije zaštite za NP Skadarsko jezero**
Str 111

Negativni efekti turizma

Konverzija prirodnih i poluprirodnih površina u turističku infrastrukturu

“Efekti turizma se ogledaju u konverziji prirodnih i poluprirodnih površina u turističku infrastrukturu (izgradnja smještajnih jedinica, ugostiteljskih objekata, povećanje broja plovila za prevoz turista), pa se samim tim povećavaju različiti pritisci na područja, u prvom redu na Skadarsko jezero.” **Nacrt Studije zaštite za NP Skadarsko jezero** str 111.

Napuštanje tradicionalnih načina života

Uticaj povećanja posjetilaca na lokalno stanovništvo u ovom području se ogleda u napištanju tradicionalnih načina života (ribarstvo i poljoprivreda) i okretanje ka izgradnji turističkih kapaciteta (često neplanskih i u neskladu sa okruženjem i tradicionalnom arhitekturom) u cilju bavljenja turističkim aktivnostima.

Zagađenje (otpadne vode i čvrsti otpad)

“Kao rastući pritisak na jezero je sve veći razvoj naselja i turizma, a pitanje tretmana otpadnih voda, odvoz čvrstog otpada, koje nije riješeno na adekvat način, predstavljaju značajni izvor nepovoljnih uticaja na ekosistem.” **Nacrt Studije zaštite za NP Skadarsko jezero** str 57

Pozitivni efekti turizma

Unapređenje ekonomije lokalnog stanovništva

Razvoj turističkih aktivnosti predstavlja izvor značajnih finansijskih benefita za lokalno stanovništvo koje je u njih uključeno kroz pružanje različitih vidova usluga. Turisti donose potražnju za lokalnim proizvodima i uslugama, što može podstići rast malih biznisa i otvaranje novih radnih mesta.

Očuvanje kulturno istorijskoh nasleđa

Razvoj turističkih ponuda koje uključuju posjete istorijskim lokalitetima, crkvama, manastirima, tvrđavama, i tradicionalnim selima, pruža mogućnosti za unapređenjem i očuvanjem istorije i kulture ovog regiona. Promocija tradicionalnog načina života i običaja kroz održavanje kulturnih manifestacija, festivala, i drugih događaja doprinosi očuvanju lokalnog identiteta i ponosa, a istovremeno generiše i prihode.

15.2.5. Kako će se upravljati ovim uticajima, i od strane koga?

Plan posebne namjene za područje NP Skadarsko jezero definiše niz mjera i preporuka i za sprečavanje

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

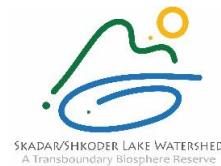

Funded by
the European Union

MNE-ALB

IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

SKADAR/ŠKODER LAKE WATERSHED
A Transboundary Biosphere Reserve

negativnih uticaja na životnu sredinu od kojih se jedan broj odnosi na sektro turizma.

<https://epa.org.me/wp-content/uploads/2018/09/SPU-za-PPPN-Skadarsko-jezero-avgust-2018.pdf>

strane od 146 do 152

Kada je u pitanju gradnja turističkih objekata, date su sledeće preporuke za investitore:

- Gradnja objekata mora uvažavati karakteristike tradicionalne planinarske arhitekture.
 - Za gradnju objekata upotrebljavaju se prirodni materijali: kamen, drvo, cigla. Pod određenim uslovima, konstrukcije većih (hotelskih) objekata mogu biti armiranobetonske ili čelične.
 - Objekti se moraju uklapati u pejzaž, kojeg čini šuma niskog drveća. Maksimalna spratnost planiranih objekata ograničena je, sa izuzetkom hotelskog objekta koji može biti viši. Pritom, svi objekti moraju da prate konfiguraciju terena, na takav način da ni jednim svojim dijelom ne prelaze visinu postojeće vegetacije odnosno prirodne optičke granice, da izuzetna prirodna vrijednost, ne bi bila ugrožena.
 - U oblikovnom smislu novi objekti treba da budu reprezentativni, uklapljeni u ambijent i napravljeni od kvalitetnih materijala sa savremenim arhitektonskim rješenjima.
 - Potrebno je zadržati karakteristike autentične lokalne arhitekture prilikom obrade svih novih zgrada
- Osim toga Nacionalna strategija održivog razvoja Crne Gore do 2030. godine kao **Posebne mjere za razvoj sektora turizma** navodi sledeće:

- Ozelenjavanje turizma i poboljšanje efikasnosti resursa s aspekta:
 - o potrošnje energije – u hotelskim i ugostiteljskim objektima postoje velike mogućnosti za investiranje u energetski efikasne oblike snabdijevanja energijom
 - o potrošnje vode – poboljšanje efikasnosti korišćenja vode i uvođenje tehnoloških inovacija za uštedu vode
 - o generisanja otpada – smanjenje količine otpada iz turističkih aktivnosti i poboljšanje upravljanja postojećim otpadom o zaštite biodiverziteta – poboljšanje efikasnosti zaštite i obnavljanja osjetljivih ekosistema
- Očuvanje atraktivnosti destinacije na dugi rok uz:
 - o pažljivo planiranje i izgradnju novih kapaciteta,
 - o razvoj vidova turizma koji povoljno utiču na životnu sredinu i ne ugrožavaju prirodne i predione vrijednosti;
 - o efikasne turističke objekte (posebno u smislu potrošnje vode i energije), s primjenom novih tehnologija za grijanje i hlađenje objekata; zamjenu neobnovljivih obnovljivim izvorima energije (procjenjuje se da je potencijal energetskih ušteda u turizmu 20%, te da se može ostvariti prvenstveno korišćenjem solarne energije);
 - o podizanje kvaliteta usluga uz smanjenje uticaja na životnu sredinu (kontrola zagađenja, posebno prečišćavanja otpadnih voda);
 - o osiguravanje većeg stepena reciklaže otpada, povećanje upotrebe lokalnih prehrambenih proizvoda u turističkoj ponudi, itd.
- Zelene inovacije koje podrazumijevaju primjenu postojećih, ali i uvođenje novih standarda, imaju veliki značaj za ozelenjavanje turizma:
 - o promocija i stvaranje ambijenta za razvoj zelenih inovacija, te stimulisanje zainteresovanosti kompanija da uvide mogući interes u ozelenjavanju turizma;
 - o stvaranje boljih cjenovnih signala i tržišnih instrumenata, koji će moći da smanje troškove nastale uslijed negativnih ekoloških eksternalija;
 - o razvoj onih vidova turizma koji su povoljni za životnu sredinu, bolje planiranje novih uslužnih kapaciteta

Zaključak: Pozitivni i negativni uticaji su samo djelimično prepoznati kroz Planove upravljanja i studije

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB

IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

SKADAR/SHKODER LAKE WATERSHED

A Transboundary Biosphere Reserve

zaštite ali nisu opisani na nivou ekosistema, staništa i vrsta i nije definisano kako će se upravljati ovim uticajima Nedostaju podaci za područja izvan NP Skadarsko jezero, nije kompletirano poglavlje

15.3. Poljoprivredne (uključujući ispašu) i druge aktivnosti (uključujući tradicionalne i običajne):

15.3.1. Opišite vrstu poljoprivrednih (uključujući ispašu) i drugih aktivnosti, obuhvaćeno područje i uključene osobe (uključujući muškarce i žene).

Od mora do unutrašnjosti Crne Gore ravnice se pojavljuju samo u primorskim oblastima (12.000 ha) i basenu Skadarskog jezera (42.000 ha). Smatraju se ravnicama u pravom smislu te riječi. U njihovom okruženju, na obroncima, na terasama su segmentirane površine, bez značajnog kontinuiteta, zavisno od geološke građe, vrste stijena i težine oblika reljefa i nagiba. Terasasto zemljiste u ovom dijelu Crne Gore veoma je važno za poljoprivredu, jer se nalazi i do 500 metara nadmorske visine, ali je i dalje pod uticajem mediteranske klime, koja omogućava gajenje agruma, ranog i zimskog povrća, ukrasnog bilja i cvijeća. <https://www.gov.me/dokumenta/1e9c16c3-8814-49ab-ba89-de4f60f796af> (str 26)

Bjelopavlička ravnica i Zetska ravnica zahvaljujući svojim prirodnim resursima, klimatskim uslovima i pedološkim karakteristikama, spadaju u područja koja su veoma pogodna za većinu poljoprivrednih aktivnosti. I pored velikog potencijala za razvoj poljoprivrede nivo poljoprivredne proizvodnje se može ocijeniti kao nizak.

Poljoprivredna djelatnost u slivu Skadarskog jezera mahom se odnosi na aktivnosti u okviru individualnih domaćinstava, dok je u manjem obimu zastupljena organizovana i industrijalizovana proizvodnja većih kapaciteta. Zastupljene su sve grane poljoprivredne proizvodnje.

Proizvodnja hrane životinjskog porijekla: govedarstvo, ovčarstvo, svinjarstvo, živinarstvo, uzgoj koza, pčelarstvo

Poljoprivredne površine na teritoriji Glavnog grada Podgorica iznose (2011) 23.555 ha i učestvuju u ukupnim poljoprivrednim površinama Crne Gore sa 12 %. "Na području **Podgorice** stočarstvo je zastupljeno na sjevernom dijelu teritorije, gdje se pretežno gaje goveda, ovce i koze, ili je organizovana intenzivna proizvodnja rasplodnih i tovnih životinja u zatvorenom prostoru na farmama. Podaci pokazuju da je stočarstvo u opadanju što je u prvom redu posljedica napuštanja (depopulacije) sela. Dominira u ruralnim sredinama i još uvijek je glavno zanimanje seoskog stanovništva." <https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Finvest.podgorica.me%2Fwp-content%2Fuploads%2F2020%2F12%2F3.-Prijedlog-Strateskog-plana-razvoja-Glavnog-grada-Podgorice-za-period-2020.-2025.-godine.docx&wdOrigin=BROWSELINK>

"Brojno stanje stočnog fonda ukupno i pojedinačno po vrstama je nepovoljno za površine koje se mogu koristiti za stočarstvo. U Podgorici je uočen trend razvoja živinarstva koji je u periodu od 2007. do 2012. godine utrostručen. Rast je, takođe, primjećen i u svinjogradstvu sa porastom od oko 10% u odnosu na 2007. godinu" <https://www.sekretariat-za-plurzs.podgorica.me/tekstualni-dio/> (str 67)

Stočarstvo kao grana poljoprivrede zauzima značajno mjesto u opštini **Danilovgrad**. Posebno povoljna situacija je u svinjogradstvu i živinarstvu gdje po proizvodnji zauzima prvo mjesto u Crnoj Gori i to prvenstveno zahvaljući privatizovanim firmama RJ "Svinjogojska farma" i RJ "Koka product" – farma Martinići. <https://s3.eu-central-1.amazonaws.com/danilovgrad-media/files/1600501772-strateski-plan-razvoja-opštine-danilovgrad-2019-2023-godina.pdf>

U opštini Tuzi stočarska proizvodnja je jedan od najznačajnijih sektora za razvoj opštine, s obzirom na konfiguraciju terena prirodnih resursa. Ipak, ovaj sektor nije dovoljno razvijen što je uslovljeno usitnjjenim gazdinstvima i tradicionalnim, ekstenzivnim načinom proizvodnje. Govedarstvo je navažniji sektor stočarske proizvodnje, a preovladava dvojni pravac proizvodnje (mlijeko i meso), čiji se najveći

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Ministarstvo
javne uprave

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

značaj ogleda u proizvodnji mlijeka. <https://tuzi.org.me/wp-content/uploads/2021/05/Strateski-plan-razvoja-TUZI-4.pdf>

Poljoprivreda je uz turizam jedna od ključnih privrednih djelatnosti i u **opštini Ulcinj**: poljoprivredne površine čine ukupno 7,523ha, a najveći njihov deo su obradive površine sa 5,424 ha (prema katastarskim podacima). [http://www.ul-gov.me/upload/document/stp_ulcinj_2022-2028_final_\(2\).pdf](http://www.ul-gov.me/upload/document/stp_ulcinj_2022-2028_final_(2).pdf) (Str 50).

“Glavni oblik organizacije poljoprivredne proizvodnje su mala privatna gazdinstva sa sitnom parcelom, prosječne veličine posjeda oko 2 ha. Veličina posjeda se smanjuje, zbog diobe među nasljednicima.” <https://www.gov.me/dokumenta/8a956d99-26a1-4925-8cdb-fd92acc2676a> (str 91). Najzastupljenije djelatnosti su: stočarstvo, sa oko 2.500 muznih grla goveda, oko 6.000 ovaca, 20.000 živine, koze, svinje i dr. oko 1.200, pčela oko 3.000 košnica. “Ulcinjsko polje je dragocjen prostor za intenzivan razvoj poljoprivrede i može da zadovolji kapacitetom potrebe lokalnog stnovništva i turističkih objekata. Na ovaj način se pomaže razvoj turizma u ovom kraju a što je još značajnije stvara se prijatan ambijent ruralnog karaktera čime se obogaćuje pejzaž u likovnom smislu” <https://www.gov.me/dokumenta/8a956d99-26a1-4925-8cdb-fd92acc2676a> str 29

“**Opština Bar** raspolaže sa oko 23.530 ha2 poljoprivrednog zemljišta, u čijoj strukturi dominiraju voćnjaci, livade, oranice i bašte i vinogradi. Ukupna površina pod šumama u opštini Bar je 7.020 ha, od čega su najveći dio listopadne šume (92,82%) dok je četinarska šuma raspoređena na 7,18%. Šume u opštini Bar imaju i zaštitnu funkciju (erozija tla, zaštita od vjetrova).” <https://bar.me/wp-content/uploads/2020/02/STRATESKI-PLAN-RAZVOJA-OPSTINE-BAR-2020-2025-nacrt.pdf> str 6

Statistički podaci koji se tiču stočarske proizvodnje na području **opštine Bar**, popisuju oko 2.217 goveda, 119 svinja, 4.119 ovaca, 57 konja i oko 10.000 komada živine, uz oko 3.100 košnica.

Proizvodnja hrane biljnog porijekla:

Posljednjih nekoliko godina evidentan je trend rasta u svim oblastima biljne proizvodnje. Biljnu proizvodnju karakteriše veliki broj malih poljoprivrednih gazdinstava koja uzgajaju različite biljne kulture. Poljoprivredna gazdinstva nijesu specijalizovana, uglavnom su to gazdinstva mješovitog tipa. Najzastupljeniji vidovi su povrtlarstvo, voćarstvo, vinogradarstvo, maslinarstvo, agrumi (Bar I Ulcinj) Trend smanjenja ispaše je prisutan u predmetnom području uslijed smanjenja stočarskih aktivnosti, broja grla i usitnjavanju parcela što za posledicu ima zarastanje livada i sukcesiju ekosistema.

Iako je poljoprivredna proizvodnja drastično opala u odnosu na sredinu prošlog vijeka, dostupni podaci pokazuju porast ove proizvodnje i generalno interesovanja za razvoj poljoprivrednih aktivnosti u zadnjoj deceniji. Prema podacima Ministarstva ekonomskog razvoja i turizma (MERT), 2019. godine je bilo 65 registrovanih seoskih domaćinstava, da bi se taj broj u 2020. popeo na 119, u 2021. na 189, a do kraja 2022. godine registrovano je oko 240 seoskih domaćinstava u Crnoj Gori. <https://www.gov.me/dokumenta/6b450bde-3120-4cb0-84de-7c851021a7fa> (str 14) Razlog za ovo leži u podsticajnim mjerama i programima u poljoprivredi kao što su MIDAS I IPARD, ali i u činjenici da lokalno stanovništvo prepoznaje interes u razvoju agroturističkih aktivnosti. Treba reći i da je ukupan broj gazdinstava koja pružaju turističke i ugostiteljske usluge u svojim domaćinstvima veći od ovog broja, ali se radi o domaćinstvima koja nijesu registrovana u skladu sa svim pozitivnim zakonskim propisima.

Promjene u demografskoj strukturi, uz izrazitu urbanizaciju, uslovili su sociokulturološke, ali i privredne promjene. Naime, demografski podaci poljoprivrednog i ukupnog stanovništva u Crnoj Gori pokazuju da je smanjenje aktivnog poljoprivrednog stanovništva značajno brže od rasta ukupne populacije.

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

U seoskim domaćinstvima, starosna struktura je nepovoljna i individualna proizvodnja je zapostavljena. Mlađe stanovništvo se u većini slučajeva bavi poljoprivredom kao dopunskom djelatnošću (vikendima ili poslije regularnog radnog vremena). Ovakva demografska konstelacija negativno utiče na tržišnu orijentaciju gazdinstava i usporava modernizaciju poljoprivredne proizvodnje.

“Starosna struktura nosilaca aktivnosti ruralnog turizma u Crnoj Gori izuzetno je nepovoljna. Crna Gora spada u kategoriju zemalja sa veoma starim stanovništvom i u posljednjih pedesetak godina prirodni priraštaj opao je za 60%. U polnoj strukturi Crne Gore, prema popisu iz 2011. godine, bilo je oko 50,6% žena. Do 2011. je bio je jako izražen trend masovne migracije iz sjevernog dijela Crne Gore, područja gdje se ruralni turizam ubrzano razvija, ka centralnim i primorskim područjima. Prema podacima Ankete o radnoj snazi na poljoprivrednim gazdinstvima (2016. godina), oko 34% članova gazdinstava bilo je u najaktivnijoj radnoj dobi (do 44 godine), dok je onih starijih od 55 godina bilo čak 44%. Ako znamo kako su aktivnosti ruralnog turizma i poljoprivrede neraskidivo povezane, jasno je kako se ovaj podatak odražava i na nosioce aktivnosti ruralnog turizma. Podaci o strukturi radno angažovanih lica na porodičnim poljoprivrednim gazdinstvima pokazuju kako je bez obrazovanja ili sa nezavršenim osnovnim obrazovanjem njih oko 9,5%, sa završenom osnovnom školom 28%, dok je najviše onih sa završenim srednjoškolskim obrazovanjem bilo kojeg profila (53%).”

<https://www.gov.me/dokumenta/6b450bde-3120-4cb0-84de-7c851021a7fa> (str 27)

Zaključak: Konsolidovani podaci na nivou sliva Skadarskog jezera ne postoje. Prostorni - urbanistički planovi opština, kao i Strateški planovi razvoja pružaju uvid u površine i procente poljoprivrednog i obradivog zemljišta na nivou jedinica lokalne samouprave. Takođe daju i detaljne podatke o svim granama poljoprivredne proizvodnje. Podaci iz Registra poljoprivrednih proizvođača i Uprave za bezbjednost hrane, veterinu i fitosanitarne poslove pružaju podatke o broju gazdinstava, o broju grla, površinama pod određenim zasadima.

Na osnovu objavljenih konačnih rezultata Monstata, odnosno Zavoda za statistiku, o popisu poljoprivrede 2010. godine, struktura porodičnih poljoprivrednih gazdinstava po opštinama koje pripadaju slivu Skadarskog jezera je sledeća:

Opština	Poljoprivredne površine	Ukupno obradivo zemljišta	Oranic e i baštne	Voćnjaci	Vinograd i	Livade	Pašnjaci
Podgorica*	62.164 ha	20.891 ha	6.469 ha	719 ha	3.248 ha	10.454 ha	39.097 ha
Danilovgrad	11.462,9 ha	388,1 ha	284,7 ha	57,9 ha	45,5 ha	9.054,3 ha (ukupno sa pašnjacima)	
Ulcinj	11.502 ha	6.501 ha	3.481 ha	820 ha	95 ha	2.105 ha	4.729 ha
Bar	4.166,6 ha	2.442,7 ha	264,9 ha	244,8 ha	25,8 ha	615,8 ha	1.289,9 ha
Kolašin	14.243 ha	8.629 ha	157,7 ha	4,6 ha	/	8411,7 ha (ukupno sa pašnjacima)	

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB

IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

SKADAR/SHKODER LAKE WATERSHED
A Transboundary Biosphere Reserve

Nikšić	54.441 ha	12.744 ha	3.609 ha	395 ha	28 ha	8.711 ha	41.697 ha
--------	-----------	-----------	----------	--------	-------	----------	-----------

*Sa Tuzima i Golubovcima

Prezentovani podaci se odnose na ukupne teritorije opštine, a ne samo na djelove koji pripadaju slivu Skadarskog jezera

15.3.2. Naznačite moguće pozitivne i/ili negativne uticaje ovih aktivnosti na ciljeve rezervata biosfere (sekcija 14).

“Najveći negativni uticaj na zagađenje vode Skadarskog jezera ima poljoprivreda. Vode jezera u poljoprivrednim slivnim područjima podložne su nakupljanju azotnih i fosforih jedinjenja, uslovljavajući intenziviranje procesa eutrofikacije, koji vodi ka smanjenju kvaliteta vode, smanjenju brojnosti i promjene u sastavu vrsta u zajednici zooplanktona.” **Nacrt Studije zaštite za NP Skadarsko jezero” str 57**

Slična je situacija i sa zagađenjem rijeke Zete koja dominantno potiče od poljoprivredne proizvodnje u Bjelopavličkoj ravnici. “Velike poljoprivredne površine predstavljaju difuzni izvor značajne količine zagađenja. Intenziviranje poljoprivredne proizvodnje u regionu zadnjih godina dovelo je do povećanog korišćenja vještačkih đubriva, zaštitnih sredstava i biostimulatora. Osim što se ta sredstva spiraju sa poljoprivrednih površina i završavaju u vodama Zete, poljoprivredni proizvođači uslijed nedostatka svijesti viškove tih sredstava odlažu direktno u prirodna staništa – najčešće u najbliže jaruge ili kanale, gdje se povećava njihova koncentracija i time doprinosi njihovom uticaju na biotu i kvalitet voda. Otpad i ekskrementi sa životinjskih farmi nijesu adekvatno tretirani ili reciklirani, te oni predstavljaju poseban izvor azota i fosfora. Primjećeni su slučajevi sušenja drveća i druge vegetacije gdje se učestalo odlaže organski otpad, a ovime se doprinosi i procesima eutrofikacije vodene sredine. Kao potencijalno rješenje problema je donošenje i sprovođenje načela dobre poljoprivredne prakse.” <https://www.auzp.me/wp-content/uploads/2021/09/Socio-ekonomска-analiza-PP-Rijeka-Zeta.pdf> (str 34)

“Na ovom području postoji više kompanija koje svojim djelatnošću predstavljaju potencijalne zagađivače rijeke Zete i njene okoline a to su: Mljekara Lazine, klanica „PRIMATO P“ DOO Herceg Novi, „A.D. Mermer i „Šišković“ doo, farma svinja Niksen Čavor, farma kokošaka Agromont, gradska naselja Danilovgrad i Spuž.” <https://www.auzp.me/wp-content/uploads/2021/09/studija-zeta-zavrseno.pdf> (str 152-153)

Negativni uticaji koji u analiziranim dokumentima nijesu pomenuti a koji su vjerovatno mogući ili se već dešavaju u manjem obimu su unošenje i širenje invazivnih vrsta i gubitak staništa uslijed pretvaranje prirodnih staništa u poljoprivredno zemljište.

Mogući pozitivni uticaj na rezervat biosphere je razvoj neinvazivne tradicionalne poljoprivrede koja poštuje tradicionalne metode i lokalne ekološke prakse, što može doprineti očuvanju biološke raznovrsnosti i ekosistema u slivu. Osim toga integracija održivih poljoprivrednih praksi može doprinijeti očuvanju prirodnih resursa, uključujući zemljište i vodu, što je u skladu sa ciljevima održivog razvoja.

Postoji veliki potencijal za organsku proizvodnju na teritoriji sliva Skadarskog jezera. Od 2005. godine „Monteorganica“, kao akreditovano sertifikaciono tijelo za vršenje kontrole i sertifikacije u organskoj poljoprivredi prema zahtjevima standarda MEST EN ISO/IEC 17065:2013 sprovodi sertifikaciju organske proizvodnje. Na linku <https://orgcg.org/pregleđ-proizvodjaca-organske-poljoprivrede/> se nalazi spisak sertifikovanih provođača organskih proizvoda u Crnoj Gori po opštinama.

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

U Crnoj Gori trenutno ne postoji LAG partnerstvo, ali postoji niz inicijativa na kojima se radi od 2019. godine. U skladu sa Strategijom Ruralnog Razvoja, lokalne razvojne strategije će u narednom periodu biti pripremljene od strane priznatih LAG-ova kao razvojni dokumenti „nižeg nivoa“. S obzirom na specifičnosti Crne Gore u vezi sa brojem stanovnika po pojedinim opština, trebalo bi usvojiti pravila EU koja definišu LAG. EK je pozitivno odgovorila na zahtjev Crne Gore, te su se stekli uslovi za početak formiranja partnerstava i pune implementacije LEADER pristupa kroz IPARD III (tj. populacija svakog LAG područja u Crnoj Gori mora biti veća od 3.000 stanovnika – derogaciju od pravila 10.000 stanovnika odobrila je EK). U cilju jačanja kapaciteta do početka pune implementacije LEADER mјere, predlaže se finansiranje projekta sličnog LEADER-u iz sredstava nacionalnog poljoprivrednog budžeta, gdje bi se razvijao najmanje jedan LAG sa pripremljenom i usvojenom strategijom lokalnog razvoja.

Zaključak: **Pozitivni I negativni uticaji su samo djelimično prepoznati u analiziranim dokumentima**

15.3.3. Koji su indikatori, ili će biti korišćeni za procjenu stanja i njegovih trendova?

U analiziranim dokumentima nijesu dati indikatori za procjenu stanja i trendova u poljoprivrednim djelatnostima. Indikatore je potrebno definisati nakon definisanja ciljeva rezervata biosphere. Mogući indikatori su: promjena procenta i površina obradivog zemljišta u području sliva, promjena strukture proizvodnje, povećanje domaće poljoprivredne ponude, povećanje tradicionalnih metoda poljoprivrede, zagađenje uzrokovano poljoprivrednim aktivnostima

15.3.4. Koje su trenutno preduzete aktivnosti, i koje mјere će biti primijenjene kako bi se ojačali pozitivni uticaji ili smanjili negativni uticaji na ciljeve rezervata biosfere?

Da bi se minimizirali negativni uticaji poljoprivrednih aktivnosti na ciljeve rezervata biosfere, ključno je primenjivati održive poljoprivredne prakse, edukovati lokalno stanovništvo o važnosti zaštite prirode i ekosistema, te sprovoditi strogu regulativu i monitoring nad poljoprivrednim aktivnostima u sливу jezera.

15.4 Drugi tipovi aktivnosti koji pozitivno ili negativno doprinose lokalnom održivom razvoju, uključujući uticaj na rezervat biosfere i izvan njegovih granica.

15.4.1 Opisati vrstu aktivnosti, obuhvaćeno područje i uključene osobe (uključujući muškarce i žene). Ekonomski aktivnosti, pored poljoprivrede i turizma, mogu se pronaći za teritorije opština Ulcinj, Tuzi, Danilovgrad, Bar i Podgorica koje su u obuhvatu područja u strateškim planovima razvoja. Tu su dati statistički podaci o prikazu djelatnosti po sektorima kao i broj subjekata koji se bave tom djelatnošću.

Tako za Opština Ulcinj navedene su sledeće djelatnosti, koje gore nisu pomenute³⁴:

- prerađivačka industrija 43
- snabdijevanje vodom, upravljanje otpadnim vodama, kontrolisanje procesa uklanjanja otpada i slične aktivnosti 1
- građevinarstvo 30
- trgovina na veliko i trgovina na malo i popravka motornih vozila i motocikala 104
- saobraćaj i skladištenje 88
- usluge smještaja i ishrane 192
- informisanje i komunikacije 1

³⁴, STRATEŠKI PLANA RAZVOJA OPSTINE ULCINJ 2022-2028., Opština Ulcinj, 2022.

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

- poslovanje nekretninama 10
- stručne, naučne i tehničke djelatnosti 21
- administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti 4
- umjetnost, zabava i rekreacija 5
- ostale uslužne djelatnosti 40
- djelatnost domaćinstva kao poslodavca , djelatnost domaćinstava koja proizvode robu i usluge za sopstvene potrebe 2

Takođe navodi se da najznačajniji potencijal u razvoju privrede ima oblast usluga smještaja i ishrane, kao karakteristika turističkog mjesta. Tim prije jer u Ulcinju još uvijek nema dovoljno smještajnih jedinica visoke kategorije, za kojima iz godine u godinu sve više tražnja raste. Takođe, sektor koji ima snažan potencijal je gradjevinarstvo, a koje je uslovljeno razvojem turizma. Ta oblast ima snažan potencijal za rast u narednom period, posebno imajući u vidu potencijal Velike plaže.

Za Opština Danilovgrad navode se sledeće djelatnosti³⁵: , prehrambena industrija, prerada kamena, proizvodnja stočne hrane, prerada drveta, trgovina, ugostiteljstvo, zanatstvo, usluge, lov i ribolov. Karakteristične su proizvodnje mlječnih proizvoda, hljeba i peciva, kafe i konditorskih proizvoda, začina, sirčeta,papirne ambalaže,ambalaže od plastičnih masa, polietilenska ambalaža, rezana građa, proizvodi od drveta.

U Opštini Bar sektor trgovine učestvuje sa 26% u ukupnom broju privrednih subjekata nakon kojeg slijedi sektor usluga, građevinarstva, prerađivačke usluge i sl.³⁶

Struktura aktivnosti na teritoriji Opštine Tuzi obuhvata³⁷: trgovina na malo, trgovina na veliko, proizvodnja ,građevinska djelatnost, kockarnice, frizerski saloni/ zanatska djelatnost, usluge pripremanja i posluživanja hrane i pića, hotelski i smještaj , ostale usluge i prerađivačka industrija.

Kada je riječ o Glavnem gradu Podgorica struktura ostalih privrednih aktivnosti navedena u Prostorno-urbanističkom planu (PUP)³⁸ shodno podacima Monstata u 2011. godini i Strateškom planu razvoja Opštine Podgorica sastojala se od: trgovine na veliko i na malo, popravka mot. voz. i motocikala, stručne, naučne i tehničke djelatnosti, građevinarstvo, usluge pružanja smještaja i hrane, prerađivačka industrija, informisanje i komunikacije, saobraćaj i skladištenje ostale uslužne djelatnosti, administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti, poslovanje nekretninama i ostalo. Takođe, u PUP Glavnog grada date su informacije o razvoju privrednih grana.

Za teritoriju Prijestonice Cetinje u dostupnoj dokumentaciji³⁹ dati su podaci najviše o turizmu, poljoprivredi i šumarstvu dok za ostale djelatnosti isti nisu navedeni.

³⁵ Strateški plana razvoja Opštine Danilovgrad, Opština Danilovgrad, 2019.

³⁶ Strateški plana razvoja Opštine Bar, Opština Bar, 2020.

³⁷ Nacrt Strateškog plana razvoja Opštine Tuzi, Opština Tuzi, 2021

³⁸ Prostorno-urbanistički plan Glavnog Grada Podgorice, Glavni grad Podgorica, 2014.

³⁹

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

Iako za većinu opština iz planiranog obuhvata rezervata biosfere postoje informacije o drugim privrednim aktivnostima u smislu zastupljenosti i tipova aktivnosti ostatak informacija poput udjela žena i muškaraca, procjena ili analiza pozitivnog ili negativnog uticaja na održivi razvoj nisu dostupne.

15.4.2 Navedite moguće pozitivne i/ili negativne uticaje ovih aktivnosti na ciljeve rezervata biosfere (odjeljak 14). Jesu li već postignuti neki rezultati?

U dostupnim dokumentima nije data analiza uticaja gore navedenih aktivnosti na ciljeve budućeg rezervata biosfere. Dati su samo generalni pritisici navedeni kod pitanja 14.2.2 međutim ne postoji jasna korelacija gore navedenih aktivnosti i datih pritisaka. Stoga neophodno je izvršiti analizu korelacije tokom konsultativnog procesa.

15.4.3 Koji se indikatori koriste, ili će se koristiti za procjenu stanja i trendova?

U analiziranim dokumentima nijesu dati indikatori za procjenu stanja i trendova u odnosu na gore navedene djelatnosti. Indikatore je potrebno definisati nakon definisanja ciljeva rezervata biosfere.

15.4.4 Koje su aktivnosti trenutno preduzete i koje mjere će biti primijenjene kako bi se ojačali pozitivni uticaji ili smanjili negativni uticaji, aktivnosti, na ciljeve rezervata biosfere?

U analiziranim dokumentima nisu date aktivnosti jasno povezane sa gore pomenutim mjerama ali jesu navedene mjerne koje se sa istim mogu povezati na način kako je obrađeno kao odgovor na pitanje 14.2.5

Zaključak: Iako za većinu opština iz planiranog obuhvata rezervata biosfere postoje informacije o drugim privrednim aktivnostima u smislu zastupljenosti i tipova aktivnosti ostatak informacija poput udjela žena i muškaraca, procjena ili analiza pozitivnog ili negativnog uticaja na održivi razvoj nisu dostupne. Takođe nisu definisani ni indikatori kojim bi se pratilo stanje ili pritisici koji potiču od evidentiranih aktivnosti kao ni mjerne ni aktivnosti da se podstakne pozitivan ili redukuje negativan uticaj ovih aktivnosti na ciljeve budućeg rezervata biosfere. Stoga preporuka je da se uradi analiza veze između uticaja samih aktivnosti na budući rezervat biosfere te definišu indikatori praćenja stanja i trenda kao i mjerne podsticaja za aktivnosti koje doprinose na pozitivan način održivom razvoju budućeg rezervata biosfere kao i mjerne koje bi redukovale negativne uticaje aktivnosti na budući rezervat biosfere.

Izvori:

STRATEŠKI PLANA RAZVOJA OPSTINE ULCINJ 2022-2028, Opština Ulcinj, 2022.

Strateški plana razvoja Opštine Danilovgrad, Opština Danilovgrad, 2019.

Nacrt Strateškog plana razvoja Opštine Tuzi, Opština Tuzi, 2021.

Strateški plana razvoja Opštine Bar, Opština Bar, 2020.

Prostorno-urbanistički plan Glavnog Grada, Glavni Grad Podgorica, 2014

15.5 Koristi ekonomskih aktivnosti za lokalno stanovništvo:

15.5.1 Za aktivnosti opisane gore, koje prihode ili koristi lokalne zajednice (uključujući muškarce i žene) direktno ostvaruju od lokacije koja je predložena kao rezervat biosfere i kako?

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

15.5.2 Koji indikatori se koriste za mjerjenje takvih prihoda ili drugih koristi?

Benefiti lokalnih zajednica od navedenih aktivnosti nisu dati u dostupnoj dokumentaciji kao ni podaci o rodnoj zastupljenosti. Takođe nisu definisani ni indikatori kojima bi se mjerila dobit i benefiti lokalnih zajednica.

Zaključak: Kako ne postoje informacije po ovom pitanju u daljem konsultativnom procesu sa lokalnim zajednicama neophodno je utvrditi od kojih aktivnosti imaju dobit i kako bi budući rezervat biosfere podstakao isto sa posebnim naglaskom na učešće žena i muškaraca u istim te definisati indikatore za dalje praćenje dobiti i benefita lokalnih zajednica.

15.6 Duhovne i kulturne vrijednosti i običaji:

15.6.1 Opišite sve kulturne i duhovne vrijednosti i običaje, uključujući jezike, rituale i tradicionalne načine života. Jesu li neki od njih ugroženi ili u opadanju? 15.6.2 Navedite aktivnosti usmjerene na identifikaciju, zaštitu, promociju i/ili oživljavanje takvih vrijednosti i običaja. 15.6.3 Kako bi kulturne vrijednosti trebalo integrisati u razvojni proces: elementi identiteta, tradicionalno znanje, društvene organizacije, itd.? 15.6.4 Navedite koriste li se indikatori za procjenu tih aktivnosti. Ako da, koji i dajte detalje. (Primjeri indikatora: prisutnost i broj formalnih i neformalnih obrazovnih programa koji prenose ove vrijednosti i običaje, broj programa za oživljavanje koji su na snazi, broj govornika ugroženog ili manjinskog jezika).

Kada je riječ o kulturnim vrijednostima područja i aktivnostima u tom kontekstu koje se na samom području odvijaju (kulturne manifestacije, običaji i sl), nesumnjivo je da je potencijalni rezervat biosfere jako bogat istim. Podaci o navedenom su dati u smislu opisa kulturne baštine (materijalne i nematerijalne) za opštine u svim navedenim planskim (prostorno urbanistički planovi, lokalni akcioni plan zaštite životne sredine i u pojedinim opštinama poput Opštine Danilovgrad i u Lokalnim akcionim planu za biodiverzitet) i strateškim dokumentima (strateški planovi razvoja). Ovo uključuje i podatke o značajnim kulturnim manifestacijama koje se tradicionalno održavaju na samopm području u cilju promocije kulture i običaja. U studijama zaštite pojedinačnih područja (NP Skadarsko jezero, Dolina Rijeke Zete) i PU Nacionalnog Parka Skadarsko jezero takođe je dat opis kulturnih vrijednosti.

Među najreprezentativnijim kulturnim dobrima na teritorini NP Skadarsko jezero su manastiri dinastije Balšić i Crnojević (Starčevac, Moračnik, Beška, Kom i Obod) i utvrđeni kompleksi (Žabljak Crnojevića, Lesendro, Besac i Grmožur). U priobalnom pojusu i zaleđu Skadarskog jezera nalaze se brojni primjeri tradicionalnog graditeljstva. Pojedinačni objekti, koje nije zahvatio proces obnove i novogradnje, sačuvali su autentičnost i izvornost. Stare ruralne cjeline, ribarske i stambene kuće sa svoltanim konobama, ublovi, bunari, guvna, kameni mostovi i mlinovi na pritokama Jezera, potvrđuju kulturni pejzaž posebne arhitektonske vrijednosti. Značajna zaostavština pokretnog fonda kulturne baštine, odnosi se na raznovrsne upotrebe predmete tradicionalnog privređivanja i domaće radinosti, koji se

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Ministarstvo
javne uprave

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

čuvaju u muzejskim zbirkama u gradovima koji gravitiraju Nacionalnom parku, a sve manje u porodičnim seoskim domaćinstvima okoline Skadarskog jezera.⁴⁰

Kulturno-istorijske vrijednosti Lovćena karakteriše raznoliko graditeljsko nasljeđe - memorijalni kompleksi, sakralna i profana seoska arhitektura i tehnički objekti, skoncentrisani na širem području Njeguša i Ivanovih korita. Na Njegušima, u zaseoku Erakovići, nalaze se memorijalne kuće crnogorskih vladara dinastije Petrović, a na Jezerskom vrhu, jednom od najvećih visova lovćenskog masiva, figurira grandiozni Mauzolej crnogorskog gospodaru, slavnom pjesniku i vladici Petru II Petroviću Njegošu. Sakralnu arhitekturu njeguškog kraja simbolišu skromne seoske crkve, jednostavne arhitekture, kojih je do polovine XIX vijeka bilo 17. Zidane u duhu narodnog graditeljstva, jednobrodne su osnove, sa jednodjeljnim ili trodjeljnim zvonicima na preslicu. Nastale su u periodu između XV i XIX vijeka. Na prostranoj teritoriji Njeguša profana arhitektura baštini brojne elemente izvornog graditeljstva: kamene kuće sa konobama, pojate, guvna, ublovi, suvomeđe. Od posebnog graditeljskog i ambijentalnog značaja su stari karavanski put i čuvene lovćenske serpentine, koji se niz planinski masiv pružaju od Njeguša do Kotora. Vrijeme austrougarske vladavine ostavilo je vrijedne infrastrukturne objekte, kolektor za vodu u Koritniku, njeguški vodovod i čitavu mrežu puteva sa kamenim podzidama.⁴¹

U Studiji Žaštite Parka prirode Doline rijeke Zete navodi se 12 nepokretnih kulturnih dobara. Redoslijed prema hronološkoj odrednici): 1.V. Nikčević, O imenu Zeta (Zenta, Genta), Kulturno nasljeđe - radovi kulturnoškog fakulteta na Cetinju, Cetinje 1985, 131-153 2.CRNOGORSKA AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI-ODJELJENJE DRUŠTVENIH NAUKA-Komisija za arheologiju- Kartoni rekognosciranja 1985. godine. 3. M. Baković, Društvo arheologa Crne Gore, DAVNINE areologija u Crnoj Gori, Cetinje 2012.GODINE 4. REKOGNOSIRANJE OPŠTINE DANILOVGRAD 02-22 april 2011. godine DNEVNIK ISTRAŽIVANJA 5 S. Vučinić, Neki rezultati rekognosciranja korita i obala rijeke Zete. Sto dvadeset godina od oslobođenja Podgorice, Zbornik radova sa naučnog skupa Podgorica 2-3 decembar 1999, Podgorica 2000, 585-596. Redosled prema hronološkoj odrednici: -Arheološki lokaliteti: Sige,-Zidanice,-Koljat,-Crkvina Podvrh,-Gradina Martinići, -Tvrđava Spuž sa bedemima, -Manastir Ostrog, -Manastir Ždrebaonik, -Adžijin most Mijokusovići, -Crkva Sv. Đorđa Gornji Martinići, -Spomenik Jovu Pajovu Raduloviću, Groblje Danilovgrad, -Zajednički spomenik izgorjelim Bjelopavlićima Gornji Martinići. Pored navedenih, postoji niz veoma bitnih lokaliteta čija će buduća valorizacija u značajnoj mjeri upotpuniti formalno pravnu sliku nepokretne kulturne baštine. Kao najkarakterističniji ističu se : -Ilirska gradina Taraš , -Tumulksa nekropola Frutak-Kujava, -Gradina Kurilo, -Crkvine Čurilac, -Pristanište Postup -Kamenolom Maljat, -Ranohrišćanska bazilika Šipkova Glavica, -Tragovi Kraljičinog mosta korito Zete Kujava, -Bulin most Viška vrela -Krivi most potok Vranjak Kruščica -Fortice: Pazarište i Stologlav.

Često izostaje opis istorijskog značaja nematerijalne i materijalne kulturne baštine područja u navedenim dokumentima ali se isti mogu naći u dokumentima Zavoda za kulturnu baštinu, koja su na zahtjev dostupna, i to elaboratima za utvrđivanje kulturne vrijednosti elementa nematerijalne kulturne

⁴⁰ PU NP "Skadarsko jezero", Nacionalni Parkovi Crne Gore, 2022.

⁴¹ Web sajt NPCG <https://nparkovi.me/>

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

baštine, elaboratima o revalorizaciji nepokretnog i pokretnog kulturnog dobra i studijama zaštite kulturnih dobara za potrebe prostorno urbanističkog plana (za opštine Cetinje, Bar, Kolašin i Ulcinj). Ne postoje indikatori kojima se prate aktivnosti u smislu promocije i valorizacije kulturnih vrijednosti.

Zaključak: Potencijalni rezervat biosphere obiluje materijalnom i nematerijalnom kulturnom baštinom i običajima koji su opisani u relevantnim dokumentima (vidjeti reference). Svakako u kontekstu nominacije rezervata biosfere preporuka je da se angažuje ekspert za kulturnu baštinu kako bi objedinio informacije po ovom pitanju te da se definišu mogućnosti daljeg razvoja područja koje bi se oslanjalo na promociji kulturnih i običajnih vrijednosti a u kontekstu buduće nominacije rezervata biosphere.

Izvori:

- Plan upravljanja 2021-2025 NP Skadarsko jezero, NP "Crne Gore", 2022.
- Plan upravljanja 2021-2025 NP Lovćen, NP "Crne Gore", 2022.
- Nacrt Studije revizije Skadarsko jezero, Agencija za zaštitu životne sredine, 2023.
- Prostorno-urbanistički plan Opštine Bar, Opština Bar, 2018.
- Prostorno-urbanistički plan Glavnog Grada Podgorice, Glavni Grad Podgorica, 2014
- Prostorno-urbanistički plan Projektonice Cetinje, Prijestonica Cetinje, 2014
- Studija zaštite "Spomenik Prirode Kanjon Rijeke Cijevne", Agencija za zaštitu životne sredine, 2017.
- Studija zaštite Park Prirode "Rijeka Zeta", Agencija za zaštitu životne sredine, 2019
- Sackl P., Schneider-Jacoby M., Schwarz U., Dhora D., Saveljic D., Stumberger B. (2006) "Rapid Assessment of the Ecological Value of the Bojana-Buna Delta (Albania/Montenegro)" Brza procjena ekoloških vrijednosti Delte Bojane
- Vugdelić M., Martinović A., Pajović I., Drobnjak J., Milić J. (2021) – Socio-ekonomski analiza Parka prirode Rijeka Zeta, The Nature Conservancy Socio -ekonomski analiza Parka Prirode Rijeka Zeta
- Dimitris F., Marković M., Shipman B (2015) Integrirani plan upravljanja resursima Delte Bojane
- Prostorno urbanistički plan Opština Ulcinj, Ministarstvo održivog razvoja i turizma, 2016.
- Prostorno urbanistički plan Opština Danilovgrad, Opština Danilovgrad, 2011.
- Lokalni plan zaštite životne sredine Glavnog Grada Podgorica, Glavni grad Podgorica, 2019.
- Lokalni akcioni plan za biodiverzitet Glavnog Grada Podgorica, Glavni grad Podgorica, 2023.
- Akcioni plan održivog razvoja Glavnog Grada Podgorica, Glavni Grad Podgorica, 2017.
- Strateški plana razvoja Glavnog grada Podgorica, Glavni grad Podgorica, 2020.
- Nacrt Lokalnog Plana zaštite životne sredine Opštine Tuzi, Opština Tuzi, 2023
- Nacrt Strateškog plana razvoja Opštine Tuzi, Opština Tuzi, 2021
- Strateški plana razvoja Opštine Bar, Opština Bar, 2020.
- Strateški plana razvoja Opštine Danilovgrad, Opština Danilovgrad, 2019.
- Lokalni Plan zaštite životne sredine Opštine Danilovgrad, Opština Danilovgrad, 2021.
- Lokalni Akcioni Plan za biodiverzitet Opštine Danilovgrad, Opština Danilovgrad, 2020.
- Lokalni Akcioni Plan za biodiverzitet Projektonice Cetinje, Prijestonica Cetinje, 2020.
- Nacrt Lokalnog Plana zaštite životne sredine Projektonice Cetinje, Prijestonica Cetinje, 2021.
- STRATEŠKI PLANA RAZVOJA OPSTINE ULCINJ 2022-2028., Opština Ulcinj, 2022.
- Nacrt Lokalnog Akcioni Plan za biodiverzitet Opštine Ulcinj, Opština Ulcinj, 2020
- Nacrt Lokalnog Plana zaštite životne sredine Opštine Ulcinj, Opština Ulcinj, 2020
- Studija zaštite kulturnih dobara za potrebe prostorno urbanističkog plana za projektonice Cetinje, Uprava za zaštitu kulturnih dobara, 2012.

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

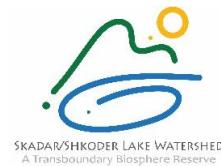

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

Studija zaštite kulturnih dobara za potrebe prostorno urbanističkog plana opštine Bar, Uprava za zaštitu kulturnih dobara, 2018.

Studija zaštite kulturnih dobara za potrebe prostorno urbanističkog plana opštine Kolašin, Uprava za zaštitu kulturnih dobara, 2023.

Studija zaštite kulturnih dobara za potrebe prostorno urbanističkog plana opštine Ulcinj, Uprava za zaštitu kulturnih dobara, 2016.

Elaboratima za utvrđivanje kulturne vrijednosti elementa nematerijalne kulturne baštine, Uprava za zaštitu kulturnih dobara

Elaboratima o revalorizaciji nepokretnog i pokretnog kulturnog dobra, Uprava za zaštitu kulturnih dobara

FUNKCIJE LOGISTIČKE PODRŠKE

16.1 Istraživanje i praćenje:

16.1.1 Opišite postojeće i planirane istraživačke programe i projekte, kao i aktivnosti monitoringa i područja na kojima se sprovode (će se sprovoditi) kako bi se riješila specifična pitanja koja se odnose na upravljanje rezervata biosfere i za implementaciju plana upravljanja (molimo vas da se pozovete na varijable u Prilogu I).

Što se tiče praćenja vrsta, staništa i pritisaka, shodno dostupnoj dokumentaciji, jedine kontinuirane aktivnosti institucija koje se sprovode i planiraju su od strane JP "Nacionalni parkovi Crne Gore", Hidrometeorološkog zavoda (kvalitet vode po Okvirnoj direktivi o vodama) i Agencije za zaštitu životne sredine (kvalitet vazduha, buka).

U Planu upravljanja NP Skadarsko jezero⁴² u Poglavlju 3.2. TABELA CILJEVA I AKTIVNOSTI PLANA UPRAVLJANJA strana 77 dat je plan aktivnosti po pitanju monitoringa sa indikatorima za period 2021-2024. kako slijedi:

Aktivnost 1.2.1 Pratiti stanje na staništu na lokalitetu Moračica, zbog mogućeg zarastanja i gubitka staništa Indikator: Izvještaj o stanju Marsilea quadrifolia na lokalitetu Moračica

Aktivnost 1.2.2 Nastaviti istraživanja za vrstu Caldesia parnassifolia na lokalitetima Pančeva oka i Crni žar, Indikator: Izvještaj o istraživanjima Caldesia parnassifolia na lokalitetima Pančeva oka i Crni žar

⁴² Plan upravljanja 2021-2025 NP Skadarsko jezero, NP "Crne Gore", 2022.

Funded by
the European Union

MNE-ALB

IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

Aktivnost 1.4.1 Nastaviti istraživanja distribucije invazivnih vrsta sa akcentom na Amorpha fruticosa i Egeria densa, Indikator: Izvještaj o sprovedenim istraživanjima distribucije Amorpha fruticosa i Egeria densa

Aktivnost 1.6.3 Pratiti stanje značajnih šumskih vrsta: lovora (Laurus nobilis) i skadarskog hrasta (Quercus robur ssp scutariensis) Indikator: Izvještaj o monitoringu i stanju lovora i skadarskog hrasta

Aktivnost 1.6.4 Sa uspostavljanjem Natura mreže pratiti stanje šumskih Natura 2000 stanišnih tipova Indikator: Izvještaj monitoringa NATURA 2000 staništa

Aktivnost 1.10.1 Vršiti istraživanje i monitoring kolonijalnih vrsta ptica u Specijalnim rezervatima prirode, Indikator: Izvještaji/popunjeni protokoli monitoringa iz proljećnog i ljetnjeg aspekta; Izvještaji o svakoj novoj pojavi (kvalitativni i kvantitativni nalazi, komparativne metode- promjene, pritisci, negativni impakti i dr. parametri) na nivou populacije u kolonijama

Aktivnost 1.10.2 Vršiti istraživanje i monitoring kolonijalnih vrsta ptica na cjelokupnom prostoru jezera sa akcentom na bjelobradu čigru Indikator: Grafički i pisani izvještaj; Popunjena protokol; Prikazani kvantitativni parametri i položaj aktivnih kolonija bjelobrade čigre

Aktivnost 1.11.2. Sprovoditi monitoring populacija ptica u toku proljećnog i ljetnjeg godišnjeg aspekta Indikator: Utvrđeni kvalitativni i kvantitativni parametri, disperzija u prostoru-grafički prikazi;; Izrađen godišnji izvještaj

Aktivnost 1.11.3. Sprovoditi monitoring populacije pelikana (Pelecanus crispus) cjelo-godišnji aspekt, Indikator: Izrađeni izvještaji:predgnijezdeće stanje kolonije novembar-januarstanje kolonije u vrijeme gniađenja januar-jul (kvantitativni podaci broj odraslih, broj gnijezda, pritisci, uznamiravanje, video nadzor, obilazak kolonije i dr.)izvještaj o trendu populacijeizvještaj o vitalnosti populacije

Aktivnost 1.11.5. Pratiti stanje indikatorskih vrsta ptica, Indikator: Popunjeni protokoli za indikatorske vrste po Priručniku za monitoring-GIZ (2019.): Aythia nyroca, Microcarbo pygmaeus, Chlidonias hybrida i Pelecanus crispus

Aktivnost 1.13.2 Monitoring stanje vrsta iz porodice kuna , Indikator: Izvještaj monitoringa o stanju vrsta iz porodice kuna

Aktivnost 1.14.1 Monitoring hidroloških objekata , Indikator: Ispitan kvalitet vode Skadarskog jezera, obezbijeđena dugoročna zaštita i održivo korišćenje

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB

IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

Takođe, u Plan upravljanja 2021-2025 NP⁴³ Lovćen, NP "Crne Gore", 2022. U Poglavlju 3.2 TABELA CILJEVA I AKTIVNOSTI PLANA UPRAVLJANJA strana 77 dat je plan aktivnosti po pitanju monitoringa sa indikatorima za period 2021-2024.

U Lokalnom akcionom planu za biodiverzitet Opštine Danilovgrad⁴⁴ dat je predlog monitoringa za određene grupe i indikatorske vrste.

Po pitanju aktuelnih istraživačkih projekata kroz dostupna dokumenta podaci se mogu naći u Planu upravljanja za NP „Skadarsko jezero“ gdje je navedeno da je u toku realizacija projekta „Jačanje prekogranične saradnje i integralnog upravljanja vodenim resursom u proširenom basenu rijeke Drim“, u okviru koje JPNPCG implementira projektnu aktivnost „Višenamjensko upravljanje vegetacijom na Skadarskom jezeru kroz prikupljanje biomase i proizvodnju briketa u Crnoj Gori“. Projekat implementira program Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP), a sprovodi ga Globalno partnerstvo za vode (GWP) kroz GWP Mediteran (GWP-Med). Takođe u toku je realizacija projekta "Improving wetlands management for the conservation of the Dalmatian Pelican in the Balkans" NVO NOE Conservation iz Francuske u saradnji sa JPNPCG/NPSJ i drugim partnerima iz CG.

Takođe, u toku je i realizacija GEF 7 projekta „Integriranje biodiverziteta u sektorske politike i prakse i jačanje zaštite ključnih tačaka biodiverziteta u Crnoj Gori“ koji će pružiti podršku jačanju sistema zaštićenih područja uključujući i podršku za turizam, poljoprivredu i šumarstvo koje su u skladu sa zaštitom prirode.

Kada su u pitanju realizovani Projekti i istraživanja, ne postoji jedinstvena i sistematizovana baza projekata koja je realizovana na teritoriji predloženog rezervata biosfere iako ih postoji značajan broj.

U proteklom, skorijem, periodu realizovani su sledeći projekti:

- Projekat Svjetske Banke Albanija i Crna Gora Skadarsko jezero– Integrисано upravljanje ekosistemom, Cilj Projekta Integrisanog Upravljanja Ekosistemom Jezera Skadar-Škoder za Albaniju i Crnu Goru je da pomogne uspostavljanje i jačanje institucionalnih mehanizama za prekograničnu saradnju kroz zajedničke napore za unapređenje održivog upravljanja Jezerom Skadar-Škoder. Projekat se sastoji od tri komponente, 2008.
- Očuvanje i održivo korišćenje biodiverziteta Prespanskog, Ohridskog i Skadarskog jezera (CSBL), implementiran od strane GIZ-a kroz koji su izrađeni: Priručnik za monitoring jezerskih vrsta i staništa, Natura 2000 Mapiranje staništa Nacionalnog Parka Skadarsko jezero, Program mjera za Skadarsko jezero, Funkcionalnost obalnog područja Skadarskog jezera i Ribe i ribarstvo Skadarskog jezera, 2021-2017. Izgradnjom kapaciteta i znanja, kao i jačanjem saradnje između ministarstava, projekat je podržavavao ministarstva nadležna za životnu sredinu, upravljanje vodama i ribarstvo i organe u njihovoj nadležnosti, u implementaciji ODV-

⁴³ Plan upravljanja Nacionalnim parkom Lovćen 2021-2025., NP Crne Gore, 2022.

⁴⁴ Lokalni Akcioni Plan za biodiverzitet Opštine Danilovgrad, Opština Danilovgrad, 2020.

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

a i zakonodavstva EU u oblasti očuvanja životne sredine. Sektor ribarstva podržan je od strane Instituta za domaće ribarstvo Potsdam-Sacrow.

- Projekat EMA Plan kroz koji je uradjena analiza sinegrija, nedostataka i komplementarnosti vezano za integrisano upravljanje na regionalnom nivou Skadarskog jezera, 2012
- GEF Projekat „Omogućavanje prekogranične saradnje i integrisanog upravljanja vodnim resursima u proširenom slivu rijeke Drim“ (GEF), Cilj projekta je bio promovisanje zajedničkog upravljanja zajedničkim vodnim resursima prekograničnog sliva reke Drim, uključujući mehanizme koordinacije među raznim zajedničkim komisijama i odborima pojedinih podistema. Korisnici projekta bile su Albanija, BiH Jugoslovenska Republika Makedonija i Crna Gora. 2022
- Uz podršku Rufford fondacija realizovani su sledeći istraživački projekti čiji je glavni cilj bio unapređenje znanja o određenim vrstama:
- Istraživanje kritično ugrožene vrste evropske jegulje u Skadarskom jezeru - Crna Gora, 2021
- Ćemovsko polje: žarište pred našim očima, 2019
- Praćenje visoko ugrožene jegulje u Crnoj Gori zbog procjene stanja i mogućih izmjena Zakona o ribarstvu u skladu sa EU, 2018
- Istraživanje i zaštita biodiverziteta mahovina na rijeci Cijevni, 2018
- Očuvanje psamofitske vegetacije Velike plaže u Ulcinju, Crna Gora. 2015
- Rasprostranjenost i prijetnje za barsku kornjaču (*Emys orbicularis*) na Zetskoj i Bjelopavličkoj ravnici u Crnoj Gori, 2014
- Zaštita ugroženih vrsta ptica u Ulcinjskoj solani, 2002
- Uz podršku Fonda partnerstva za kritične ekosisteme (CEPF) realizovani su sledeći istraživački projekti:
 - "Omogućavanje okruženja za zajedničku zaštitu „odozdo prema gore“ i planiranje održivog razvoja sliva rijeke Bojane" koji je za cilj imao implementaciju novih pristupa u prikupljanju podataka o distribuciji, populacijama i pretnjama za slatkovodnu biodiverzitetu u slivu rijeke Bojane. Procjena socio-ekonomskih vrijednosti ekosistemskih usluga. Umrežavanje, razmjena znanja i podizanje svijesti lokalnih zainteresovanih strana putem radionica, edukativnih aktivnosti i njihovog angažovanja u zaštiti i održivoj upotrebi prirodnih resursa. Osmišljavanje strateškog pravca za zaštitu delte Bojane. Projekat je trajao od juna 2020- aprila 2022
 - Uključivanje lokalne zajednice u proces zaštite i unapređenja staništa ugrožene skadarske žabe (*Pelophylax shqipericus*) na prostoru delte rijeke Bojane čiji cilj je bio podizanje svijesti o rijetkoj i ugroženoj skadarskoj žabi (albanskoj barskoj žabi). Projekat je radio sa lokalnim zajednicama, djecom, studentima, donosiocima odluka i drugim zainteresovanim stranama u jednom od glavnih staništa ove vrste vodozemaca – delti rijeke Bojane/Bune u Crnoj Gori. Uspostavio je osnovu za monitoring vrste, kreirao smjernice za očuvanje i organizovao prvi crnogorski „Dan žaba“. Mart 2019-Avgust 2021
 - „Doprinos očuvanju prirodnih vrijednosti Gornjeg toka rijeke Zete u Crnoj Gori“ koji je imao za cilj procenu hidromorfološkog i ekološkog stanja gornjeg toka rieke Zete i sproveđena mjere revitalizacije, istraživanje makrozoobentosa i hidromorfoloških pritisaka na odabranim lokacijama kako bi se prikupili podaci na osnovu kojih će se utvrditi ekološko stanje ovog vodnog tela. Jun 2021- Maj 2022
 - Procjena stanja populacije evropske jegulje u rijeci Bojani imao je za cilj identifikaciju prijetnji za veličinu populacije i uspostavljanje mjera za suzbijanje krivolova. Podršku u kreiranju plana upravljanja. Poboljšanje institucionalne i prekogranične saradnje. Podizanje svijesti o očuvanju

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB

IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

SKADAR/SHKODER LAKE WATERSHED

A Transboundary Biosphere Reserve

evropske jegulje i jačanje kapaciteta mlađih istraživača, Jul 2020- Maj 2022

- Podrška boljem upravljanju deltom Bojane u Crnoj Gori ima za cilj da podrži održivo upravljanje područjem Delta Bojane kroz povećanje znanja o slatkovodnim vrstama u prekograničnom zaštićenom pejzažu rijeke Bune i delte Bojane sproveđenjem istraživanja o kritično ugroženim i ugroženim vrstama riba. Priprema analize situacije o kritično ugroženoj vrsti jadranskog jesetra, Acipenser naccarii, i sproveđenje akcija očuvanja za poboljšanje slatkovodnog ekosistema. Izgradnja kapaciteta lokalnih vlasti i organizacija civilnog društva u Albaniji i Crnoj Gori. Jul 2023-Avg 2024
- Ka efikasnom upravljanju u ključnoj oblasti biodiverziteta prirodnog spomenika kanjona Cijevne kroz poboljšanje integrisanog upravljanja slivom reke Cijevna mapiranjem prijetnji, pripremom plana za mjere ublažavanja i organizovanjem okruglih stolova i konferencije. Izgradnja kapacitete menadžera zaštićenih područja, lokalnih zajednica i turističkih organizacija putem organizovane studijske posete Sloveniji kako bi se razumjeli benefiti očuvanja vrsta salmonida. Povećan broj posetilaca i mušičara kroz kampanju koja promoviše kanjon reke Cijevna kao destinaciju za mušičarenje. Jul 2023-Okt 2024
- Obnova vlažnih livada Skadarskog jezera za održivo i tradicionalno korišćenje zemljišta kroz edukaciju lokalnih zajednica o invazivnim vrstama i njihovom uklanjanju na ekološki prihvatljive i održive načine. Podizanje svesti o važnosti očuvanja biodiverziteta i obezbeđivanje obuke o pravilnom sprečavanju širenja invazivnih biljaka. Organizovanje niza događaja za uklanjanje invazivnih vrsta i pripremu zemljišta za ispašu stoke. Jun 2021- Maj 2022
- Projekat Izgradnja ekosimemske otpornosti donjeg basena rijeke Bojane i Ulcinja kroz uključivanje zainteresovanih strana i omogućavanjem dobrog upravljanja imao je za cilj razvoj strategije za podizanje vidljivosti vrednosti očuvanja, pretnji i rešenja. Izgradnja znanja zainteresovanih strana o konkretnom, održivom razvoju sa niskim rizikom i rešenjima zasnovanim na prirodi. Promovisanje koristi prirode, njenih pravilnih upotreba i otpornosti kako bi se dobila podrška široke grupe zainteresovanih strana, podstičući partnerstva, konsenzus i saradnju. Nov 2022- Okt 2023
- Od inventara monumentalnog skadarskog hrasta lužnjaka do obnove njegovih šuma i zaštite biodiverziteta čiji je cilj bio procjena trenutnog stanja i obnova populacije endemskog skadarskog hrasta (*Quercus robur* ssp. *scutariensis*) na Skadarskom jezeru, u dolini rijeke Zete, delti Bojane i Buljarici. Sproveđenje inventara starih stabala i modeliranje staništa. Edukovanje i podizanje svijesti lokalne zajednice angažovanjem u sadnji 10.000 sjemena za revitalizaciju šuma. Dizajniranje akcionog plana za očuvanje i predlaganje proglašenja pojedinačnih stabala za prirodne spomenike. Jul 2022-Maj 2022
- Osnaživanje lokalne zajednice i zainteresovanih strana da održivo upravljaju slatkovodnim biodiverzitetom Skadarskog jezera, između Albanije i Crne Gore imao je za cilj osnaživanje lokalnih zajednica promovisanjem participativnog upravljanja biodiverzitetom Skadarskog jezera i razvijanjem ekonomskih benefita zasnovanih na održivoj upotrebi prirodnih resursa. Podrška iskorenjivanju ilegalnih ribolovnih praksi koje ugrožavaju slatkovodni biodiverzitet kroz senzibilizaciju i kontrolu. Sept 2019- Jun 2022
- Podrška udruživanju prirode, turizma i civilnog društva na području Delte Bojane kroz integrисано upravljanje obalnim područjem čiji cilj je bio ublažavanje pretnji od neodrživog turističkog razvoja delte Bojane u Crnoj Gori kroz razvoj sveobuhvatnog plana za integrисано upravljanje obalnim područjem za ovo netaknuto područje putem pristupa zasnovanog na zajednici i participaciji. Ovaj proces je identifikovao alternativne održive mogućnosti za obalni

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Ministarstvo
javne uprave

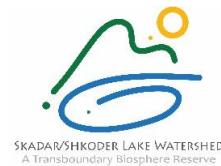

Funded by
the European Union

MNE-ALB

IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

SKADAR/ŠKODER LAKE WATERSHED

A Transboundary Biosphere Reserve

turizam koje će očuvati obalne ekosisteme, unaprediti prirodne resurse i zaštititi prioritetna područja, kao i održati kulturno nasleđe integrisanjem sportskih, kulturnih i rekreativnih aktivnosti, novembar 2013- Decembar 2015

- Rijeka Morača: Put naprijed imao je za cilj analiziranje trenutne situacije reke Morače u Crnoj Gori i kombinovanja sa konkretnim akcijama za zaštitu rečnog korita od daljeg uništavanja uslijed izgradnje hidroelektrana, legalne i nelegalne eksploracije šljunka i pjeska; podizanje sijesti javnosti o ovom problemu i podržavanje građana da učestvuju u zaštiti rijeke, te pružanje alternativnih rešenja za trenutne planove i strategije. April 2015-Novembar 2016
- Multimedijalna kampanja za dalmatinskog pelikana na Skadarskom jezeru koji je obuhvatio podizanje svijesti o očuvanju dalmatinskih pelikana (*Pelecanus crispus*) na Skadarskom jezeru, na granici između Albanije i Crne Gore, dokumentovanjem biodiverziteta, prijetnji i aktivnosti očuvanja na Skadarskom jezeru, i razvojem komunikacionih alata s ciljem promovisanja angažovanja civilnog društva u očuvanju biodiverziteta. Organizovana je i kampanja na društvenim mrežama i izrađena opsežna baza podataka fotografija i kratki dokumentarac kako bi se promovisala lokacija i aktivnosti civilnog društva u tom području. Maj 2014- Dec 2015
- Rijeka Morača: Održivi razvoj protiv poplava je imao za cilj identifikaciju ekonomskih alternativa koje će poboljšati kvalitet života i očuvati prelijepu pejzaže i jedinstveni biodiverzitet doline rijeke Morače, ključnog područja biodiverziteta u Crnoj Gori. Raditi blisko sa lokalnim zajednicama na promociji vodno efikasne poljoprivrede, uključujući proizvodnju meda, i ekoturističkih aktivnosti kroz partnerstva sa alpinističkim klubovima i posmatračima ptica. Podizati svijest građana o ekonomskim i ekološkim vrednostima njihove zemlje i informisati ih o rizicima koje proizvodnja hidroenergije može predstavljati za njihov način života. Apr 2015- Sep 2016
- Podrška dugoročnom održivom upravljanju prekograničnim područjem Skadarskog jezera imao je za cilj omogućavanje efikasnog prekograničnog upravljanja Skadarskim jezerom, koje se nalazi između Albanije i Crne Gore unapređenjem kapaciteta i praksi upravljanja zaštićenim područjima. Smanjiti ilegalne aktivnosti jačanjem sprovođenja zakona i povećanjem učešća lokalnih organizacija civilnog društva u monitoringu i upravljanju. Podizati svest i povećati transparentnost među ključnim zainteresovanim stranama o važnosti očuvanja biodiverziteta. Avg 2013- Dec 2016
- Sos Skadarsko jezero- Očuvanje divljih područja Crne Gore divljim imao je za cilj povećanje baze znanja o biodiverzitetu crnogorskog dijela prekograničnog Skadarskog jezera - sa posebnim fokusom na vrste vodozemaca i riba. Modeliranje uticaja budućih razvoja na jezero (posebno hidroelektrana i turističke infrastrukture) kako bi se podržalo donošenje odluka o korišćenju zemljišta i upravljanju prirodnim resursima. Diskutovanje i deljenje nalaza sa albanskim zainteresovanim stranama. Octobar 2019-Februar 2024
- Mawa fondacija realizovala je projekat Unapređenje očuvanja priobalnih močvara 2016-2022 čije aktivnosti su sprovedene na Ulcinjskoj Solani.
- LEPESH (Low-Adriatic Species and Habitat) projekat koji je realizovan kroz IPA II CBC Interreg Italy-Albania-Montenegro projektni poziv i kroz koji je između ostalog izrađen Akcioni plan za zaštitu *Pinus heldreichii* (H. Christ 1863) u Nacionalnom Parku Lovćen. 2018-2020

16.1.2 Sažmite prošle istraživačke i monitoring aktivnosti povezane s upravljanjem rezervata biosfere (molimo vas da se pozovete na varijable u Prilogu I).

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Ministarstvo
javne uprave

Funded by
the European Union

MNE-ALB

IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

SKADAR/SHKODER LAKE WATERSHED
A Transboundary Biosphere Reserve

Što se tiče praćenja vrsta, staništa i pritisaka, shodno dostupnoj dokumentaciji, jedine kontinuirane aktivnosti institucija koje su se sprovodile u proteklom periodu su od strane JP "Nacionalni parkovi Crne Gore", Hidrometeorološkog zavoda (kvalitet vode po Okvirnoj direktivi o vodama što uključuje i vodotoke u okviru predloženog rezervata biosfere) i Agencije za zaštitu životne sredine. Svakako, sve ove aktivnosti obuhvataju dio područja. Hidrometeorološki zavod sprovodi biomonitoring ihtiofaune ali lokacije istog variraju tako je recimo 2020. godine radjen monitoring riblje faune na vodotocima relevantnim za predloženo područje rezervata biosfere dok ostalih godina nije. Agencija za zaštitu životne sredine sprovodi monitoring raznih segmenta životne sredine (kvalitet vazduha, buka, zagađenje zemljišta, monitoring nivoa ionizujućeg i nejonizujućeg zračenja i biodiverziteta) ali njegov obim i sadržaj variraju od godine do godine u odnosu na dostupna finansijska sredstva (recimo monitoring biodiverziteta nije radjen od 2016. godine). Rezultati navedenog monitoring programa dostupni su u godišnjim informacijama o stanju životne sredine na sajtu Agencije.

U Planu upravljanja za NP „Skadarsko jezero“⁴⁵ koji je direktno povezan sa Planom upravljanja za NP Skadarsko jezero dati su sledeći rezultati monitoringa i istraživanja:

Istraživanja i monitoring

Tokom planskog perioda 2016-2020, rad stručne službe bio je usmjeren na istraživanjima i monitoringu vrsta Marsilea quadrifolia i Caldesia parnassifolia, na utvrđivanju brojnosti i stanja skadarskog hrasta Quercus robur subsp. scutariensis i mogućnosti revitalizacije njegovog staništa, identifikovanog kao Natura habitat 92A0, na prikupljanju podataka o distribuciji pojedinih invazivnih vrsta i ugroženosti staništa uslijed njihovog širenja. Takođe, iskoordinisan je rad službe zaštite NP i stručne službe JPNPCG, kako bi se, na osnovu preuzetih podataka, uradila analizu stanja komercijalnih vrsta i njihovih staništa. Na svim lokalitetima na kojima su vršena istraživanja, istovremeno je rađena inventarizacija značajnih biljnih taksona. Podaci su unijeti u elektronsku bazu.

Kontrola pritisaka na ekosisteme i staništa

Invazivne vrste, prevashodno one koje se odlikuju brzinom širenja i zauzimanja staništa, prestavljaju ozbiljnu prijetnju za diverzitet autohtone flore područja NP Skadarsko jezero i šire.

Na osnovu istraživanja na terenu, može se zaključiti da većina invazivnih vrsta nastanjuje poljoprivredna i ruderalna staništa, naročito uz sjevernu obalu jezera. Najagresivnije su bagremac Amorpha fruticosa, pajasen Ailanthus altissima, gledičija - Glaedichia triacanthos, ambrozija Ambrosia artemisiifolia, Xanthium strumarium, Datura stramonium, kao i Egeria densa, čije je prisustvo ustanovljeno u vodama Plavnice i Šegrnice.

Zabrinjava raširenost bagremca (Amorpha fruticosa) i njegova pokrovnost od 80 – 100%, naročito u dijelu oko rijeke Plavnice do Gostiljske rijeke. Kao izuzetno invazivna vrsta, bagremac je napravio čiste monokulture na ranije obrađivanim površinama. Izostaje samo na parcelama koje se kose. Međutim, postoje pokazatelji koji ukazuju da je većina i takvih parcela zasijana sjemenom bagremca. Prostrane monokulture bagremca mogu se vidjeti i duž magistralnog puta prema Vranjini. Prisutan je na području Rijeke Crnojevića. Duž južne obale najveće površine zauzima oko ušća Crnicike rijeke i ulazi u staniše koje je prepoznato kao Natura habitat 3280-Obale stalnih mediteranskih rijeka obrasle biljkama sveze

⁴⁵ Plan upravljanja 2021-2025 NP Skadarsko jezero, NP "Crne Gore", 2022.

Funded by
the European Union

MNE-ALB

IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

Paspalo-Agrostidion djelimično zasjenjene granama vrba i bijele topole.

Na području Žabljačkih livada javlja se sporadično ili u manjim grupacijama oko parcela. U ovom dijelu nacionalnog parka za sada veću agresivnost pokazuje širenje gledičije Glaedichia triacanthos. Iako nije invazivna poput bagremca, zauzima velike površine sa tendencijom daljeg širenja. Prisutna je u svim razvojnim fazama, od brojnog podmlatka do odraslih individua. Veliku pokrovnost pokazuje vrsta Xanthium strumarium, na plavnim livadama i ambrozija (Ambrosia artemisiifolia), u ruralnom dijelu Žabljaka Crnojevića.

Pajasen (Ailanthus altissima) je prisutan u naseljima i uz glavne i sporedne puteve.

Prisustvo invazivne makrofite Egeria densa utvrđeno je u vodi rijeke Plavnice, neposredno uz istoimeni restoran. Ovaj nalaz iz 2018. je prvi zabilježeni unos Egeria densa u prirodne vodotoke Crne Gore. Uspostavljanjem monitoringa i proširivanjem područja istraživanja, tokom 2019. godine, potvrđeno je njeno prisustvo i u rijeci Šegrtnici. Zauzima značajne površine od mosta kod Poseljana do Žabljaka Crnojevića. Populacija, u pojedinim sekvencama, u gustom sklopu prekriva korito rijeke. Iskustva u evropskim zemljama ukazuju da, kada je vrsta prenamnožena, veći je rizik primijeniti metode uklanjanja nego je ostaviti u zatečenom stanju. U saradnji sa nadležnim institucijama neophodno je sagledati i usaglasiti dalje korake po pitanju primjene konzervacionih mjera.

Ubiranje ljekovitog bilja, šumskih plodova i gljiva u komercijalne svrhe u zaštićenom području se mora odvijati po ustalovljenim propisima na osnovu prethodno pribavljene dozvole od strane Agencije za zaštitu prirode i životne sredine.

Radi bolje kontrole staništa biljnih vrsta koja su pod pritiskom uslijed ubiranja u komercijalne svrhe, uspostavljena je saradnja sa Agencijom za zaštitu prirode i životne sredine u smislu preuzimanja podataka o izdatim dozvolama. Takođe, iskoordinisan je rad službe zaštite Parka i stručne službe JPNPCG, kako bi se, na osnovu preuzetih podataka, uradila analizu stanja komercijalnih vrsta i njihovih staništa. Tokom realizacije ove aktivnosti izdvojila su se tri problema, koje treba ubuduće riješiti, kako na nivou NP i JPNPCG, tako i na nivou nadležnih institucija.

Monitoring šumskih ekosistema

Monitoring stanja šumskih ekosistema je vršen tokom 2017. godine i obuhvatao je prikupljanje podataka po funkcionalnim tipovima. Funkcionalne tipove smo podijelili na ekološke, zdravstvene (zaštitne) i dendrometrijske. Za svaki funkcionalni tip je ocjenjivan određeni broj indikatora, na osnovu kojih se procjenjivalo stanje šumskih ekosistema.

Izvršen je monitoring pritiska biotičkog i abiotičkog karaktera na reprezentativne šumske ekosisteme koji se nalaze na sjevernom dijelu Parka.

Monitoring ornitofaune

Na osnovu prethodnog Plana upravljanja NP Skadarsko jezero 2016.-2020. godina, vršen je monitoring ornitofaune koji se odnosio na parametre brojnosti, distribucije, vitalnosti populacije, stepen ugroženosti. Na osnovu rezultata monitoringa implementirale su se određene upravljačke aktivnosti koje su se odnosile na zaštitu u smislu konzervacije staništa i vrsta. Naročita pažnja data je istraživanju ptica vodenih ekosistema. U odabiru vrsta korišćen je domaći zakonodavni okvir, kao i međunarodni standardi (IUCN, Bernska konvencija, Bonska konvencija, CITES, Evropski trend za određene vrste,

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

Konvencija o migratornim vrstama, Globalni status, Evropski status ugroženosti itd.), ili drugi specifični kriterijumi.

Monitoring sisara

Monitoringom vidre su kartirana staništa vidre i izrađena je analiza stanja i stepena ugroženosti na teritoriji Parka.

U cilju identifikacije prisutnih vrsta slijepih miševa u podzemnim objektima i njihovog očuvanja, JPNPCG je kroz saradnju sa NVO "Crnogorsko društvo ekologa" realizovalo prekogranični projekat „Izgradnja kapaciteta za monitoring slijepih miševa na obje strane Shkodër/Skadarskog jezera“. Zahvaljujući ovom projektu prvi put je realizovan zimski i proljećni cenzus slijepih miševa. Takođe, u istom dokumentu date su i informacije o 2.6. PRAĆENJU I ISTRAŽIVANJU U PRETHODNOM PERIODU strana 46- 2.6.1. Praćenje i istraživanje flore i vegetacije strana 46 i 2.6.2. Praćenje i istraživanje faune strana 54 kao i 3.1.1. Istraživanje, praćenje, obnova i poboljšanje ekosistema, staništa i vrsta strana 66.,

Takođe, u Planu upravljanja Nacionalnim Parkom Lovćen⁴⁶ dati su dostupni podaci o monitoringu i istraživanjima u proteklom periodu an strani 37.

U proteklom periodu Agencija za zaštitu životne sredine, za neke godine realizovala je program monitoringa na području budućeg predloženog rezervata biosfere i podaci koji su nastali kao rezultat ovih aktivnosti dati su u informacijama o stanju životne sredine. Zbog ograničenog budžeta ovaj program se nije realizovao u istom obimu kontinuirano svake godine.

16.1.3 Navedite koja je istraživačka infrastruktura dostupna u predloženom rezervatu biosfere i koju će ulogu rezervat biosfere igrati u podršci takvoj infrastrukturi.

Na području predloženog BSR aktivne su sledeće naučno istraživačke institucije: Agencija za zaštitu životne sredine, Prirodno-matematički fakultet odsjek biologija i Prirodnački muzej Crne Gore. JP Nacionalni parkovi Crne Gore kao upravljači svih nacionalnih parkova potpisali su Memorandum o saradnji Nacionalnih Parkova Crne Gore i Prirodno-matematičkog fakulteta.

Zaključak:

Što se tiče praćenja vrsta i staništa, kao i pritisaka, kontinuirane aktivnosti se sprovode i planiraju od strane JP "Nacionalni parkovi Crne Gore". U Lokalnom akcionom planu za biodiverzitet Opštine Danilovgrad dat je predlog monitoringa za određene grupe i indikatorske vrste. Hidrometeorološki zavod sprovodi biomonitoring u kontekstu Okvirne direktive o vodama pri čemu za ihtiofaunu lokacije istog variraju tako je recimo 2020. godine radjen monitoring riblje faune na vodotocima relevantnim za predloženo područje rezervata biosfere dok ostalih godina nije. Agencija za zaštitu životne sredine sprovodi monitoring raznih segmenata životne sredine (kvalitet vazduha, buka, zagađenje zemljišta, monitoring nivoa jonizujućeg i nejonizujućeg zračenja i biodiverziteta) ali njegov obim i sadržaj variraju od godine do godine u odnosu na dostupna finansijska sredstva (recimo monitoring biodiverziteta nije radjen od 2016. godine). Stoga, aktivnosti po ovom pitanju kontinuirano nisu planirane izuzev za NP Skadarsko jezero, niti se kontinuirano sprovedene shodno dostupnoj dokumentaciji na prostoru

⁴⁶ Plan upravljanja Nacionalnim parkom Lovćen, NPCG, 2022.

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

predloženog rezervata biosfere što ukazuje na nedostatak i potrebu da se isto planira i primjenjuje. Stoga neophodno bi bilo napraviti sveobuhvatan plan monitoringa sa indikatorima kako ključnih vrsta tako i postojećih pritisaka i jasno identifikovati zadužene subjekte za kontinuiranu realizaciju istog.

Kada su u pitanju aktivni i relaizovani projekti ne postoji jedinstvena sistematizovana baza podataka iako je u području predloženog rezervata biosfere realizovan značajan broj projekata. Stoga neki od njih su navedeni iznad ali je preporuka da se tokom konsultativnog procesa zainteresovanih strana napravi spisak aktivnih i realizovanih projekata.

Izvori:

Plan upravljanja 2021-2025 NP Skadarsko jezero, NP "Crne Gore", 2022.

Plan upravljanja NP Lovćen 2021-2025 , NP "Crne Gore", 2022.

MONITORING FAUNE RIBA ZA POTREBE PRIMJENE OKVIRNE DIREKTIVE O VODAMA (WFD), Zavod za hidrometeorologiju i seismologiju, 2020.

Godišnji izvjestaj o stanju kvaliteta voda u Crnoj Gori u 2020-2023.g, HMZ, Podgorica

Web sajt Svjetske Banke (<https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/767551468302989382/albania-and-montenegro-lake-skadar-shkoder-integrated-ecosystem-management-project>)

Web sajt CEPF-a (<https://www.cepf.net/search/node/montenegro?page=10>)

Web sajt Rufford fondacije (https://www.rufford.org/projects/?q=montenegro&sort_by=-created)

Web sajt Mawa fondacije (<https://mava-foundation.org/legacy-library/>)

16.2 Obrazovanje za održivi razvoj i javna svest:

16.2.1 Opišite postojeće i planirane aktivnosti, navodeći ciljne grupe i broj ljudi uključenih (kao "nastavnici" i "učenici") i područje koje se tiče.

Edukacija je veoma važan instrument u izgradnji podrške lokalne zajednice i podsticanju svijesti i odgovornosti prema prirodi. **Trenutni nivo aktivnosti u ovoj oblasti je prilično nizak. Ne postoje konstantni i dobro osmišljeni programi edukacije i ona se dešava uglavnom ad hoc, za potrebe obilježavanja važnih ekoloških datuma ili sprovođenje projektnih aktivnosti.**

Akteri koji učestvuju u edukativnim aktivnostima u ovom sливу су: upravljači zaštićenih područja, uglavnom NP Skadarsko jezero i Agencija za upravljanje zaštićenim područjima Podgorice, vaspitno-obrazovne ustanove, civilni sektor.

Najčešći vid edukacije su radionice u školama, posjete škola centrima za posjetioce, jednodnevni izleti I šetnje u zaštićenim područjima, posjete institucijama koje se bave zaštitom prirode.

Najveći broj aktivnosti iniciran je od strane JP za nacionalne parkove Crne Gore (NP Skadarsko jezero) i civinog sektora u okviru različitih ekoloških projekata koji sadrže i edukativnu komponentu i komponentu jačanja svijesti javnosti.

JPNPCG ima formiranu Službu za promociju, edukaciju i turizam koja je između ostalog, zadužena za planiranje i sprovođenje edukativnih aktivnosti. Petogodišnjim planom upravljanja kao I godišnjim programom upravljanja kao jedan od strateških ciljeva NP Skadarsko Jezero definisana je Edukacija, interpretacija prirodnih i kulturnih vrijednosti parka i razvoj turizma orijentisanog ka prirode.

Definisano je više aktivnosti među kojima su: sprovođenje edukativnih programa i izrada edukativnog materijala I obilježavanje važnih ekoloških datuma

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB

IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

Pored toga sprovodese i vanprogramske aktivnosti, uslijed saradnje sa obrazovno-vaspitnim institucijama.

U periodu 2017-2019, NP Skadarsko jezero zajedno sa NP Lovćen je učestvovao u regionalnom programu **Mreža škola u zaštićenim područjima** koji su implementirali WWF Adria i Parkovi Dinarida. Svrha Mreže škola je da se uspostavi dugoročno i efikasno partnerstvo između lokalnih škola i zaštićenog područja vođeno zajedničkim ciljevima koji treba da pruže mogućnosti djeci da uče o prirode u prirode i obezbjede punu inkluziju svih grupa. Rezultat programa je edukovanje kadra Nacionalnih parkova za sprovođenje programa edukacije po savremenim programima kao i kreiranje **Mreže škola** na području Nacionalnog parka Skadarsko jezero koja ima 5 osnovnih škola koje gravitiraju teritoriji parka:

„Milan Vukotić“-Golubovci
„Vladika Danilo“ Gornja Zeta
„Jovan Tomašević“-Virpazar
„Niko Maraš“-Bijelo Polje
„Zarija Vujošević“-Mataguži.

Cilj formiranja ove mreže je bio da se kreira mogućnost i način dugoročne saradnja između zaštićenog područja i lokalnih škola, sa ciljem edukacije, kako učenika tako i lokalnog stanovništva. Kroz ovaj program razvijen je i **Priručnik Mreža škola u zaštićenom područjima** koji služi kao pomoćno sredstvo za sprovođenje programa edukacije. Do sada je NP Skadarsko Jezero realizovao veliki broj edukativnih aktivnosti i posjeta škola ovom zaštićenom području. **Ovaj vid saradnje predstavlja dobru početnu osnovu za razvoj edukativnog programa u cilju promocije rezervata biosphere i može se proširiti na nivo sliva.**

Pored ovog programa u ranijem periodu su razvijeni i manji programi koji nijesu toliko aktivni kao gore oписанi a to su **“Mladi čuvar parka”** edukativni program nacionalnog parka Skadarsko jezero za djecu školskog uzrasta, kao i edukativni buklet **“Obradujmo prirodu”**.

Trenutno Parkovi Dinarida u Nacionalnom parku Lovćen uspostavljaju „Program Mladi rendžeri“ koji će poslužiti za organizaciju sedmodnevne ljetne škole u ovom parku. Program će biti pripremljen po uzoru na EUROPARC Junior Ranger Programme koji se sprovodi u mnogim evropskim zaštićenim područjima. U okviru programa u julu 2024 organizovaće se sedmodnevna ljetnja škola za 30 polaznika. Aktivnost se realizuje u saradnji sa Javnim preduzećem za nacionalne parkove Crne Gore i Nacionalnim parkom Lovćen. <https://parksdinarides.org/aktivni-mladi-za-zastitu-prirode/>

Neke od drugi programi i alatke razvijene od strane civilnog sektora a koje se mogu uspješno primjenjivati u cilju edukacije u slivu Skadarskog jezera su program Biomonitoringa na rijeci Zeti u okviru koga je razvijena android aplikacija **www.biomonitoring.me**, koja je namijenjena sprovođenju biomonitoring programa u Parku prirode Rijeka Zeta. Ova online platforma pruža mogućnost identifikacije i unos podataka o bioindikatorskim vrstama osjetljivim na promjene u životnoj sredini. Više o tome na <https://envpro.me/aktuelnosti/biomonitoring-program>

Još jedna online platforma koja se može koristiti u sklopu edukativnih aktivnosti je **Biologer.me** čija je svrha prikupljanje podataka o biodiverzitetu, što je značajno, kako za poznavanje rasprostranjenja

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

vrsta, tako i za procjenu prirodnih vrijednosti područja. Platforma je dostupna na internet adresi <https://biologer.me/me> i <https://parksdinarides.org/vijesti/odrzana-radionica-povodom-uspostavljanja-biologer-zajednice-u-crnoj-gori/>

Izvor podataka:

Plan upravljanja NP Skadarsko jezero 2021-2025

16.2.2 Koji objekti/prostori i finansijski resursi su (ili će biti) dostupni za ove aktivnosti?

NP Skadarsko jezero posjeduje dva interpretatorska centra za posjetioce na lokalitetima Vranjina i Virpazar. Oba centra se aktivno koriste za organizovanje edukativnih radionica i posjeta djece iz vaspitno obrazovnih ustanova.

U Nacionalnom parku Lovćen postoji Centra za posjetice kojim upravlja JP za nacionalne parkove Crne Gore. Ovaj prostor je predviđen za adaptaciju i modernizaciju kroz Interreg sredstva (PA.CON Pannonia – Adria Connection Project) koja bi trebala uskoro da budu dostupna JPNPCG.

Pored Centra za posjetioce na Lovćenu, na lokaciji Ivanova korita postoji Turističko-ugostiteljski kompleks Ivanova Korita u sklupu koga se nalazi Rekreativno edukativni centar poznat i kao „dječje odmaralište“ pogodan za organizaciju ljetnjih škola i škola u prirodi budući da se u okviru njega nalaze i sportski tereni i poligoni. <https://www.ivanovakorita.com/me/rekreativno-edukativni-centar/> Objekat je prilično dotrajao i potrebna je adaptacija, koja je započela i odvijaće se fazno.

Područje parka prirode Ulcinjska Solana se takođe koristi u edukativne aktivnosti. Pažnu javnosti i međunarodne zajednice usmjerene na ovo područja iskoritio je Centar za zaštitu i proučavanje ptica koji je razvio edukativne aktivnosti bazirane na posmatranju ptica. Zahvaljujući donacijama (u najvećem obimu MAVA fondacije i Euronatur) renovirao je postojeći objekat u sklopu Solane koji je sada moguće koristiti i u edukativne svrhe.

Centar za zaštitu i proučavanje ptica u sklupu svojih kancelarija na području Parka prirode Rijeka Zeta ima opremljen centar za posjetioce “Edukativna stanica Zeta” u kojima se realizuju edukativne aktivnosti. Takođe na lokalitetu Mareza koristi i održava prostor “Edukativna stanica Mareza” koji služi kao baza za prstenovanje ptica.

Prirodnački muzej u Podgorici posjeduje prostorije u kojima organizuje izložbe i postavke na različite teme. Ovaj prostor potencijalno može biti korišten i za edukativne aktivnosti rezervata biosphere.

Zaključak: Resursi i sredstva koja se koriste u svrhu edukacije su skromna i bazirana na projektnim donacijama. Pojedinačne inicijative, edukativne aktivnosti različitih aktera postoji i potrebno je sagledati na koji način i u kojoj mjeri se mogu prilagoditi u cilju kreiranja edukativnih programa rezervata biosphere. Uspostavljanje rezervata biosphere u ovom slivu može doprinijeti mobilizaciji značajnijih resurse u cilju uspostavljanja programa edukacije. Precizni podaci o finansijskim sredstvima

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

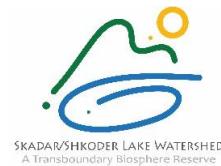

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

koja su dostupna i koja se koriste u svrhu edukacije ne postoje. Ukoliko su potrebna za izradu nominacijskog fajla potrebno je uraditi njihovu procjenu.

16.3 Doprinos Svetskoj mreži biosferskih rezervata:

16.3.1 Kako će predloženi biosferski rezervat doprineti Svetskoj mreži biosferskih rezervata, njenim regionalnim i tematskim mrežama?

16.3.2 Koje se očekuju koristi od međunarodne saradnje za biosferski rezervat?

16.4 Interni i eksterni komunikacijski kanali i mediji koje koristi biosferski rezervat:

16.4.1 Postoji li (će biti) veb-sajt biosferskog rezervata? Ako da, koja je njegova URL adresa?

16.4.2 Postoji li (će biti) elektronski bilten? Ako da, koliko često će biti objavljivan?

16.4.3 Da li (će) biosferski rezervat pripadati društvenoj mreži (Facebook, Twitter, itd.)?

Zaključci i preporuke

- Preporuka je da GIS stručnjak uporedi granice predloženog obuhvata i dostupne granice u GIS-u biogeografskih regiona te na osnovu toga se koncipira finalna konstatacija po pitanju pripadnosti budućeg rezervata biosphere biogeografskim regionima u Crnoj Gori
- Preporuka je da kada se odredi finalan obuhvat predloga biosfernog rezervata, da se na osnovu preklapanja granica područja, od strane GIS stručnjaka, izvuče spisak naselja i da se nakon objavljanja rezultata Popisa stanovništva iz 2023. godine predstave podaci u nominacionom formularu.
- Neophodno je uraditi cijelovitu procjenu vrijedenosti usluga ekosistema u skladu sa TEEB i MEA metodologijama na cijelom planiranom području i uspostaviti jasnu vezu sa indikatorima i 3 funkcije budućeg rezervata kao i sa biodiverzitetom koji podržava date usluge ekosistema. Stoga preporuka je angažman stručnjaka po ovom pitanju. Izvori podataka i podloga za analizu mogu biti informacije u postojećim, navedenim dokumentima, ali svakako i predmet daljeg konsultativnog procesa u smislu mogućnosti kvantifikacije tako i u kontekstu preporuka za upravljanje resursima budućeg rezervata.
- Informacije o ekosistemima, vrstama zemljinog pokrivača stanje i trendovima za predloženo područja ne postoji na nivou sliva, uglavnom su opisane u okviru studija zaštite za zaštićena područja ili prostorni urbanističkih planova opština. Za više konsolidovanih informacija o promjeni pokrivača zemlje i prenamjeni zemljišta, Land Corine podaci bi trebali biti analizirani i upoređeni za godine 2006. i 2018. Takodje u cilju unificiranja podataka u GISu izraditi mapu rasprostiranja najvažnijih ekosistema na novou sliva. Takodje, potrebno je razviti metodologiju i indikatore za procjenu uspjeha i praćenje mjera zaštite kako bi se osigurala dugoročna kontrola razvoja staništa, kao i efikasna kontrola mjera zaštite prirode.

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB

IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

SKADAR/SHKODER LAKE WATERSHED
A Transboundary Biosphere Reserve

- Ne postoji jedan dokument koji definiše ključne vrste za cijelo predloženo područje, pa bi trebalo uložiti napore kako bi se informacije konsolidovale za cijelo predloženo područje budućeg rezervata biosfere i na osnovu njih u konsultativnom procesu odabrale ključne vrste. Preporuka bi bila da se zbog velikog broja vrsta, važnih sa aspekta zaštite, na ukupnom području angažuje ekspert i organizuju ekspertske konsultacije kako bi se odabrale ključne vrste stručnim konvencijom koje će se dalje onda prestaviti u nominacionom formularu.
- Pritisici na ključne vrste su navedeni u dokumentu Prekogranična dijagnostička analiza - tematski izvještaj o biodiverzitetu i ekosistemima proširenog sliva rijeke Drin kao i u pojedinačnim dokumentima, uključujući Plan upravljanja Nacionalnim parkom Skadarsko jezero 2021-2025, Nacrt studije o zaštiti prirode Skadarskog jezera, Studiju o zaštiti prirode "Spomenik prirode kanjona reke Cijevne", Studiju o zaštiti prirode Parka prirode "Reka Zeta", Socio-ekonomska analiza Parka prirode Reka Zeta, Integrisani plan upravljanja resursima (IRMP) za područje Bune/Bojane, Brza procjena ekološke vrijednosti Delta Bojane-Bune (Albanija/Crna Gora), Kompleks ekosistema nižeg sliva rijeke Bojane i Ulcinja i drugi. Međutim, informacije se često pružaju na opisan način umjesto u kvantitativnom obliku. Pokretačke snage pritisaka su rijetko eksplicitno navedene u dokumentima, a takve informacije se uglavnom nalaze u Studiji zaštiti Parka prirode Rijeka Zeta i Kompleks ekosistema nižeg sliva rijeke Bojane i Ulcinja. Za ostatak područja, ovakve specifične informacije nedostaju. Opširniji opis postojećih pritisaka može se pronaći u Lokalnim planovima za biodiverzitet Opštine Danilovgrad i Prijestonice Cetinje. Međutim, pritisici navedeni u ovim dokumentima nisu direktno povezani s vrstama i staništima. Stoga, postojeći nedostaci uključuju najčešće odsustvo kvantitativnih podataka o pritisicima te je preporuka da se konsolidacijom istih i vezom sa vrstama i staništima bavi stručnjak angažovan za determinaciju ključnih vrsta..
- Što se tiče praćenja vrsta i staništa, kao i pritisaka, kontinuirane aktivnosti se sprovode i planiraju od strane JP "Nacionalni parkovi Crne Gore". U Lokalnom akcionom planu za biodiverzitet Opštine Danilovgrad dat je predlog monitoringa za određene grupe i indikatorske vrste. Hidrometeorološki zavod sprovodi biomonitoring ali lokacije istog variraju tako je recimo 2020. godine radjen monitoring riblje faune na vodotocima relevantnim za predloženo područje rezervata biosfere dok ostalih godina nije. Postoje i pojedinačna istraživanja i projektne inicijative međutim kako se pitanje odnosi na konstantan monitoring ovdje ista nisu navedena. Stoga, za ostatak planiranog područja aktivnosti po ovom pitanju kontinuirano nisu planirane niti sprovedene shodno dostupnoj dokumentaciji što ukazuje na nedostatak i potrebu da se isto planira i primjenjuje. Stoga neophodno bi bilo napraviti sveobuhvatan plan monitoringa sa indikatorima kako ključnih vrsta tako i postojećih pritisaka i jasno identifikovati zadužene subjekte za realizaciju istog. Mjere za smanjenje pritisaka, na biodiverzitet, generalno su planirane u svim navedenim referentnim dokumentima, ali implementacija tih mjer je nepoznata i slaba i nisu konkretno povezane sa vrstama i staništima. Prepoznat je nedostatak u informacijama o stepenu implementacije mjer.
- U ostalim dokumentima, izuzev Socio -ekonomska analiza Parka Prirode Rijeka Zeta ne postoje jasno izdvojene informacije po pitanju važnosti vrsta sa aspekta očuvanje genetskog diverziteta, kao ni posebno identifikovani pritisici na iste, te indikatori za praćenje i mjerne zaštite. U studijama zaštite dati su podaci o prisutnim vrstama i staništima te poljoprivrednim

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

aktivnostima koje bi se eventualno mogle dodatno analizirati u cilju prepoznavanja vrsta značajnih sa aspekta očuvanja genetskog biodiverziteta od strane stručnjaka za pojedine grupe. Preporuka je da se kroz stručne konsultacije pokušaju identifikovati vrste značajne sa aspekta zaštite genetskog diverziteta na samom području.

- Iako za većinu opština iz planiranog obuhvata rezervata biosfere postoje informacije o drugim privrednim aktivnostima u smislu zastupljenosti i tipova aktivnosti ostatak informacija poput udjela žena i muškaraca, procjena ili analiza pozitivnog ili negativnog uticaja na održivi razvoj nisu dostupne. Takođe nisu definisani ni indikatori kojim bi se pratilo stanje ili pritisci koji potiču od evidentiranih aktivnosti kao ni mјere ni aktivnosti da se podstakne pozitivan ili rekuje negativan uticaj ovih aktivnosti na ciljeve budućeg rezervata biosfere. Stoga preporuka je da se uradi analiza veze između uticaja samih aktivnosti na budući rezervat biosfere te definišu indikatori praćenja stanja i trenda kao i mјere podsticaja za aktivnosti koje doprinose na pozitivan način održivom razvoju budućeg rezervata biosfere kao i mјere koje bi redukovale negativne uticaje aktivnosti na budući rezervat biosfere.
- Iako je Sliv Skadarskog jezera u pogledu prirodnog i kulturnog nasljeđa u mnogome jedinstven što prepoznaju i jedinice lokalnih samouprava u strateškim dokumentima, turističke ponude su ograničena administartivnim granicama opština. S druge strane privatni sektor u svojim ponudama integriše resurse cijelog područja što je dobar pristup u promociji područja i upravlja turističkim aktivnostima. Ponuda proizvoda turizma je uglavnom prepuštena pojedincima, izdavaocima smještaja i tuoperatorima, a to doprinosi neujednačenoj sveukupnoj turističkoj ponudi. Kako bi se ovaj problem prevazišao, potrebno je dodatno angažovanje zainteresovanih strana na lokalnom nivou, koje će raditi na kreiranju i upravljanju turističkom ponudom, kao i na predlaganju izmjena kreatorima politika (bottom- up pristup). Takođe potrebno je kreiranje jedinstvenog turističkog brenda rezervata biosphere.
- U analiziranim dokumentima nijesu dati indikatori za procjenu stanja i trendova u poljoprivrednim djelatnostima. Indikatore je potrebno definisati nakon definisanja ciljeva rezervata biosphere.
- Kako ne postoje informacije po pitanju benefita lokalne zajednice od aktivnosti na samom području u daljem konsultativnom procesu sa lokalnim zajednicama neophodno je utvrditi od kojih aktivnosti imaju dobit i kako bi budući rezervat biosfere podstakao isto sa posebnim naglaskom na učešće žena i muškaraca u istim te definisati indikatore za dalje praćenje dobiti i benefita lokalnih zajednica.

Što se tiče praćenja vrsta i staništa, kao i pritisaka, kontinuirane aktivnosti se sprovode i planiraju od strane JP "Nacionalni parkovi Crne Gore". U Lokalnom akcionom planu za biodiverzitet Opštine Danilovgrad dat je predlog monitoringa za određene grupe i indikatorske vrste. Hidrometerološki zavod sprovodi biomonitoring u kontekstu Okvirne direktive o vodama pri čemu za ihtiofaunu lokacije istog variraju tako je recimo 2020. godine radjen monitoring riblje faune na vodotocima relevantnim za predloženo područje rezervata biosfere dok ostalih godina nije. Agencija za zaštitu životne sredine sprovodi monitoring raznih segmenata životne sredine (kvalitet vazduha, buka, zagađenje zemljišta, monitoring nivoa ionizujućeg i

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Ministarstvo
javne uprave

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

nejonizujućeg zračenja i biodiverziteta) ali njegov obim i sadržaj variraju od godine do godine u odnosu na dostupna finansijska sredstva(recimo monitoring biodiverziteta nije radjen od 2016. godine). Stoga, aktivnosti po ovom pitanju kontinuirano nisu planirane izuzev za NP Skadarsko jezero, niti se kontinuirano sprovedene shodno dostupnoj dokumentaciji na prostoru predloženog rezervata biosfere što ukazuje na nedostatak i potrebu da se isto planira i primjenjuje. Stoga neophodno bi bilo napraviti sveobuhvatan plan monitoringa sa indikatorima kako ključnih vrsta tako i postojećih pritisaka i jasno identifikovati zadužene subjekte za kontinuiranu realizaciju istog. Kada su u pitanju aktivni i relaizovani projekti ne postoji jedinstvena sistematična baza podataka iako je u području predloženog rezervata biosfere realizovan značajan broj projekata. Stoga neki od njih su navedeni ali je preporuka da se tokom konsultativnog procesa zainteresovanih strana napravi spisak aktivnih i realizovanih projekata.

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

Prilog I - prošle i planirane inicijative za proglašenje rezervata biosfere

Harmonija čovjeka i prirode osnova je programa „Čovjek i biosfera“ koji u okviru UNESCO-a postoji od 1971. godine. Rezervati biosfere su od ključnog značaja za ostvarivanje održive ravnoteže između ponekad sukobljenih ciljeva očuvanja biološke raznovrsnosti, promovisanja ekonomskog razvoja i očuvanja kulturnih vrednosti.

Za sada je jedini rezervat biosfere u Crnoj Gori Kanjon rijeke Tare, proglašen 1979. godine dok je nominovan 1976. godine. Obuhvata površinu 182,889.00 ha.

Smješten u jugoistočnom dijelu Dinarskih Alpa, sliv rijeke Tare obuhvata visoravni, i najdublji kanjon u Evropi. Kanjon Tare dugačak je 80 km i doseže 13.000 metara na svojoj najdubljoj tački. U ovom rezervatu biosfere, nadmorska visina varira od 433 do 2.522 metara, stoga pruž bogato stanište i raznolikost vrsta. Staništa uključuju planinske šume, rijeke i jezera, alpske i subalpske planinske livade, bare i kamenjare. Rezervat biosphere uključuje Nacionalni park Durmitor, koji je proglašen svjetskom baštinom 1980. godine.

Unutar rezervata biosfere živi oko 23.800 ljudi (1991.) koji se uglavnom bave poljoprivredom, uzgojem stoke i ispašom. Područje je takođe od kulturnog interesa budući da se u njemu nalaze brojne crkve, manastiri i spomenici. <https://www.unesco.org/en/mab/tara-river-basin?hub=66369>

Inicijativa za proglašenje basena Skadarskog jezera za prekogranični rezervat biosphere datira sa kraja 2020 godine kada su NVO „Green Home“ iz Crne Gore i INCA-Institutom za zaštitu prirode iz Albanije, uz podršku Delegacije Evropske unije u Crnoj Gori i Albaniji u sklopu IPA prekograničnog programa Albanija-Crna Gora 2007-2013. pokrenule projekta „Podrška prekograničnom rezervatu biosfere Skadarskog jezera kroz participativni proces“.

U sklopu projekta vrijednog oko 209,000.00 eur realizovane su aktivnosti koje su imale za cilj da unaprijede saradnju dvije susjedne države podignu kapacitete u cilju efikasnijeg upravljanja zajedničkim prekograničnim resursima. U tom smislu formirana je Radna grupa sa zadatkom da prati i kordinira sve aktivnosti na projektu koje su se sastojale od pripreme trening manuala i sporovođenja obuka civilnog društva i državnih institucija po pitanju uspostavljanja rezervata biosphere, zatim konsolidovanje i klarifikacija postojećih podataka, priprema integriranog izvještaja za proglašenje rezervata biosfere.

Iako su načelno podržale projekat relevantne institucije nisu prižile potrebnu podršku prilikom popunjavanja nominacionog formulara, koji nikada nije finalizovan.

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB

IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

SKADAR/ŠKODER LAKE WATERSHED

A Transboundary Biosphere Reserve

Analizom procesa utvrđeno je da obuhvat predloženog područja nije bio dovoljan jer budući da na tom području već postoji zaštićeno područja NP Skadarsko jezero nije prepoznat benefit dodatne deoznacije.

Takođe konsultativni porces nije bio dobro vođen i nije uspio da motiviše sve potrebne zainteresovane strane

Prilog II- Institucionalna organizacija vezano za zaštitu prirode, održivi razvoj, uključujući i sinergije, preklapanja i/ili konflikte državnih institucija, organizacija civilnog sektora i privatnih organizacija

Veliki broj resora, organa državne uprave, institucija i jedinica lokalne samouprave imaju nadležnosti od značaja za upravljanje zaštićenim područjima Crne Gore. U nastavku je dat pregled podjele nadležnosti između pojedinih resora, organa uprave, institucija i lokalnih samouprava relevantnih za upravljanje zaštićenim područjima.

Nacionalni savjet za održivi razvoj osnovan je 2002. godine kao savjetodavno tijelo Vlade Crne Gore u pogledu sprovođenja politika održivog razvoja i svih ostalih što podrazumjeva i politike iz oblasti zaštite životne sredine. U 2005. godini, u okviru Generalnog sekretarijata Vlade Crne Gore, osnovana je Kancelarija za održivi razvoj, kao Sekretarijat Savjeta.

Nacionalni savjet čine predsjednik i 39 članova koji su predstavnici svih relevantnih zainteresovanih strana. Predsjednik Nacionalnog savjeta je predsjednik Vlade Crne Gore, a sekretar Nacionalnog savjeta je rukovodilac/iteljka Kancelarije za održivi razvoj. Nacionalni savjet zasjeda najmanje 2 puta godišnje, a program rada donosi se za period od 3 godine.

U sklopu Nacionalnog savjeta osnovana je Radna grupa za praćenje sprovođenja politike održivog razvoja . Radna grupa je osnovana kao tehnička i savjetodavna podrška i u svom radu obuhvata i teme iz oblasti zaštite prirode.

Ministarstvo turizma, ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera je nadležno za: donošenje politike vezano za zaštitu prirode, donošenje zakonodavstva, usklađivanje zakonodavstva sa EU politikama i pravnom tekvinom koja se odnosi na zaštitu prirode. MEPPU vrši upravni nadzor nad radom nekoliko javnih institucija, uključujući:

- Agenciju za zaštitu životne sredine (EPA)
- JP Morsko dobro (JPMD)
- JP Nacionalne parkove Crne Gore (JPNP)

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Ministarstvo
javne uprave

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

Dodatno, članom 55 Zakona o zaštiti prirode definisano je da zaštićenim područjima i područjima ekološke mreže upravlja upravljač koji ispunjava uslove u pogledu kadra, organizacione sposobljenosti za obavljanje poslova zaštite, unaprjeđenja, promovisanja i održivog razvoja zaštićenog područja i područja ekološke mreže. Ispunjeno uslova iz stava 1 ovog člana utvrđuje MEPPU, odnosno organ lokalne uprave. Plan upravljanja za park prirode, spomenik prirode i predio izuzetnih odlika koji se nalaze na području dvije i više jedinica lokalne samouprave donosi MEPPU. Takođe, plan upravljanja za zaštićena područja i/ili područja ekološke mreže, osim nacionalnih parkova, u zoni morskog dobra donosi MEPPU. Godišnji program upravljanja izrađuje i donosi upravljač, uz saglasnost MEPPU, odnosno nadležnog organa lokalne uprave.

Godišnji program upravljanja dostavlja se MEPPU, odnosno nadležnom organu lokalne uprave do 30. novembra tekuće godine za narednu godinu.

Izveštaj o realizaciji godišnjeg programa upravljanja upravljač dostavlja MEPPU, odnosno nadležnom organu lokalne uprave do 1. marta tekuće godine za prethodnu godinu.

Kancelarija za UNESCO posreduje u implementaciji politika, programa i preporuka Crnogorske nacionalne komisije za UNESCO preko Direktorata za kulturnu baštinu i razvoj u oblasti kulturne baštine, priprema sastanke, predlaže Komisiji plan aktivnosti. Kancelarija posreduje i obezbjeđuje intenzivnu komunikaciju i razmjenu informacija između Komisije, stalnog predstavništva Crne Gore pri UNESCO-u i Direktorata za kulturnu baštinu i razvoj u oblasti kulturne baštine; resornih ministarstava, drugih organa i organizacija; prati rad vladinih i nevladinih tijela u području djelovanja Uneska i predlaže Komisiji način uključivanja crnogorskih predstavnika i projekata u radna tijela odnosno programe Uneska uz saradnju sa resornim Ministarstvom; stara se o saradnji sa Sekretarijatom UNESCO-a i o redovnoj razmjeni informacija. Kancelarija vrši i druge poslove iz svog djelokruga.

Nacionalna komisija za UNESCO sa zadatkom da koordinira i unapređuje aktivnosti i saradnju ministarstava i državnih organa i institucija nadležnih za donošenje i sprovođenje mjera i aktivnosti Crne Gore u okviru saradnje sa UNESCO, omogućava uspostavljanje direktnе veze između UNESCO i obrazovnih, naučnih i kulturnih institucija i organizacija civilnog društva u Crnoj Gori i utvrđuje prioritete i efikasne metode na planu razvoja i jačanja saradnje Crne Gore sa UNESCO.

Među zadacima Komisije su i da učestvuje u pripremi, izvršenju i evaluaciji programa i projekata UNESCO u Crnoj Gori i da informiše Vladu Crne Gore o ciljevima i aktivnostima UNESCO i kontinuirano prati i analizira sprovođenje predloženih mjera.

Agencija za zaštitu životne sredine Crne Gore (EPA) ima niz nadležnosti vezano za zaštitu prirode i zaštićena područja kao što su: praćenje stanja biodiverziteta (staništa i vrsta), izrade studije zaštite u procesu uspostavljanja zaštićenih područja, dozvole za radnje i aktivnosti u zaštićenim područjima, naučna istraživanja sa ciljem zaštite prirode i biodiverziteta, priprema i održavanje baza podataka koje se odnose na životnu sredinu (uključujući biodiverzitet), sprovođenje procedura procjene uticaja i strateške procjene uticaja, dozvole za sakupljanje, uzgajanje, držanje i promet divljih životinjskih, biljnih vrsta i gljiva, zaštita i dozvole za naučna istraživanja i edukativne aktivnosti u zaštićenim prirodnim dobrima, kao i za speleološke aktivnosti, definisanje mjera zaštite staništa i vrsta, sprovođenje procedura ocjene prihvatljivosti, utvrđivanje preovladavajućeg javnog interesa i kompezatornih mjera, edukativne aktivnosti obezbjeđivanje slobodnog pristupa informacijama iz

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB

IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

oblasti zaštite prirode. Agencija, takođe, daje mišljenje u procesu donošenja Plana upravljanja zaštićenim područjima.

Zavod za hidrometeorologiju i seismologiju nadležan je za osmatranje i mjerjenje meteoroloških, hidroloških, ekoloških i agrometeoroloških parametara; analiziranje, obradu i arhiviranje izmjerih i osmotrenih parametara; izradu studija, elaborata, analiza i informacija o klimi, stanju tla, vazduhu, površinskim i podzemnim vodama i priobalnom moru; prognoziranje i davanje podataka iz oblasti meteorologije, hidrologije, ekologije i agrometeo-rologije; formiranje informacionog sistema sa bankom klimatoloških, hidroloških, ekoloških i agrometeoroloških istraživanja u saradnji sa organom državne uprave nadležnim za informaciono društvo, osnivanje i održavanje meteoroloških, hidroloških i agrometeoroloških stanica za praćenje stanja vremena, voda, vazduha i zemljišta; izradu i vođenje katastra izvora, vrela i vodnih objekata; ispitivanje nanosa u vodotocima; kontrolu i ocjenu kvaliteta površinskih i podzemnih voda, padavina, vazduha i tla na osnovu analiza fizičko-hemijskih, biohemskihs i radioloških parametara; davanje podataka, informacija i studija za potrebe pomorskog, vazdušnog i drumskog saobraćaja, elektroprivrede, vodoprivrede, poljoprivrede, građevinarstva, turizma, odbrane, osiguranja imovine i lica i drugih interesenata; aerološka i radiosondažna mjerjenja viših slojeva atmosfere, fenološka posmatranja; izvršavanje međunarodnih obaveza u oblasti meteorologije i hidrologije; obavljanje poslova Nacionalnog koordinatora u prikupljanju, obradi i prosljeđivanju pomorskih bezbjednosnih informacija (MSI), u skladu sa preporukama Međunarodne hidrografske organizacije (IHO) i Međunarodne pomorske organizacije (IMO); kao i organizovanje mreže stalnih i povremenih stаницa na moru i obali za prikupljanje hidrografske podatke.

Upravljači zaštićenim područjima

Na teritoriji predloženog rezervata biosfere nalaze se sledeći upravljači zaštićenih područja:

- JP Nacionalni parkovi- NP Lovćen, NP Skadarsko jezero i Park prirode „Ulcinjska solana“
- JP Morsko Dobro - Velika plaža kod Ulcinja i Park prirode Stari Ulcinj
- Agencija za upravljanje zaštićenim područjima Podgorice - Park prirode Zeta i dio Parka prirode Komovi
- U slučaju Parka prirode „Rijeka Zeta“ postoje dva upravljača – sekretarijati opštine Danilovgrad i Agencija za upravljanje zaštićenim područjima Podgorice koji su imenovani za privremene upravljače dok se ne uspostavi zajedničko upravljačko tijelo
- Opština Tuzi/Sekretarijat za urbanizam- Spomenik prirode „Kanjon Cijevna“

Javno preduzeće Nacionalni parkovi Crne Gore (JPNP) su nadležni za upravljanje nacionalnim parkovima shodno Zakonu o zaštiti prirode i Zakonu o nacionalnim parkovima i upravljači su sa najdužim iskustvom u upravljanju zaštićenim područjima u Crnoj Gori. JPNP preduzima mjere i aktivnosti za ostvarivanje utvrđene politike u upravljanju, korišćenju, zaštiti, razvoju i unaprjeđivanju

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

nacionalnih parkova; stara se o sprovođenju plana upravljanja i donosi godišnji program upravljanja; sprovodi mjere zaštite u skladu sa režimom zaštite i obavlja i druge poslove utvrđene zakonom i aktom o osnivanju.

Javno preduzeće za upravljanje morskim dobrom(JPMD) ima ulogu upravljanja morskim dobrom za opšte i posebne javne potrebe u skladu sa odredbama nacionalnog Zakona o javnom dobru. Najznačajnije djelatnosti JPMD se odnose na upravljanje zaštićenim prirodnim dobrima, shodno navedenom Zakonu, u zoni morskog dobra, davanje u zakup plaža i lokacija za postavljanje privremenih turističkih i uslužnih objekata tokom ljetne sezone, izgradnja i održavanje obalske infrastrukture kao što su bedemi, luke, dokovi i druge javne površine, upravljanje lokalnim lukama, praćenje kvaliteta vode za kupanje na plažama, međunarodna saradnja i učešće u međunarodnim projekima, promocija zaštite životne sredine, učešće i saradnja sa lokalnim opštinama i nacionalnim agencijama za upravljanje zaštićenim područjima i druga pitanja životne sredine. Shodno Zakonu o zaštiti prirode Javno preduzeće je nadležno za upravljanje zaštićenim područjima u zoni morskog dobra.

Za sve upravljače Zakon o zaštiti prirode (član 56 i 105) propisuje da je upravljač zaštićenog područja i/ili područja ekološke mreže dužan da:

- donese godišnji program upravljanja i akt o unutrašnjem redu;
- obezbijedi službu zaštite;
- donese finansijski plan zaštite i razvoja područja;
- donese godišnji plan razvoja i obuke kadrova;
- obezbijedi sprovođenje mjera zaštite prirode u skladu sa ciljevima zaštite, zonama i režimima zaštite;
- čuva, unaprjeđuje i promoviše zaštićeno područje i/ili područja ekološke mreže;
- obilježi zaštićeno područje i/ili područje ekološke mreže;
- osigura nesmetano odvijanje prirodnih procesa i održivog korišćenja zaštićenog područja i/ili područja ekološke mreže;
- prati stanje u zaštićenom području i/ili području ekološke mreže i dostavlja podatke organu uprave;
- dostavlja godišnji izvještaj Ministarstvu odnosno nadležnom organu lokalne uprave o realizaciji plana upravljanja zaštićenim područjima i područjima ekološke mreže (u daljem tekstu: plan upravljanja) odnosno godišnjeg programa upravljanja, sprovedenim mjerama, finansijskim sredstvima utrošenim za sprovođenje mjera;
- obavlja i druge poslove utvrđene zakonom i aktom o osnivanju.

Takođe, upravljač je dužan da organizuje službu zaštite radi čuvanja zaštićenog prirodnog dobra. Službu zaštite vrše čuvari zaštićenog prirodnog dobra koji ispunjavaju uslove utvrđene zakonom kojim se uređuje zaštita lica i imovine. Zaštitar je dužan da vrši dužnost u službenom odijelu, ima identifikacionu oznaku i može nositi oružje, u skladu sa zakonom. Identifikacionu oznaku izdaje organ

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

uprave nadležan za poslove policije u skladu sa posebnim zakonom kojim se uređuje zaštita lica i imovine.

Kada zaštitar, u vršenju službe, ustanovi da je učinjena povreda pravila unutrašnjeg reda i kršenja režima zaštite ovlašćen je i dužan da:

- legitimiše lice koje zatekne u zaštićenom prirodnom dobru;
- daje upozorenja ili izdaje naređenja u skladu sa posebnim zakonom kojim se uređuje zaštita lica i imovine;
- izvrši pregled lica, svih vrsta vozila, plovila, stvari i tovara;
- zadrži lice zatečeno u izvršenju krivičnog djela u skladu sa posebnim zakonom kojim se uređuje zaštita lica i imovine;
- obezbijedi mjesto događaja u skladu sa posebnim zakonom kojim se uređuje zaštita lica i imovine;
- privremeno oduzme predmete kojima je izvršen prekršaj ili krivično djelo i predmete koji su nastali ili pribavljeni izvršenjem takvog djela i da predmete preda upravljaču zaštićenog prirodnog dobra radi čuvanja;
- odmah obavijesti organ uprave nadležan za poslove inspekcijskog nadzora;
- lice bez ličnih isprava, zatečeno u vršenju prekršaja ili krivičnog djela, odmah preda ili obavijesti nadležni organ za poslove policije;
- zatraži uspostavljanje prethodnog stanja, odnosno naredi mjere za sprječavanje i uklanjanje štetnih posljedica;
- sarađuje sa vlasnicima i korisnicima prava na nekretninama u zaštićenom prirodnom dobru u cilju zaštite prirode;
- pruža pomoć posjetiocima zaštićenog prirodnog dobra i lokalnom stanovništvu.

U vršenju službe zaštitar je dužan da pokaže identifikacionu oznaku.

Zaštitar je dužan da licu od kojeg je naplatio novčanu kaznu ili oduzeo sredstva i druge predmete izda odgovarajuću potvrdu. Zaštitar mora da ispunjava uslove i ima dozvolu za vršenje poslova zaštite u skladu sa posebnim zakonom kojim uređuje zaštita lica i imovine.

Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede (MPŠV) je nadležno za donošenje politika, zakonodavstva, usklađivanje sa EU politikama i pravnom tekovinom vezano za pitanja upravljanja i zaštite šuma, ribarstva, lovstva, agro-biodiverziteta, Kartagena protokol, bio-sigurnosti, GMO, pesticida, upravljanja i zaštite vodnih resursa.

Ministarstvo ima i nadzornu ulogu nad radom nekoliko institucija državne uprave i to: **Uprave za vode, Uprave za šume i Uprave za bezbjednost hrane, veterinu i fitosanitarne poslove itd.**

Uprava za šume vrši poslove koji se odnose na: obezbjeđivanje i unapređivanje stanja šuma; gazdovanje šumama, gazdovanje lovištima sa posebnom namjenom; mjere i radnje na njezi, obnavljanju, podizanju i melioraciji šuma (biološka reprodukcija), izdvajanje sjemenskih objekata; zdravstveni pregled i kontrolu proizvodnje reproduktivnog materijala šumskog drveća; obezbjeđivanje sjemena i sadnog materijala; mjere i radnje očuvanja prirodnih i radom stvorenih vrijednosti šuma, sprječavanja i otklanjanja štetnih posljedica svih biotskih i abiotiskih faktora koji ugrožavaju te

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB

IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

SKADAR/SHKODER LAKE WATERSHED
A Transboundary Biosphere Reserve

vrijednosti i sanacije postojećeg stanja; zaštitu šuma i šumskog zemljišta od protivpravnog prisvajanja i korišćenja, požara i dr; vođenje izvještajno-prognostičke službe; planiranje gazdovanja šumama, koje se ostvaruje kroz izradu programa i planova gazdovanja šumama, izvođačkih projekata i programa i planova pošumljavanja goleti; doznaku stabala, premjer i žigosanje drveta i izdavanje uvjerenja o porijeklu šumskih sortimenata; davanje šuma u državnoj svojini na korišćenje putem ugovora, u skladu sa zakonom; monitoring sprovedenih mjera na gazdovanju šumama, vršenje stručnog nadzora i kontrolu kvaliteta izvedenih radova; vođenje evidencije i baze podataka za šumarstvo; stručno usavršavanje, saradnju i koordinaciju sa odgovarajućim međunarodnim organizacijama i institucijama u okviru utvrđenih ovlašćenja; kao i druge poslove koji su joj određeni u nadležnost.

Uprava za vode je organ državne uprave nadležan za sprovođenje politike upravljanja vodama u Crnoj Gori, u skladu sa načelima upravljanja vodama, vodnim i priobalnim zemljištem i vodnim objektima. U Upravi za vode se sprovode mjere i radnje sa ciljem obezbeđenja i korišćenja voda, uz dugoročnu zaštitu kvaliteta voda i vodoizvorišta, zaštitu voda od zagađenja, uređenje voda i vodotoka i zaštitu od štetnog dejstva voda.

Uprava za inspekcijske poslove vrši poslove koji se odnose na: inspekcijski nadzor u oblastima: elektroenergetike, termoenergetike, rudarstva, geologije, istraživanja i proizvodnje ugljovodonika, energetske efikasnosti, metrologije, zaštite prostora, urbanizma, građevinarstva, turizma, ekologije, kontrole hrane, zdravstva, poljoprivrede, vodoprivrede, šumarstva, lovstva i zaštite bilja u šumama i morskog ribarstva.

Uprava policije vrši poslove koji se odnose na: zaštitu bezbjednosti građana i Ustavom utvrđenih sloboda i prava; zaštitu imovine; sprječavanje vršenja i otkrivanje krivičnih djela i prekršaja; pronalaženje i hvatanje učinilaca krivičnih djela i prekršaja i njihovo dovođenje nadležnim organima; nadzor i obezbeđenje državne granice i vršenje granične kontrole; kao i druge poslove koji su joj određeni u nadležnost.

Ministarstvo kulture i medija vrši poslove uprave koji se odnose na: realizaciju naučnoistraživačkih i inovativnih nacionalnih i međunarodnih projekata; izradu planova i programa naučnoistraživačke djelatnosti; izradu naučnoistraživačke politike i strategija; zaštitu, očuvanje, valorizaciju i prezentaciju kulturne baštine; i druge poslove koji su joj određeni u nadležnost. Ovo Ministarstvo vrši nadzor nad radom Uprave za zaštitu kulturnih dobara.

Uprava za zaštitu kulturnih dobara vrši poslove koji se odnose na: istraživanje, proučavanje, dokumentovanje i evidentiranje kulturnih dobara; utvrđivanje kulturne vrijednosti kulturnih dobara; utvrđivanje statusa kulturno dobro i uspostavljanje trajne zaštite kulturnih dobara; utvrđivanje razloga i donošenje rješenja o prestanku statusa kulturno dobro, evidentiranje objekata, predmeta, lokaliteta, područja i drugih materijalnih dobara koja uživaju prethodnu zaštitu; izdavanje dozvole za arheološka i konzervatorska istraživanja; obustavljanje istraživanja i oduzimanje odobrenja za istraživanje; utvrđivanje vrijednosti i statusa slučajnih nalaza; izradu i donošenje studija zaštite kulturnih dobara za

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

potrebe izrade državnih i lokalnih planskih dokumenata; razmatranje i davanje mišljenja na planska dokumenta; davanje saglasnosti za geološka istraživanja u blizini kulturnih dobara; kao i druge poslove koji su joj određeni u nadležnost.

Ministarstvo prostornog planiranja, urbanizma i državne imovine vrši poslove koji se odnose na: pripremu i praćenje propisa iz oblasti prostornog planiranja i urbanizma, građevinarstva, legalizacije i inspekcijskog nadzora; svojinsko pravnih odnosa, državne imovine, premjera i katastra nepokretnosti. Jedna od najznačajnijih nadležnosti ovog Ministarstva je izrada Prostornog plana Crne Gore.

Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija vrši poslove uprave koji se odnose, između ostalog, na kreiranje, uspostavljanje i razvoj obrazovno-vaspitnog sistema kao i organizaciju rada obrazovno-vaspitnih ustanova. Takođe, Ministarstvo vrši usklađivanje domaćih propisa sa pravnom tekvinom Evropske unije u oblasti nauke, istraživanja i inovacija kao i sprovođenje podsticajnih mjera za razvoj istraživanja i inovacija u saradnji sa drugim nadležnim institucijama.

Ministarstvo saobraćaja i pomorstva između ostalog vrši poslove uprave koji se odnose na: željeznički, drumski, pomorski, vazdušni saobraćaj i državne puteve. To podrazumijeva i planiranje luka i marina kao i plovnih puteva i pravila u okviru kretanja plovila.

Ministarstvo finansija zaduženo je za sistem javnih finansija, finansijska i budžetska pitanja.

Ostala ministarstva i institucije relevantna za oblast upravljanja zaštićenim područjima su:

- Ministarstvo kapitalnih investicija (saobraćaj i pomorstvo)
- Ministarstvo prosvjete (obrazovni program)
- Ministarstvo ekonomskog razvoja
- Ministarstvo odbrane
- Ministarstvo unutrašnjih poslova

Lokalne samouprave su nadležne za sljedeća pitanja: (i) planiranje prostornog i urbanističkog razvoja, (ii) izradu studija lokacije, (iii) finansijsko i budžetsko obezbjeđivanje, (iv) proglašavanje zaštićenih područja kategorije III izuzev morskih zaštićenih područja,(v) imenovanje upravljača za zaštićena područja ili upravljanje zaštićenim područjima koja proglašavaju.

Lokalne turističke organizacije imaju značajnu ulogu u promovisanju atraktivnih turističkih lokaliteta od kojih su neki zakonom zaštićeni ili su planirani za zaštitu, a posebno važnu ulogu imaju **komunalne inspekcije i policije**.

Najznačajniji rezultati prethodnih aktivnosti NVO sektora obuhvataju podignutu svijest o vrijednosti zaštićenih područja i prijetnjama s kojim se suočavaju, promovisanje zaštićenih područja i prekogranične saradnje, konkretna poboljšanja koja se odnose na zaštitu određenih vrsta i staništa, doprinosi za istraživanje i informisanosti o biološkoj raznolikosti, inicijative za zaštitu novih područja,

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

te unapređenje saradnje sa lokalnim zajednicama.

Od aktivnih, nacionalnih *nevladinih organizacija*, u prethodnih nekoliko godina su se u oblasti zaštite prirode istakle sljedeće: **NVO Centar za zaštitu i istraživanje ptica Crne Gore-CZIP, Podgorica, NVO Crnogorsko društvo ekologa, Program za životnu sredinu (EnvPro), Društvo Dr Martin Schneider-Jacoby – MSJA , NVO Green Home i NVO Eko Tim.**

Brojne međunarodne neprofitne i nevladine organizacije, kao što su **WWF, GIZ, UNDP, UNEP, IUCN, TNC, Parkovi Dinarida** takođe aktivno učestvuju u ispunjavanju ciljeva zaštite prirode i promovisanju zaštićenih područja.

Privatni sektor nije igrao značajnu ulogu u upravljanju zaštićenim područjima i finansiranju do sad. Stoga, postoji značajan prostor za unapređenje u ovom smislu jer je primjetno povećanje biznisa koji direktno zavise od benefita od zaštićenih područja. Ekonomski sektori za koje se vežu ovi poslovi uključuju: turizam, poljoprivreda, sakupljanje i promociju ne-drvenih šumskih proizvoda, ribarstvo itd. Primjena koncepta društvene odgovornosti je drugi mehanizam koji privatan sektor može uključiti u podršku sistema zaštićenih područja.

Prilog III - Prostorno planiranje sa mapama i Gis fajlovima

U kontekstu dostupnosti GIS podataka može se konstatovati sledeće:

Naziv relevantnog dokumenta	Dostupnost GIS mapa	Preporuka
Prostorni plan Crne Gore	Nisu dostupne na javnim portalima	Obratiti se Ministarstvu prostornog planiranja
Prostorno urbanistički plan Opštine Bar	Nisu dostupni podaci u GIS formi na sajtu Opštine	Obratiti se Opštini Bar za GIS fajlove
Prostorno urbanistički plan Opštine Ulcinj	Nisu dostupni podaci u GIS formi na sajtu Opštine	Obratiti se Opštini Ulcinj za GIS fajlove
Prostorno urbanistički plan prijestonice Cetinje	Nisu dostupni podaci u GIS formi na sajtu Opštine	Obratiti se Prijestonici Cetinje za GIS fajlove
Prostorno urbanistički plan Glavnog grada	Nisu dostupni podaci u GIS formi na sajtu Opštine	Obratiti se Glavnom gradu za GIS fajlove
Prostorno urbanistički plan Opštine Danilovgrad	Nisu dostupni podaci u GIS formi na sajtu Opštine	Obratiti se Opštini Danilovgrad za GIS fajlove
Granice i zone PP "Dolina rijeke Zete"	Dostupne i granice i zone na sajtu https://cloud.gdi.net/smartPortal/zppCG i folderu koji je prilog ovog Izvjestaja	
Granice i zone NP "Skadarsko jezero"	Dostupne granice na sajtu https://cloud.gdi.net/smartPortal/zppCG i folderu koji je prilog ovog Izvjestaja. Zonacija za ovo područne nije dostupna	
Granice i zone PP "Ulcinska Solana"	Dostupne granice na sajtu https://cloud.gdi.net/smartPortal/zppCG	

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

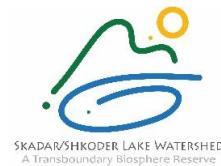

Funded by
the European Union

MNE-ALB

IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

	i folderu koji je prilog ovog Izvjestaja. Zonacija za ovo područja nije dostupna	
Granice i zone Spomenika prirode "Kanjon rijeke Cijevne"	Dostupne i granice i zone na sajtu https://cloud.gdi.net/smartPortal/zppCG i folderu koji je prilog ovog Izvjestaja	
Granice biogeografskih regiona	Dostupne- folder prilog ovog Izvještaja	
Distribucija staništa i vrsta sa Priloga Direktive o staništima i Direktive o pticama	Dostupne na zahtev Agenciji za zaštitu životne sredine	Poslati zahtjev Agenciji za zaštitu životne sredine za ustupanje podataka o distribuciji staništa i vrsta sa Priloga Direktive o staništima Direktive o pticama (Natura 2000) uz naznaku za koju svrhu se isti traže i dostavljanje granica u digitalnoj formi predloga područja rezervata biosfere

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Ministarstvo
javne uprave

Funded by
the European Union

MNE-ALB

IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

SKADAR/SHKODER LAKE WATERSHED
A Transboundary Biosphere Reserve

Pregled zonacije u rezervatu biosfre na osnovu dostupnih GIS podloga

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

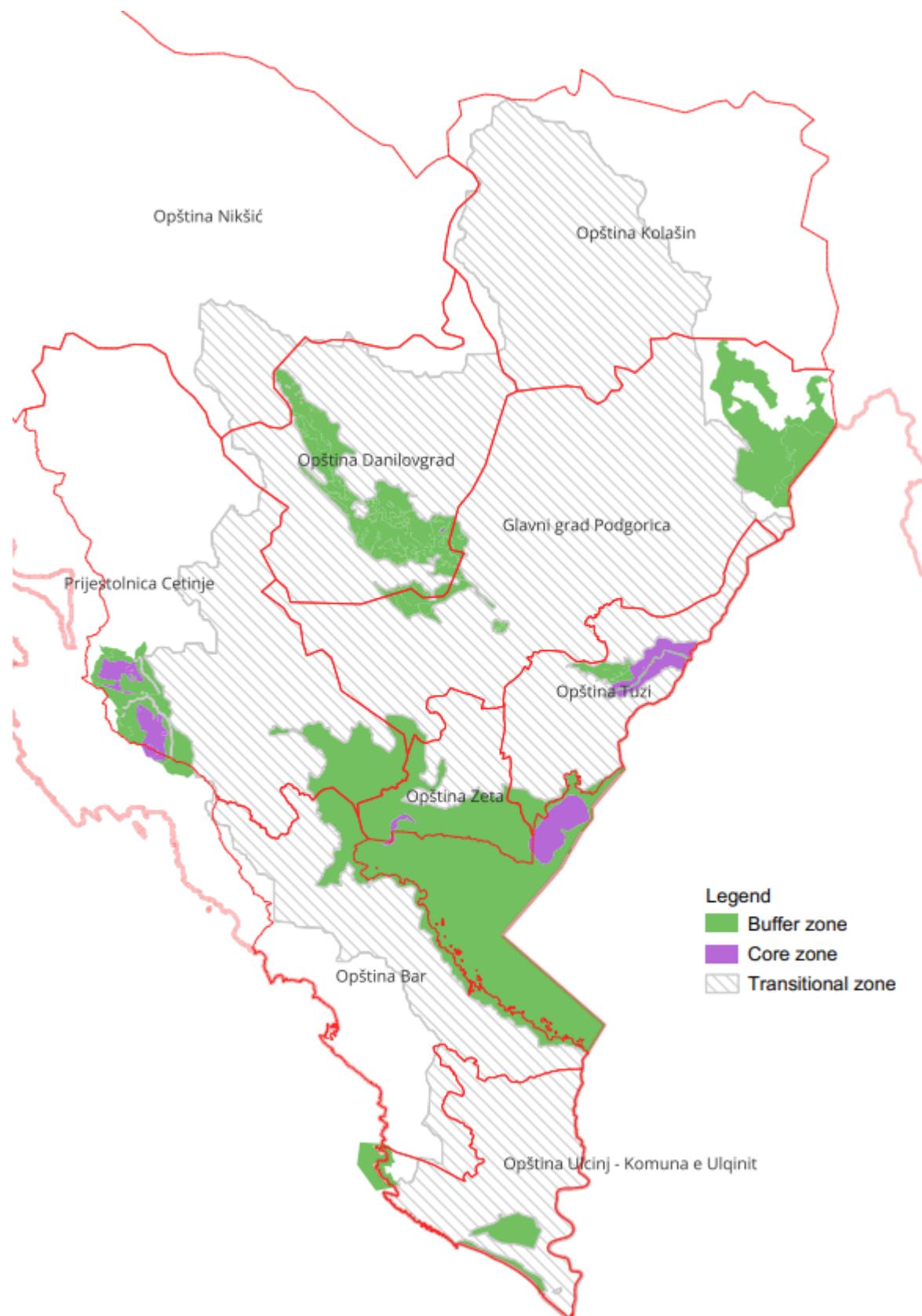

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

Funded by
the European Union

MNE-ALB
IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
MONTENEGRO-ALBANIA 2014-2020

Prilog IV – Lista zainteresovanih strana (excel tablica)

AGJENCIA
KOMBËTARE
E ZONAVE
TË MBROJTURA

NATIONAL PARKS OF
MONTENEGRO

